

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM
DALI

ULUGBEK ESDEVLET'İN ŞİİRLERİNDE MİLLİ KİMLİK

ÜMMÜGÜLSÜM KORKMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PROF. DR. ORHAN SÖYLEMEZ

HAZİRAN 2022

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Ümmügülsüm KORKMAZ

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****ULUGBEK ESDEVLET’İN ŞİİRLERİNDE MİLLİ KİMLİK****ÜMMÜGÜLSÜM KORKMAZ****KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI****DANIŞMAN: PROF. DR. ORHAN SÖYLEMEZ**

Ulugbek Esdevlet, Çağdaş Kazak Edebiyatı’nın önemli şair ve yazarlarından birisidir. Eserleri farklı dillere aktarılmış, özellikle şiirleriyle edebiyat dünyasında varlığını göstermiştir. Şair 1991 sonrası bağımsızlık döneminin yetiştirdiği aydınlar arasındadır. Onun edebi yönü, toplumun içinden geçtiği dalgalı olaylarla şekillenmiştir. Dalgaların içinden geçerek akacağı deryayı keşfetmiştir. İçinde bulunduğu toplum onun eserlerinin iskeletini oluşturmuştur. O, eserlerinde yaşadığı coğrafyaya ve mensubu olduğu milletine bir ayna tutmuştur. Şair birçok konuda eser kaleme almıştır. Lakin içinde bulunduğu “yeniden dirilen bağımsızlık dönemi” onun eserlerinde ayrı bir yer tutmuş ve dikkat çekmiştir. Söz konusu tez çalışması da bu dikkat çekici eserlere ışık tutmaya çalışmıştır. Tez için seçilen şiirler Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılıp, çözümlenmiştir. Şair Ulugbek’in şiirlerinin kelime dünyasına girilmiştir. Kelimeleriyle hangi duyguları uyandıracığı, hangi şuuru harekete geçireceği, hangi konularda milletine sesleneceği ve hangi mazi değerleri ati değerlere aktaracağı “milli kimlik” çerçevesinde ele alınan başlıklarla irdelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Ulugbek Esdevlet, Kazak edebiyatı, Kazak şiiri, milli kimlik

2022, 173 Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****NATIONAL IDENTITY IN ULUGBEK ESDEVLET'S POEMS****ÜMMÜGÜLSÜM KORKMAZ****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
MODERN TURKIC LANGUAGES AND LITERATURE****SUPERVISOR: PROF. DR. ORHAN SÖYLEMEZ**

Ulugbek Esdevlet is one of the important poets and writers of Contemporary Kazakh Literature. His works have been translated into different languages, and she has shown her presence in the world of literature, especially with her poems. The poet is among the intellectuals raised in the post-1991 independence period. His literary side has been shaped by the volatile events that society has gone through. His through the waves has discovered the sea to flow. The society he lived in has formed the skeleton of his works. In his works, he has held a mirror to the geography he lived in and the nation he was a member of. The poet has written works on many subjects. However, the “resurrected independence period” he was in has had a special place in his works and attracted attention. The thesis in question has worked to shed light on these remarkable works. Selected poems for the thesis were transferred from Kazakh Turkish to Turkey Turkish and analyzed. The word world of poet Ulugbek’s poems has been entered. What emotions he would arouse with his words, which consciousness he would activate, on which subjects he would called to his nation, and which past values he would transfer to new values has been examined under the headings of “national identity”.

KEYWORDS: Ulugbek Esdevlet, Kazakh literature, Kazakh poetry, national identity

2022, 173 Page

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimim boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem Asiye Korkmaz'a ve babam Mustafa Korkmaz'a, çalışmalarımda büyük destekçim olan arkadaşım Semiha Burhanlı'ya, kıymetli yardımları için şair Ulugbek Esdevlet'e, destekleri için hocam Saltanat Uzakbaykızı Güzel'e, kaynakça teminimdeki yardımları için hocam Dr. Ömer Faruk Ateş'e, tüm bölüm hocalarıma ve tezimin konu seçiminden son noktasını atana dek geçen sürede hem anlayışı hem de desteklerinden dolayı danışmanım, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Orhan Söylemez'e teşekkür ederim.

Ablalarım Firdevs Korkmaz Uzun ve Aliye Çalışır'a, abim Mücahit Emre Korkmaz'a, arkadaşlarım Tuğba Öncübaşı ve Sümeyye Feyza Adak'a da desteklerinden ötürü teşekkürü borç bilirim.

Çalışmamı, milli mücadele uğruna varını yoğunu ortaya koymuş olan Türk Dünyası halklarına armağan ediyorum. “Ulugbek Esdevlet'in Şiirlerinde Milli Kimlik” adlı tezimin Türkoloji araştırmalarına katkı sağlaması ve yeni ufuklar açması dileğiyle.

ÜMMÜGÜLSÜM KORKMAZ

Kastamonu, 2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TAAHHÜTNAME	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
1. GİRİŞ.....	1
2. ULUGBEK ESDEVLET.....	9
2.1 Hayatı	9
2.2 Eserleri.....	12
2.3 Edebi Kişiliği ve Şiir Dünyası.....	13
3. MİLLİ KİMLİK	17
3.1 Üst Kimlik “Türk”	21
3.2 Alt Kimlik “Kazak Türkü”	25
4. ŞİİRLER VE ÇÖZÜMLEMELERİ	30
4.1 Vatan Temalı Şiirler	33
4.2 Millet Temalı Şiirler	66
4.3 Tarih Temalı Şiirler	82
4.4 Dil Temalı Şiirler.....	99
4.5 Din Temalı Şiirler.....	113
4.6 Kültür Temalı Şiirler	124
4.7 Musiki Temalı Şiirler	144
5. SONUÇ	153
KAYNAKLAR	157
EK A	165

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 4. 1. Vatan temalı şiirlerin semantik tabakası.....	34
Tablo 4. 2. Millet temalı şiirlerin semantik tabakası.....	67
Tablo 4. 3. Tarih temalı şiirlerin semantik tabakası.....	83
Tablo 4. 4. Dil temalı şiirlerin semantik tabakası.....	100
Tablo 4. 5. Din temalı şiirlerin semantik tabakası.....	114
Tablo 4. 6. Kültür temalı şiirlerin semantik tabakası.....	124
Tablo 4. 7. Musiki temalı şiirlerin semantik tabakası.....	144

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

Bkz.: Bakınız

Ed.: Editör

M. Ö.: Milattan Önce

s.: sayfa

S.: Sayı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TDK: Türk Dil Kurumu

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

1. GİRİŞ

Edebiyat, başka bir deyişle söz sanatı hayatı yansıtan ayna işlevi görür. Edebi türdeki farklı eserler, toplumsal hayatı çok yönlü ele alarak hayatın farklı taraflarına ışık tutar ve sanatın eşsiz alanı olarak kabul edilirler. Edebiyat halkın tarihsel hafızasının oluşumunu sağlar. Halkın tarihsel hafızası, dünya üzerinde yaşanan olaylarla ve insanların yaşamışlıklarıyla şekillenerek halkın hafızasında izler bırakır. Aydınlar ve toplumun tanınmış simaları halkın temelini oluşturur. Bu kişiler gelecek nesillere aktarabilmek için ülkede yaşanan olaylar hakkında sürekli bilgi toplayarak bilgi birikimi meydana getirir.¹ Kazak edebiyatının izlediği tarihsel süreç de bu bölümde aktarılmaya çalışılacaktır. Edebiyatın hangi dönemlerde hayata ayna tuttuğu ve tarihsel hafızayı kayda geçirecek hangi aydınları yetiştirdiğine değinilecektir.

XIV.-XV. yüzyıllarda Türk edebi dilinin temel üç lehçesi olan Karluk-Uygur, Uygur-Oğuz ve Kıpçak-Oğuz gruplarının geçmişte başlayan kaynaşma süreci hızlı bir gelişme gösterdi. XIII.-XIV. yüzyıllarda Kıpçak dilinde çok sayıda edebi eserler ortaya çıktı. Sözlü edebiyat gelişti. Kıpçaklar ve diğer Türk boylarının sözlü şiirleri mevcuttu. Sözlü edebiyatın bilmece, atasözleri, deyimler ve geleneksel şiirleri gibi türleri Kıpçak dilinin “Codex Cumanicus” adlı eseriyle bugünlere ulaşmıştır. XIV.-XV. yüzyıllarda Türk dilinin Kıpçak grubunun Kıpçak-Nogay bölümünden Kazak dili ortaya çıkmıştır. Türkçenin bu dil grubuna Kazak lehçesiyle birlikte Nogay ve Karakalpak lehçeleri de girmektedir. Deşt-i Kıpçak ve Nogay Ordası’nda önemli halk ozanları yetişmiştir. Bunlar arasında, halkın birlik beraberliği ve vatan sevgisini ateşli bir dille ifade eden şiirler ortaya koyan Sıpıra Cıray ile Kodana Tayşı (XIV. yüzyıl), Asan Kaygı ile Kaztugan (XV.-XVI. yüzyıllar) gibi yetenekli ozanların isimleri meşhurdur.²

XV.-XVII. asırlarda Kazaklar irticalen şiir söyleme sanatı yaygınlaştı. “Koblandı Batur”, “Er Targın”, “Kambar Batur” vb. gibi yiğitliği işleyen halk destanları, “Kozı Körpeş-Bayan Suluv”, “Kız Cibek” gibi sosyal ve ekonomik içerikli destanlar nesilden

¹ Mekemtas Mırzahmetuli, *Kazakları Ruslaştırma Siyasetinin Bilinmeyen Yönleri*, (Çev. Sonnur Aktay), Ankara: Bengü Yayınları, 2020, s. 200

² Abdulvahap Kara, *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2013 s. 172

nesile söylene geldi. Örf-adet şarkıları ile masallar ortaya çıktı. Kazak sözlü şiirinin temsilcileri Şalkiyiz Akın (XV. asır) ve Dosmambet Akın'ın (XVI. asır) isimleri halk arasında bir efsaneye dönüşerek muhafaza edildi. Şarkı ve şiirlerde, destanlarda, kahramanlık efsanelerinde bahadırların vatan savunmasındaki fedakarlığı ile yiğitliği methedildi. Halkın yaşantısı ile çalışmaları anlatıldı.³

Kazak Edebiyatı Tarihi, Eski Çağ ve Orta Yüzyıl Edebiyatı şeklinde iki bölüme ayrılır. İlk bölüm Saka ve Hun dönemine ait edebî ürünlerden oluşur: Sakaların “*Alp Er Tonga*”, “*Şu*” gibi ve Hunların “*Kök Böri*”, “*Ergenekon*” gibi kahramanlık destanlarını içermektedir. İkinci bölüm ise üç alt gruba ayrılır: Göktürk Dönemi “Bilge Kağan, Kültegin ve Tonyukuk anıtları”, Oğuz-Kıpçak Dönemi “Oğuzname, Korkut Ata destanları, X-XII. yüzyıllarda yaşamış Türk âlimi El-Farabî'nin eserleri”, Karahanlılar Dönemi “Yusuf Balasagun, Kaşgarlı Mahmut, Ahmet Yesevi, Süleyman Bakırgani, Ahmet Yükneki'nin eserleri”.⁴ Kazak Edebiyatının başlangıcında ise M. Ö. VII. yüzyıldaki Alp Er Tunga tarihî destanı temel alınır. Bu eserin tamamının altı yüz mısradan meydana geldiği söylenmektedir. Fakat bu destanın tamamı değil de sadece bazı dörtlükleri M. Kaşgarlı'nın XI. yüzyılda kaleme aldığı Türk sözlüğü vasıtasıyla bugünlere ulaşmıştır. Bu, tarihî ve edebî bir lügattir.⁵ Araştırmacıların belirttiğine göre Orta Asya ve Kazakistan halklarının kendilerine ait öz edebiyatını XV. asırdan başlatmak gerekmektedir. X.-XV. asırlar arasında oluşan yazılı edebiyat aslında Türk halklarına ortak mirastır.⁶

Kazak folkloru, eski asırlardan beri nesillerden nesillere aktarılan manevi ve kültürel mirasın bir türüdür. Henüz yazının kullanılmadığı (sözlü edebiyat) dönemlerde Kazaklar kendi hayatları ve felsefeleriyle ilgili birçok eser ortaya çıkarıp, bunları asırlar boyunca geliştirmişlerdir. Bu eserlerin birçok türü vardır. Bunlar esasında halk arasında çok çeşitli konularda söylenen şiirler, atasözleri, masallar, efsane ve hikâyeler, kahramanlık cırları, lirik destanlar, atışma şiirleri vb. türlerdir. Halkın her dönemdeki toplumsal hayat, yaşayışı, gelenek ve görenekleri, dünyaya bakış açısı vb.

³ Kara, a.g.e., s. 234

⁴ Kuanyshbek Kenzhalin-İbrahim Yıldırım, “Kazak Edebiyatı Tarihi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 28, 2009, s. 82-83

⁵ Editör Nevzat Kösoğlu vd., *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Kazak Edebiyatı 27. Cilt, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap

⁶ Rahmankul Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, Ankara: Bengü Yayınları, 2017, s. 22

hususlar sözlü edebiyatın doğuşuna ve gelişmesine etki etmiş ve sözlü edebiyatın konularını oluşturmuştur. Kazak sözlü edebiyatı halkın hayatıyla sıkı ilişki içinde olup, bunu ayrıntılı olarak anlatıp nesilden nesile ulaştırmıştır. Bütün Türk boyları için ortak olan edebi dönemi sayılmazsa Kazak yazılı edebiyatının XIX. asrın 70'li yıllarında oluştuğu söylenebilir. Bu dönem öncesinde sözlü edebiyat mevcuttu.⁷

XVII-XVIII. yüzyıllarda, şairler de folklorla iç içeydi. Şairlerin eserleri konu bakımından cırav⁸ tolğavlarına⁹ nazaran oldukça geniştir. Çünkü şairler cıravlar gibi yalnızca büyük sosyal önemi olan meseleleri değil, bunlarla birlikte ayrı ayrı şahısları ve günlük hayatla ilgili durumları da dile getiriyorlardı. Şairlerin eserleri arasında tolğavla birlikte madaqtav (methiye, övgü), dattav (yerme, karalama), aytış (atışma), örf ve adetler ayrıca aile ile ilgili şiirler de bulunurdu. Şairlerin, mesleki yeteneklerinin gelişmesi Kazak folklorunun genel durumundan da anlaşılıyordu. Özellikle de toplumun ihtiyacı olan destan ve atışmayı geliştirmede şairler büyük rol oynadılar. Destanlar, Kazak halkının nazmına ışık tutan bir türe dönüşmüştür. Halkın tarihi hafızasını geliştirmeyi amaçlayarak, bağımsızlık yolunda mücadele veren kahramanları şiirlerine konu etmede destanlardan ilham alıyorlardı. Şairlik sanatıyla birlikte özellikle de atışmalar gelişme göstermiştir. Atışma, iki gruba ayrılan gençlerin karşılıklı şiir söyleyerek mücadele ettikleri sözlü edebiyat türü olan car car (yar yar), badik gibi geleneksel şiir türlerinden çıkmıştır. XVIII. asrda XIX. asrın başlarında lirik şiirler, geleneksel ve gündelik şiirlerden, destanlardan fark edilir ölçüde ayrılmaya başladı. Şiir, İslam dininin etkisiyle de ciddi biçimde değişikliğe uğramıştır.¹⁰

XIX. yüzyılın başlarında meydana gelen milli mücadele ve bağımsızlık olayları Kazak edebiyatına da yansımıştır. Olaylar, edebiyata ilham kaynağı olmuştur; XIX. yüzyılın ilk yarısındaki edebî geleneğin tahlili yapılmıştır. Toplum hayatında meydana gelen değişiklikler ve bu değişimin edebî eserlerdeki yansımaları, ilk kez bilimsel kanıtlarla ortaya konmuştur. Sovyet döneminde siyasi nedenlerden dolayı isimleri, eserleri yasaklanmış olan ya da gerektiği kadar incelenememiş pek çok sanatçının eseri daha sonraki dönemlerde gün yüzüne çıkmıştır. Şal Kulekeulı, Dulat Babatayulı, Mahambet

⁷ Kenan Koç-Almagül İşina-Bolat Korganbekov, *Kazak Edebiyatı I*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2017, s. 21-22

⁸ Aşık tarzı şiir geleneği. (<https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=23&Sayfa=8> 03.07.2022)

⁹ Gönül derdini, kaygısını anlatan şiirler. (<https://turkoloji.cu.edu.tr/> 03.07.2022)

¹⁰ Koç vd., *Kazak Edebiyatı I*, s. 27

Ötemisuli, Köteş Rayimbekuli, Şortanbay Kanayuli, Kobılan Börıbayuli, Janak Sağındıkuli, Abıl Tileuuli, Tübek Baykoşkaruli, Sabırbay Aktaylakuli, Şerniyaz Jarılğasuli, Şöje Karjaubayuli, Ulbike Jankeldikızı, Nurım Şıǵırşıkuli gibi birçok sanatçı buna dahildir.¹¹

XIX. yüzyıl Kazak edebiyatı, içeriği ile ideoloji bakımından az da olsa ilerleme göstermiş olan, siyasi önemi artarak, sosyal yönü belirlenmeye başlayan bir edebiyattır. Bu dönem, zaman sırrının etrafıca açıklandığı, toplumsal ve milli şuurun uyanmaya başladığı, sosyal eşitsizliğin, siyasi çelişkilerin halkın istek ve kaygılarının geniş olarak konu edildiği ve Kazak şairlerinin halk meselelerine etkin olarak el attığı bir dönemdir. XIX. yüzyıl şairleri, yeni görüşlerini geleneksel eski nazım şekilleriyle dile getirmişlerdi. Önceden kalıplaşan, Kazak nazmında sağlam bir yer edinen poetika, edebi tür, üslup, yöntemler ve usuller, her şairin alıştığı ve kavradığı bir tasvir aracı idi. Her şeyden önce halkın poetik yaratıcılığını oluşturan şiir yapısı, hece, vezin, şiir ve kafiye sistemleri olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Özellikle halk yaratıcılığı olan qara ölen¹², tolğav, terme¹³, destan sistemlerinden yaygın bir biçimde yararlanılmıştır. Şairler arnav, atışma, şiir şeklini sık sık kullanmışlardır. Bunların arasında XIX. yüzyıl poetiğini yüksek bir seviyeye ulaştırıp, geliştiren türler olarak ithaf, tolğav ve atışma şekillerini belirtmekte yarar vardır.¹⁴

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazak edebiyatında, Realizm kendisini göstermiştir. Abay ve İbiray Altınsarin realist edebiyatın gelişmesini sağlamıştır. Edebiyatın tenkit türü meydana çıkmış, bu sayede toplumsal problemler ifade edilebilmiştir. Abay'ın edebiyatçılığı, Kazak yazılı edebiyatının yeni gelişme ve olgunlaşma dönemi olmuştur.¹⁵

XX. asrın başındaki Kazak edebiyatı, o dönemdeki halkın manevi silkinişinin şahidi oldu. Bu dönemde bir grup yazar ve şair, Kazakların bağımsızlığı ve özgürlüğü için mücadele de etmiştir. Ahmet Baytursınov, Mircaqıp Dulatov, Mağcan Cumabayev, Cüsipbek Aymavıtov, Saken Seyfulin vb. birçok şair ve yazar eserleriyle bu amaca

¹¹ Kenzhalin-Yıldırım, a.g.m., s. 83

¹² Üçüncü mısraı kafiyesiz, on bir heceli, dört mısralı şiir. (<https://pauctle.com/kztr/index.php> 07.02.2022)

¹³ Dombıra eşliğinde söylenen bir nazım türü. (<https://turuz.com/> 03.07.2022)

¹⁴ Koç vd., *Kazak Edebiyatı I*, s. 198-199

¹⁵ Koç vd., *Kazak Edebiyatı I*, s. 202

hizmet etmiştir. Bu akımı 1916 yılında milli bağımsızlık hareketiyle ilgili şiirler tamamlamaktadır. Edebiyat bu dönemde Çar Hükümeti'nin sömürgeciliğini eleştirip halkı özgürlük yolunda mücadeleye, gelişmiş ülkelerin kültürünü öğrenmeye davet etmiştir. XX. asrın başında Kazak edebiyatı nicelik ve nitelik olarak büyük aşamalar kaydetmiştir. Bu dönemdeki edebiyat özgürlükçü, eğitici yönü belirgin, hümanist bir edebiyat olmuştur.¹⁶

Kazak edebiyatının XX. yüzyılın başlarında temel niteliği olan özgürlükçü karakterinin sonraki yıllarda dile getirilmesi, Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği dönemlerinde siyasi nedenlerle yasaklanmış ve anlatılamamıştır. Millî edebiyatın önderleri Alihan Bökeyhan, Şakarım Kудayberdiұлы, Ahmet Baytursınұлы, Sultanmahmut Torayғыrov, Sabit Dönentayұлы, Mirjakıp Dulatұлы, Jiyenғali Tilepbergenov, Spandiyar Kөbeyұлы gibi pek çok sanatçının eserleri özellikle incelenememiştir. Bağımsızlığa dek edebiyat tarihindeki yeri belirtilmemiş Ğumar Karaş, Jiенғali Tilepbergenov, Berniyaz Kөleeв, Narmanbet Ormanbetұлы gibi birçok şairin eserleri sonradan araştırılmış ve araştırmalarda 1916 Özgürlük Direnişi ile ilgili özel bir bölüm açılmıştır.¹⁷

1920-1940'lı dönemler, Sovyet devrinin başlarını kapsamaktadır. Bu yıllardaki Kazak edebiyatı hem sosyal hem siyasi anlamda zorlu bir dönemi ele almıştır. Edebiyat, siyasi ve ideolojik baskıların merceğine takılmıştır. 1920-1940'lı yıllarda Sovyet sansürüne takılan edebiyat, milli kimliğini ve geleneğini yitiren bir hâl almıştır. Edebiyat, ideoloji aracı olarak görülmüştür. Her ne kadar öyle olursa olsun, milli aydınlar 1920 sonrası Kazak şiirinde halkı uyandırmak, eşitliği dile getirmek, eğitim-öğretime davet etmek gibi konulara öncelik vermiştir. İdeolojiyi reddeden milli üslupları da onları bazen uzun yıllar sürgüne bazen de ölüme mahkûm etmiştir.

50'li 60'lı yıllardaki edebiyatın genel durumundan bahsederken her şeyden önce ilgi çeken husus, bu devrin kendisine has çağdaş farklılıklarının olmasıdır. Stalin siyasetinin topluma zarar verdiği belirlenmiş, yürütülen siyaset eleştirilmiştir. Bu

¹⁶ Koç vd., *Kazak Edebiyatı I*, s. 322-340

¹⁷ Kenzhalin-Yıldırım, a.g.m., s. 84

dönemde özgürlük hissedilir biçimde belirginleşmeye başlamıştır. 1960'lı yıllarda Kazak edebiyatında milli kavram ve fikirler oluşturularak, geliştirilmeye başlamıştır.¹⁸

19. yüzyılın son yılları ile 20. yüzyılın başında akın ve yazarların en önemli meselesi halkı uyandırmak, cehaletten kurtarmak, ilim öğretmek olmuştur. Kazak akınları, halkın isteklerini dile getiren, baskıya ve adaletsizliğe karşı şiirler yazmıştır. 1940 sonrası, II. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında edebiyat üzerindeki kontrol zayıflayınca yazarlar biraz nefes almışlardır. 1953'te Stalin'in ölümüyle yazarlar biraz daha rahatlamışlardır. Tarihi şahsiyetlerin biyografilerini konu alan romanlar yazmaya başlamışlardır.¹⁹

Sovyetler Birliği'nin son dönemleri olan 1968-1990 yılları arası Kazak edebiyatı, Komünist Parti'nin idaresinde olsa bile öz milli geleneklerine, milletin bağımsızlık mücadelesine, örf ve adetlerine yönelmeye başlamıştır. Şiir de bu dönemde canlanmış, kültürel olarak ilerleme kaydetmiştir. Kazak Edebiyatı 1991 sonrası "Bağımsızlık Dönemi" ışığında gelişme yoluna girmiştir. Bu dönemde, nesir, uzun hikâye, kısa hikâye, araştırmacı yayınlar, hiciv, fantastik, lirik, manzume, tiyatro yazarlığı gibi türler özgür bir ortamda üretilmeye başlanmıştır. Son bağımsızlıkla beraber Kazak tarihi ve edebiyatı da yeniden dirilişe geçmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde şiir, konu olarak genişlemiştir. Milli ve Türk birliği konularını ele alan şiirlerin sayısı da artmıştır.

Milli kimliğin oluşturulmasında edebiyatın da işlevi vardır. Açıklık politikasının uygulamaya konulduğundan itibaren Kazak edebiyatına kısa bir göz atıldığında, muhtevanın yavaş yavaş değişmeye başladığı görülmektedir. Hatta 1991'den itibaren daha bir milli kimliğe büründüğü de dikkat çekmektedir. Kazak Sovyet edebiyatı yerine Kazak edebiyatı olarak tanımlanmaya başlaması da bu gelişmenin aydınlar tarafından şuurlu olarak yapıldığını ve milli bir kimlik aldığını göstermektedir.²⁰

¹⁸ Koç vd., *Kazak Edebiyatı I*, s. 647

¹⁹ Ed. Hasan C. Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, *Türkler*, C. 19, (Orhan Söylemez: "Bağımsızlığının 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti"), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 251-252

²⁰ Orhan Söylemez, "1980 Sonrasında Kazak Kültürel Kimliğinin Muhafazası", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Seminer Programı*, 1995, s. 147

Kazak halkının geleceği, ekonomik bağımsızlığı, dünyadaki diğer uluslarla eşit koşullarda yaşayarak medeniyete ulaşmak, bilim ve kültürün gelişimi hakkındaki görüş ve aydın fikirler Modern Kazak şairlerinin tercih ettiği ana konulardır. Özellikle Kazakistan'ın bağımsızlığından dolayı Modern Kazak şiirinde, önceki nesil şairlerin totaliter rejimin baskısı altında ifade edemediği tematik dizeler de konular arasında vardır.²¹ Bunlar milli kimlik inşası üzerine kurulan düşüncelerin ifadesidir. Bununla birlikte, 80'li ve 90'lı yıllardaki Kazak şiiri tarihsel bir öneme sahiptir. 1986 Jeltoksan olayları dolayısıyla şairler bağımsızlık temasını sıklıkla işlemiştir. Ulugbek Esdevlet de bağımsızlık sonrası Modern Kazak edebiyatı döneminin yetiştirdiği şair ve yazarlar arasındadır. Onun edebi yönü, toplumun içinden geçtiği bu dalgalı olaylarla şekillenmiştir. Dalgaların içinden geçerek akacağı deryayı keşfetmiştir. İçinde bulunduğu toplum onun eserlerinin iskeletini oluşturmuştur. O, eserlerinde yaşadığı coğrafyaya ve mensubu olduğu millete bir ayna tutmuştur. Şair birçok konuda şiir kaleme almıştır. Lakin içinde bulunduğu “yeniden dirilen bağımsızlık dönemi” onun şiirlerinde de ayrı bir yer tutmuş ve dikkat çekmiştir. Söz konusu tez çalışması da bu dikkat çekici şiirlere ışık tutmaya çalışacaktır.

Kazak şiirinin doğal gelişiminde ortaya çıkan modern şiirlerde hece sayısının dört heceyle sınırlı olmadığı, altı, yedi, sekiz hecenin ortaya çıktığı söylenebilir. Tonlama öneminin artması, yeni armoni türlerinin ortaya çıkması, hecelerin ses kalitesi, asimetri gibi özelliklerin yaygın kullanımı, alışılmadık ritmik sistemlerin çoğalması, hecelerin oluşumu, hecelerin ritmik tonlama kompozisyonundaki değişiklikler gibi konular modern şiirin seviyesini belirler. On bir hecelik şiir ölçüsü, Kazak şiirinde uzun süredir kullanılan bir ölçüdür. Bunun dışında iki, üç, dört heceli ve serbest heceli şiirler de görülür. On bir hecelik mısraların yapısı ve ahengi ise tam bir uyum içindedir. Sonuç olarak en geniş nefes payı bırakan yani en çok durağa sahip olan ölçüdür. Bu şiir türü üst düzey biçim ve gelişmiş üslubun bir boyutudur. Kazak şiir dilinin ritmik ve tonlama özelliklerinin geniş bir yelpazesine sahip olan bu türün çok yaygın olarak tercih edilmesi ve hatta her iki şiirden birinde kullanılması tesadüf değildir. Kazak şiiri nesiller boyu devam etmekte ve ritim bakımından kalitesini artırmaktadır. Ayrıca serbest ölçülü şiir türlerinin olduğu da unutulmamalıdır. 70-80'li yıllarda Kazak şiirinde on birli, yedili-sekizli, altılı-yedili hece ölçülerinin yanı sıra dokuzlu, onlu, on

²¹ <https://kitaphana.kz/refkaz/226-vko/1757-esdauletov.html> (10.02.2022)

üçlü hece ölçüleri de kullanılmıştır. Şiir ölçüleri zaman içinde değişiklik göstermiştir. Ulugbek Esdevlet'e gelince, onun şiirlerinin yapısı farklıdır. Şiirini başından sonuna farklı ölçü ve uyum yapısıyla kurar; bazısı iki heceli, bazısı kara ölenli²², bazısı tek hecelidir. Bu nizama aykırılık değil, şairin bir özelliği ve sözü söze bağdaştırma üslubudur. Onun şiirlerinde iki unsur vardır; düşünceleri ve kelime sistemi, baştan ayağa iki unsur. Şiirleri, nasıl yazılırsa yazılsın zengin, etkileyici ve duygusaldır. Onun şiirlerini okuduğunuz zaman içindeki duygulara teslim olursunuz. Aynı zamanda şairin bir diğer önemli özelliği de atasözleri ve deyimleri kullanmasıdır. Şiirlerinin yapısı da Jümekeñ Nejmedenov ve Muhtar Şahanov'un şiirleriyle örtüşür ve serbest şiirin gelişiminde zirveye ulaşır. Her şair kendi döneminin romantik ruhunu oluşturur. "3+4+7+7, 5+5+11+11, 4+3+4+5" gibi karmaşık ifadeler şiirin ritmik sistemini değiştirerek, ritmik-tonlama kompozisyonunu anlamlı kılar. Ulugbek'in şiirleri de uzun ve kısa dizelerin sürekliliğine dayanan ritimle karakterize edilmektedir. Bu esas olarak ozanların şiirlerinde gözlenir. Ulugbek, eserlerinde modern ve eski gelenekleri birbirine bağlayarak, üslubunu ve makamını okuyucuya benzersiz bir şekilde sunar.²³

Psikanalizin öncüsü olan Sigmund Freud; "Şairler, bilgi birikimi ve bilgi dağarcığı bakımından biz sıradan insanların efendisidir. Çünkü onlar, bilimin henüz ulaşamadığı derelerden kana kana su içen insanlardır. Nereye gidersem gideyim, benden önce bir şairin oraya gittiğini görüyorum."²⁴ demiştir. Ortaya koyulan bu çalışmada da şair Ulugbek Esdevlet'in gittiği dereler, ovalar, coğrafyalar, içtiği sular/kımızlar, ülkü edindiği şiarlar, milletine duyduğu derin hisler "milli kimlik" ana başlığında ve vatan, millet, tarih, dil, din, kültür, musiki alt başlıklarında dolaşılacak, herkesten önce "şairin" gittiği ve iz bıraktığı o menzillere ayak basılacaktır.

²² Üçüncü mısraı kafiyesiz, on bir heceli, dört mısralı şiir. (<https://pauctle.com/kztr/index.php> 07.02.2022)

²³ Rakımgalieva Agisa Omarkızı, "Ulugbek Esdevlet'in Şiirlerinde Yapı", *Öğrenci Bülteni Bilimsel Dergi*, Moskova, S. 18, 2017, s. 84-87 (Makale Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak kullanılmıştır.)

²⁴ Sigmund Freud, *Mutlu Olma İhtimalimiz*, İstanbul: Zeplin Kitap, 2014, s. 11-16

2. ULUGBEK ESDEVLET

Ulugbek Esdevlet, Çağdaş Kazak Edebiyatı'nın önde gelen şair, yazar ve çevirmenlerinden birisidir. Eserleri farklı dillere aktarılmış, özellikle şiirleriyle edebiyat dünyasında varlığını göstermiştir. 2018 yılından itibaren de Kazakistan Yazarlar Birliği Başkanlığı görevini devam ettirmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Ödülü sahibi ve Kazakistan'ın onurlu emektarıdır.

2.1 Hayatı²⁵

29 Nisan 1954'te, Doğu Kazakistan bölgesinin Zaysan ilçesine bağlı Ülken Karatal köyünde doğdu. Babası Esdevlet Orazbay (1921-1998), Büyük Vatanseverlik Savaşı gazisi, emekli asker ve bir kimyagerdir. Annesi Salıgbayeva Roza Seyitcankızı (1929), emekli dilbilimcidir. Kazak Devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi'nden (1972-1977, Almatı) ve Maksim Gorki Edebiyat Enstitüsü'ndeki Yüksek Edebiyat Bölümü'nden (1983-1985, Moskova) mezun oldu.

Kariyerine Doğu Kazakistan'ın yerel gazetesinde editör olarak başladı (1971). *Cumhuriyet Çocukları* gazetesinde ve *Kazak Edebiyatı* gazetesinde muhabir, Yazıcı yayınevinde ve Kazakistan TV'sinde editör, Yazarlar Birliği Yönetim Kurulu'nda sekreter, *Jas Kazak* ve yan kuruluşu olan *Yeni Nesil* gazetelerinin kurucusu-genel yayın yönetmeni, Kazakistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Kültürel İlişkiler Daire Başkanlığı, Kültür ve Enformasyon Bakanlığı Terminoloji ve Onomastik Daire Başkanlığı'nda idari görev, Kazakistan Hükümeti Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı görevi, *Kazak Edebiyatı* ve *Yıldız* dergilerinde genel yayın yönetmenliği görevlerinde bulundu. 2018 yılında Yazarlar Kongresi'nde Kazakistan Yazarlar Birliği Yönetim Kurulu Başkanlığı'na seçildi. Başkanlığını yaptığı bu birliğin 850 üyesi vardır.

²⁵ Kaynak Kişi: Ulugbek Esdevlet, Kazakistan Yazarlar Birliği Başkanı, iletişim 16 Mayıs 2022, Almatı/Kazakistan, (Not: Kaynak kişi teze konu olan şairin kendisidir. “Hayatı” adlı bölümün tamamı, kendisinden Kazak Türkçesi olarak alınan biyografinin, Türkiye Türkçesine aktarılmasıyla hazırlanmıştır.)

Şiirlerini Kazak Türkçesiyle yazmaktadır. İlk şiirleri 14 yaşında ulusal basında yayınlandı. İlk kitabı da 20 yaşında yayınlandı. 28 yaşında SSCB Yazarlar Birliği'ne üye oldu. Kazak Türkçesiyle, seçilmiş eserlerinden oluşan 3 ciltlik ve 7 ciltlik eserleri yayınlandı. “*Kiiz/Keçe Kitabı*” şiir koleksiyonu, “*Abilhayat*” deneme koleksiyonu birkaç kez yeniden basıldı. Şiirleri birçok dile çevrildi. Eserleri, Fransa, Türkiye, Rusya, Moğolistan, Çin, Kırgızistan, Özbekistan ve Azerbaycan'da birkaç kez yeniden yayınlandı. Kolombiya'nın Medellin kentinde düzenlenen 22. Uluslararası Şiir Festivali'ne katıldı ve şiirleri İspanyolca olarak “Prometheus” almanağında/yıllığında yayınlandı. Şimdilerde de bir düzineden fazla şiir ve deneme kitabının yazarıdır.

2017 yılında Ulan Batur'da düzenlenen 37. Dünya Şiir Festivali'ne katıldı, Altın Madalya ile ödüllendirildi ve UNESCO Kültür Sanat Akademisi'nin daimî üyesi oldu. 2016 yılında ünlü İngiliz şair John Glenday tarafından tercüme edilen “Natürmort” şiiri İngilizce olarak yayınlandı ve bu Londra'daki Barbican Kütüphanesi'nde sunuldu. Şairin şiirleri 2017 yılında İspanyol şair Justo Jorge Padron tarafından çevrilen “*Modern Kazak Şiiri Antolojisi*”nde İspanyolca olarak yayınlandı. Magdeburg'da yaşayan Suriyeli çevirmen İmad Tahinek, şairin Athanas Vanchev de Tracy tarafından Fransızcaya çevrilen “*Kiiz/Keçe Kitabı*”nı Arapça'ya çevirdi. Ulugbek'in şiirleri, “*Kazak Şiiri Antolojisi*”nde yer alan 30 şair arasında Birleşmiş Milletler'in önde gelen 6 diline “İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Çince, Arapça ve Rusça” çevrildi. Ulugbek'in bazı şiirlerini, T. Muhamedjanov (Kazakistan), Igor Krutoy (Rusya) ve diğer ünlü besteciler şarkı yaptılar. “Zaman-ay” şarkısı da uluslararası nükleer karşıtı hareketin marşı oldu ve Japon şarkıcı Tomako'nun, Tokyo'da çıkardığı üç dilli CD'sinde yer aldı. Ayrıca, Hiroşima şarkıcısı Rieko Michida'nın repertuarındaki ana şarkı oldu. Ulugbek, baba ve oğul besteciler Aytkali ve Arman Jayımovtar tarafından yazılan “Beybars” operasının librettosunu yazdı. Ulugbek'in “Kara Pima” adlı şiirinden uyarlanan uzun metrajlı bir film yapılmış ve bu şiirden yola çıkılarak gösteriler iki bölge tiyatrosunda gerçekleştirilmektedir. Şairin tarihi draması “Zere”, Nur-Sultan'da K. Kuanişbayev'in adını taşıyan Ulusal Devlet Tiyatrosu'nda düzenli olarak sahnelenir. Ulugbek'in şiirleri son yıllarda çeşitli dünya şiir almanaklarında/yıllıklarında İngilizce olarak yayınlandı. Ulugbek ayrıca çeviri alanında da çalışmalar yaptı. Hint, Türk, Fin Arap, Ukrayna, Azerbaycan, Kırgız, Moğol, Abhaz, Kore (güney) şairlerinin şiirlerini, M. Basyo, J. Rumi, G. Heine, F.

Skorina, M. Lermontov, A. Blok, A. Jafri, H. Baççan, O. Türkay'ın da bazı eserlerini Kazak Türkçesine çevirdi.

Ulugbek Esdevlet, Kazakistan Gazetecilik Akademisi'nin asli üyesi, Beşeri Bilimler Akademisi Fahri Akademisyeni (2004), Şakarım Devlet Üniversitesi ve Muhtar Avezov'un adını taşıyan Semey Üniversitesi Fahri Profesörü (2007), Türk Dünyası Edebiyat Dergileri Kongresi Daimî Konseyi'nin üyesi, Avrasya Edebiyat Dergileri Kongresi Daimi Konseyi'nin üyesi olmaya layık görüldü (2008). Uluslararası Nesimi Ödülü (Türkiye), Onur Nişanı (2001), Rusya'dan Lev Tolstoy, Mihail Lermontov ve Sergey Yesenin'in Altın Madalyaları ve Almanya Sanat Derneği'nin Germania Goldener Büyük Yarışması'nın Altın Diploması ile ödüllendirildi. “*Beyaz Karavan*” adlı şiir koleksiyonu için Kazakistan Gençlik Birliği Ödülü'nü (1986), “*Zaman-ay*” koleksiyonu için Uluslararası Alaş Ödülü'nü, “*Kiiz/Keçe Kitabı*” için Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Ödülü'nü kazandı. Kırgız Türkçesinde yayınlanan “*Biz de Aşık Olduk*” kitabıyla, B. Sarnogayev'in adını taşıyan Kırgızistan Bağımsızlık Ödülü'nü ve Altın Madalya'sını kazandı (2012).

Kazak sitesi “Edebiyat Portalı” tarafından yıl boyunca gerçekleştirilen çevrimiçi bir anketin sonuçlarına göre Ulugbek, son 60 yılda Kazakistan'ın en iyi 10 şairi listesinde ve bağımsızlığın en iyi 5 şairi arasında yer aldı. 2002 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Ödülü'nü alan Ulugbek Esdevlet'in “*Kiiz/Keçe Kitabı*”, Kazakistan Kütüphaneler Birliği tarafından 2021 yılında “30 Yıllık Bağımsızlık, 30 Kitap” kampanyasında seçilen 30 kitaptan biri olarak ülkenin tüm kütüphanelerinde halkın okumasına sunuldu. Ulugbek, Ulusal TV Kanalı'nın düzenlediği oylama sonucunda Cumhuriyet'in 30 yıllık Bağımsızlık sürecinde toplumun en iyi 30 ismi listesine dahil edildi (2021). Ulugbek'in eserleri, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın onayı ile ortaokul 10. sınıflar için ders kitaplarına dahil oldu ve “*Kazak Edebiyatı*” antolojisinde yer aldı.

Ulugbek Esdevlet aynı zamanda evli olup, iki çocuk babasıdır. Eşi Esdevletova Beysengül Kenjebekkızı, emekli laboratuvar doktorudur. Kızı Nazım, uluslararası gazeteci ve Kazakistan Ulusal TV kanalının sunucusudur. Oğlu Rollan, uluslararası ekonomist ve yöneticidir. Yedi torun sahibidir.

2.2 Eserleri

Esdevlet ilk şiirlerini 1974'te *Kanat Kaktı* adlı antolojide yayımladı. Şiirleri on üç yaşından itibaren yayımlanmaya başlayan şairin ilk şiir kitabı da yirmi yaşında yayımlandı. *Kanat Kaktı* (1974), *Közderine Ğaşıkpın* (1974), *Juldız Jarığı* (1977), *Altaydın Altıntamırı* (1979), *Ulistın Ulı Küni* (1982), *Ak Kerüven* (1985), *Altay Asuları* (1988), *Jaratılıs* (1989), *Jürekтегі Jarılıstar* (1995), *Zaman-ay* (1999), *Kiiz Kitap* (2001), *Ahilles'in Ökşesi* (2003), *Kara Pima* (2006), *Intık Zar* (2009), *Abilhayat* (Anı ve deneme, 2010), *Ğumır Jas* (2013), *Samırsın* (seçme şiirler, 2016), *Perişte Kız* (şarkı ve şiir antolojisi, 2017) adlı kitapları vardır. 2006'da Jazuvşı yayınevinden iki ciltlik, 2004'te Kazığurt yayınevinden beş ciltlik, 2014'te de üç ciltlik bütün eserleri yayımlandı.²⁶ *Kiiz Kitap* adlı eseri için de Ulugbek şu sözleri ifade etmiştir:

Yeni yüzyılın arifesinde, toplumsal bilgilerin değişim sürecinde milletimizin ruhsal ve psikolojik durumunu yakalamaya çalıştım. Bir zamanlar Batı'da "Doğaya dönüş" tezi vardı. Doğayı ne kadar kucaklamaya çalışsak da beşiğe dönemeyeceğimizi biliyoruz. Her halükârda, *Kiiz Kitap*'ın eski göçebe yaşam tarzını yansıttığı doğrudur. Bu milli bir damardır, kaybolmuş bir ruhtur, geçmişe duyulan özlemdir. Buradaki şiirler daha önceki araştırmalarımın devamı ve meyvesidir. Ancak öncekinden farklı olarak, ayrı bir derinlikten çıkarılmış, başka bir yükseklikte uçmuş bir kuşa benziyorlar.²⁷

Söz konusu bu eser için Kazak şairi Abiş Kekilbayev de şu değerlendirmelerde bulunmuştur: "*Kiiz Kitap*, adı da ilginç. Dünya gibi sırlarını asla ifşa etmeyen mistik bir kavram. Onda her şeyden önce yirmi asırdır ve yirmi birinci asrın içinde kaybolan Kazak yaşamını ve ruhunu fazlaca bulabilirsiniz."²⁸ Ulugbek'in, anı ve deneme tarzında kaleme aldığı bir diğer eseri *Abilhayat* için Abdımütal Alibekov şu değerlendirmeleri yazmıştır:

Ulugbek Esdevlet çok bilge bir şairdir. Şairimiz her zaman milletimizin en yetenekli insanları arasında yer almış ve yaratıcı olmuştur. Milletimiz için büyük bir başarıdır. Bir kütüphanedir. Onun *Abilhayat* kitabı yalnızca okuyucunun ufkunu genişletmekle, yeteneğin doğasını daha ayrıntılı olarak ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda talepkar gençlerimiz için yeni bir yaratıcılık kaynağının başlangıcı olur. Kitaptaki denemeler Ulugbek'in lirizmi gibi, küçük boyutlu ve göze batmayan tarzıdır. Her biri ayrı bir

²⁶ <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ulugbet-esdevlet> (09.11.2020) ve <https://adebiportal.kz/kz/books/view/3274> (09.11.2020)

²⁷ Ulugbek Esdevlet, *Üş Tomdıк Шғармалар Жинағы*, C. II, Almatı: Kazığurt Baspası, 2014, s. 355 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktararak kullanılmıştır.)

²⁸ Esdevlet, *Üş Tomdıк Шғармалар Жинағы*, C. II, s. 3-8 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktararak kullanılmıştır.)

romanın yükünü taşıyan, dar ve anlamlı temalarla yazılmıştır. Bu kitabı okuyarak, birçok büyük sanatçının kitaplarını okumuş olacağız.²⁹

Ulugbek, dünyadaki klasik şair ve yazarları yakından takip etmiştir. Böylece, çeviri çalışmaları da olmuştur. Şiirleri ise Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Özbek Türkçesi, Tatar Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Kırgız Türkçesi, İngilizce, Çince, Rusça, Moğolca, İspanyolca, Japonca, Baltık, Ukraynaca, Belarus ve Bulgarca'ya çevrilmiştir. Ayrıca bazı şiirleri şarkı sözü olmuştur. *Beybarıs*, *Kara Pima*, *Zere* gibi tiyatro eserleri de kaleme almıştır.

2.3 Edebi Kişiliği ve Şiir Dünyası

Ulugbek Esdevlet, eserlerini Kazak Türkçesiyle kaleme almıştır. Şiirlerinin sanat değeri yüksek olmakla birlikte çoğunlukla yalın bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Eserlerinin temaları geniş bir alana yayılmaktadır. Şiirlerindeyse vatan, sevgi ve doğa gibi temalar ön plana çıkmaktadır. Yani çoğunlukla lirizm, epik ve pastoral üslup hakimiyeti görülmektedir. Fakat şiirlerinin geneline bakıldığında zaman milli kimlik temaları dikkat çekmektedir. Bu temalara olan eğilimi de milli çizgide ilerleyen bir şair olmasından kaynaklıdır. O, içinde bulunduğu coğrafyanın yaşam tarzına ışık tutan bir şairdir. Böylelikle şairin edebi kişiliği milli bir romantik olarak tanımlanabilir. *Kazak Edebiyatı* gazetesinde Nesipbek Aytov da şair için: “Ulugbek Esdevlet, milli şair derecesine yükseldi.”³⁰ ifadelerini kullanmıştır. Onun milli çizgideki bu ilerleyişi Yakup Ömeroğlu'nun şu sözleriyle de desteklenebilir:

Ulugbek Esdevlet'in şiirlerinde Kazak'ın bozkırı, bozkırda esen rüzgârı, talihi, tarihi, takdiri, her şeyi şiirleşir. Altay dağlarının zirvesinden bütün Kazakistan'a bakar gibi seyredersiniz Kazak ruhunu. Halkıyla gülen halkıyla ağlayan bir şairdir o. Yalnızca Kazakistan değil bütün Türk Dünyası sığar onun şair yüreğine ve ayrılığın azabını bilerek “birleşin birleşin” diye seslenir.³¹

Yakup Ömeroğlu'nun da belirttiği gibi Esdevlet'in şiirlerine özelde Kazak halkı, genelde tüm Türk Dünyası sinmiştir. En eski Türk tarihiyle başlayıp çağdaş döneme dek süre gelen Türk milletinin serüvenini onun şiirlerinde görmek mümkündür. Böylelikle, arkaik ve çağdaş tarihi yüceltir. Türk Dünyasını “Turan” ve “Türkistan”

²⁹ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. III, s. 3-8 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak kullanılmıştır.)

³⁰ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. II, s. 366

³¹ Ulugbek Esdevlet, *Şiirler*, (Çev. Malik Otarbayev), Ankara: Bengü Yayınları, 2014, s. 5

menziline ele almıştır. Türk boyları için “kardeşlik” şiarını benimsemiştir. Ortak tarih, vatan, dil, din, bayrak, kültür ve bağımsızlık gibi birçok unsuru sanatıyla harmanlayıp şiirleştirmiştir. Halkı bilinçlendirme ve yanlışlarını eleştirme üzerine yazdığı şiirleri de vardır. Onun bu yönü sanatı toplum için kullandığını göstermektedir.

Ulugbek, sanatıyla Çağdaş Kazak Edebiyatı’nda önemli bir yere sahiptir. Onun milli geleneğe bağlı kalarak işlediği eserlerindeki hüneri, diğer meslektaşlarının ve alan uzmanlarının dikkatini çekmiştir. Bu duruma örnek olarak bazı Kazak aydınlarının Ulugbek Esdevlet’in kişiliğini ve sanatını nasıl değerlendirdiğine göz atmak uygun olabilir. Öncelikle Kazak şairi Muzaffer Alimbayev’in görüşleri şöyledir:

Doğadaki köklerimizden, doğayla olan dostluğumuzdan kopmamak için, kentleşme ve küreselleşmenin zehirli etkilerinden kaçınmak için ve uygarlığımızda güncel bir eğilim olarak kadim milli geleneklerimizi yüceltmeye devam etmek için, Ulugbek’in çağdaşları içinde öne çıktığını söylemek gerekir. O milli menziline halkını dağ gibi göklere kaldırıp, zaman zaman da onların eksiklerini eleştiri oklarının hedefine alır.³²

Kazak şairi Temirhan Medetbek’in görüşleri şöyledir:

Ulugbek Esdevlet, günümüzün saygın bir şairidir. Şair, öncelikle çatışma ve münakaşaları insanın doğasında, yani iç dünyasında, psikolojisinde aramaya başlamıştır. Aslında, Ulugbek Esdevlet insan ruhunun derinliklerini araştırır, ahlaki ve manevi niteliklerini, ahlaksızlığını ve kırılabilirliğini inceler ve bu nedenle insan zihninin, çevresinde değişen binlerce olguya karşı vicdanın sürekli tetikte olmasına özel önem verip, bunun için huzursuzlanır.³³

Filoloji Bilimi uzmanı Prof. Dr. Bakıtjan Maytanov’un görüşleri şöyledir:

Hayatın derinliği, tabiatın sırrı, şairin ruhu, yiğitlik şiirlerinin konuları arasındadır. Şairin özellikle mavi göğe ayrı bir hayranlığı vardır. Ömür, ölüm, insan doğası şiirlerinin konuları arasındadır. Şair, yaşam ve ölüm ikilemini, doğanın astronomik ve meteorolojik koşullarıyla karşılaştırır. Mitolojik hafızanın satırları ustaca imgelerle zenginleştirilmiştir. Onun şiiri sadece tema ile değil, aynı zamanda şiirsel düşüncenin soyutluğu, beklenmedik dönüş, uçurumların bolluğu ve geçmişten gelen yaratıcı ilhamın sevinci ile karakterizedir. Şairin sözlerinin vokallığı, netliği ve güzelliği benzersizdir. Ve felsefesindeki, kozmik bilincin başarısı da açıktır.³⁴

³² <https://kitap.kz/music/7/ulyqbek-esd-ulet> (03.02.2022, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak kullanılmıştır.)

³³ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. I, s. 5-7 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak kullanılmıştır.)

³⁴ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. I, s. 376-390 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak kullanılmıştır.)

Kazak şairi Abiş Kekilbayev'in görüşleri şöyledir:

Şairi gerçekten anlamak istiyorsanız, doğduğu yeri gezip görün. Gezilerimin biri sırasında bu sözün geçerliliğine ikna oldum. Sonradan anladım ki Zaysan'a geldiğimden beri gözümde yanan ateşin sebebi Ulugbek'in şiirleriydi.³⁵ Ulugbek, pınar gibi akan bir şairdir. Eserleri başlangıçta dağlardaki evler gibi saf ve mütevazı görünüyordu. Sonra kendi başına bir vadiyi dolduran Zaysan gibi yayılıp, genişlemeye başladı. *Kiiz Kitap* çalışması, İrtiş'in ağzındaki okyanus suyu gibi şiddetli ve berraktır. Dalgaları ne kadar güçlü ve sert olursa olsun, baharı hissettirip, hasret gideren gerçekliğini, netliğini ve şeffaflığını kaybetmez. Her şiiri bir şişe Zemzem suyu gibidir, yanan bir ruha derman gibidir. Ulugbek'in şiirleri açıklık ve cesaretle doludur. Ülkemiz ve toprağımız için gerçekten endişe ediyorsak öncelikle el ele vermeli, cesaretle canımızı ve umudumuzu riske atmaktan korkmamalıyız. Ulugbek çok büyük bir yetenek. Eserleri ilham veren şiirlerle dolu. Sözleri güzel ve anlamlı, bu dünyadaymış gibi canlı.³⁶

Kazak edebiyatında eleştirmen Amangeldi Kenşilikulı'nın görüşleri şöyledir:

Ulugbek Esdevlet şair olarak edebiyatın kapısını aralayıp, şiirin gizemli dünyasındaki altın saraya girmiştir. O, yüreğinden dökülen sözleri ve sanatsal düşüncesiyle yeteneğini göstermekle kalmayıp, geleceğe dair büyük umutlar getirmiştir. Onun lirik doğasında yağın yağmur, parlayan güneş, çağlayan gümüş sudan aşkın ruhuna değen uyum arayışı özgün ve samimidir. Şairin *Kiiz Kitap*'taki vatanın, milletin, en kötüsü de manevi değerlerin yozlaşmasını hassasiyetle anlatan şiirlerini okuduğumda içim acıdı, hüznü duydum. *Kiiz Kitap* şiirleri Kazak tarihinin muhteşem bir tablosudur. Joseph Brodsky, *Birden Daha Az* adlı eserinde şöyle demiştir; Bir şairin hayatı biyografisinde değil, şiirlerinde bulunmalıdır. (Amangeldi, Ulugbek Esdevlet için de böyle olması gerektiğini ifade etmiştir.)³⁷

Didar Amantay da Ulugbek Esdevlet'in şiirlerini: “Nedense Ulugbek Esdevlet'in keskin ve sakın şiirlerini, gözleri bilgelik dolu, zeki, çevik ve çok hassas olan Altay'ın gümüş beyazı geyiğine benzetiyorum. Belki de yerli doğası şiirin doğası haline gelmiştir.”³⁸ sözleriyle değerlendirmiştir. Son olarak da Rakımgalieva Agisa Omarkızı, Ulugbek Esdevlet'i milli geleneği sürdüren şairler arasında görmüştür: “Geleneği sürdüren şairlerimiz kendi dünyalarını keşfeder ve yeniler. Ulugbek Esdevlet de öyle.”³⁹

Aydınların değerlendirmeleri ışığında da görüldüğü üzere Ulugbek, sanatını hünerle kullanmayı bilen bir halk şairidir. Eserlerinde estetik zevk dışında, toplumsal

³⁵ Abiş Kekilbayev burada, Ulugbek Esdevlet'in memleketi Zaysan'a yapmış olduğu ziyareti kastediyor. Onu büyüleyen doğayla şairin şiirselliğini bağdaştırıyor.

³⁶ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. II, s. 3-11 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılacak kullanılmıştır.)

³⁷ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. II, s. 369-379 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılacak kullanılmıştır.)

³⁸ <https://kitaphana.kz/refkaz/226-vko/1757-esdauletov.html> (10.02.2022) (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılacak kullanılmıştır.)

³⁹ Omarkızı, a.g.m., s. 85-87

şuurlanmaya da yön verir. Kendisi şiir üzerine şunları söylemiştir: “Şiir, insan ruhunun bir devrimi, ruh halinin bir baharı, bir bilinç şokudur. Şair bir dalgadır, insanlar bir deniz.”⁴⁰ Sanatı toplumsal şuurlanmada kullanışı onun bu cümleleriyle desteklenebilir. Böylece, şair Kazak halkını bir denize, kendisini de o denizin duygularını coşkunlukla açığa vuran bir dalgaya benzetmiştir. Esdevlet, sanatsal kişiliği ve özellikle işlediği temalar bakımından başta Mağcan Cumabayev olmak üzere Kazak milli şair ve yazarların izinden giden edebi bir kuşak olmuştur. Kazak şiirinde sembol kullanımıyla ön plana çıkan Mağcan Cumabayev de olduğu gibi Esdevlet de şiirlerinde sembolizme yer vermiştir. Onun bu yönü çalışmanın “Çözümleme” kısmında ele alınacaktır.

Esdevlet, şiirlerini kaleme alırken söz sanatları ve ahengi sağlayan unsurları kullanmıştır. Özellikle redif ve kafiye uyumu ön plana çıkmıştır. Bazı şiirlerinin bestelenmiş olması da şiirlerinde yakaladığı bu ahenk uyumundan kaynaklanmalıdır. Asonans, retorikğin tamamlayıcı melodisi, eski kelimelerin yeniden inşası gibi yapılar onun şiirlerinin özellikleri arasındadır.

⁴⁰ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. II, s. 362 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak kullanılmıştır.)

3. MİLLİ KİMLİK

Kimlik kişinin yahut bir sosyal grubun çeşitli mensubiyetlerini açıklayan, onun tanınmasını sağlayan ve dış gözlemle kavranabilen özellikleridir. Kimlik, özneyi en yakın diğerinden ayıran farklılıklar olarak da ifade edilebilir. Bütünüyle bir yaşam biçimidir.⁴¹ Yani kimlik, “kendin olmayı” diğerlerinden ayıran özelliklerdir. Bugün insanoğlunun paylaştığı bütün kolektif kimlikler arasında “milli kimlik” de en temel ve kapsamlı olanıdır.

Milli kimlik, bir millete mensubiyetin özellikleridir; o kişiyi, başka milletlere mensup olanlardan ayıran, onu farklılaştıran kültürel özelliklerdir; dil, din, müzik vb. İlk bakışta kavranabilen bu özelliklere nesnel kimlik denir. Bu yüzden Cengiz Güleç bir benzetme ile milli kimliği yabancılar için bir deniz feneri, millet içinse pusula olduğunu söylemiştir. Bu anlamda milli kimlik, milli kültürle örtüşür; bir milletin milli kültürü o milletin milli kimliğini oluşturur.⁴² Her kültür tabii olarak bir kimliktir. O kültürün kişilere eğitim, gelenek-göreneklerle kazandırdıkları da kişinin milli kimliğini oluşturur.⁴³ Millilik, bir millete yahut milliyete mensubiyeti ifade eder. Sosyolojik bir terim olarak daha ziyade, sosyal bir olgunun belli bir millete özgü özellikleri ile ortaya çıkışını anlatır. Burada altı çizilen husus farklılıktır; onu, başka en yakınlarından ayıran, kendine has özellikleridir.⁴⁴ İşte herkesin kimliğini belirten tam da bu: karmaşık, biricik, yeri doldurulamaz, başka hiç kimseyle karıştırılamaz oluşu.⁴⁵

Milli kimlik veya daha sık olarak milli karakter fikri 18. yüzyıl yazarlarında özellikle Montesquieu ile Rousseau’da görülür. Rousseau’nun söylediği şudur; “izlememiz gereken ilk kural milli karaktere aittir; her halkın bir kişiliği vardır ya da olması gerekir; eğer bundan yoksunsa, ona bunu kazandırmak için işe koyulmamız gerekir.” Herder “Haydi işbaşına... bütün insanlar milletimizden, edebiyatımızdan, dilimizden söz etsinler; onlar bizimdir, onlar bizizdir, bu kadarı kafidir zaten.” diyerek bu ilkeyi

⁴¹ Nevzat Kösoğlu, *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015, s. 89

⁴² Nevzat Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017, s. 82

⁴³ Kösoğlu, *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*, s. 28

⁴⁴ Nevzat Kösoğlu, *Milli Kültür ve Kimlik*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018, s. 86

⁴⁵ Amin Maalouf, *Ölümçül Kimlikler*, (Çev. Aysel Bora), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019, s. 23

tanımlamıştır.⁴⁶ Milli kimlik, yaşamın her alanına temas eden ve sayısız bileşim ve alışverişlilik sergileyen, soyut ve çok boyutlu bir yapıdır. Dil, hukuk, kurumlar ve seremonilerde olduğu kadar, gurur verici olaylardan ve mitlerden değer ve anılara dek bütün bir kültür sahasında boy gösterir milli kimlik.⁴⁷ Tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak millet çok boyutlu bir kavram, somut örneklerin çeşitli düzeylerde benzerlik arz ettiği bir standart ya da mihenk taşı oluşturan ideal bir tiptir. Milletler hep var olmuştur; değişen sadece kendilerinin bunun farkına varmaları ile fiiliyata dökülme düzeyleridir.⁴⁸

Milli kimlikte bir siyasi topluluk da vardır. Topluluğun bütün fertleri için en azından belli ortak kurumların, hak ve görevlere dair tek bir yasanın varlığını ima eder. Yine topluluk mensuplarının kendilerini özdeşleyecekleri, aidiyet hissi duyacakları belli bir toplumsal mekân, az çok hatları kesin ve sınırlanmış bir toprak parçasını da akla getirmektedir. Ama söz konusu toprak parçasının herhangi bir yer olması mümkün değildir; o herhangi bir toprak parçası değil, tarihi bir toprak, yurt, halkın beşiğidir olmalıdır. Türklerde olduğu gibi, o toprak soyun köklerini taşımasa bile bu böyledir. Tarihi toprak ile halkın, nesiller boyu birbirleri üzerinde müşterek ve yararlı etkilerde bulunduğu bir topraktır. Tarihi bellek ve çağrışımların mekânı haline gelir yurt; bilgelerin, azizlerin ve kahramanların yaşadıkları, çalıştıkları, dua edip savaştıkları yerdir. Millet, hayali bir “üst aile” olarak görülür ve özellikle Doğu Avrupa ve Orta Doğu ülkelerindeki yerli entelektüellerce çetelesi tutulan soy ve şeceresinin kökeniyle gurur duyar.⁴⁹

Böylelikle her milletin yurdu kendine biriciktir. Tabiatı, kırları ovaları, suları, dağları yücedir onlar için. Bu topraklar, ataların anayurt haline getirdikleri kutsal yerlerdir. Bu toprakların mensupları, anayurtlarından uzak yerlerde ya da sürgünde olsalar bile kendilerine ilham kaynağı olarak, anayurtlarını seçmeyi ihmal etmezler. Onlar için birer moral coğrafyasıdır o topraklar. Tıpkı Türkistan şairlerinde olduğu gibi.

⁴⁶ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, (Çev. Bahadır S. Şener), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 123

⁴⁷ Smith, a.g.e., s. 222-223

⁴⁸ Smith, a.g.e., s. 75-76

⁴⁹ Smith, a.g.e., s. 24-28

Anthony Smith'e göre de milli kimliğin temel özellikleri şöyledir:

1. Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt
2. Ortak mitler ve tarihi bellek
3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü
4. Topluluğun bütün fertleri için gerekli ortak yasal hak ve görevler
5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi⁵⁰

Gökalp'e göre kültür; İnsan toplumlarının bütün fertlerini birbirine bağlayan, yani kişiler arasındaki uyumu sağlayan kurumlar, hars (kültür) kurumlarıdır. Bir cemiyetin üst tabakasını başka cemiyetlerin üst tabakalarına bağlayan kurumlar ise medeni kurumlardır. Kültür, milli olduğu halde, medeniyet milletlerarasıdır. Kültür yalnız bir milletin din, ahlak, hukuk, akıl, estetik, dil, ekonomi ve teknikle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir bütünüdür. Milli kültürün içine giren şeylerse, yöntemle ve insanların istekleri ile oluşmamışlardır. Yani suni değildirler. Böylelikle kültür, kendiliğinden gelişen bir unsurdur. Medeniyet, yöntemle yapılan ve taklit yoluyla bir millettten diğerine geçen kavramların ve tekniklerin bütünüdür. Milli kültür ise hem yöntemle yapılamayan hem de taklit yoluyla başka milletlerden alınamayan duygulardır.⁵¹ Kösoğlu, kültürü şöyle ifade etmiştir: “yaşadığımız hayattır; içtiğimiz çorbadır, çorba içiş tarzımızdır, kaşık tutuş şeklimizdir. Milli kültür, belli bir toplumun bir iman manzumesi çerçevesinde, maddesi ve üslubu ile gerçekleştirdiği hayattır. Kültürün maddesi yaşayan bütün bir hayattır; güzel sanatlardan, sofrada adabına, devletten, koyun ağıllarına kadar...”⁵²

Kültür, bir milletin yaşama biçimidir bütünüyle. Maddi ve manevi aklınıza gelen bütün unsurları onun içerisine katın, onların oluşturduğu bir yaşama biçimi vardır; o kültürdür. Maddi ve manevi unsurlar derken; dil, din, mimari, aynı vatana sahip olmak, aynı devletin bayrağı altında yaşamak, geçmiş zamanlardan beri ortak bir tarihi paylaşmak, ortak ülkeleri benimsemek, aynı heyecanları taşımak, aynı musikiye sahip olmak, ortak inançlar. Bütün bu ortaklıklar, bir milleti millet yapan unsurların toplamıdır ve milli kültürü meydana getirirler. Bu yapıya sahip olan topluluğa da millet denir.⁵³ Carl G. Jung'un geliştirdiği ortak bilinç altı (arketip) öğretisine göre de ruh

⁵⁰ Smith, a.g.e., s. 32

⁵¹ Ziya Gökalp, *Kültür ve Medeniyet*, Konya: Gençlik Kitapevi Yayınları, 2010, s. 17-29

⁵² Kösoğlu, *Milli Kültür ve Kimlik*, s. 39 -87

⁵³ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 10

yahut şuur, bireysel şuuraltı ile ortak şuuraltından oluşur. Ortak şuuraltını oluşturan, varlığa ait anlamlı simgeler vardır ki toplumların uzun geçmişleri içinde oluşmuşlardır ve bireysel davranışlardaki etkisi yanında milli kültürlerle de bu arketip denilen ilk örnekler çevresinde oluşurlar.⁵⁴

Farklılık şuurı olarak da isimlendirilen millî kimlik; düşünce biçiminden kılık kıyafete, tavır ve davranış biçimlerinden, eğitime, eğlenceye kadar hayatın her saha ve safhasında görülür. Türküler, ninniler, eğlence kültürü, yemek kültürü, çocuk büyüme kültürü hep aynı bütünün tezahürleridir. Kılık kıyafet ise bir kültürün farklılık şuurunun en belirgin ve sert tezahür noktalarından biridir. Başka kültüre benzememek için seçilen, en farklı kolay yoldur. Özbek takkesinin, Türk kavuğunun yahut Adana şalvarının milli kültür içinde, kimlik bakımından değeri büyüktür. Milli kültürün ana sütunlarından biri de musikidir ve musikinin kalbi de Türkülerdir. Türküler tarihtir, coğrafyadır; bir milletin en derin macerasıdır. Böylelikle aynı kültür çerçevesinde yaşayanlar, aynı mukaddesleri paylaştıkları ve benzer dış şartlar içinde yaşadıkları için, aynı şahsiyet yani farklılık çizgisinde buluşurlar. İşte bu da milli kültürün farklılığını yani milli kimliği oluşturur.⁵⁵

Ziya Gökalp'e göre, çocuk için "ben" duygusunu duymak ne ise millet için de ülküsünü elde etmek odur. Fakat millet benliğini ancak büyük felaketler sırasında hissedebilir.⁵⁶ O coşku içindeki ferdi benliklerin oluşturduğu, ancak onların toplamından ibaret olmayan, ayrı bir varlığı olan bir toplum beni doğar. Bu toplumun ruhudur. Mefkuredir. O anda, insanlar içinde yaşadıkları toplumun o çağdaki varlığını bütün olarak duyumsar ve onunla bütünleşir. Bu toplumun kendi milli kimliğini duyumsamasıdır.⁵⁷

Milli şuur, bir milletin kendini duyması ve bilmesidir. Hem duyguya hem de düşünceye dayanan milli şuur, bir milletin manevi kuvvetlerinden en önemlisidir. Milletlerin hayatını koruyan savunma hattından en geride olanı, yani sonuncusu ve en mühimi milli şurudur. İnsan uzviyetinin akciğer, karaciğer, kalp ve beyin nasıl dört

⁵⁴ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 99

⁵⁵ Kösoğlu, *Milli Kültür ve Kimlik*, s. 24-60

⁵⁶ Gökalp, a.g.e., s. 164

⁵⁷ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 73

önemli organı ise bir milletin de ordu, bağımsızlık, dil ve milli şuur dört büyük kalesidir. Milli şuur bir ışıktır. İnsanda beyin ne ise millette de milli şuur odur. Beyninde kurşun yiyen bir insanın yaşamasına imkân yoktur. Milli şuur da bir milletin yaşama iradesi, hayat kaynağı ve en kuvvetli silahıdır.⁵⁸

3.1 Üst Kimlik “Türk”

Türk adının M.S. 6. yüzyılın ortasında Göktürk devletiyle meydana çıktığı kabul edilmekte ve ilk defa 542 yılında Çin kaynaklarında görüldüğü bilinmektedir.⁵⁹ Türk adı, Herodotos’un M.Ö. V. yüzyılda doğu kavimleri arasında zikrettiği Targitaların, Türk isminin ilk şekli olabileceği ileri sürülmüştür. İskit topraklarında oturdukları söylenen Tyrkaeler, kutsal kitap Tevrat’ta adı geçen Yasef’in torunu Togharma, eski Hint kaynaklarında bildirilen Turukhalar, Thraklar ve hatta Troialıların Türk adını ilk defa taşıyan kavimler oldukları sanılmıştır. Türk kelimesinin Altaylı kavimleri ifade etmek için 420 tarihli bir Pers metninde ve daha sonra 515 hadiseleri dolayısıyla Türk-Hun tabirinde kullanıldığı bilinmektedir. Kaynaklarda Türk adının çeşitli anlamları olmasına rağmen 1911’de neşredilen Uygurca bir vesikadan, kuvvet ve güç manasına geldiği anlaşılmıştır. Resmi devlet adı olarak ilk defa Gök Türk Devleti (542-745) tarafından kullanılan Türk kelimesinin bundan önce Törük veya Türük şekilleriyle kullanıldığı ve VI-VIII. yüzyıllardan sonra Türk haline dönüştüğü kabul edilmektedir.⁶⁰

Türk aynı zamanda, M.Ö. 3 binlerden itibaren ilk önce Orta Asya’da, sonra Mançurya’dan Macaristan’a Avrasya düzleminde, ayrıca ön Asya’da yaşayan bir milletin adıdır. Şimdilerde de Doğu Avrupa, Orta Asya, Güney Sibirya, Hindistan, Afganistan, İran, Kafkasya, Anadolu, Balkanlar, Orta Doğu’nun çeşitli yerlerinde yaşarlar. Türkler tarihin derinliklerinden akan çok uzun bir ırmaktır. Bu ırmağa çeşitli kollardan katılımlar olmuştur. Katılımlar gerçekleştikçe daha da büyüyen ırmak gürleşerek bu zamana dökülür. Ancak unutulmamalıdır ki küçük ırmaklardan katılımlar oldu diye ırmağın adı değişmez. Türkler yaşadıkları bölgelere göre

⁵⁸ Hüseyin Nihal Atsız, *Türk Ülküsü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020, s. 69-71

⁵⁹ İlhami Durmuş, “Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 10, S. 20, 2017, s. 39

⁶⁰ Ahmet Taşağıl-Pelin Çift, *İslamiyet Öncesi Türkler*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2022, s. 11

tiplerinde değişikliğe uğrasalar da dillerini ve ortak kültür kodlarını kaybetmemişlerdir. Bundan dolayı ortak Türk kültürü her zaman söz konusudur. Arap edebiyatının meşhur şahsiyetlerinden el- Cahiz, *Fezailü'l-Etrak (Türklerin Erdemleri)* adlı eserinde şunları ifade etmiştir: “Türk’ün ömrünün günlerini toplasan atı üzerinde geçen günlerinin yer üzerinde oturarak geçirdiği günlerden daha çok olduğunu görürsün. Durmaktan nasipleri yoktur. Ruhi kuvvetleri, bedeni kuvvetlerinden daha fazladır. Onlar, ateşli, hararetili, anlayışlı kimselerdir...”⁶¹ Türklerin tarih sahnesine çıktıkları yer de Aral Gölü ile Altay ve Tanrı Dağları arasında kalan ve Balkaş Gölü’nü de içine alan büyük üçgen olarak kabul edilir.⁶²

Eski Türklerin hayat tarzı, hayvancılığa dayalı göçer kültürüdür. Bu kültürde hayvanın değeri yüksektir. Hele at, son derece önemlidir ve yiğidin atı öldüğünde özel törenle gömülür. Ayrıca at güzelliğin de simgesidir. Tarihçi İbrahim Kafesoğlu, Türk kültürünün at ve demir üzerine kurulu olduğunu söyler. Kafesoğlu’na göre Türk kültürünün ve karakterinin oluşmasında atın iki önemli tesiri olmuştur. Birincisi, Türk sürekli at üstünde olmakla, kendini başkalarından daha üstün hisseder. Bu duyusu, Türklerde bir “beylik gurur” yaratır. Kafesoğlu’na göre beylik gururu bir övünme vesilesi olmadığı gibi, tam tersine cihana hükmetmek duygusunu sömürüden arındırıp “karşılıksız koruyuculuk” anlayışına oturtmuştur. Bu da egemenlik altına alınan insanlara sevgi ve adaletle davranılması sonucunu doğurur. Türklerin töreye bağlılıklarında böyle bir anlam ve tezahür de vardır. Bozkır hayatı, “Benlik duygusu” ve insan sevgisine ayrıca bir gerçeklik duygusu eklemiştir. Atın ikinci etkisi, Türk’ün geniş ufuklara hükmetme arzusunu kamçılamasıdır. Bu yolda demir kültürünü geliştirmişlerdir. Büyük sürülerin güdümü, korunması, yönlendirilmesi gibi günlük işler, bozkır insanını diğerlerine nazaran daha dikkatli atak ve sezgi gücü yüksek yapar; ani karar verme, emretme ve yönetmeye daha yatkın kılar. Bilge Kağan’ın bir şehir kurup orada oturma düşüncesine veziri Tonyukuk karşı çıkar ve göçebeliliğin verdiği hareket üstünlüğünün değerini anlatır.⁶³

En eski ve devamlı topluluklardan biri olan Türkler aşağı yukarı dört bin yıllık mazileri boyunca Asya, Avrupa ve Afrika Kıta’larına yayılmış büyük bir millettir. Orta

⁶¹ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 221-225

⁶² Kösoğlu, *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*, s. 229

⁶³ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 110-109

Asya'daki anayurttan etrafa yaptıkları sürekli göç hareketleri Türklerin aynı zamanda nüfusça kalabalık olduğunu da gösterir. Türkler bu nüfus çokluğu ve faal durumları dolayısıyla dünya tarihinde mühim rol oynamışlardır. Türk tarihini değerlendirirken onu hem zaman hem coğrafi bakımdan diğer toplulukların tarihinden ayıran şu noktalar göz önünde tutulmak gerekir; İlk olarak bütün diğer milletlerin fertleri toplu olarak bir arada bulunduğu için, herhangi bir zamanki durumunu açıkça tespit ve tetkik etmek mümkün olduğu hâlde, dağınık şekilde yaşayan Türk kütlelerinin birbirlerinden farklı gelişme yolları takip etmeleri sebebi ile Türk tarihini belirli bir zaman kesiminde bütün hâlinde değerlendirmek kolay olmamaktadır. İkinci olarak tarihleri, sınırı belli bir coğrafi çevre içinde cereyan eden diğer milletlerin yayılmaları da değişmeyen vatan toprakları civarında vukua gelirken, çeşitli Türk kütleleri asırlarca yeni iklimler, yeni yurtlar arayarak, tarihlerini çeşitli bölgelerde yapmışlardır.⁶⁴

Emevilerin Horasan Valisi Kuteybe bin Müslim, Türklerin çok hareketli bir kavim olduğunu, durmaktan nasipleri olamadığını söyler ve ekler: “Ruhi kuvvetleri bedeni kuvvetlerinden daha fazladır. Onlar, ateşli ve anlayışlı kimselerdir. Bakışları keskindir. Kıt geçimi acizlik, uzun zaman bir yerde kalmayı ahmaklık, rahatlığı ayak bağı, kanaatkarlığı azimsizlik, savaşı terk etmenin zillet getireceğini kabul ederler.” Türkler, savaşçılıkta üstün olan bir kavimdir. Bunun için de “anlayışlı, bilgili, ihtiyatlı, azimli, sabırlı, sırrını saklayan, kültürlü, kafil olmayan, çok tecrübeli biri olması...” gerekir.⁶⁵

Türkler Müslümanlığı benimsemeden önce bir atlı-göçebe bozkır ulusu veya ulusları idiler. Kırılık ve dağlık bölgelerde sığır ve daha çok da koyun ve at beslerler, bu yüzden mevsimlere göre sürekli otlak değiştirirlerdi. Et yer, kımız içer, yünden veya deriden yapılmış elbiseler giyerlerdi. Çadırlarda yaşar, ev nedir bilmezlerdi. Göçebe Türk topluluklarında “toprak” veya “vatan” değil, “töre” kavramı ön plana çıkmıştır. “İl gider, töre kalır” sözü bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Göçebe Türklerin bu kadar geniş alanlara yayılmaları, sürekli hareket halinde olmaları da bu anlayışla ilgili olmalıdır. Türkler, Çinlilerle çatışmayla belirlenen kimliklerini batıya yöneldikten, Müslüman alemine dahil olduktan sonra değiştirmişler, önceki Türk kimliğine göre daha özgün bir yerleşik kimliğe sahip olabilmişlerdir. Bu kimlik onlara sonraki

⁶⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021, s. 41

⁶⁵ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 118-119

çağlarda dünya tarihinde hâkim rol oynama imkânı sağlamıştır. İslamiyet Türkleri atlı göçebe bir kavim olmaktan çıkarıp yerleşik bir toplum haline dönüştürmüştür.⁶⁶

Türkler, Şaman, Budist, Mani, Nasturi hatta bir kısmı Musevi oldular. Fakat sonunda büyük kütle İslam'da karar kıldı. Tarih boyunca, İslam'dan başka dine kitle halinde geçen kavim yoktur, Hristiyanlıktan, Budizm'den İslam'a geçen ise çoktur.⁶⁷ Türkler, töreye sadık, sözünün eri, yiğit, saf, kolay inanan, utangaç ve bunlarla birlikte bağımsızlık duygusu çok yüksek, konuksever, cömert, savaşçı, merhametli, adaletli, hoşgörülü insanlardır.⁶⁸

Kızıl Elma da Türk milletinin tarihi ülkelerini simgeleyen bir kavramdır. Türk ülkücülüğünün Kızıl Elması değişmeyen ve belirli bir şey yahut yer değildir, soyut bir milli gerilim ifadesidir. Her dönemin kültürü, gerilimin gücüne göre onu isimlendirir, somut bir hedefle belirler ve anlamlandırır. O zaman için Kızıl Elma bilinmiş olur. Ebu Hayyan ülkü kelimesinin anlamını, yaklaştıkça uzaklaşan hedef olarak vermiştir. Kültürün Kızıl Elma hasreti yahut hırsı, her seferinde ülküsünü yenileyerek toplumu ileri iter. Türk milletinin yükseliş döneminde Kızıl Elma, cihan hakimiyeti olarak algılanmıştır. Burada Kızıl kelimesinin renk olarak değil, altın anlamında kullanıldığı belirtilmelidir; bu kelime hala aynı anlamda kullanılmaktadır. Yani altın elma. Oğuz Han'ın kurultay kurduğu ünlü çadırın iki tarafına dikilen direklerin uçlarında da birer altın top asılı olduğu söylenir. Kızıl Elma, Türkçülük görüşünde Turan olmuştur. Yani büyük Türk birliğini simgeleyen bir ülkü.⁶⁹

Türk kimliğinin ayırt edici iki temel özelliği; birinci sürekli göç halinde olmaları, ikincisi sosyal yapıları ve boy biriminin ön plana çıkmasıdır.⁷⁰ Ahmet Taşağıl da Türk milleti hakkında şu görüşlerini ifade etmiştir; “Öğrendikçe gördüm ki Türkler fitraten diğer milletlerden çok farklı. Binlerce yıldır taşıdığımız karakteristik özelliklerimiz olan bağımsızlık sevdası, vatan, millet ve bayrak aşkı her döneme güçlü şekilde damgasını vurmuş.”⁷¹

⁶⁶ Mehmet Doğan, *Türkistan-Türkiye Türk Kimliğinin Coğrafyaları*, Ankara: Yazar Yayınları, 2010, s. 32-33

⁶⁷ Doğan, a.g.e., s. 50

⁶⁸ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 110-113

⁶⁹ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 160-168

⁷⁰ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 16

⁷¹ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 8

3.2 Alt Kimlik “Kazak Türkü”

Türk adı, Türk boylarının ortak kimlik adı olmuştur. Kazak adı da bu ortak üst kimliğin alt boyudur. Kazak Türkleri tabiri böylelikle alt kimlik olarak meydana çıkmıştır. Kazak Türklerinin milli değerleri de göçebe hayatı üzerine kurulmuştur.

Kazaklar, geçmişte Turan ülkesinde yaşayan Türklerin bir boyudur. Kazak Türkçesi, Türk dilinin Kıpçak grubunun içinde yer alır. Bugünkü Kazakların yaşadıkları atalar mekânı Kazakistan Cumhuriyeti, M. Ö. yedinci asırda Alp Er Tunga idaresindeki Turan ülkesinin hemen hemen yarısına yakınına, diğer bir söyleyişle üç milyon kilometre civarındaki topraklara sahiptir. Bugünkü bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti, atalar mekânında yetişmiş büyük şair Mağcan Cumabayev’in “Türkler miras alıp göçtüklerinde Kazak’a kara çadırlar kalmış” şeklindeki ifadesinde olduğu gibi Turan’ın kara çadırını mekân edinmiştir.⁷²

Türk toplulukları içinde göçebe hayatını en son terk edenler Kazaklardır. Aslında “Kazak” kelimesinin kök bilgisi ile uğraşanlar, onun “otorite tanımaz, hürriyetine düşkün, başına buyruk” anlamına geldiğine bilhassa dikkat çekiyorlar. Geçen yüzyıla, yani Rus esaretine düşünceye kadar ve hatta ondan sonra uzun süre, Kazaklar uçsuz bucaksız Asya bozkırlarında yarım saat içinde kurup toplayabildikleri kiyiz üylerinde/keçe evlerinde, çadırlarında serbest bir hayat yaşadılar. Atların üzerinde uçsuz bucaksız mesafeleri aştılar, at eti yediler, at ve deve sütünden yapılan kımız içtiler, iki telli sazlarını (dombralarını) çaldılar, çok nidalı çoban türküleri söylediler. Hala da hem musikilerinin ritimleri hem de raksları, hayat tarzları gibi, atlı göçebe kültürünün derin izlerini taşırlar.⁷³ Kazak adı ayrıca “hür, serbest, bekar, mert, yiğit ve cesur” manasına da gelir.⁷⁴

Kazakistan toprakları, VI. yüzyılda kudretli bir devlet olan Göktürk Hakanlığı’nın idaresindeydi. Hakanlığın yönetici sülalesi Türk kabilesinin Aşina koluna mensuptu. Türk etnosunun ortaya çıkış tarihine bakılırsa, hakanlığın kurulmasından önceki

⁷² Kösoğlu vd., *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C. 27, (ön söz)

⁷³ Doğan, a.g.e., s. 205

⁷⁴ Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 147

devirlerde Türklerin III. yüzyıl ile VI. yüzyılın ortalarına kadar Gansu, Doğu Türkistan ve Altay bölgelerinde tedricen ortaya çıktıkları görülür.⁷⁵

Kazaklar, Orta Asya'da Sakalar-İskitler zamanından itibaren yaşayan Türk halklarındandır. Tarihteki ilk Kazak "Alaş" adı ile bilinmektedir. M.S. VII. asra kadar Doğu ve Batı Göktürkler İmparatorluğu bünyesinde varlığını sürdüren Kazaklar VII-XVII. asırlar arasında "kabilecilik" idaresinde "kabileler-cüzler" halinde yaşadılar.⁷⁶ Kazakistan topraklarında üç cüz şeklinde birkaç etnik birlik ortaya çıkmıştır. Kazak cüzlerinin her birinin göç yolları ile yerleşim bölgeleri, daha önce ifade edilen devletlerin topraklarının ana bölgelerine uygun düşen ve genele ortak etnik toprakları vardı. Büyük Cüz Sirderya'dan itibaren Yedisu topraklarının tamamını kapsıyordu. Onun içinde Üysün, Kanglı, Dulat, Alban, Suvan, Sirgeli, Istı, Oşaktı, Şapıraştı, ve Calayır gibi kabileler bulunmaktadır. Orta Cüz kabileleri, Merkezi Kazakistan bölgeleri ile Kuzey Doğu Kazakistan'ın bir kısmında yaşamaktadırlar. Kıpçak, Argun, Nayman, Konurat, Kerey ve Karluk kabileleri vb. Orta Cüz'ü oluşturdu. Sirderya'nın aşağı kısmı, Aral Denizi kıyıları, Hazar Denizi çukurluklarının kuzey kısmı Küçük Cüz toprakları sayıldı. Küçük Cüz'e Alşın, Aday, Alaşa, Baybaktı, Cappas, Tazlar, Karasakal ve Karakesek (Alimoğlu) gibi kabileler dahildi. Cüzlerin ne zaman ve nasıl meydana geldiği henüz ortaya çıkarılamadı. Bu konuyla ilgili kaynaklar son devirlere aittir. Ancak, cüzleri oluşturan parçalar, yani yukarıda adı zikredilen kabilelerin büyüklerinin Kazakistan topraklarındaki geçmişi, Eski ve Ortaçağa ait birçok tarihi olayda tespit edilmiş bulunmaktadır. Üç cüzün hepsi tamamen Ortaçağ Türkistan topraklarına, yani şimdiki Güney Kazakistan eyaletinin büyük bir bölümünü kaplıyordu. Canibek ile Kerey'in hanlığı güçlendikten sonra, onların yönetimleri altındaki halka Kazak denildi. Zamanla "Kazak" adı etnik bir anlam da kazanarak Doğu Deşt-i Kıpçak, Yedisu ve Güney Kazakistan'ın oluşumunu tamamlamış Türk kökenli halkının etnonimi olarak kullanılmaya başlandı. Kazak Hanlığı'nın tüm tarihi süreç boyunca, Kazak devlet oluşumunun siyasi çerçevede gerçekleştirdiği faaliyetlerinin tarihi sonucu, homojen Kazak halkının ortaya çıkmasıdır.⁷⁷

⁷⁵ Kara, a.g.e., s. 91

⁷⁶ Sabri Hizmetli, "Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü", *İstem*, S. 17, 2011, s. 42

⁷⁷ Kara, a.g.e., s. 200-204

Kazakların maddi kültürü halkın geçim meşguliyetlerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Bunların özellikle bozkırlarda hayvancılıkla uğraşan önceki nesillerin kültürel geleneklerine dayandığı görülür. Geçim, ekonomik yapı, beslenme ve giyim, Kazakların yaşadığı tabiat şartlarına oldukça uyum sağlamış bir biçimdeydi. Kazakistan'da XV. yüzyıldan, XX. yüzyılın başlarına kadar, Kazak bozkırlarının eski kabile ve boylarının kültürel geleneklerine dayalı homojen bir kültür işlev oldu.⁷⁸

XX. yüzyılın başlarında milli bilinci uyandırılmış Kazak halkından aydın ve kültürlü insanlar topluluğu çıkmış, bunlar milli görüş etrafında birleşmiş ve Alaş Partisi'ni kurmuşlardır.⁷⁹ Kenesarı Ayaklanması da Kazak tarihinde çok büyük bir önem arz eden tarihi olaydır. Milli eserlerin hepsinde ayaklanmanın tarihi önemi, önderlerinin kahramanlıkları ve bilgelikleri, toprağı ile milletin bağımsızlık arzuları açık bir şekilde yer almıştır.⁸⁰

1916' da gerçekleşen milli isyanının da başlıca hedefi, Kazak halkının hürriyet ve bağımsızlık yolundaki bundan önceki bütün mücadelelerinin ortak hedefi olan milli ve siyasi bağımsızlığı elde etmektir.⁸¹ 1917-1920'li yılları arasında Kazak halkı, büyük bir kriz yaşamıştır. İç savaşın ateş çemberinde kalarak, çeşitli mücadeleler yüzünden milli kimliğini yakalayamayan Kazak yurdu, 1922'li yıllarda yavaş yavaş toparlanıp kendine gelmeye başlamıştır. Devrim öncesindeki dönem ve 1920'li yıllar, her şeyden önce kıyasıyla bir mücadelenin yaşandığı dönemdir. Mücadelenin başlatılması için ilk önce gamsız olarak cehalet ortamındaki Kazak halkının ayaklanması şarttı. Kazak halkını bu derin uykudan uyandırma yolunda nazımın üstlendiği rol büyüktü.⁸²

Kültürel gelişmelere rağmen, manevi yeniden doğuş meselesi karanlıkta kaldı. Şeklen milli kültür, eğitim ve öğretim, fiiliyatta tercümeden ibaretti. 1970-1980'li yıllarda milli gelenek ve şuurdan ziyade, Sovyet gelenek ve şuuru daha çok ön plana çıktı. İnsanların tarihi şuurunu yok etme süreci işlendi.⁸³ Böylece Kazaklar yaklaşık üç asır Rusya'nın baskısı altında kalmıştır. Ama Çarlık ve Sovyet Hükümeti'nin baskısına

⁷⁸ Kara, a.g.e., s. 351-355

⁷⁹ Mırzahmetuli, a.g.e., s. 143

⁸⁰ Koç vd., *Kazak Edebiyatı I*, s. 198

⁸¹ Kara, a.g.e., s. 380

⁸² Kenan Koç-Almagül İşina-Bolat Korganbekov, *Kazak Edebiyatı II*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2017 s. 341-353

⁸³ Kara, a.g.e., s. 511

rağmen dil, kültür, örf ve adetlerini korumayı başarmışlardır. 1991’de bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra da karanlık köşelerde, tozlar raflarda kalan milli hazinelerini yeniden gün yüzüne çıkarmışlardır. 16 Aralık 1991 tarihinden itibaren de Kazak milli kimliği yeniden uyanmıştır. Bu tarihten itibaren bağımsızlık bayrağı göklerde dalgalanmıştır.

2007 yılının Eylül-Ekim aylarında Almatı’da “Dünya Kazakları Kurultayı” yapıldı. Kazak Kurultayı bir arayıştı. Bu her şeyden önce orta ve uzak Asya’da asırlarca hür yaşamış Kazakların 19. yüzyılda kaybettikleri 1917’de bulur gibi oldukları, 1919’da tekrar kaybettikleri müstakil kimliklerini temellendirme arayışı idi. Kazak bağımsızlığı ülke içindeki yüksek oranda Rus nüfusundan ötürü hayli kritik bir oluşum. Bu yüzden Kazakistan dışındaki Kazak varlığı büyük önem taşıyor. Kazak kimliğinin Müslüman ve Türk bütünlüğü içinde bir anlam taşıdığı kesin. Bu yüzyılın Rusya kontrolündeki Müslümanlar arasında en etkili cereyanlar birbirinin içine girmiş Türkbirlikçilik (Pantürkizm) ve İslambirlikçilik (Panislamizm) idi. Rus ihtilalinden sonra bağımsızlığa yürüyen Türk toplulukları arasında Kazaklar da vardı. 1917’de kurulan Alaş Orda Hükümeti 1919’da komünist yönetim tarafından ortadan kaldırıldı.⁸⁴

Kazakistan halkı sadece Türkistan bölgesi Türklerinin değil bütün kadim Türklerin “şanırak”ının resmi mirasçısıdır. Bu Türk dünyasının değişmez gerçeğidir. Mağcan Cumabay konuyla ilgili: “Türkler mirası bölüp dünyaya dağıldığında, Kazaklara baba ocağından şanırak’ı bıraktılar.” şeklinde ifade etmiştir.⁸⁵ Kazak Türklerinin yedi kuşak soyağacını bilme gelenekleri de vardır. Bu milli kimlik açısından korunmuş önemli bir gelenektir.

Bugünkü Kazakistan toprakları, Avrupa ile Asya arasındaki, 45 ve 87 doğu paralelleri ile 40 ve 55 Kuzey meridyenleri arasında yer almaktadır. 2724,9 bin km’lik bir alanı işgal ederken, Hazar Denizi’nin doğusu ile Volga yaylarından Altay Dağlarına ve güneyde ve güneydoğuda Tanrı Dağlarının eteklerine, kuzeyde de Batı Sibirya’ya kadar uzanır. Ülkenin batısı ile doğusu arasındaki mesafe 3000 km’den fazla, güney

⁸⁴ Doğan, a.g.e., s. 205-207

⁸⁵ Mirzahmetuli, a.g.e., s. 181

ile kuzeyi de 1700 km'dir. Doğuda, kuzeyde ve kuzeybatıda Rusya ile (yaklaşık olarak 6477 km), güneyde Özbekistan (2300 km), Kırgızistan (980 km) ve Türkmenistan (380 km) ile sınırları paylaşırken güneydoğudaki komşusu Çin ile de 1460 km'lik bir sınıra sahiptir. Denizlere çıkışı olmayan Kazakistan'ın ekolojik olarak yok olmaya yüz tutmuş Aral Denizi ile 1070 km ve Hazar Denizi ile de 1894 km'lik bir sınırı vardır.⁸⁶ Güncel verilere göre de Kazakistan 18 milyonun üzerinde bir nüfusa sahiptir.

Görüldüğü üzere milli kimlik, bir milletin ayırt edici birtakım kök özellikleridir. Bu kökler atalarla olan ortak bağı birleştirmekte, dünya çağdaşlaşırken dahi aidiyetlik hissini koparmadan maziden atıye olan yolculuğun öncüsü olmaktadır. Türk milleti de tarihi geçmişi çok eski dönemlere dayanan bir topluluktur. Orta Asya'da tarih sahnesine çıkan Türkler, yüzyıllar içinde çoğalmış ve geniş coğrafyalara dağılmışlardır. Bu dağılma Türk milleti arasında birtakım bölünmelere ve alt kimliklerin oluşmasına sebep olmuştur. Böylelikle Kazak Türkleri de meydana gelen bu alt kimliklerden sadece birisini temsil etmektedir. Aynı zamanda Kazak Türkleri, coğrafya olarak da en kadim Türk topraklarını miras edinmiştir. Kazak Türkleri, Türk soyunun üst köklerine bağlı olsa da kendi içlerinde de bazı ayırt edici yönleri vardır. Şair Ulugbek Esdevlet de Türk milletinin alt kimliği olan Kazak Türklerinin yetiştirdiği aydın bir mensubudur. Onun, bir sonraki bölümde incelenecek olan şiirlerinde de hem üst kimlik olan Türk izleri hem de alt kimlik olan Kazak Türkü izleri ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

⁸⁶ Güzel vd., a.g.e., s. 340

4. ŞİİRLER VE ÇÖZÜMLEMELERİ

Rönesans'ın geleneksel görüşünde şiir: “Şiir, zevk verir ve öğretir veya zevk vererek öğretir. Şiir zevkli ve yararlıdır. Bir neo-klasik dönem teorisyeni şiiri geneli vermenin görkemliliği çerçevesinde düşünür. Şiir ortada olanı görüp açıklığa kavuşturmadır.”⁸⁷ Şiirin, “coşku ve heyecanı dile getirme” şeklinde ifade edilen genel tanımının yanında özellikle son cümlede geçtiği gibi “ortada olanı görüp açıklığa kavuşma” tanımı tezde ele alınacak şiirler için de yerinde bir ifade olacaktır. Estetik zevk verme dışında, sanatını halkı için kullanan şairlerde bu durum daha belirgin gözüktür. Şiirlerinde, ortada olan gerçeklikleri de çoğunlukla sembol dilini kullanarak ifade ederler. Böylece, sanatın bir amaç uğruna meydana getirildiği görülür. Bu durum Ulugbek Esdevlet'in seçilen şiirlerinde daha iyi somutlaşacaktır. Kazak aydını İliyas Cansügirov, “Uyıqta catkan könildi ölen türter/Uyuyan gönlü şiir uyandırır” diyerek, halkı ümitlendirmiştir.⁸⁸ Ulugbek Esdevlet de uyuyan/uyumak üzere olan halkını şiiriyle uyandıran, özlerinin güzelliğini şiirlerle hatırlatan bir şairdir. Bu bölümde onun şiirleri çözümlenmeye çalışılacaktır.

Şiir çözümlemelerinde Ontolojik Çözümleme Yöntemi'nden de faydalanılacaktır. Onun sunduğu anlamlandırma ve sistematik başlıklar şiir çözümlemelerinde kullanılacaktır. Genel ontolojiyi sanat eserine ilk defa uygulayan Roman Ingarden olmuştur. Ingarden edebiyat eserinin, kendine has karakteristik özellikleri bulunan ve birbirinden ayrılan tabakalardan meydana geldiğini belirtmiştir. Yöntemi Türkiye'de ilk tanıtan ise İsmail Tunalı olmuştur. *Sanat Ontolojisi* adlı kitabında konu üzerine görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Sanat ontolojisi, çağdaş sanat felsefelerinden biridir, belki de en önemlisidir. Sanat ontolojisi, sanat eseri dediğimiz var-olan 'ı somut bir varlık olarak ele alıp çözümlemek ister. Nasıl maddî, organik ve ruhî var-olan 'lar varsa, aynı şekilde, bir şiir, bir resim, bir heykel, bir yapı ve bir müzik parçası gibi sanat eseri dediğimiz var-olan 'lar da vardır. Nasıl maddî, ruhî, organik, vs. var-olan'ları ontoloji dediğimiz bir felsefe araştırıyorsa, sanat eseri dediğimiz var-olan'ların da aynı şekilde somut birer var-olan olarak araştırılması, çözümlenmesi gerekir. İşte, sanat eserini var-olan bir şey olarak inceleyecek felsefe yine bir ontoloji olacak, ama artık bir sanat ontolojisi olacak. Sanat ontolojisi, şu halde, sanat eseri dediğimiz var-olan 'ları var-oluşları yönünden inceleyen bir felsefedir.

⁸⁷ Rene Wellek-Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ömer F. Huyugüzel), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019, s. 36-41

⁸⁸ Koç vd., *Kazak Edebiyatı II*, s. 454

Sanat eseri, var-olan bir şeydir, ama herhangi çeşitten bir var-olan değildir. Bu bakımdan, onun kendine özgü bir varlığının olması gibi, onu inceleyecek felsefenin de genel ontoloji dışında özel bir ontoloji olması gerekir. İşte, sanat ontolojisi, bir varolan olarak, ama kendine özgü bir var-olan olarak sanat eserlerini somut bir şekilde ele alır. Ama sanat eseri dediğimiz bu kendine özgü var-olan, varlık bağı ile öbür var-olan 'larla belli bir ilgi içinde bulunur. Bunun için, sanat ontolojisi de genel ontoloji ile belli bir bağlılık ve ilgi içinde yer alır. Bu ilgi ve bağ, zorunlu bir ilgi ve bağlıdır. Bunun tabii bir sonucu da şudur ki, biz sanat eserlerini somut olarak çözümlerken, bunu ontolojik ilkelere göre yaparız. Bu bakımdan sanat ontolojisi, genel ontoloji ile birlikte çalışır ve iş görür. O halde, “sanat eserinin somut varlığı nedir?” sorusu ile genellikle “var-olan nedir?” sorusu arasında tabii bir ilgi olacaktır.⁸⁹

Samet Azap da bir çalışmada bu yöntemi şu şekilde açıklamıştır:

Sanat bireyin kendini ve çevresini yeniden kurmasına olanak sağlayan bir değerdir. Resim, müzik, şiir yaratıcı bir mizacın yansımalarıdır. Ontoloji ise sanat eserinin varlığı ile öbür varlıkların yapılarını inceleyen bir alandır. Sanat ontolojisi edebiyat metninin çözümlenmesinde de kullanılan bir yöntem olmuştur. Bu yöntem vasıtasıyla edebiyat metnini özellikle de şiiri Ön yapı ve Arka yapı şeklinde açıklamak ve kapalı anlam katmanlarına ulaşmak mümkündür. Ontolojik yöntemle varlığın katmanlarının açıklanması ve özellikle şiirin anlaşılır kılınması sağlanır.⁹⁰

Bu yöntem şiiri, Ön yapı ve Arka yapı olarak iki ana başlıkta ele alır. Ön yapı şiirin dilsel ve şekilsel özelliklerini içerir. Arka yapı ise şiirin anlam derinliğinin ele alındığı ve Semantik (Anlam), Obje (Nesne), Karakter, Alinyazısı (Kader) tabakalarıyla şiirin irdelendiği bölümdür. Semantik tabaka kelime dünyasını, Obje tabakası derin anlamları, Karakter tabakası şairin kimliği ve ruh dünyasını, Alinyazısı tabakası da tüm tabakaların bütünüyle birlikte evrensel bir mesaj sunması olarak özetlenebilir. Söz konusu şiirlerin çözümlemesinde bu yöntemin “Arka yapı” özelliklerinden faydalanılacaktır.

Freud, “Kelimeler, insanoğlunun en güçlü duygularını uyandırabilecek ve her türlü eylemi gerçekleştirmesini sağlayabilecek kapasiteye sahiptir. Kısacası, kelimelerin insanlar üzerinde yaptırım gücü vardır. Daha doğrusu, kelimeler insanları etkilemenin evrensel yoludur.”⁹¹ demiştir. Şairin kelime dünyasını yansıtmak için de Ontolojik Çözümle Yöntemi’nin Semantik tabaka adlı bölümünden yararlanılacaktır. Semantik tabaka mantığı bellek, metafor, mazmun gibi ifadelerle de karşılık gelebilir. Böylece,

⁸⁹ İsmail Tunalı, *Sanat Ontolojisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2002, (Önsöz)

⁹⁰ Samet Azap, “Ontolojik Çözümleme Yöntemi ve “Kanla Kirlenmiş Evrak” Şiiri Üzerine Bir Çözümleme Denemesi”, *Turkish Studies*, Volume 8/1 Winter 2013, Ankara, s. 843-844

⁹¹ Freud, *Mutlu Olma İhtimalimiz*, s. 12

kelimelerin önemi ve çağrışımı konusunda Gökhan Tunç'un *Şiir ve Bellek* adlı eserinde geçen şu ifadelere de yer vermek gerekir:

Bireyin hayatını idame ettirmesinin yanı sıra toplumun da varlığını sürdürmesinin yegâne yoludur bellek. Metafor, “meta” ve “pherein” sözcüklerinin bir araya gelmesi ile oluşan “öteye taşımak, aktarmak” anlamına gelen bir terimdir. Murray Knowles ve Rosamund Moon, *Introducing Metaphor* adlı kitaplarında metaforu, iki sözcük arasında bağlantı veya benzerlik kurmak için dili orijinal veya sözlük anlamının dışında bir manada kullanmak ve bir başka şeye gönderimde bulunmak şeklinde açıklar. Metafor, bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak.⁹²

Ulugbek'in de kelimelerle hangi manalara gönderimde bulunduğu bu tabakayla açığa çıkarılacaktır. Onun şiirlerinin kelime dünyasına girilecektir. Kelimeleriyle hangi duyguları uyandıracığı, hangi şuuru harekete geçireceği, hangi konularda milletine sesleneceği ve hangi mazi değerleri ati değerlere aktaracağı “milli kimlik” çerçevesinde ele alınan başlıklarla irdelenecektir. Tunç, “Kimliğimiz, hatıralarımızın uzandığı yere kadar gider ki bu durum bilinç, bellek ve kimlik özdeşliğini doğurur.”⁹³ demiştir. Ulugbek kelimeleriyle yaptığı yolculukta hatıralarını, hatıralarında da öz kimliğini bulacaktır. Ulugbek Esdevlet milli kimliğin şuuru üzerine de şu görüşlerde bulunmuştur:

İdeoloji, tek bir edebi ve sanatsal esere dayanamayan karmaşık bir kültürel, siyasi, hukuki, örf, adet, ahlaki, dini, estetik ve felsefi görüşler sistemidir. Son on yıldır, yani genç neslimiz karışık kültür ve yabancı ideoloji etkisi altında yetiştirildi. Bugün tüm Kazak halkının vatansızlığının özü budur. Otuz yıl önce liderlerden biri olan G. Mustafin Aytkan, “Milliyetçiliğe karşı savaştık, vatansızlığa karşı savaşmalıyız” dediği fikir bugün daha da önemli.⁹⁴

Bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere şair milli şuuru yolunda ilerleyen bir kimliğe sahiptir. Kazak Türklerine karşı yürütülen siyasi ideolojilerin, toplumda karmaşık bir kültür sahası meydana getirdiğini ve özellikle yeni neslin bundan büyük bir pay aldığını ifade etmiştir. Şiirleriyle hem eski nesle hem de yeni nesle bir ses bir nefes olmak isteyen şair, kaleminin bir ucunu halkına diğer ucunu da onları vatansız bırakmak isteyenlere döndürmüştür. Şairin kaleminden akıp bir deryaya dönüşen bu görüşler onun şiirleri ışığında “vatan, millet, tarih, dil, din, kültür ve musiki” başlıklı

⁹² Gökhan Tunç, *Şiir ve Bellek*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020, s. 13-22

⁹³ Tunç, a.g.e., s. 43

⁹⁴ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. II, s. 367 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak kullanılmıştır.)

temalarda ele alınacaktır. Temalar için seçilen şiirler de Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılıp, çözümlenecektir.

4.1 Vatan Temalı Şiirler

Vatan, milli kimliğin inşa edildiği toprak bütünüdür. Bir milletin acı, tatlı tüm hatırasını taşında, toprağında, suyunda, havasında, her köşesinde tıpkı yaşıyorlarmış gibi canlı tutan yerdir. Vatan bilinci, tarih, millet, kültür bilincinin temelidir. Bir milletin, atalarının tarih sahnesine nerede çıktığını, onların nereleri yurt edindiğini, nerelerde at koşturduğunu, nerede ağlayıp, nerede güldüğünü bilmesi milli aidiyetlik hissini diri tutmaya yardımcı olur. Milletin hikâyesi vatanını sevmekle başlar. Vatan sevgisi de İslam inancında olduğu gibi imandandır. Bu iman, Türkler için tarih boyunca başka dinler altında şekillense de vatan sevgisini canlı tutma özelliğinden bir şey kaybetmemiştir.

Mehmet Kaplan da vatan coğrafyasının önemi üzerine şu ifadelerini dile getirmiştir: “Milleti izah ederken, coğrafya; onu üzerinde taşıyan, besleyen, ona engeller çıkaran veya kolaylıklar gösteren, havası, suyu, ışığı ve rüzgarıyla onun her an maddi ve manevi hayatına tesir eden tabiat şartlarına büyük ehemmiyet veriyoruz. Coğrafya ve tarih, milli varlığı tayin ve tahdit ederler.”⁹⁵

Bağımsız olan her devletin varlığını sürdürdüğü bir coğrafi mekâna sahip olması gerektiği bilinen bir gerçektir. Ancak eski Türk ilinde bu coğrafi mekân yani ülke toprağı diğer çağdaşı devletlerde olduğu gibi hükümdarın serbestçe kullanabildiği bir arazi parçası değil, korumakla görevli bulunduğu ata yadigarıydı. Bu durum ve vatan sevgisi Orhun Yazıtları’nda açık bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca, merkez Ötüken bölgesi kutsal sayılmıştır. Türk milletinin acı tatlı hatıralarının gelecek nesillere unutulmaması için taşla yazdırılıp dikilmesi ancak o toprakların ilelebet Türk vatani olarak kalacağı düşüncesinin sonucu meydana getirilmiştir.⁹⁶

Vatan tarihi halkın tarihidir. Hayati derece de önemli olsun ya da olmasın tarihi olaylar, şehir, köy, dağ, nehir adları aracılığıyla halkın hafızasında yer eder. Halk

⁹⁵ Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019, s. 59

⁹⁶ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 68

yaşananların görgü tanığıdır ve bu olayları coğrafi adlarla ilişkilendirir. Halk tarafından verilen adlar bölge doğasının özelliğini yansıtır. Sömürge ideolojileri bu durumun önemini fark etmiş ve atalardan kalma yer adlarını silerek halkın bilincini yok etmeye çalışmıştır. Coğrafi adlar halkın milli rengi, tarihi, yaşam tarzı, örf ve adetlerine kaynaklık eder. Coğrafi adlar halkın ruhunu yaşatan göstergelerdir. “Turan” adı Araplar tarafından yönetildiği dönemde “Türkistan”, Sovyet döneminde “Orta Asya”, bugünlerde ise yine “Orta Asya” şeklinde kullanılmaktadır.⁹⁷

Vatan temalı şiirler için Semantik tabaka aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. 1. Semantik tabaka

Kelimenin Kullanımı	Kelimenin Göndergesi
Göçmen	Kazakların göçmen kültürü
Penah	Anayurt
Göz yaşı	Bağımsızlık mücadelesi
Yeşertmek	Yeniden diriliş
Aslan/Kaplan	Güç
Gök	Sonsuzluk
Yıldız	Halk aydınları
Bülbül	Milli aydın ve şairler
Tulpar	Mitolojik at ve güç
Karanlık dağ	Dağın koruyucu/kaplayıcı özelliği
Direk	Kazak çadırları
Şanırak	Kazakistan’ın birliği
Kartal	Özgürlük
Birlik	Turan
Gök Tanrı	Eski Gök Tanrı inancı
Altay beşiği	Ortak Türk kökü
Kandaş	Türk milletinin kardeşliği
Ata yurt	Orta Asya/Türkistan
Sabah	Gelecek
Sofra	Birlik
Dağılmak	Türklerin boylara ayrılması
Mavi Kubbe	Türkistan türbeleri
Gövde	Makam
Taykazan	Birlik ve zenginlik
Kütüphane	Zengin ilim
Kapı/eşik	Türk yurdu
Ay balta	Güç, savaş aleti
Gelincik	Türkistan’ı saran gelincik çiçekleri
Salgın	Nükleer denemelerinin yan etkisi
Ödül	Bağımsızlık

⁹⁷ Mirzahmetuli, a.g.e., s. 224-251

Tablo 4. 1.'nin Devamı

Gök Börü	Yol gösterici Mavi Kurt
Yük	Mücadele
Dağ	Bakıp büyüten ve koruyan bir ana
Sır	Tarih
Zalim	Düşman
Bıyık/örgü	Milli görünüş
Patlama	Nükleer denemeler
Zehir	Nükleer denemelerin sonucu
Mezar	Atalar

Şairin yurdu, geçmişin ruhu ve geçmişin görkemiyle şekillenir. Vatan severlik doğduğun toprakları sevmekle başlar. Dolayısıyla da Ulugbek'in milli kimlik temalı şiirlerinin çözümüne “Vatanım” adlı şiiriyle başlamak yerinde olabilir.

Отаным ⁹⁸	Vatanım
қашқандар мен босқандардың панасысың, Отаным, асқандар мен тасқандардың табасысың, Отаным, жанарымның ағы менен қарасысың, Отаным, Жазылмайтын жүрегімнің жарасысың, Отаным.	Kaçkınlr ile göçmenlerin Penahısın Vatanım, Aşanların ve taşanların Kabısın Vatanım, Gözümün akıyla Karasisin Vatanım, Çaresiz yüreğimin Yarasisin Vatanım.
...	...

Kazak Türkleri, Orta Asya’da yüzyıllardır gelenekselleşen atlı göçebe kültürünü halen nesillerden nesillere aktarmaktadır. Yerleşik hayata geçiş bu kültürün azalmasına sebep olsa da yok olmasına etki etmemiştir. Şair de bu kültüre atıfta bulunarak “göçmenler” kelimesiyle şiirine başlamıştır. Kazak bozkırı yüzyıllarca hem kaçkınlrın hem de göçmelerin durağı olmuştur. Şiirde kaçkınlr ifadesi herhangi bir iç/dış çatışma sonucu yurdunu terk edip Kazak topraklarına sığınan yabancı milletler için, göçmenler kelimesi ise yerel halk için kullanılmış olmalıdır. Şair, her ikisi için de vatanını bir penah olarak yani koruyup kollayan bir sığınak olarak görmüştür. Bu sığınağı yurt edinenleri de kaynaşmaları için bir kaba almıştır.

Vatanın gözün akıyla karası olması durumu, şairin ona ne kadar değer verdiğini göstermektedir. Yani vatanına, “göz bebeğim” demek istercesine bu mısraı kaleme

⁹⁸ Ulugbek Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı*, C. III, Almatı: Kazıgurt Baspası, 2006, s. 95

almıştır. Çaresiz yürek ise vatan sahibi olunması için ortaya dökülen maddi ve manevi bütün mücadelelere karşılık gelmektedir. Vatan yürekte bir yara olmaktadır. Yaranın yürekte yani kalpte olması da vatan sevgisinin bir göstergesidir. Acısıyla tatlısıyla kalbinin köşesine kazınmış bir yara olan vatan şairin en kalbi duygularının tecellisidir.

Арал болып, Семей болып, қансыраған, Отаным, көздің жасы өгейленіп, тамшылаған, Отаным, ...	Aral olup, Semey olup, Kanayan Vatanım, Göz yaşını yadırgayıp Damlayan Vatanım, ...
біздің ұрпақ салып бітпес саяжайсың, Отаным!..	Bizim neslimiz bitmez tükenmez Yeşertirsin Vatanım!...

Vatanın Aral ve Semey olup kanaması bir önceki mısradaki kalp yarasını daha da açık etmektedir. Şairin vatanı için dökülen kanlar Aral gibi Semey gibi derya deniz olup akmıştır. Burada Aral tesadüfi değil özellikle seçilmiştir. Başka nehir, ırmak, deniz isimleri yerine şair acısını Aral üzerinden tarif etmiştir. Çünkü halkın kanıyla ödediği vatan bedelini, Aral da suyuyla ödemiştir. Yapılan çevreci mücadelelere rağmen Aral'ın suyu kurtarılamamış, çölleşmeyle neticelenmiştir. Bu konu “Aral” şiirinde daha da derine inilerek açıklanacaktır. Şair burada Aral'ı, kanıyla mücadele eden halkının yanında suyuyla mücadele eden bir vatan ferdi olarak görüp mısraına eklemiştir. Gözyaşının yadırganması durumu da Kazak Türklerinin vatan için tarih boyunca verdikleri milli mücadelelerin birbirini aratmadığının, her geçen mücadelenin yadırganacak derecede zorlaştığının bir ifadesidir.

Şair, en son vatanına “yeşertme” vasfı vermektedir. Onun bitmez tükenmez bir nesle sahip milletini daima yeşertecek mekân, vatan olarak görülmektedir. Bu yeşertme vasfı akla toprağı getirmektedir. Bitkiyi toprak nasıl koruyup, kucağında saklayıp, yeşertiyorsa, “vatan toprağı” da milletin köklerini koruyacak, saklayacak ve yeşertecektir. Eski Türk kağanlarından Mete de Çin'in anlaşma gereği isteklerini yerine getirmiş fakat kıraç bir vatan toprağı istenince: “Toprak milletin köküdür; onu nasıl verebilirim?” demiştir.⁹⁹ Böylece, milletin can suyunun öz vatanının topraklarından, pınarlarından fışkırdığı görülmektedir. Şair de vatanının köklerine bu nedenlerle bağlı kalmak istemektedir.

⁹⁹ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 115

Vatan toprağının önemi arkeolojik kazılarda daha açık gün yüzüne çıkar. Çalışmalar, bir milletin yüzyıllar önce yurt edindiği o toprakların kucağında sakladığı tarihin perdesini aralar. Mete'nin kıraç da olsa bir parça toprağı dahi milletin elinden çıkartmak istememesi de bu yüzden daha iyi anlam kazanır. Aynı insanın yaratılış fitratında, mayasında toprak olduğu gibi, vatan toprağı da milletin bir parçası olur, ondan ayrı düşünülemez.

Астана¹⁰⁰	Astana
Жаңа қала, жас қала, Жас болса да – бас қала, Сарыарқаның төрінде Бой көтерген Астана.	Yeni şehir, genç şehir, Genç olsa da baş şehir, Sarıarkanın töünde Boy gösteren Astana.
...	...

Astana şehri, Kazakistan'ın ikinci büyük şehri olup adı Farsça âsitânedен gelir ve Kazakça'da “başşehir” anlamında kullanılır. 1997'de Kazakistan'ın başkenti ilân edilen şehir ülkenin orta kesiminde ve Akmola idarî biriminin sınırları dahilinde yer alır. Şehrin içinden İşim nehri geçer. Astana şehrinin eski adı Akmola'dır (ak mezar). Bu adlandırma XIII-XIV. yüzyıllara ait ak kubbeli bir türbeye dayanır. Arkeologlar, 1998'de Astana'nın 15 km dışında Ortaçağ yerleşim yeri olarak Bozok şehrinin kalıntılarını bulmuşlardır. X-XI. yüzyıllarda Sibiryâ-Orta Asya kervan yolunun üzerinde olduğundan burası Kıpçak hanlarının askerî merkezlerinden biri olmuştur. 1999'da UNESCO tarafından “dünya şehri” ödülüne lâyık görülen Astana dinamik bir şekilde gelişen Kazakistan'ın parlak yüzü, aynı zamanda Kazakistan bağımsızlığının ve yenileşmenin sembolü kabul edilir.¹⁰¹

Astana'ya 1994'te tekrar Akmola adı verilmiştir. Başkent bir dönem Almatı iken 1994'te Akmola'ya taşınmasına karar verilmiştir. Resmi olarak da 1997'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Akmola'yı Kazakistan Cumhuriyeti'nin başşehirі ilân etmiştir. Sonra şehrin adı yeniden Astana olarak değiştirilmiştir. Şehir, 2019 yılında da Kazakistan'a uzun süre cumhurbaşkanlığı yapan Nursultan Nazerbayev'in onuruna ithafen “Nur Sultan” adını almıştır. 1994'den itibaren şehir konumu itibariyle önem kazanmış ve hızla gelişmeye başlamıştır. Başkent oluşu bu gelişmelere daha da yön vermiştir. Dolayısıyla Kazakistan adına hem başkent oluşuyla

¹⁰⁰ <https://bilim-all.kz/olen/12326-Astana> (27.11.2020)

¹⁰¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/astana> (29.05.2022)

hem yenilenen şehir oluşuyla önem kazanan Astana, şair Ulugbek'in merceğine de takılmıştır. Yenilenen ve gelişmekte olan bu şehri şair de “yeni şehir, genç şehir” diye tanımlamıştır.

Şair, Astana'nın aynı zamanda Sarıarka'nın töründe yani başköşesinde boy gösterdiğini söylemektedir. Kazaklar için, kapının tam karşısına gelen kısım evin en kıymetli yeridir ve “tör” olarak adlandırılır. Töre misafirler ile obanın en saygın kişileri oturtulur. Kapının etrafındaki alan “bosağa” (eşik) olarak adlandırılır.¹⁰² Şair de bir ülke için maddi ve manevi açıdan stratejik bir öneme sahip olan başkentini en kıymetli noktaya konumlandırmıştır; Sarıarka'nın törüne. Abdolvahap Kara'nın ifadeleriyle Sarıarka ise Kazakistan için “uyumlu küçük tepeleri, düz ve geniş ovalı bozkırlarıyla jeomorfolojik bakımından en istikrarlı bölge olmuştur ve hala da öyledir.”¹⁰³ Sarıarka Kazakistan'ın uçsuz bucaksız bozkırını ve göllerini temsil etmektedir. Yani ülkeyi omuzlarında taşıyan, Kazaklar için önemli bir kültür coğrafyasıdır. Başkent de bu coğrafyanın en özel köşesinde yerini almıştır. Başkent bir ülke/vatan için en önemli merkez olduğundan dolayı, Astana şiiri vatan teması içinde ele alınmıştır. Ulugbek Astana'nın kıymetini, önemini ve gelişimini bu şiiriyle dile getirmiştir.

Қазақстан ¹⁰⁴	Kazakistan
Арыстандай айбаттым, Жолбарыстай қайраттым, Аспандаған байрақтым, Қанша жұлдыз жайнаттың, Қанша бұлбұл сайраттың, Қазақстан, ардақтым!	Aslan gibi heybetliyim, Kaplan kadar güçlüyüm, Göğe çekilmiş bayrağım, Kaç yıldıza can verdin, Kaç bülbülü şakıttın, Kazakistan'ım, kıymetlim!
...	...

Şair Ulugbek, Kazakistan'ı aslanın heybetine, kaplanın gücüne benzeterek şiirine başlamaktadır. Bu şairin gözünde, Kazakistan'ın ve Kazak Türklerinin gücünü ve değerini göstermektedir. Tıpkı Mağcan Cumabayev'in “Men kim?” adlı şiirinde “Arslanım ben heybetime kim dayanır,/Kaplanım ben bana karşı kim durur?” dediği mısralarında olduğu gibi. Şairin göğe çekilmiş bayrağı da bağımsızlık sonrası göğe yükselen özgür Kazakistan'ın bayrağıdır. Burada bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'nin bayrağına ayrı bir açıklama getirmek gerekir.

¹⁰² Kara, a.g.e., s. 346

¹⁰³ Kara, a.g.e., s. 22

¹⁰⁴ <https://bilim-all.kz/olen/3300-Qazaqstan> (27.11.2020)

Bayrak, bir milletin yahut bir topluluğun belli semboller ya da renkler üzerine şekillenen simgesidir. Bayrağın göğe çekildiği yer de bu millet ya da toplulukların o bölge üzerindeki milli hakimiyetini, dolayısıyla milli kimliğini temsil etmektedir. Kazakistan'ın, Shaken Niyazbekov'un tasarladığı ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin 1992 yılında kabul ettiği milli bayrağı da mavi zeminin tam ortasına altın renklerle konumlandırılmış otuz iki şuleli bir güneş, onun altında kanatlarını iki yana açmış bir kartal ve sol kenara işlenmiş etnik damgalarla şekillenmiştir ve bu bayrağın göğe çekildiği topraklar Kazak Türklerinin hakimiyeti altına alınmıştır. Bayraklarda kullanılan şekiller bazen milletin geçmişine atıfta bulunan mitolojik simgelere karşılık gelmektedir. Bahaeddin Ögel'e göre de mitoloji: "İnsanlığın ruh aleminin sembollerle ifade edilmiş bir aynasıdır."¹⁰⁵ Kazakistan bayrağı da geçmişin mitolojisini, Kazak Türklerinin ruh alemini "altın sarısı, güneş, kartal, mavi, etnik damga" üzerinde toplayarak yansıtmıştır. İlk olarak güneş sembolü, hakimiyete karşılık gelmektedir. Güneş, bolluğu, bereketi ve aydınlık bir refahı da temsil etmektedir. Mitolojik olarak da güneş şöyledir: "Güneş'in "Kün" olarak geçtiği bilinmekte olup hayatın ana kaynağı olduğu için de dişil olarak algılandığı görülmektedir. Şamanistlerin inançlarına göre ise Güneş ve Ay kötü ruhlarla mücadele etmiş ve bazen de onları yakalayıp karanlıklar dünyasına sürüklemiştir. Güneş ve Ay'ın tutulması ise bu şekilde açıklanmıştır."¹⁰⁶ İkinci olarak Kartal, sonsuzluk, kutsallık ve yüksek hedeflerin sembolüdür. Kartalın mitolojik ifadesi de şöyledir:

Yüksek ruhları taşıdığına inanılan bu hayvan, Gök Tanrı'nın timsali olarak ya da Şaman ruhunu ifade etmek amacıyla Dünya Ağacı'nın tepesinde tasavvur edilmiştir. Türk mitolojisinde ve Orta Asya Şamizm'inde kartal, "Yerin Göbeği"nden transla yükselen Şamanların ulaşabileceği "Göğün Göbeği" sayılan Güneş'e tünemiş bir tanrı elçisi olarak ifade edilmiştir. Kartal; güç, kuvvet ve menfi mefhumlara karşı iyi olanı tasvir etmek için de kullanılmış olup bu yanı sıra kartalın Türk mitolojisindeki önemi ve yeri farklıdır.¹⁰⁷

Bayraktaki mavi renge gelince, bu renk ülke içindeki manevi birliği temsil etmektedir. Tarihi Kazak Hanlığı'nın bayrağının da gökyüzü mavisinden oluştuğu bilinmektedir. Kazak Türklerinde mavi renk, göğe bağlı inancı, ebediliği ve uzun hayatı temsil etmektedir. Mavi renk Türk mitolojisi açısından da önde gelen ayrıcalıklı bir renktir. Bu renk mitolojide şöyle geçmektedir:

¹⁰⁵ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 19

¹⁰⁶ Ahmet Sağlam, *Kazakistan Bayrağına Mitolojik Yaklaşım*, İstanbul: AZ Kitap Yayıncılık, 2019, s. 20-22

¹⁰⁷ Sağlam, a.g.e., s. 24-25

Mavinin Türk mitolojisindeki yeri kutlu ve önemlidir. Çünkü eski Türklerin inanç sisteminde gök, tanrının mekânı olarak kabul edilmiş ve Kök Tanrı'nın bu mekânı mavi sonsuz bir renkle imgelendirilerek “mavi gök, gök kubbe” isimlerini almıştır. Bu durum Göktürk yazıtlarında yaratılışla birlikte söze başlarken “Yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldığında” diyerek geçmektedir. Ayrıca Göktürklerin bayrağının mavi renkte olması, Oğuz Kağan Destanı'nda da mavi, kırmızı, al, ak, kır, ela ve kara gibi renklerin ön plana çıkması, Oğuz Kağan'ın birinci eşinin de gökten inen mavi bir ışıktan çıkması, ordusuna kılavuzluk eden kurdun da mavi renkte olması, Oğuz Han'ın yüzünün maviye çalması, göğün kutsal veya göğün tanrı olduğunu desteklemektedir.¹⁰⁸

Damgalar, bir boyu, uruğu vb. toplulukları temsil ederler. Onların yapısını ve karakteristik özelliklerini yansıtır. Etnik kimliğin göstergeleri olarak kullanılırlar. Türkler de kaya resimlerinden damgalara, damgalardan yazıya geçmiş bir kültürün sahibidirler. Kazakistan bayrağında kullanılan damgalar da Kazak Türklerinin milli kültürünü ifade eden etnik motiflerdir. Son olarak bayrakta yer alan altın sarısı renk güneşi ve soyluluğu temsil etmektedir. Güneşin hakimiyete karşılık gelmesi, sarı rengin de soyluluğu temsil etmesi devlet hakimiyetini, yönetimi, han soyunu akla getirmektedir. Bu görüş mitolojik olarak da şöyle desteklenebilir:

Altın sarı ışık, Türk mitolojik anlatılarında kutsal sayılmaktadır. Bu kutsallık altın sarısı ışık aracılığı ile “kut” denilen kutsiyetin tecelli ediş şekli olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kut, eski Türklerde gökten bir nur sütunu şeklinde altın sarısı bir ışık olarak yere inen sarı ışık sütunu olarak tasvir edilmektedir. Türk kağanları da halkın yönetme meşruluğunu kut aracılığıyla tanrıdan almışlardır. Orta Asya göçebe toplumlarında sarı, merkezi ifade etmesi açısından farklı bir ehemmiyete de haizdir.¹⁰⁹

Yukarıdaki açıklamalar ışığında Kazakistan bayrağının, tarihi köklere ve mitolojik unsurlara bağlı kalarak meydana getirildiği görülmektedir. Kösoğlu'na göre bayrak bir kültür olgusudur ve itibari değeri çok yüksek olan, vatani, milleti, mukaddesatı, devleti, bağımsızlığı temsil eden bir simgedir.¹¹⁰ Şair de göğe çektiği bayrağıyla hem bağımsızlığını hem de kültürel olgusunu yansıtmak istemiştir.

Şairin, Kazakistan'ın can verdiğini söylediği yıldızlar ve şakıttığını belirttiği bülbüller de milli aydınlardır. Kazakistan'ın maddi ve manevi değerlerini temsil eden bu aydın kişilere şiirinde böylece yer vermiştir. Aydınları yıldız gibi parlak bir nesneye benzetmesi, onların yol gösterici vasfını yansıtmaktadır. Bülbüller de şairleri ve milli sanatçıları temsil etmektedir. Şair onların, vatan aşkından doğan coşkuyla bülbül gibi şakıdıklarını düşünmektedir. Burada geçen bülbül aklı “Gül ile Bülbül” efsanesini de

¹⁰⁸ Sağlam, a.g.e., s. 26

¹⁰⁹ Sağlam, a.g.e., s. 29-30

¹¹⁰ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 18

getirmektedir: Sevgisinden güle kanıyla kırmızı rengini veren bir bülbülün efsanesini. Bu efsaneden hareketle gül Kazakistan, bülbül de başta şairler, sanatçılar olmak üzere tüm vatanseverleri temsil etmektedir.

Тұлпарыңның шабысын, Домбыраңның қағысын, Күңіреңткен тау ішін, Дарияңның ағысын «Сүйем!» десем - бәрі шын, Қазақстан - намысым!	Tulparının çarısını, Dombıranın tınısını, Karanlık dağlarını, Deryanın akışını “Seviyorum!” desem, hepsi doğru, Kazakistan’ım, namusum!
---	--

Eski zamanlardan beri konargöçerlerin hayatında büyük bir önem taşıyan at her zaman ayrı bir yere sahip olmuştur. Atın kendisi binene taşıt, kımızı içene şifa, eti ise yiyene gıdadır. Saka devrinden bu yana varlığını sürdürmekte olan çeşitli balbal taşlar ile eski kurganlardan bulunan yadigârların hepsinde de at motifini görmek mümkündür. Kazak halkının el sanatları ürünleri ile işlemelerinde de at motiflerine yer verilmiştir. At kutsal bir canlı olarak görüldüğünden onun kamçısı da kutsal sayılmış ve buna inanan Kazaklar eskiden kamçıyı çeşitli şaman ritüellerinde insanları sağaltmak, alazlamak için kullanmışlardır. Ayrıca her evin başköşesinde bir kamçının asılı durması da atın kutsal sayıldığının bir göstergesidir.¹¹¹ Şiirde geçen tulpar da Türk mitolojisinde yer alan, hızlı ve kanatları olan efsanevi bir attır. Kazakların arasında tulpar ve deve halkın sorumluluklarını, yükünü taşıyan yiğitler için de kullanılmıştır. Bu sebeplerden dolayı şair Kazakistan’ı anlattığı şiirinde, bozkır kültüründe önemli olan atı da unutmamış, mısralarında ona da yer vermiştir.

Шаңырағың - шырағым Топырағың - тұмарым, Басылмайтын құмарым, Қазақстан - қыраным!	Şanırağın, meşalem Toprağın, kutsalım Dindirilemez tutkum, Kazakistan’ım, kartalım!
---	--

Şanırak, Kazakların geleneksel keçe çadırının tavanı olup, en önemli parçasıdır. Kazak milli mantalitesinde şanırak demek, aile demektir. Şanırak kötenrui, yani tavanı yükseğe kaldırmak, müstakil bir çadır kurmak, yani aile kurmak anlamındadır. Halk arasında yeni evlilere “Şanırağınız yüksek olsun!” diye temennide bulunulur. Şanırağın yüksek olması demek, Kazak düşüncesinde zenginlik, huzur ve mutluluk

¹¹¹ Cemile Kınacı Baran-Lyailya M. Demessinova, “Türk Halklarının Edebiyatındaki At Arketipi”, *Türk Yurdu*, S. 411, 2021, s. 80

demektir.¹¹² Aile bir milletin en küçük yapı taşıdır. Aileler genişleyerek milleti oluşturur ve ortaya milli bir birlik çıkar. Aile kurmak ve yükseklik gibi temel karşılıkları olan şanıarak, şiirde de bu milli birliğin yanmakta olan meşalesi olur.

Bir ülkenin misakı-millisi, vatani namustur. Düşmana geçit vermeyen kırmızı çizgilerdir. Halkı bağrında besleyip, hayatta tutan bir ana kucağıdır. Şair de misakı-millî sınırları içindeki vatan toprağını kutsal saymıştır. Ve bu toprağın semalarında özgürce uçan bir kartalla şiirini tamamlamıştır. Kartal, bayrakta açıklandığı gibi güç ve kudretin sembolüdür. Kartalın göklerde özgürce uçuşması da bağımsızlığın temsilidir.

Türkistan, asırlar boyunca dünya medeniyetine yön vermiş büyük imparatorlukların kurulduğu bir yerdir. 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren bölgeye Kazak ve Özbek Hanlıkları egemen olmuştur. Bu coğrafyanın 18. ve 19. yüzyılda Ruslar tarafından işgalinin ardından bölgede yeni bir idari yapılanmaya gidilmiş Özbek, Türkmen, Kırgız ve Taciklerin yaşadığı yerlerde Türkistan Genel Valiliği kurulmuşken, Kazakların yaşadığı kuzey topraklarında Bozkır Genel Valiliği vücuda getirilmiştir. Böylece Türkistan fiilen ikiye bölünmüştür. Sonraki yıllarda Rus ve Sovyet terminolojisinde “Türkistan” terimi tamamen kullanımdan çıkarılmış, onun yerine “Orta Asya” sözü kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Orta Asya tabiri ile Kazakistan’ın dışında kalan bölge kastedilmiştir.¹¹³ Bunların dışında Türkistan, Türk Dünyasının manevi başkentidir. Turan ülküsünü içinde barındıran, kutsal sayılmış topraklardır. Necip el-Kıylani de *Türkistan Geceleri* romanında: “Türkistan topraklarının bir zerresinden dahi vazgeçmeyeceğiz!” demiştir.¹¹⁴ Türk kimliği açısından önem arz eden bu topraklar, şair Ulugbek’in şiirlerine de konu olmuştur. Onun “Türkistan Marşı, Türkistan ve Hürmet” adlı üç şiiri bu konu altında incelenecektir.

Түркістан Маршы¹¹⁵	Türkistan Marşı¹¹⁶
Түркі халқы, тізенді жаз, түрегел, Тізерлеген тығырыққа тірелер. Түбі түркі түгенделер кез келді, Бірлік болса – қорлық болмас, біле бер!	Türk milleti kalk ayağa dimdik dur, Diz çökenler çıkmaz sokağa dikilir. Türk budunu toparlanacak zaman geldi, Birlik olursa, azap olmaz, bil bunu!

¹¹² Damira İbrahim, “Aşık Paşa’nın Garipname’sinde ve Kazak Kültüründe Aile”, Kazakistan ve Türkiye’nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu, 2007, s. 90

¹¹³ Vecihi S. F. Hekimoğlu, “Türkistan’da Bütünleşme Düşüncesi”, *History Studies*, S. 10/2, 2018, s. 57

¹¹⁴ Necip el-Kıylani, *Türkistan Geceleri*, (Çev. Necat Çavuş), İstanbul: Özgün Yayıncılık, 2009, s. 169

¹¹⁵ Ulugbek Esdevlet, *Gumir Jas (Jırlar)*, Almatı: Raritet Baspası, 2012, s. 53-54

¹¹⁶ Esdevlet, *Şiirler*, s. 27 (Şiirin aktarımında bu kaynaktan da yararlanılmıştır.)

Атажұртың – Алтайың тұр арқанда, Тізе қосып, бас біріктіріп, тарт алға. Бірігіңдер, бірігіңдер, түркілер, Үміт жүктеп, сенім артып әр таңға.	Ata yurdun, Altay'ın var arkanda, Omuz omuza beraberce ileri yürü. Birleşin, birleşin Türkler, Ümitle, güvenle ilerleyip her sabaha.
---	---

Türkistan Marşı şiiri, tüm Türk milletine genel bir seslenişle başlamaktadır. Şair, Türk milletinin ayağa kalkıp dimdik durmasını istemektedir. Bu mısralar Türk milletinin, özellikle Türkiye dışında kalan Orta Asya bölgesi Türklerinin, milli mücadelelerine işaret etmektedir. Şair uzun yıllar bağımsızlık için mücadele eden milletinin kimseye karşı diz çökmeden ayakta kalmasını arzu etmektedir. Dik duramayıp, diz çökenleri de çıkmaz sokağa göndermektedir. Şiirde geçen bu çıkmaz sokak ise ya ölüm ya da düşman idaresine geçişi temsil etmektedir. Şairin “Türk budunu toparlanacak zaman geldi” demesi, Göktürk Abideleri’nde Bilge Kağan’ın “Ey Türk, titre ve kendine dön.” dediği uyarılarını hatırlatmaktadır. Orta Asya Türkleri, özellikle Çarlık ve SSCB döneminde boylara ayrılmıştır. Şair bu duruma dağılan Türk milletinin toparlanarak daha güçlü olacağını, üzerlerindeki azaplardan kurtulacağını söyleyerek değinmiştir. Şerhan Murtaza da *Kızıl Cebe* romanında Türkistan’dan, Türk birliğinden ve Türklerin dağılmasından şöyle söz etmiştir:

Keşke, hay dünya, Türkistan’ın birleşseydi. Er Türk’ün darı gibi rüzgara savrulacak saçılan nesilleri tekrar bir araya gelip birleşip, tekrar gayretlenip, kanatlarını açıp, göklere süzülüp uçacağı bir gün gelir mi, acaba? Ne zaman Bozkurt-Kökbörü’nün altın kafası güneşte parlayıp, kök bayrağı sallanıp Kök Türk’ün ruhu tekrar şaha kalkarak dirilip, alem karşısına başı dim dik duracak? Ne zaman? Hey gidi dünya, o zaman ben de tekrar dirilsem! O günü bir görsem! Kerölen ile Orhon suyu gibi, Ertis ile İdil dalgası gibi hırçın hırçın akan hayallerim benim! Benim soylu babalarım Kültegin ile Tonıkök, Tumun Han ile Möde Han... Esim Han ile Kasım Han, Tavekel Han ile Tavke Han... neredesiniz? Yurdum deyip, toprağım deyip gürleyen erlerim benim. ...Türk alemini bölünmese, keşke, keşke! (Beşinci cilt, son ışık bölümü)¹¹⁷

Şiirde, Altay Dağları’nın Türk milletinin ana yurdu olduğu belirtilerek Türk milletinin birleşmesi arzusu tekrar edilmiştir. Altayların ana yurt olduğunun ve Türklerin birleşmesi gerektiğinin sonucunda Türk milletinin aynı soydan gelen kardeş bir topluluk olduğu vurgulanmak istenmiştir. Şairin dile getirdiği bu Türk Dünyası birliği, Türk halklarının kardeş olduklarını, ortak bir dine, kültüre, geleneğe, folkloru, tarihe, edebiyata sahip olduklarını göstermektedir. Danday Iskakulı da Türkistan’ın, Kazakistan ve Türk birliği üzerindeki önemini şöyle ifade etmiştir:

¹¹⁷ Koç vd., *Kazak Edebiyatı II*, s. 724

Kazaklar için bütün Kazak toprakları kutsaldır. Yine de şüphesiz Türkistan'ın yeri başka. Sadece Kazak için değil, tüm Türk halklarının birlik sembolüne dönüşmüş kutsal şehir, eski Türkistan toprağı asırlar boyu Türk Dünyasının ruhani merkezi, başkenti olmuştur. Türkistan'ın Türk halklarının millet olarak, Kazak halkının ise ulus olarak kemikleşmesinde tarihi rolü ayırdır. Bu topraklardan Türk Dünyasına, Kazak halkına sadakatle hizmet eden, namı, makamı dünyanın dört bir yanına yayılan sayısız ulular, şahsiyetler çıkmıştır.¹¹⁸

Türk milleti, kendi toprakları olan Türkistan'da yani Turan'da omuz omuza, güven içinde geleceğe giden adımlarla da tasvir edilmiştir. Şiirde gelecek “sabah” kelimesiyle karşılanmıştır. Yeni bir güne tertemiz bir sayfa açan sabah, şairin arzusu olan milli bir birlik sonucunda Türk topluluklarına da tertemiz, aydınlık bir geleceğin yolunu açacaktır.

Қағанаттың қалқанындай қаһарман, Көк түрікпіз көк тәңірден бата алған. Бірігіңдер, бірігіңдер, түркілер, Жер-жаһанда қалмас үшін қатардан. Бірге болсын атар таң мен татар дәм.	Kağanlığın kalkanı gibi yiğidim, Gök Türk'üz Gök Tanrı'dan rıza alan. Birleşin, birleşin Türkler, Yeryüzünde kalmamak için sıradan. Birlikte olsun tan atarken soframız.
Бір атадан, бір анадан жаралдық, Бір Алтайдың бесігінен таралдық.	Bir babadan, bir anadan doğduk, Bir Altay beşiğinden yayıldık.

Kağan, tabii bir üst yöneticidir. Gücünü Tanrı'dan alır. Kağan ilah yönetici değildir. Dolayısıyla halk da onun kulu mesabesinde sayılmaz. Bilge Kağan'ın dilinden Orhun Yazıtları'nda “Tanrı buyruğu için, ben kazandığım için Türk budunu kazandı” deyişiyle kağanın mevkii belirtilir ve ancak Tanrı'nın buyurmasıyla muvaffak olabileceği ifade edilir.¹¹⁹ Türk tarihinde böyle bir önem arz eden kağanlık makamı şiirde de üstün güç, hakimiyet, cesaret ve kalkan oluşuyla Türk milletini koruma ve savunma nitelikleriyle ön plana alınmıştır.

Gök Türk devleti, tarih boyunca bilinen, Türklerin ilk defa Türkçe konuştuğu, ad aldığı devlettir. Gök Türk göğe mensup Türk yani ilahi/tanrısal Türk demektir. “Türk” esasında kavmi, etnik bir ad değil, siyasi bir isimlendirmedir. “Üremiş, meydana çıkmış, şekillenmiş, gelişmiş, kuvvetli” anlamlarına gelmektedir. Göktürkler sözü yazıya taşındılar, taş kazıldılar. 720'lerden itibaren Kültegin, Tonyukuk ve Bilge Kağan için dikilen her biri 60'ar satırdan fazla yazı ihtiva eden taşlar ancak 19. asrın sonunda okunabildi. Orhun yazıtları, birçok malumat verdiği gibi, Türklerin kimlik

¹¹⁸ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 417

¹¹⁹ Doğan, a.g.e., s. 32

mücadelesini de açık şekilde anlatmaktadır.¹²⁰ Ulugbek de şiirinde soylarını Gök Türklerle dayandırmaktadır. Aynı zamanda eski Türklerin milli dini olan Gök Tanrı inancına da atıfta bulunmaktadır. Şiirde geçen tan kelimesi, sabah kelimesinde olduğu gibi aydınlık bir geleceği işaret etmektedir. Sofra da Türklerin bir araya gelmesini sembolize etmektedir. Devamında gelen “bir baba, bir ana, beşik” ifadeleri de yine Türk milletinin kardeş olduklarını vurgulamaktadır.

Тіліміз бір, діліміз бір қандаспыз, Күлтегін мен Тоныкөкке жалғаспыз. Бірігіңдер, бірігіңдер, бауырлар, Ата жұртта бас қосайық алғаш біз!	Dilimiz bir, dinimiz bir kandaşız, Kültegin ve Tonyukuk'la soydaşız. Birleşin, birleşin kardeşler, Ata yurtta bir araya gelelim tekrar biz!
Тау текті едік талқан болдық тарыдай, Өтеміз бе өр намысты жанымай?	Dağların soyundan idik dağıldık, Geçer miyiz namusu diriltmeden?

Tonyukuk, 682 yılında II. Gök Türk Kağanlığı bağımsızlığını kazandıktan sonra esir bulunduğu Çin'den kaçarak Kutlug Kağan'a sığınmıştı. O kendisine katılınca çok sevinen Kutlug, derhal Tonyukuk'u askeri ve idari işlerin başına getirdi. Bundan sonra Tonyukuk Bilge olarak anılmaya başladı. Yaptığı planlama ve uyguladığı stratejilerle çok sayıda askeri zafer kazandı. Bunun yanında iç düşmanlarla dış düşmanların iş birliği yapmasını engelledi. Ülkenin iç idari yapısını yeniden düzenledi. Bir ara yönetimden uzaklaştı ise de 716 sonrası yeniden planlama görevine getirildi. Tonyukuk'un ölümünden sonra onun adına dikilen yazıtta Çinlilerin hilekarlıkları, Gök Türklerin yeniden nasıl kurulduğu ve yaptıkları mücadeleler anlatılmaktadır.¹²¹ Kültegin de Gök Türk devletini abisi Bilge Kağan ile birlikte yönetmiş ve Türk tarihi açısından önem kazanmış bir liderdir. Tonyukuk ve Kültegin'in Gök Türk zamanına ait şahsiyetler olması, önceki mısra da olduğu gibi şairin soylarını Gök Türklerle dayandırmasını göstermektedir. Şairin milletini aynı zamanda dağ soyundan sayması, hem eski bozkır göçebe yaşam tarzına hem de dağların heybetinden dolayı milli güce karşılık gelmektedir. Genel olarak, “Türkistan Marşı” şiirindeki Türkistan şuuru Turan ülkesi çerçevesinde ele alınmıştır.

Түркістан ¹²²	Türkistan
Көгілдір күмбездерің бой таластырғандай Кеудесі көк тіреген хандардың дәрежесімен.	Mavi kubbelerin boy ölçüştürüyormuş gibi Gövdesiyle göğe yükselen hanların rütbesiyle.

¹²⁰ Doğan, a.g.e., s. 43-47

¹²¹ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 156

¹²² Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı*, C. III, s. 43

Көкірегіне сыр түйіп байтақ армандай, Ғұлама жылдар бастарын шайқар ормандай. Қасиетті Тайқазан қайта келген соң, Қазағымның құты да қайта оралғандай.	Yüreğine sır olan sonsuz ülkü gibi, Bilge yıllar başlarını sallar orman gibi. Kutsal Taykazan'ın dönüşünden sonra, Kazak'ımın refahı da geri döndü gibi.
---	---

Hem Kazakistan'da bir şehir olarak darlaştırılan hem de Türk Dünyasında manevi bir başkent olarak ata toprakların tamamını kapsayarak genişletilen Türkistan, mimarisiyle de dikkat çekmektedir. Özellikle toprak renginin hâkim olduğu dış cepheler, mavi kubbeler ve etnik motiflerle inşa edilen türbe ve tarihi yapılar bu mimarinin öncüsü olmaktadır. Şiirde de bu mimari ele alınmıştır. Mavi kubbelerle boy ölçüştürerek göğe yükselen hanlar, bu toprakların yetiştirdiği hükümdarları ifade etmektedir. Burada gövde, gücün ve iktidarın da bir göstergesidir. Ayrıca bu mavi kubbeli yapılar hem iktidarların saraylarını hem de manevi değerlerin sonsuz sessizliğe teslim edildiği türbelerini temsil etmektedir. Hanların göğe yükseltilmesi de Türklerin dünya hakimiyeti ülküsünü akla getirmektedir. Yıllara bilge denmesi ise birçok tarihi sahneler, şahsiyetlere ve nice milletlere tanıklık etmesinden ileri gelmektedir.

Bir milletin yürütücü kuvvetine “ülkü” denir. Toplumlardaki kişileri birbirine bağlayan nesne, sadece kök birliği, çıkar ve ihtiyaç değildir, bunlarla birlikte ve aynı zamanda ülküdür. Sözlük anlamı “and” ve “uzak hedef” demek olan “ülkü”, topluluğu aynı yolda yürüten bir kuvvettir ki bu uğurda insanlar birbirine karşı içten sözleşmiş gibidirler. Türk destanlarından çıkan anlama göre, Türklerin ülküsü, fetihler sonunda büyük ve üstün bir devlet kurarak bu devletin içinde bolluğa ve mutluluğa kavuşmaktır.¹²³ Ulugbek de şiirinde hanları göğe yükselterek Türklerin bu dünya hakimiyetine, yani Kızıl Elma ülküsüne işaret etmektedir. Ayrıca bu ülküyü, yüreğine sır olan sonsuzluk olarak da tanımlamaktadır. Türk milletinin, ülküsünü bir sır gibi sonsuza dek kalbinde sakladığını belirtmektedir.

Kazakistan sınırları içinde kalan Türkistan'ın ilk simgesi Hoca Ahmet Yesevî Türbesi, ikinci simgesi de yine bu türbe içinde yer alan ve yerel halk tarafından kutsal sayılan taykazandır. Türk tarihinde kazan kültürünün geçmişi de şöyledir; Madenlerin işlenmesi öğrenildikten sonra, tarih boyunca, her kavim gibi Türkler de günlük ihtiyaçları sebebiyle kazan yapmış, yaptırmış ve kullanmış olmalıdır. Daha sonraki

¹²³ Atsız, *Türk Ülküsü*, s. 18

zamanlarda kazan basit bir su kabı veya yemek pişirme aracı olmaya devam etmiş olmakla birlikte ona yeni bir anlam ve manevî bir değer kazandırılmış olmalıdır. Asya bozkırlarında yapılan araştırmalarda ilki kesilmiş koni ayaklı Saka tipi kazanlar, ikincisi de ayaksız kazanlar olmak üzere iki kazan tipine rastlanmıştır ve Yesevî türbesindeki kazan, şekli itibariyle Saka tipi kazanlarla aynı özellikleri gösterir. Kıpçak Türklerinin yaşadığı alanlarda yapılan arkeolojik kazılarda, XII-XIII. asırlara tarihlendirilen ve zengin askerlere ait olduğu sanılan mezarlarda, bakır levhalardan yapılmış kazanlar bulunmuştur. Bu mezarlardaki kazanlar, muhtemelen, “buraya bir komutan, bir aşiret reisi veya büyük bir aile reisi gömülmüştür” anlamına gelmektedir ve Saka, Hun, Kıpçak devirlerinde kazan birliğin sembolü olmuştur.¹²⁴

Ahmet Yesevî'nin, vefatından iki asır sonra yaşayan büyük Türk Hanı Emir Timur'un rüyasına girerek Buharâ'nın fethini kendisine müjdelediği rivayet edilmektedir. Bu işaret üzerine Buhara üzerine sefere çıkan Emir Timur (1336- 1405), zafere ulaştıktan sonra manevî bir şükran hissi ile Ahmed Yesevî'nin kabrini ziyaret için Yesi'ye gelmiştir. Emir Timur, yanında bulunanlardan Mevlâna Abdullâh Sadri, Ahmet Yesevî'ye ait kabrin üzerine muhteşem bir türbe yapımıyla görevlendirmiş ve türbe yapımına ilişkin bazı ölçüleri bizzat kendisi belirlemiştir. O dönem Türkistan'ın en ünlü mimarı Hoca Hüseyin Şirazi tarafından külliye yapımına başlanmış ve devrin mimari şaheserlerinden olan türbenin yapımı iki yılda tamamlanmıştır. Türbe, Emir Timur'un talimatıyla mescit, dergâh, mutfak ve diğer hizmet binaları eklenerek büyük bir külliye dönüşmüştür. Türbenin en önemli parçalarından olan bronz Taykazan ise, 1399 yılında Karnak şehrinde Emir Timur Han tarafından Abdülaziz b. Servereddin Tebrizî'ye yaptırılmıştır. Kazanın üzerindeki kitabede, kazanın Emir Timur tarafından şeyhlerin sultanı Ahmet Yesevî'nin ruhunu şad etmek için insanların su içmeleri maksadıyla yaptırıldığı anlatılmaktadır. Kazanın üzerinde *Kuran-ı Kerim*'den ayet ve hadislerle nilüfer çiçeği formunda on adet kulp yer almaktadır. Kazan, yaklaşık iki ton ağırlığına, 2,4 metrelik ağız çapına ve üç bin litre su alma kapasitesine sahiptir.¹²⁵ Orta Asya Türkleri, Ahmed Yesevî külliyesinde bulunan Taykazan'ı, Ulu Türkistan'da yaşayan “Türklerin Birliğinin Sembolü” olarak görür ve değerlendirirler. Türkistan'ın seçkin evlâdı Erkin Curabekov da “Kazan, Türk halkının birliğinin

¹²⁴ Metin Akar, *Taykazan*, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2017, s. 15

¹²⁵ Akar, a.g.e., s. 5

sembolüdür.” demektedir. Yine Türkistanlılar, “Kazan kuttur. Kazan giderse halkın kutu gider” diye inanırlar. Kazak Türkçesi’nde “kut”un bereket, baylık, zenginlik anlamlarının yanı sıra “birlik” anlamı da vardır. Taykazan Ermitaj’a giderken “ülkenin kutu gitti” diye ağlayan Türkistan halkı, kazan gelince “ülkenin kutu geldi” diye sevinmişlerdir. Özellikle yaşlılar, Taykazan Türkistan’a geri gelince, ölümlük dirimlik paralarını Taykazan’a bırakarak şükürlerini eda ettiklerini göstermişlerdir. Kazanın “kut”u temsil ettiği inancı, kazanın Türkistan’a dönüşü ile bir kere daha doğrulanmıştır. Kazan yerine konunca binlerce Müslüman Türk, kazanı, türbeyi, Ahmed Yesevî’yi ve Türkistan şehrini ziyarete gelmiştir. Taykazan üzerine halk inançları da şöyledir; Çocuğu olmayanlara çocuk verir, mührü tılsımlı ve koruyucudur, suyu dertlere devadır, kendisi millî birlik ve beraberliğin sembolüdür, kazan evliyanın gözüdür, kazan habercidir, kazan yedi madenden dökülmüştür.¹²⁶

UNESCO Dünya Miras listesinde yer alan Hoca Ahmet Yesevî Türbesi’nde sergilenen Taykazan, Türk sanatının önemli eserlerinden birisidir. Sovyetler Birliği döneminde, 1935 yılında Saint-Petersburg’taki Ermitaj Müzesi’ne götürülen Taykazan, Kazak aydınların uğraşları sonucunda Nursultan Nazarbayev tarafından 18 Eylül 1989’da Ahmet Yesevî Türbesi’ne geri getirilmiştir. Bu olay ve Taykazan’ın geri getirilmesindeki heyette bulunan Erkin Curabekov ile Kazak halkının kazanın dönmesine karşın sevinci özetle şöyle aktarılabilir:

Leningrad’da gerçekleşen III. Uluslararası İran Sanatı ve Arkeolojisi Kongresi sırasında İran orijinli olan sanat eserleri ile arkeolojik buluntular da konuklara ve halka gösterilecektir. Bugün sık sık yapıldığı gibi, o günlerde de -bilerek veya bilmeyerek- bir yanlışlık yapılır; İran bir Türk yurdu, orada yaşayanların çoğu Türk sayılmaz, sunî bir İran milleti yaratılır ve Türk, Tebrizli Türk oğlu Türk döküm ustası Abdülaziz’in yaptığı Taykazan bir İran eseri sayılarak, Türkistan’daki aslı yerinden alınıp Rusya’ya, St. Petersburg’a teşhir için götürülmek istenir. Elli dört yıl sürecektir olan hasret başlar. Elli dört yıl boyunca Taykazan Türkistan Türklerini arar, Türkistan Türkleri Taykazan’ını. ...Türkistan Belediye Başkanı Erkin Curabekov, Ermitaj Müzesi’nin bahçesinde bir saat süreyle durmaksızın ve hıçkırığa hıçkırığa ağlar. Dizlerinin dermanı kesilir. Ayakta duramaz. (Bu an, Taykazan müzeden çıkarılıp Türkistan’a doğru yola çıktığı zamandır.) Taykazan, Türkistan yolu boyunca sağlam soluk dizilmiş iki kilometreden fazla uzayan insan zinciriyle karşılanır. Sevinç gözyaşları, naralar, dualar “Kazan geldi, memleketin kutu geldi” diyenler...¹²⁷

Kazan kültürünün ve Hoca Ahmet Yesevî’nin türbesinde Emir Timur tarafından yüzyıllar önce yaptırılan Taykazan’ın, Türk Dünyası kültüründeki önemi yukarıda

¹²⁶ Akar, a.g.e., s. 46

¹²⁷ Akar, a.g.e., s. 68-89

kısaca aktarılmaya çalışılmıştır. Milli birliğin ve kutun sembolü olan bu Taykazan'ı kutsal sayanlar arasında yer alan şair Ulugbek Esdevlet de kazanın ait olduğu topraklara geri kavuşmasıyla memleketin kutunun geri geldiğini düşünmüştür: “Kutsal Taykazan'ın geri dönüşünden sonra,/ Kazak'ımın refahı da geri döndü.”

Он сегіз мың ғаламның күллі ғылымы Құтханаларыңда Сол кезде-ақ тоғысып жатқан.	On sekiz bin alemin tüm ilmi Kütüphanelerinde O zamanda da iç içeydi.
Бесігіңнен жолбарыс жүрек балалар күлген, Есігіңнен арыстан жалды бабалар кірген, Беу, Түркістан, Қыдыр да қаңғып кетпей, Сенің босағанды сағалап жүрген.	Beşiğinden kaplan yürekli çocuklar gülmüş, Eşiğinden aslan yeleli atalar girmiş, Ey, Türkistan, Hızır da başı boş gezmeyip, Senin kapının önünde dolaşmış.
Жас Қожа Ахмет тұрғанда тізесін бүгіп, Көздерін келешектің суреті арбаған.	Genç Hoca Ahmet durduğunda diz çöküp, Gözlerin geleceğin suretini büyülemiş.

İlmin doğudan çıktığına dair bir görüş vardır. Şair de on sekiz bin alemin ilminin Türkistan'da olduğunu düşünmesiyle bu görüşü desteklemektedir. Bu mekân şair için, kütüphaneleri doldurup taşıracak alimlerin ilimleriyle dolu sonsuz bir deryadır. Türk milleti için bu kutlu mekân, ulu hanların, büyük alimlerin, evliyaların, hıızrların otağı olmuştur:

“Türkistan” geniş bir coğrafyanın adı. Kelime anlamına bakılırsa Türkiye'nin müteradifi Türkistan, yani ikisi de “Türk eli” demek. Ancak, Türkistan'ın Türkiye'den çok daha geniş bir alanı, hatta bir anlamda Türkiye'yi bile içine aldığı, en azından daha geniş çağrışımlar uyandırdığı muhakkak. 19. asırda Avrupa'da menzilenen jöntürklerimiz kendilerini “Türkistan'ın erbabı şebabı”, yani “Türkistan gençliği” olarak adlandırmaları dikkat çekicidir. Türkistan şimdi bizim olmayan, bizim uzaklaştığımız Türkiye'dir aslında... Horasan'dır, Semerkant'dır, Buhara'dır, Hive'dir; kısacası, Türkiye'deki Türkler için yarı mukaddes bir coğrafyadır. Bu ülke adıyla birlikte efsanevi alimler, şeyhler, evliyalar, dervişler ve alperenlerin hatıra gelmemesi mümkün değildir.¹²⁸

Beşikteki kaplan yürekli çocuklar, tüm Türk milletini temsil etmektedir. Türk evladı kaplana benzetilmiştir. Kaplan heybetli, cesur, korkusuz ve tuttuğunu koparan bir güç timsalidir. Dolayısıyla şair bu nitelikleri, kendi milletinin evladına atfetmiştir. Eşikten giren aslan yeleli atalar da yine Türk kağanlarının, hanlarının, hükümdarlarının temsili olarak kullanılmıştır. Kaplan da olduğu gibi aslan da güç, cesaret ve hedefine odaklanıp başarıya ulaşan niteliklerle Türkleri sembolize etmiştir. Girilen eşik ise iki şekilde yorumlanabilir; ilk olarak ana yurdun sınır kapıları, ikinci olarak fethedilerek

¹²⁸ Doğan, a.g.e., s. 14

vatana dahil edilen yeni yurtların sınır kapıları. Bunların dışında, aslan yeleli ata göndermesi Türkistan coğrafyasında doğmuş ve bu topraklara hizmet etmiş tasavvuf alimlerinden olan Arslan Bab'ı akla getirmektedir. Bu tarihi şahsiyetin Türkistan'da türbesi de mevcuttur. Arslan Bab, Maşani'nin eserinde şöyle geçmektedir: "Eski efsaneye göre Arslan Bab muhtemelen Hoca Ahmet Yesevi'nin hocasıydı. Kabri Türkistan'dadır. Otırar, el-Farabi'nin doğum yeridir. Arslan Bab ile ikisinin yakın olduğunu söylemek mümkün. Otırar'da otuz yüce şahsiyet vardır. Bu yüce şahsiyetlerin başı, en büyüğü Arslan Bab'tır. Arslan Bab Türbesi, harika bir anıt, halkımızın tarihi değeridir."¹²⁹

Arslan Bab'dan sonra onun öğrenci olarak bilinen Hoca Ahmet Yesevi de şiirdeki mısralarda yerini almıştır. Yesevi'nin divanına göre kendisi yedi yaşındayken Arslan Bab ile karşılaşmış ve tasavvuf yolculuğu böylece başlamıştır. Yesevi, Türkistan coğrafyasıyla bütünleşmiş, Türk milletinin büyük önem verdiği bir ilmi önder olmuştur. Türkistan, Hoca Ahmet Yesevi'nin memleketi olarak da bilinmektedir. 11. yüzyılın sonunda bu topraklarda doğmuş, 12. yüzyılın ikinci yarısında yine bu topraklarda vefat etmiştir. Yesevi, Türk Dünyasında "Hazreti Türkistan" olarak da nam salmıştır. *Divan-ı Hikmet* adlı eseriyle de Türk edebiyatında önemli bir yer edinmiştir.

Найзағай осып, Айбалта айырып кеткен, Жараларындай жыртығың бүтінделуде.	Yıldırım çakıp, Ay Balta ayırıp gitmiş, Yaraların gibi yırtığın bütünlenmekte.
Қойнында қыруар хикмет білімі жатыр, Мүсілімдердің мархабат ілімі жатыр. Қасиетің мен киенді мойындады әлем,	Koynunda büyük hikmetli bilim saklı, Müslümanların merhamet ilmi saklı. Erdemliğini ve kutsallığını dünya tanıdı,
Ынтығып неге ұмтылар саған мұнша адам, Қаншама ақын жыр арнап, қалам жұмсаған?	Tutkuyla neden bunca insan seni istiyor, Kaç şair, şiir ve kalemini sana adadı?

Şiirde, yıldırım ve ay baltanın darbeleriyle yaralanan bir Türkistan söz konusu olmuştur. Bu yaralar, Türkistan Türklerinin çektiği sıkıntıları dile getirmektedir. Yaraların bütünlenmesi ise artık bu topraklarda iyileşme dönemine girildiğini, yaraların sarılmaya başlandığını ifade etmektedir. Bu durum Türk devletlerinin

¹²⁹ Akjan El-Maşani, *El-Farabi ve Abay*, (Çev. Orhan Söylemez-Ö. Faruk Ateş-Ümmügülüm Korkmaz), Ankara: Bengü Yayınları, 2020, s. 54

SSCB'nin yıkılması sonrası birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve ulus devlet olma yolunda adım adım, yaraları sara sara yükselemeye çalışmalarını göstermektedir.

Şair, Müslümanlığı yani İslamiyet'i de Türkistan'dan ayrı görmemiştir. Bölgede hızla kabul edilen İslamiyet'in merhamet ve ilmi yönü şiirde yansıtılmıştır. Türkistan şehrinin dünyaca tanınması da onun "Dünya Mirası Kentleri"ne dahil olmasını ve Ahmet Yesevi Türbesini'nin UNESCO tarafından dünya mirasları listesine alınmasını işaret etmektedir. Şair, Türk milleti için kutsallığın ve birliğin mihenk taşı olan Türkistan'ı görmek isteyen birçok insanı ve onun kutsallığı karşısında bülbül olan şairleri de dile getirerek "Türkistan" şiirini tamamlamıştır.

Тағзым ¹³⁰	Hürmet/Saygı
Ардақтаған асылымдай Түркістан, алтын ине жасуындай Түркістан. Мекке менен Мәдиненің мұңдасы, мұсылманның ғашығындай Түркістан.	Kıymetlenen hazine gibisin Türkistan, Altın bir iğne gibisin Türkistan. Mekke ve Medine'nin kederdaşı, Müslümanın aşığı gibisin Türkistan.
көктің жүзін көктей өткен түріктің қайта оралған қазығысың, Түркістан, маңдайдағы жазуысың, Түркістан!	Göğün yüzünü gök gibi geçen Türk'ün Yeniden dikilen direğisin Türkistan, Alındaki yazısın Türkistan!

Şairin "Hürmet" adlı şiirinde Türkistan, İslam dininin değerleriyle birlikte ele alınmıştır. Türkistan, Müslüman'ın aşığı olarak görülmüştür. Bu yüzden başlıkta da hürmet/saygı kelimesi tercih edilmiş olmalıdır. Türkistan aynı zamanda altın bir iğne ve kıymetli bir hazine şeklinde de sembolize edilmiştir. Söz konusu hazine de bu topaklar üzerinde maddi ve manevi değerler vücuda getiren Türk milletine aittir. Altın iğne ise bu hazineyi nakış nakış işleyen bir nesne olmalıdır. Türkistan'ın, göğü geçen Türk'ün yeniden dikilen direği olması da daha önceki şiirlerde vurgulandığı gibi SSCB sonrası bağımsızlıklarına tekrar kavuşan Orta Asya Türklerini işaret etmektedir. Buradaki bağımsızlık ise "göğe yükselmek" şeklinde ifade edilmiştir.

Бар шаһарға аға болған Түркістан, Бар піріме пана болған Түркістан!	Tüm şehirlerin ulusu olan Türkistan, Tüm pirime sığınak olan Türkistan!
Қанға біткен қызғалдақтай қызырым, ата-бабам басы қалған Түркістан!	Kana bulanan gelincik gibi hızırım, Atalarımдан miras kalan Türkistan!

¹³⁰ Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı*, C. III, s. 42

Bu şiirde de Türkistan yine evliyalar şehri olarak görülmüştür. Bu özelliğinden dolayı şair Türkistan'ı, tüm şehirlerin en üstünde ulu bir makamda konumlandırmıştır. Bu yüzden başlıkta olduğu gibi, Türkistan şairin gözünde hürmet ve saygının başkenti olmuştur. Türkistan'ın “kana bulanan gelincik gibi hızır” olması da bahar mevsimi geldiğinde Hoca Ahmet Yesevi'nin türbesindeki bahçeyi donatan gelincik çiçeğinin tasviridir.

Şairin “Atalarımın miras kalan Türkistan” diyerek şiiri sonlandırması, bu topraklara milli bir kimlik yüklediğini gösterir. Şair için, adının Türkistan olduğu, atanın miras bıraktığı kutsal bir topraktır burası. Burada coğrafi adların önemi de kendisini göstermektedir: “Coğrafi ad. O adlar, halkın kişiliğini yansıtan, hayallerini anlatan, geçmişin gelenek ve yaşam biçimi hakkında bilgi veren kaynaklardır. Yer adları bölgenin kime ait olduğunu gösteren bir mühürdür.”¹³¹ Dolayısıyla Türkistan da Türklerin yurdu, Türklerin mekânı demektir. Bölgenin Türklere ait olduğunu gösteren tarihi bir mühürdür. Ulugbek'in Türkistan temasını işlediği bu üç şiirinde asıl olarak vurgulamak istediği şiar da budur. O, Türkistan'ın sadece Kazakistan sınırları içinde kalan bir şehir olması aksine tüm Türkleri içine alan büyük bir derya olduğunu söylemek istemiştir.

Su, doğadaki herhangi bir varlık olmanın ötesinde bir kavram ve sembol olarak Mısır, Çin ve Hint gibi eski kültürlerde başat bir yer edinir. Örneğin eski Hint kültüründe su, yeryüzündeki her şeyin başlangıcı ve sonunu temsil eder.¹³² Su, İslam dininde de kutsal bir yer edinmiştir ve yaratılış başlangıcını temsil etmiştir. Bu durum *Kur'an-ı Kerim*'in Enbiya Suresi'nde şöyle geçmektedir: “İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?”¹³³ Bu ayetin tefsiriye şöyle yapılmıştır:

Ayette hayatın temelini suya dayandığına işaret edilmek üzere canlı olan her şeyin sudan yaratıldığı bildirilmektedir. Mevcut bilgilerimize göre de dünyamızdan yükselen gaz ve buharlar, yoğunlaşarak yağmur şeklinde tekrar dünyaya dökülmüş, böylece denizler ve okyanuslar meydana gelmiştir. Suda yosunlaşma ile başlayan canlılar âlemi, ilâhî kanunlara göre gelişerek bugünkü halini almıştır. Bilimin verilerine göre canlıların birleşiminin yarından fazlasını su oluşturmaktadır. Başka bir âyette Allah Teâlâ'nın her

¹³¹ Mirzahmetuli, a.g.e., s. 71-72

¹³² Tunç, a.g.e., s. 75-76

¹³³ *Kur'an-ı Kerim*, Enbiyâ Suresi, 30. Ayetin meali. (<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Enbiy%C3%A2-suresi/2513/30-33-ayet-tefsiri> , 27.05.2022)

canlıyı sudan yarattığı açık bir şekilde ifade edildikten sonra canlıların özelliklerine göre türlerine ayrıldığı belirtilir (bk. en-Nûr 24/45). Allah en gelişmiş canlı türü olarak da yine içinde suyun bulunduğu özel bir çamurdan insanı yaratmıştır (Esed, II, 650-651).¹³⁴

Türk milletin *Yaratılış* ve *Türeyiş* destanları “Yer yer değilken, su su idi” şeklinde başlamaktadır. Burada da su motifi, her şeyin başlangıcı, var oluşun timsali olarak anlatılmaktadır. Suyun hayat kaynağı olma motifi bu iki destanda işlenmiştir. *Köroğlu* destanında ise suyun âb-ı hayat rolü ve iyileştirici özelliği anlatılmaktadır. Türk kültüründe su, kutsaldır. İrtiş ırmağı ve Issık gölü, bazı Türk boyları tarafından takdis edilirken, Sırderya ve Amuderya civarında yaşayan Türklerde de suda ölmek bir şeref sayılmıştır. Dede Korkut, efsaneye göre elinde kopuzuyla ölümü Sırderya üzerine serdiği seccadede beklemiştir.¹³⁵ Hayatın başlangıcı olması, evrendeki dört büyük elementlerden biri olması, duruluğuyla temizliği sembolize etmesi gibi birçok özelliği olan ve Türk mitolojisinde ayrı bir yer tutan su, Ulugbek Esdevlet’in şiirlerine de konu olmuştur. Başta Kazakistan olmak üzere, Türk dünyasının çeşitli coğrafyalarındaki nehirler, göller, denizler şairin dikkatini çekmiştir. Su konusu kapsamında şairin “Aral, Elâzığ-Hazar Gölü, İdil ve Jemeney Nehri” şiirleri incelenecektir.

Aрал. Кертөлғау ¹³⁶	Aral-Kertolgau
... қапелімде қарап қалып айнаға өзімді емес, көрдім Арал шөлейтін.	... Aniden bakıp kaldım aynaya Kendimi değil, Gördüm Aral çölleşmiş.

Ulugbek’in Aral şiiri, aynaya bakarak gölün çölleşmesini görmesiyle başlamaktadır. Ayna yansıtıcı bir faktör olarak burada yer almaktadır. Burada akla “ayna gibi” ve “ayna tutmak” deyimleri de gelmektedir. Şair suyu çekilen Aral’ı ayna gibi açık bir zemine çıkarmış ve onun yok olmasına yüz tutan gerçeklere de ayna tutmuştur. Böylece Aral’ın içinde bulunduğu sıkıntılı ekolojik durum gün yüzüne çıkmıştır. SSCB zamanında Aral Gölü ve çevresinde önemli bir çevre felaketi yaşanmıştır. Stalin’in pamuk dışında ürün yetiştirmeyi yasaklaması halkın balıkçılık üretimine engel olmuştur. Bu durum Aral Gölü’nün kurumaya başlamasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde gölün merkez adasına kimyasal ve biyolojik silah laboratuvarı da kurulmuştur. Laboratuvarın yıkımı sonucu bölge saatli bir bombaya

¹³⁴ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Enbiy%C3%A2-suresi/2513/30-33-ayet-tefsiri> (27.05.2022)

¹³⁵ Ed. Nurettin Demir, *Geleneksel Türk Sanatında ve Edebiyatımızda Su*, Ankara: Aski Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013, s. 24-25

¹³⁶ Ulugbek Esdevlet, *Kiiz Kitap (Jırlar)*, Astana: Elorda Baspası, 2000, s. 20

dönüşmüştür. Kimyasal atıklar ve bilinçsiz tarım sulaması gibi sebeplerle Aral Gölü'nün tuz oranı artmış ve göl hızla ilerleyen bir çölleşmeyle yüz yüze gelmiştir. Göl tabanında biriken kimyasal atıklarsa bölgede ölümcül hastalıklara, sakat ve ölü doğumlara sebep olmuştur. Göl 1960'tan 1991'e dek %70'ini kaybetmiştir.

Atom bombası ve diğer silahlı denemeler için Semey, Ural ve diğer poligonlar kullanılmıştır. 500'den fazla atom bombası patlamıştır. Bu patlamaların halk sağlığına ve tabii çevreye verdiği zarar konusunda onlarca yıl hiç konuşulmamıştır. Bilim adamlarının tespitine göre en az 500 bin kişi iyonize olmuş radyasyon ışıklarına maruz kalmıştır. Bakteriyolojik silahları deneme poligonu Aral Gölü'nün Barsakelmes adası olmuştur. Nükleer denemelere karşı halk tepki göstermiştir. Kazakistan'ın demokratik güçleri ilk defa denemelerin durdurulmasını ve Semey Poligonu'nun kapatılmasını talep etmiştir. Kazakistan'daki atom denemelerinin durdurulmasında ülkenin bağımsızlık ilanı önemli olmuştur. Cumhurbaşkanı Nazarbayev 28 Ağustos 1991'de Semey Poligonu'nun kapatılması kararını imzalamıştır.¹³⁷ Rahmankul Berdibay da Aral'ın içinde bulunduğu bu sıkıntılı ekolojik durumu şöyle değerlendirmiştir:

Aral denizinin 25 sene içerisinde yok olmasının sorumlusu kimdir? Koskoca denizin yok olmasına yol verenlerin hiçbiri belirlenemedi. Sırderya çekilmedi. Aral'a asırlarca dökülen iki ulu derya Amuderya ve Sırderya'nın suyunu yukarıdan bağlayan ve çöllere akıtan insanların da kim olduğunu bulamadık. Ürgenç ve Karakalpak yakınlarından dolu dolu akan Amuderya suyunu Türkmen'in çölüne çevirip, Aral'a bir damla su bırakmayan zalimler de cezasız kaldı. Moskova idarecileri pamuk ve pirinç üretimini arttırma talimatını verirken halkın sağlığı ve geleceği hiç hesaba katılmadı. 60'lı yıllarda ülkemizde büyük, küçük kırk bin göl ve seksen bin nehrin kaydedildiğini hala hatırlıyorum. Şu anda o binlerce göl ve nehirlerin hangileri var hangileri kuruyup gitti anlamak çok zordur. O güzelim derelerin birçoğu izsiz kayboldu.¹³⁸

Ulugbek, tüm bu olayların neticesinde çölleşen Aral'ı şiirinde derin bir şekilde işlemiştir. Ulugbek'in bu şiiri hakkında Amangeldi Kenşilikulı, “Şairin bu mısralarını okuduğunuzda sadece Aral'ı değil, maneviyatı yok edilen, nefesi kesilen ve çöle dönüşen bir dünya hayal edebilirsiniz. Çöle dönüşen Aral'ı şiirleştiren şair, bugün insan ruhunun ekolojisinin bozulmasını hassasiyetle ve ustaca tasvir ediyor.”¹³⁹ görüşlerini belirtmiştir.

¹³⁷ Kara, a.g.e., s. 520

¹³⁸ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 76

¹³⁹ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. II, s. 375 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak kullanılmıştır.)

Мен- кемемін қаңсып қалған жапанда, Мен- керегім жоқ жиһазбын Отанға, Мен- денемін Құс жолында адасқан, Мен- келемін індет болып жаһанға!	Ben, gemisi batmış bir yabanda, Ben, gereksiz bir nesneyim vatana, Ben, bedenim kuş yolunda kaybolmuş, Ben, geliyorum salgın olup cihana!
--	--

Aral, 1960’larda içinde her türlü canlıyı barındıran, balıkçılık üretimi olan, onlarca önemli merkeze ait limanın faal olduğu, üzerinde ticari gemiler ile yük ve yolcu gemilerinin dolaştığı canlı bir göl konumundayken artık bir çölden ibarettir. Tabanında yarıya kadar çamura saplanmış yük, yolcu ve balıkçı tekneleri ise felaketin tanıkları durumdadır.¹⁴⁰ Şair Aral’ın bu halini “gemisi batmış bir yaban” diyerek dile getirmiştir. Şiirin bu bölümünde “bedenin kuş yolunda kaybolması” mısraı, çevre felaketinin getirdiği ölümcül sonuçlara işaret etmiştir. Yine bu bölümde geçen “salgın” ifadesi de bölge halkının kimyasal atıklar neticesinde salgın hastalıklara yakalanmasına karşılık kullanılmıştır.

Енді енемін түстеріңе тажал боп, тербелемін сағым басқан мазар боп, жерлегенің Арал ма, әлде Адам ба, кім болса да өлген жанға ажал жоқ!	Şimdi annemin düşlerine musallat olup, Titriyorum hayal basmış mezar olup, Yerle bir olan Aral mı yoksa İnsan mı? Kim olsa da ölmüş cana ecel yok!
---	---

Şiirde geçen “mezar” ifadesiyle, felaketin ölümcül sonuçları gösterilmeye devam edilmiştir. 1993’te bu felaketin çözümüne yönelik Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan hükümetlerinin aldığı kararla Aral Gölü’nü Kurtarma Uluslararası Fonu kurulmuştur. Fon sonrası 2005’te inşa edilen Kokaral Barajı sayesinde Aral’ın suyu %5’lik gibi küçük bir oranda canlandırılmıştır. Her ne kadar bu fon kurulmuş ve mücadele göstermiş olsa da çölleşme probleminin üstesinden tamamen gelinememiştir. Neticede de Aral kıyılarında iki kuşak ortaya çıkmıştır; Aral Gölü’ne hasret kalan eski nesil ve çölle büyüyen yeni nesil. Suyun geçmişi içinde tutma ve onu yansıtma işlevi vardır. Bu yüzden manevi yönden de Aral’ın yok olan suyu, şairin atalarından miras kalan anılarını da beraberinde alıp yeryüzünden çekilmiştir. Kültür tarihi açısından bakıldığında “Yerle bir olan Aral mı yoksa İnsan mı” diyen şair, artık mazide suların ardında kalan atalarından bahsetmek istemiştir. Böylelikle şiirden de hareketle, Aral felaketi hem bölgede yaşayan insanlar hem de milli tarih üzerinde kapanmaz yaralar açmıştır.

¹⁴⁰ <http://www.bilgesam.org/incele/176/-aral-golunun-durumu--trajik-bir-cevre-felaketi/#.Xe41TegzbIU>
(15.11.2019)

Идиллия ¹⁴¹	İdil
... Аспанда бүгін қандай ай тамаша, Жүзіп жүр қара бұлтпен тайталаса.	... Gökteki ay bugün ayrı güzel, Yüzüyor kara bulutlar içinde.
Сағындым арықтағы су сылдырын, Ағып кеп көкірегіме кірсін бүгін. Әйтпесе жоғалтармын түнгі бақтың, Бойымда бұрыннан бар сыршылдығын.	Özledim eski su şırıltısını, Akarak gönlüme girsin bugün. Yoksa kaybederim gecenin bağını, Devam ettir eskiden beri var olan sırdaşlığını

Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde İdil ve İrtiş nehirleriyle ilgili derin bilgiler mevcuttur. Bugün Volga olarak adlandırılan nehrin önceki adı İdil'dir. Tarihte İdil adını nehrin civarında yaşayan ve burada vefat eden Dulat soyundan gelen Hun lideri Atilla'nın onuruna verildiği ifade edilir. Adın etimolojisi Atill, İtil, İdil şeklindedir.¹⁴² Moskova ve Leningrad arasındaki Valday Dağlarından akan ve Türk milleti için tarihi bir geçmişi olan İdil Nehri, Ulugbek'in şiirine de ilham olmuştur.

Hatıraların denizde yaşaması ve denizle birlikte varlık kazanması durumu modern Türk şiirinin en üretken şairlerinden biri olan Fazıl Hüsni Dağlarca'da da gözlemlenmektedir. Dağlarca, "Fiilsiz Dünya" adlı şiirinde; "Dalgaların, mavi dalgaların daha arkasında/En güzel hatıralar ki en eski." ifade edilen çerçevede en güzel hatıraları mavi dalgaların arkasında konumlandırır. Dalgalar aşılabildiğinde ancak eski anılara ulaşılacaktır.¹⁴³ Ulugbek de aya benzettiği Türk milletini, kara bulutlar içinde yani coşkuyla akan derin İdil sularında yüzdürerek mazi ve ati yolculuğuna çıkarmıştır. İdil suyunda yüzerek geçmiş zaman hatıralarını aralamaya çalışmıştır.

Yahya Kemal İstinye şiirinde: "Eşsiz Boğaz! Şerefli hayalin derindedir!/Senden kalan o levhada her şey yerindedir." diye yazmıştır. Suyun geçmişi muhafaza edip şimdiye taşınması ve yansıması, onun bellekle özdeşleştirilmesine imkân tanır. Türk toplumuna ait ortak geçmişin Boğaz'a depolanmasıyla ortaya çıkan kolektif bellektir.¹⁴⁴ Bundan hareketle, şiirde geçen "eski su şırıltısı" şairin belleğini maziye götürmektedir. Şair, geçmişe öylesine bir özlem duymuştur ki İdil'in sularıyla birlikte mazinin bugün gönlüne akmasını dilemiştir. Aksi takdirde şair bağların kopacağını söylemiştir. Zira

¹⁴¹ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 145

¹⁴² Mirzahmetuli, a.g.e., s. 203

¹⁴³ Tunç, a.g.e., s. 97

¹⁴⁴ Tunç, a.g.e., s. 83-84

İdil burada, köpüklü dalgalarının içinden şaire atalarının geçmişi yansıtmakla vasıflandırılmıştır. Dolayısıyla bu bağ, şairin köklerine olan aidiyetliğini temsil etmektedir.

Su, ezelden gelip ebede uzanan bir yolcudur. Sevinçlerin, gamların, sırların tanığıdır. Binlerce hikâyeye, değişik kahramanlarla milyonlarca kez şahit olmuştur. Bu yüzden bilgedir, âriftir. İnsanoğlu suyun bilgeliğini sever. Onu geçmişten gelecekte haberci tutar.¹⁴⁵ Şiirde, İdil'in sularına da bu şekilde yaklaşılmıştır. Şair, kökleriyle olan bağın kopmadan devam etmesini ve İdil'in Türk milletinin sırlarını tutmayı sürdürmesini arzulamıştır. Bu sırdaşlık suyun aynı zamanda sonsuzluğu sembolize etmesini göstermektedir.

Жеменей Өзені¹⁴⁶	Jemeney Nehri¹⁴⁷
Тисе де таудың тасына басың, Жеменей, неге тасып ағасың? Біз ашулансақ басыламыз ғой, Сен осы қашан басыла аласың?	Vursa da dağın taşına başın, Jemeney, Neden coşarak akarsın? Biz öfkelensek sakinleşiriz, Sen ne zaman sakinleşirsin?
Жатырсың ба әлі дөңбекшіп ағып? Абайдың мұңын – даламның мұңын, Абайдың жырын – ғаламның жырын Мен оқып берсем қайтеді саған Жаңғыртып тұрып жағаңды бүгін?	Akıyor musun çağlayarak? Abay'ın derdini, Bozkırımın derdini, Abay'ın şiirini, Kâinatın şiirini Ben okuyup göndersem sana Yankılatıp kıyını bugün?

Türk'ün hayatında geleneksel olarak su, her şeyi tutan temeldir. Bilinen en eski kaynaklarda Yersub yani yer ve sular, Göktürk döneminden itibaren kutsal olarak tanınmışlar ve daha da önemlisi, kişileştirmişlerdir. Yer-su anlayış ve inancı, aynı zamanda vatan kavramını da ifade etmektedir. Göktürk kitabelerinde bu, “Tanrı Türk'ün yeri ve suyu sahipsiz kalmasın diye kağanları getirip tahta oturtuyordu.” ifadeleriyle geçmektedir.¹⁴⁸ Ulugbek de bu şiirinde Kazakistan'ın Zaysan bölgesinde yer alan Jemeney Nehri'ni kişileştirmiştir. Nehirle sohbet eder, dertleşir bir havada şiirini yazmıştır. Öfkesi sakinleşmeyen Jemeney coşkuyla akmaktadır. Nehrin akması arınma için iyidir. Akarak kendini yenilemekte, dağa taş vurarak öfkesini yenmeye çalışmaktadır. Şair için de milletini temsil eden bu nehir arınarak, yenilenerek aslında

¹⁴⁵ Demir, a.g.e., s. 34

¹⁴⁶ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 149

¹⁴⁷ Esdevlet, *Şiirler*, s. 64 (Şiirin aktarımında bu kaynaktan da yararlanılmıştır.)

¹⁴⁸ Demir, a.g.e., s. 15

geleceğe yelken açmaktadır. Suyun arındırma ve yenileme özelliği şu görüşlerle desteklenebilir:

Suyun doğası imkansızın bile başarılabilceğini, bunun için sabırlı ve istikrarlı olduğunu öğretir. Kayayı delen su elbette yine yoluna devam eder. Su hep akar... Bilir ki aktıkça temizlenir. Bazen dere kenarlarında su birikintileri oluşur, akmayan su bulanır, çamurlaşmaya başlar. Üzerine pislik birikir ve Sufiler bu yüzden derler ki: Sen su gibi ak. Her daim yenilen. Her gün yenilen. İki günün aynı olmasın.¹⁴⁹

Dünyanın eski dillerinde su ile şiir arasında bir ilişki kurulmuştur. Buna göre İngilizce şiir anlamına gelen poem sözcüğü eski İbraniceden gelir ve birebir çevrildiğinde ise “çakılların üzerinden akan suyun sesi” demektir. Barry Sanders, *Öküzün A’sı: Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi* adlı klasikleşmiş kitabında Antik Yunan’da şair ile hatırlama ırmağı Mnemosyne arasındaki ilişkiye değinir. Buna göre Mnemosyne’nin sularında geçmiş yaşamların kalıntıları vardır. Kıyısında duranlar Mnemosyne’nin hem geçmişi hem bugünü hem de geleceği anlattığını duyabilirlerdi. Onun suyundan içen şair “rhetor” geçmişten unutulmuş doğru yol alan insanların anılarını toplayabilme imkanına sahiptir. Şair bu anıları birer şarkı gibi birbiri ardına sıralayarak türküsünü söyler. Bu durum ilginçtir çünkü son dönemdeki bilimsel çalışmalarda, felsefede, edebiyatta ve sinemada belleğin metaforu haline gelen suyun gerçekten belleği olduğuna dair kanıtlar ortaya konmaya başlamıştır.¹⁵⁰ Ulugbek için de Jemeney Nehri’nin belleği vardır. Abay’ın derdini, bozkırın derdini sularının derinliklerinde saklayan bir bellektir bu. Ulugbek, yüzyıllar boyunca Türkistan topraklarında hüküm süren, acısını da sevincini de bu suların kıyılarında yaşayan Türk milletinin belleği için “çakılların üzerinden akan suyun sesi”ni söze döktüğü poemini/şiirini söyler. Şair, vaktiyle atalarının kimselere açamayıp suya fısıldadığı dertlerini derinliklerden çıkarmak, onlara ortak olmak ve tüm yaraları sağaltmak ister. Bunu da ancak şair ruhuyla okuyup Jemeney kıyılarında yankılayacağı bir şiirle yapacağını düşünür. O şiir de “Jemeney Özeni” olarak vücut bulur.

Жеменейім-ау, Жебедей жүйрік, Өтсе де ғасыр кемедей құйғып, Сұмдармен әлі бітпеген егес,	Ey Jemeneyim, Ok gibi hızlı olan, Geçse de devir gemi gibi yüzerek, Seni tanımayan huzur, sessizlik
---	--

¹⁴⁹ Orhan Söylemez, “Sudan Sebepler”, Köşe Yazısı, <https://tosyahaber37.com/sudan-sebep/> (28.05.2022)

¹⁵⁰ Tunç, a.g.e., s. 76-77

Ел мұңын ешкім жүктеме демес. | Bana da hiç gerek değil bugün!

Şair Jemeney için “Seni tanımayan” derken ona tarihi bir karakter de yüklemiştir. Suyu kişileştirme burada da devam etmektedir. Onu tanımayan “huzur ve sessizlik” ise SSCB’nin vaktiyle bu topraklara huzur getireceğini vadetmesini temsil etmektedir. Böylelikle şair Türkistan halkı olarak ete kemiğe bürünen Jemeney’i tanımayan rejime karşı “Bana da hiç gerek değil bugün” diyerek bağımsızlığını ilan etmektedir: Tıpkı Orta Asya Türklerinin 1990 sonrası kendilerine yeniden diriliş suyu buldukları gibi.

Елазык, Хазар Көлі ¹⁵¹	Elâzığ-Hazar Gölü
Ежелгі еркін түріктің Еңкулеп келіп өрлеген Ең төрісің, Елазык. Ертегісің, Елазык Ерке құсым, Елазык! Ехе-хе-хей, Елазык, Елазык, Хазаркөл... (12.06.2010, Түркия, Елазык)	... Eski hür Türklerin Atın sırtında çıkarak Durağıydı yüksek Elâzığ. Masalsın, Elâzığ Nazlı kuşum, Elâzığ! Ey Elâzığ, Elâzığ, Elâzığ, Hazar Gölü... (12.06.2010, Türkiye, Elâzığ)

Ulugbek Esdevlet’in katılımıyla 60. yaşı, 2014 yılında Türkiye’de “Elâzığ Hazar Şiir Akşamları Festivali” kapsamında kutlanmıştır. Kardeş ülke olarak gördüğü Türkiye’deki Elâzığ topraklarında bulunan Ulugbek, Türk tarihine tanıklık eden bu topraklar için ve orada yer alan Hazar Gölü için de bir şiir kaleme almıştır. Elâzığ ve Hazar Gölü, at üstünde dünyaya yayılan hür Türk’ün durağı, dinlenmek için otağı olarak görülmüştür.

Su, bütün kültürlerde temel olarak üç sembolik anlam ifade etmektedir. Bunlar: hayatın kaynağı, arınma-temizlenme vasıtası ve yenilenme vasıtası. Suyun üzerinde kalmak, kaynağa geri dönmek, muazzam bir haznede bütünleşmek, kaynaşmak ve oradan yeni bir güç almak demektir.¹⁵² Ulugbek de duru, dalgalı ve coşkuyla akan bu su kaynakları üzerinden milli ve manevi duygularını aktarmaya çalışmıştır. Su gibi bazen durgun bazen coşkun bazen dalgalı ama daima berrak, daima temiz gördüğü Türk milletini suyla kaynaştırmak, yenilemek ve güçlendirmek istemiştir.

Көк Бөрінің Рухы ¹⁵³	Gök Börü’nün Ruhu
Тәуелсіздік!	Bağımsızlık!

¹⁵¹ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 24

¹⁵² Demir, a.g.e., s. 13

¹⁵³ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 28-29

Бостандық! Азаттығым!	Özgürlük! Azatlığım!
...	...
Атың озсын бәйгеге қосқан бүгін. Өзің ғана қайтарып беретұғын Әділдік пен шындықтың қашқан құнын!	Atın öne geçsin ödüle koşarken bugün. Sadece sen geri verebilirsin Adalet ve hakikatin kaybolan değerini!

Vatan toprakları içinde bağımsızlık önemlidir. Şair de bu şiirine bağımsızlık vurgusu yaparak başlamıştır. At, Türk milleti için kıymetli ve kutsaldır. Şiirde de vurgulanan bağımsızlığa at ile ulaşılır. Atın öne geçmesi zaferi temsil eder. Şair de burada tarihi bir atıfla yaşadığı dönemdeki Kazakistan Cumhuriyeti'nin yeniden bağımsızlığına kavuşmasını sembolize eder. Burada geçen “ödül” ise kazanılan bağımsızlık yerine kullanılmıştır. Bir vatan, bir millet için bağımsızlık ödül gibi kutlu bir olay şeklinde anlatılmıştır.

Gök Börü, kurt sürüsünün öncüsü ve Türk mitolojisinde yol gösterici bir kurttur. Gök yelesi kurt motifi Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan'a yol gösteren kutsal bir rehber olarak geçmektedir: “...gün doğarken Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışıq girdi. O ışıktan gök tüylü, gök yelesi bir erkek kurt çıktı. O kurt Oğuz Kağan'a söz söyledi: Ey Oğuz! Sen Urum üzerine atlanmak dileğindesin. Ben senin hizmetinde yürümek istiyorum. Oğuz Kağan ve ordusu Gök yelesi kurdu takip ettiler.”¹⁵⁴ Şiire “Gök Börü” başlığını veren şair, at üstünde kazandıkları zafere, bu yol gösterici Mavi Kurt rehberliğinde gittiklerini göstermek istemiştir. “Gök Börü'nün Ruhı” yol gösterici özelliği olan mitolojik unsurunun yanında, bağımsızlığı getiren Türk ülküsünü ve milli kimlik unsurlarını da karşılamaktadır. Yani şair, Türk ülküsü ve Türk milli kimliğine bağlı kalarak atıyla ödüle koşmuştur: Bağımsızlık! Özgürlük! Azatlık!

Көк түріктің қаны әлі асыл күйде, Ешқашан да, ешкімге басыңды име! Ер қазақтың баласы еркін өскен, Жаралған ғой жаныңмен жасын бірге. ...	Gök Türk'ün kanı hala asil halde, Hiçbir zaman, hiç kimseye boyun eğme! Her Kazak'ın evladı özgür büyür, Yaratılmış ruhu ve yaşıyla birlikte. ...
Арқа, Атырау, Алатау, Ергенекон, Бір тілекті Тәңірім берген екен. Бар қазақтың тасы өрге домаласын, Құтты болсын, туған ел, төл мерекең!	Arka, Atrav, Aladağ, Ergenekon, Bir dilek Tanrı'nın verdiği. Bütün Kazaklar'ın bahtı yükselsin, Kutlu olsun anayurt, büyük bayramın!

Şair daha önceki şiirlerinde olduğu gibi burada da Kazak Türklerinin ve Türk Dünyasının soyunu Gök Türklere dayandırmaktadır. Soylarını ise asil görmektedir.

¹⁵⁴ Nihad S. Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1987, s. 19

Özgür ruhlu olmayı arzulayan şair, kimseye de boyun eğmeyi kabul etmemektedir. Arka, Atrav, Aladağ ve Ergenekon gibi Türk milleti için tarihi öneme sahip vatan toprakları şiirdeki yerini almıştır. Bu anavatan mekanları da Tanrıdan verilen kutsal yerler olarak sayılmıştır. Benzer bir şekilde “Türk” adının da bu millete Tanrı tarafından verildiği inancı vardır. Her iki durum eski Türklerin bağlı olduğu “Gök Tanrı” inancının izleridir. İzlerse birilerinin oradan geçtiği gösteren mühürlerdir. Şair vatanına ait bu mührü, Kazakların bahtını yükseltmek için halen kullanmak kanaatindedir.

Бостандық ¹⁵⁵	Bağımsızlık
Мұзарт шыңдай тұратұғын мұнартып, Қол жетпеген арман едің құны артық. Сенің атың дұғамыздан түспеген, Қасиеттеп тағатұғын тұмар қып. Кешіп жүріп қан аралас көз жасын, Аңсап едік, құштарланып, құмартып.	Buzdağı zirvesi gibi uzunluğun sislenip, Ulaşılamaz үлкі idin değeri fazla. Senin adın duamızdan düşmeyen, Kutsallaşmış sabrın muska olup. Geçip gitmiş kanla karışık göz yaşın, Özledik, heveslenip, coşup.
Қаншама ақын атыңды атап көз жұмған, Жүректер мен жүйкелерге жүк артып.	Nice şair adını anıp göz yummuş, Yürekler ve sabırlara yük bırakıp.
...	...
О, Бостандық!	Ah, Bağımsızlık!

Bir devlette gerçek istiklal (bağımsızlık ruhu) sadece idarecilerle değil halkta da olursa ancak o zaman gerçek bağımsızlık gerçekleşir. Bu kolektif şuur bozkır Türklerinde çok eskiden beri vardı. Türkler bağımsızlıklarına düşkünlükleri ile bilinirler. Türk grubunun gittikleri yerlerde siyasi birlik kurmaya çalışmaları bağımsızlıklarına ne kadar düşkün olduklarının bir kanıtıdır. Bozkır Türklerinin kolayca göçebilen bir topluluk olmalarının bağımsızlık düşkünlüklerine yararı olmuştur. Orhun Yazıtları’nda bağımsızlığın kaybedilişinin millet için adeta bir ölüm, kazanılmasının ise yeniden diriliş olduğu, milletin bundan çok ders alması gerektiği önemle tavsiye edilmiştir.¹⁵⁶ Ulugbek de Kazakistan bozkırlarındaki Türklerin yetiştirdiği milli bir şairdir. Dolayısıyla o da ataları gibi ruhunda yanan bağımsızlık ateşinin şuuruyla yaşamaktadır.

Şair bağımsızlığı, sisli buzdağındaki ulaşılamaz bir ülkü olarak görmektedir. Burada Türklerin, tarih boyunca verdiği var olma mücadelesi kendini göstermektedir. Şairin özgür ruhlu olarak gördüğü Türk milleti, bunun uğrunda birçok kayıp da vermiştir.

¹⁵⁵ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 76

¹⁵⁶ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 55-65

Ona ulaşmak için kolay yollardan değil bir kurt gibi sisli, puslu dağlardan geçmişlerdir. Bu mücadelelerin zorluk derecesi anlaşılır kılınsın diye de ülkü şiirde ulaşılamazmış gibi gösterilmiştir. Bağımsızlık uğrunda şairlerin göz yumması/ölümü, kan ve gözyaşı da yakın geçmişte SSCB'nin hüküm sürdüğü Orta Asya Türk devletlerinin mücadelesini temsil etmektedir. Özellikle şairlerin göz yumma/ölme durumu, Sovyet Yönetimi zamanında yapılan aydın katliamını hatırlatmaktadır. Stalin dönemi, milliyetçilik suçlamaları sonucunda Türkistan'da birçok aydın ya sürgüne gönderilip izi kaybedilmiş ya hapse mahkûm edilmiş ya da kurşuna dizilerek yaşamlarına son verilmiştir. Bu olaylar şairin de dediği gibi aydınların geride bıraktığı kişilerin yüreğine ve sabrına bir yük/düğüm olmuştur.

Şairin “Bağımsızlık” şiiri için Abiş Kekilbayev de: “Geçmişe tutsak olmaya hakkımız yok. Ülkemiz ve toprağımız için gerçekten endişe ediyorsak öncelikle kendimiz el ele verip, cesaretle canımızı ve umudumuzu riske atmaktan korkmamalıyız.” değerlendirmelerinde bulunmuştur.¹⁵⁷ Bağımsızlık yüzyıllar boyunca Kazak Türkleri için bir imtihan olmuştur. Şair bu şiiriyle, milletin zenginliğini ve refahını özgürlükle ilişkilendirmiştir.

Алтай Аязы ¹⁵⁸	Altay Ayazı
... Қап-қара таулар қабағы бұзылып, Қойнында құмығып қасқырлар ұлиды. Ұлыған үні қалтырай үзіліп, Бір таудың барып астында құриды...	... Kap kara dağlar kasvete бүрүнүп, Koynunda sessizce kurtlar uludu. Uluyan sesi titreyerek kesilip, Bir dağın altına gidip бүзүлдү...

Altay Dağları, Türk milli tarihi açısından coğrafi bir öneme sahiptir. Türk'ün ismini aldığı kutsal vatan, Tanrı'nın Türk'e ismini verdiği yer olarak bilinmektedir. Kelime etimolojisi olarak bakıldığında bu dağın adı; al-kırmızı, tay-at yavrusu olarak tanımlanmakta olup, kızıl at yavrusu anlamına gelir ki Türklerde kızıl dört ana yönden birini yani güneyi temsil eden bir renk olup, at yavrusu da Türk kültürü için önemli bir semboldür. Diğer bir görüşe göre; al-altın, tay-dağ anlamına gelerek Altın Dağ adının da olduğu düşünülür. Altındağ, Gök Tengri'nin ikametgâhı olan dağdır, gökyüzünde bulunur. Türk yurdunun göz alıcılığını temsil eder.¹⁵⁹ Türk mitolojisinde dağlar,

¹⁵⁷ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. I, s. 377 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılacak kullanılmıştır.)

¹⁵⁸ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 134

¹⁵⁹ <https://tarihturklerdebasklar.wordpress.com/2012/03/02/altay-daglari/> (25.05.2022)

Tanrı'ya yakınlığın, yiğitliğin ve güvenin sembolü olmuştur. Türk kültür sahasında önem arz eden dağ konusu, şair Ulugbek'in şiirlerinde de sıkça geçmektedir. Altay Ayazı bu şiirlerden biridir. Altay, Ural ve Tanrı Dağları, Türklerin eski yurtlarıdır. Bu dağlar, Türk'ün eğilmeyen ruhu olarak görülür. Dağların zirveleri de kutsal kabul edilir. Bu dağlar Türklerin milli kimlik unsurları içinde “vatana” karşılık gelmektedir.

Tuncer Gülensoy, Altay Dağları hakkında şu görüşünü belirtmiştir: “Atalarımız oraya Altaylar demişler. Altaylar Türk'ün Altın Beşiği'dir. Orada doğmak, yaşamak ve ölmek her kula nasip olmaz. Havası çok temiz, yemyeşil otları hayvanlarımız için besleyici, insanlarımızın sofraları için besin deposudur... kısarak sütünden kımız yaparız.”¹⁶⁰ Burada Altay'ın beşik olması, bir bebeği ve anneyi akla getirir. Şiirde geçen dağ ve kurdun hikâyesi de bu “beşik-bebek-anne” üçlemesine karşılık gelmektedir. Kurdun dağın kucağına yani beşiğine sığınması, bebeğin ana kucağına sığınması gibi sembolize edilir. Buradaki kurt da Türk milletini temsil etmektedir. Türklerin dağa sığınma iç güdüsüye, Ahmet Taşağıl'ın şu değerlendirmeleriyle açıklanabilir: “Türklerin zaman zaman baskın yaşadığını ve dağlara sığındığını görebiliriz. Mağara motifi de insanı korumak anlamına gelen ana rahmini ve insanın barınmasını anlatır.”¹⁶¹ Şair de Altay Dağları'nı kapkara kasvet бүрүдүğü için kurt olarak sembolize ettiği Türk milletini, güç toplaması ve yeniden dirilmesi adına Altay Beşiğinde korumaya almıştır. Kapkara kasvet ise Türk illerinin geçmişten süregelen zorlu günlerini temsil etmektedir. Netice itibarıyla dağlar, erginleşme ve yeniden doğuş yeri olarak görülmüştür.

Заман-Ай ¹⁶²	Ey Zaman
Ұлдарымның қайда кеткен құрығы, Қыздарымның қайда кеткен бұрымы? Мейірімге зарықтырған заман-ай, Туған жердің лайланды-ау тұнығы.	Nereye gitti oğullarımın bıyığı, Nereye gitti kızlarımın örgüsü? Merhamete muhtaç olan ey zaman, Anayurdun bulanık derinliği.

Milli görünüş, milli kimlik içinde önemli bir ayırt edici faktördür. Bireyin mensubiyetini ilk bakışta ortaya koyan etnik kökleri oluşturmaktadır. Şair bu şiirinde, milletin mensubu olan kızlarının örgüsünün, erkeklerinin bıyığının nerede olduğunu sorgularken, bireyin dış görünüşüyle ilgili kimliksizleştirilmesine işaret etmiştir. Bir

¹⁶⁰ Tuncer Gülensoy, *Ve... Tanrı Türk'ü Yarattı*, İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 2017, s. 57

¹⁶¹ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 172

¹⁶² Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. II, s. 64

milleti kimliksizleştirme politikalarının olumsuz etkileri de zamanın merhametten yoksun olması ve vatanın bulanık bir kuyuya atılmaya çalışılmasıyla gün yüzüne çıkarılmıştır. Kiylani de *Türkistan Geceleri* romanında, halkına uygulanan kimliksizleştirme ve siyasi baskıları merhametsizce bulmuş ve eleştirmiştir: “Merhamet nedir bilmeyen talihsiz bir zamanda yaşıyoruz!”¹⁶³ Bu durum özellikle Çin, Çarlık Rusya ve SSCB döneminde yapılan siyasi politikaları işaret etmektedir. SSCB döneminde daha açık görülen kimliksizleştirme durumu “Sovyet tipi insan” meydana getirme şeklinde anılmıştır. Bu insanın da dili Rusça, dini Hristiyanlık, kültürü Rus olacak şekilde planlanmıştır. Şair mısralarında bu durumu sorgulayarak söz konusu siyasi ideolojilere karşı çıkmıştır. Milli görünüş bakımından kimliksizleştirme örneği en eski Türk tarihinde de görülmektedir. Çin İmparatoru’ndan yardım isteyen İşbara Han, İmparator’un milli kültürlerini görünüş bakımından değiştirmek istemesinin karşılığında şöyle cevap vermiştir:

Oğlumu sarayınıza gönderiyorum. Size semavi menşeden gelen atları her yıl takdim edecektir. Sabah akşam emrinizi bekleyeceğim. Fakat elbiselerimizin önünü açmaya, dalgalanan saç örgülerimizi çözmeye, dilimizi değiştirmeye ve sizin kanunlarınızı kabul etmeye gelince, örf ve adetlerimiz çok eski olduğu için onları bozmaya cesaret edemedim. Bütün milletimiz de aynı kalbe sahiptir.¹⁶⁴

Görüldüğü üzere yüzyıllar öncesinde dahi dış devletlerin, hakimiyet kurmaya çalıştığı milletler üzerinde milli görünüş değişikliğine gitmesi planları vardır. Lakin Türk milleti için bu durum yüzyıllar boyunca korunmaya çalışılmış, milli/geleneksel kıyafet kültürü yeni nesillere aktarılmıştır. Dünyanın modernleşme adı altında yenilenmesi karşısında da geleneksel kıyafetler yok olmamış, kültür aktarıcısı olarak modernize halde kıyafetler üzerinde işlenmeye devam etmiştir. Dış görünüşün, giyim kuşamın milli kimlik oluşturması ve modern anlamda da yaşatılmaya devam ettirilmesi şu görüşlerle de desteklenebilir:

Milli kültürün ve milli kimliğin bir parçası olan geleneksel giysilerin yaşatılması büyük önem taşımaktadır. Ancak bu giyimleri yaşatmak için günlük hayatta bu giysilere daha fazla yer vererek “olduğu gibi” kullanmak günümüz şartlarında çeşitli nedenlerle mümkün olamamaktadır. Geleneksel giysilerin kumaş, model, renk, süsleme ve malzeme özelliklerinden esinlenerek, ancak özgün ve çağdaş giysi tasarımları bu kültürü korumak ve yaşatmak ile giysi kültürünü korumak, giysileri tanıtmak ve yaşatmak mümkün olabilmektedir.¹⁶⁵

¹⁶³ Kiylani, a.g.e., s. 186

¹⁶⁴ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 116

¹⁶⁵ Pınar Göklüberk Özlü-Sayara Yergeshova, “Kazak Geleneksel Kadın Giysilerinin Çağdaş Kadın Giysi Tasarımlarında Kullanılması”, Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, Kış-2016, s. 90

Қайран елім, қайран жерім қор болған-ай, Жомарттығы өз басына сор болған-ай, Жарылыстан көз ашпаған далам-ай! Заман-ай, заман-ай, заман-ай...	Güzel ülkem, harika yurdum horlandı, Cömertliği kendi başına felaket oldu, Patlamadan gözünü açamadı bozkırım! Ey zaman, ey zaman, ey zaman...
--	---

Sovyetler Birliği yönetiminin 1947’de gizli kararıyla, Kazakistan topraklarında birliğin ilk nükleer deneme sahası inşa edilmeye başlandı. Ülkenin doğusundaki Semey kentine 130 kilometre uzaklıktaki geniş bir alan nükleer sahanın yeri olarak belirlendi. Toplam 18 bin metrekare alanı kapsayan deneme sahasının inşası 2 yılda tamamlandı. Sahada 29 Ağustos 1949’da Sovyetler Birliği, ilk nükleer silahını test etti. Semey Nükleer Deneme Sahası’nda, 40 yılda toplam 456 kez nükleer deneme yapıldı. Yaklaşık 1,5 milyondan fazla kişinin etkilendiği nükleer denemeler sonucunda bölgede çok sayıda çocuk engelli doğarken çevre radyoaktif izotoplarla kirlendi. Ancak 1989’da Kazak şair Oljas Süleymenov’un kurduğu “Nevada-Semey” anti-nükleer hareketi üyeleri, nükleer deneme sahasının kapatılmasına yönelik faaliyetler yürütmeye başladı. Ülke genelinde çok sayıda vatandaşın katıldığı mitinglere neden olan hareketin çağrıları amacına ulaştı. 19 Ekim 1989’da Semey Nükleer Deneme Sahası’nda son nükleer test gerçekleştirildi. Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin başında olan Nursultan Nazarbayev, Sovyetler Birliği yönetiminin onayını almadan sahayı kapatmayı görüşmek için meclisi topladı. Nazarbayev’in 29 Ağustos 1991’de imzaladığı kararla, Semey Nükleer Deneme Sahası resmi olarak kapatıldı. Böylece, Kazakistan dünyanın en büyük 4. kitle imha silahı cephanesinden de gönüllü olarak vazgeçen ilk ülke olarak kayıtlara geçti. Birleşmiş Milletler, Kazakistan’ın girişimiyle 29 Ağustos’u “Uluslararası Nükleer Denemelere Karşı Eylem Günü” olarak kabul etti.¹⁶⁶ Bunların ışığında, şairin Ey Zaman şiiri ülkede gerçekleşen “Nevada-Semey” anti-nükleer hareketinin sloganı olmuştur. Şiir, nükleerler silah denemelerinden kaynaklı patlamalara karşı bir propaganda görevi görmüştür. Bu durum şiire, şairin güzel yurdum diye hitap ettiği Kazakistan’ın horlanması ve bozkırın patlamalardan gözünü açamamasıyla yansıtılmıştır.

Неге біздер у ішеміз суаттан, Неге біздер ажыраймыз тұяқтан?	Neden bizler zehir içiyoruz suvdan, ¹⁶⁷ Neden bizler ayrılıyorz tınaaktan?
---	--

¹⁶⁶ <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kazakistanda-semipalatinsk-nukleer-deneme-sahasinin-kapatilisinin-30-yil-donu/612ccaab01a30a5eac7f3ba9> (01.06.2022)

¹⁶⁷ Hayvan suvaracak yer, yalak.

Туған жерді тоздырғанша, заман-ай, Неге жерге кірмейміз біз ұяттан?	Anavatanı yıpratınca, ey zaman, Neden yere batmıyoruz biz utançtan?
Қираттық та ата-баба мазарын, Қасіреттің тарттық енді азабын. Қоң етінді ойып берген заман-ай, Көсілетін көрпең қайда, қазағым?	Atalarımızın mezarını yıkıp da, Şimdi acı çekiyoruz. Kaba etini oyup veren ey zaman Kefenin nerede Kazak'ım?

Şairin burada “zehir іçіyoruz” demesi, yіne bu patlamalar sonucu çevreye saçılan kimyasal atıkların zehirlerini іşaret etmektedir. Onun, tırnaktan ayrılmayı sorgulaması ise halkın birlik beraberlik konusundaki eksiklerini dile getirmesidir. Et tırnaktan ayrılmadan, yani Kazak Türkleri ve tüm Türk Dünyası bağlarını koparmadan bir araya gelince bu felaketlerin önünün alabileceğini düşünmektedir. Böyle bir ekolojik felaketin kendi topraklarında meydana gelmesi ve buna engel olamamak da şairin kendine ve vatanına olan saygısından dolayı bir utanma duygusunu meydana getirmektedir. Bu duyguyu daha ileri taşıyan şair, felakete engel olamamakla ataların mezarlarını yıktığını yani onların miraslarını koruyamadıklarını düşünmektedir. İçine düştüğü bu mahcup ve üzüntülü durumu da ölümle eş değer görmektedir: kaba etin oyulması ve kefen.

Ontolojik tabakalar olarak bakıldığında, Ulugbek’in bu temadaki obje tabakasını şiirlerin yukarıda anlam derinliğine inildiği yerler oluşturmaktadır. Bu temanın karakter tabakası da onun sahip olduğu vatansever kişiliğini, vatanını çeşitli yönlerden ele aldığı şiirlerinde göstermesiyle uyuşmaktadır. Ulugbek’in bu temanın alinyazısı tabakasında seslendiği evrensel topluluk ise Türk Dünyası ve düşmanlarıdır. Milletini hem vatan topraklarına sahip çıkmaya hem de onun değerlerini yükseltmeye davet etmektedir. Düşmanlara karşı ise vatan bekçisi olduklarının izlenimini vermektedir.

4.2 Millet Temalı Şiirler

Milliyetçiliğin fikrinin düşünce planında, kuramsal çerçevede ortaya çıktığı dönemlerden itibaren Türk milliyetçileri, Ziya Gökalp’in öncülüğünde milleti bir kültür birliği olarak tarif etmiş ve öyle algılamıştır. Yani millet, aynı kültürü paylaşan toplum, içtimai birim olarak anlamlandırılmıştır.¹⁶⁸ Mehmet Kaplan da: “Acaba tarihe şekil veren devletler midir? Yoksa milletler midir? Aynı millet, çeşitli sebepler

¹⁶⁸ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 10

dolayısıyla devleti yıkılınca, yerine yeni devletler kurabildiğine göre, asıl olan devlet değil, milletlerdir.”¹⁶⁹ diyerek, millet olmanın önemine değinmiştir. Peyami Safa ise millet hakkında görüşlerini şöyle beyan etmiştir: “Millet olayı bir varlık olayıdır. Millet var olabilmek için kendi fertlerini canlı bir bütün halinde taazzuv ettiren sistemli bir topluluğu devam ettirmek zorundadır. İnsan için milliyetten başka çıkar yol, doğru yol, güzel ve sağlam yol yoktur.”¹⁷⁰ Bu görüşlerin ışığında millet, ortak ülküler uğrunda bir araya gelen soydaşlardan oluşan bir bütündür. Bu birlik içindeki ülkü, onları bir arada tutmaya yarayan manevi bir hazinedir. Millet, aynı zamanda kendine has özellikleri içinde barındıran bir topluluktur. Yani kendini diğerlerinden ayıran kırmızı çizgileri vardır milletlerin. Kimlik şuuru açısından da bireyin ait olduğu topluluğun hangi “milleti” temsil ettiğini bilmesi önem arz eder.

Millet olmak, birbirini sevmekten, birlik olmaktan, tek yürek olmaktan geçer. Bu hususta Filibeli Ahmet Hilmi Efendi, milletini sevmek konusunda Türk evlatlarına şöyle nasihatte bulunmuştur:

Ey Türk yavrusu! Millet kardeşini sev, din yoldaşını sev. Çalış, kazan, zengin ol. Kendine ve millet kardeşlerine faydalı ol. Ey Türk yavrusu! Yurdunu sevmek ibadettir, millettaşlarını sevmek ibadettir. Milletini sev, kusuru varsa kusuruyla sev, sev çünkü milletin, senin kanındır, senin canındır, sendir! Ey gençler! Dileğiniz ve sevdiğiniz rahat para, eğlence olmasın. Milleti diriltmek, milleti uyandırmak, milleti yaşayacak bir kılığa sokmak olsun. Fedakâr olunuz, zevki çalışmada, rahatı millet uğrunda yorulmakta bulunuz.¹⁷¹

Millet temalı şiirler için Semantik tabaka aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. 2. Semantik tabaka

Kelimenin Kullanımı	Kelimenin Göndergesi
Gök	Sonsuzluk
Bozkurt	Türklerin Türeyiş Destanı
Taş	Göktürk Abideleri
Ateş	Güç
Kılıç	Savaş, mücadele, güç
Namus	Milli ve manevi değerler bütünü
Bozkurt	Türk
Bozkurtlu Gök Bayrak	Turan birliğinin bayrağı
Esaretteki kurt	Mankurt
Dirilmek	Yeniden bağımsız olmak

¹⁶⁹ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020, s. 23

¹⁷⁰ Nevzat Kösoğlu, *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015, s. 141

¹⁷¹ Filibeli Ahmet Hilmi Efendi, *Türk Ruhu Nasıl Yapılıyor?*, İstanbul: Mavi Gök Yayınları, 2021, s. 43-48

Tablo 4. 2.'nin Devamı

Körlük	Ruhun/manevi birliğin yitimi
Ay	Halkı yüceltme/özgürlük
Ocaktaki ateş	Vatan, yurt, birlik
Maya	Milli Kimlik
Başın donması	Vatan uğruna şehadet
Kımız	Milli içecek
Sonsuz sessizlik	Ölüm
Gümüş çiy	Göz yaşı

Ulugbek'in millet temalı şiirlerinin çözümlenmesi üst kimlik “Türk” vurgusu yaptığı Biz Türkleriz adlı şiiriyle başlayıp, alt kimlik “Kazak Türkü” vurgusu yaptığı şiirleriyle devam edecektir.

Біз – түркілерміз¹⁷²	Biz Türkleriz¹⁷³
Біз - түркілерміз... Көк аспандай жаркылдап, күркірерміз, Көк аспанның бұлтындай сілкінерміз, Көк бөріден туғанымыз рас болса, Көк тәңірден қуат ап, бір түлерміз. Кеудемізді билеген асқақ арман,	Biz-Türkleriz... Gök asuman gibi parlayıp, kükreriz, Gök asuman bulutu gibi silkiniriz, Bozkurttan doğduğumuz gerçek olsa, Gök Tanrı'dan kuvvet alıp, yenileniriz. Gövdemizi oynatır ulu armanımız,

Kazak Türkü olan şair Ulugbek Esdevlet, ait olduğu üst kimliğini unutmamış ve “Türk” mensubiyetinin bilinciyle “Biz Türkleriz” adlı şiirini kaleme almıştır. Böylece şiirde “Türkçülük” adı verilen bir ülkü işlenmiştir. Ziya Gökalp'e göre Türkçülük, Türk milletini yükseltmek demektir. Ona göre bu ideoloji üç ana unsura ayrılır: Türkiyecilik, Oğuzculuk, Turancılık.¹⁷⁴ Pan-Türkizm gerek Türkiye’de gerekse dışarıdaki Türkler arasında bir kültürel Rönesans’ın boy atmasına, Türkî dillere ve Türk tarihine yeniden bir ilginin doğmasına, Türkçe konuşan halklar arasında çeşitli bağlar kurulmasına önayak olmuştur.¹⁷⁵ Ulugbek de Türkçülük şuurunu dile getirdiği ve Türk milletini yükselttiği şiirinde köklerinden süre gelen ortak bir bağ vücuda getirmeye çalışmaktadır. Şiirde gök asuman olunması soyun Gök Türklere dayandırıldığını, Gök Tanrı’dan kuvvet alınması Türklerin devleti yönetme yetkisini Tanrı’dan aldığı “Kut” inancını, bozkurttan doğulması da Türklerin türeyiş

¹⁷² Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı*, C. III, s. 45

¹⁷³ O. Söylemez-S. Azap, *Türk Dünyası Edebiyatları Şiir Çözümlemeleri*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2017, s. 87-88

¹⁷⁴ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (Önsöz)

¹⁷⁵ Smith, a.g.e., s. 263

destanlarını sembolize etmektedir. Şiirdeki “Parlamak, kükremek, silkinmek” deyişleri de öze dönüşü ifade etmektedir. Atalarının, Orhun Abidelerinde “titre ve kendine dön” dediği gibi şair de Türklere yenilenmeyi silkinerek yaptırmaktadır. Halk silkindiği zaman üzerine çöken kasvet dağılacak ve böylece parlayıp kükremeye başlayacaktır. Bozkurt konusunu da açmak gerekirse:

Kurt, Orta Asya tarihinin derinliklerinden itibaren Türk kökenli halkların mitolojilerinde yer alır. Bazen erkek, bazen dişi kurt olarak karşımıza çıkar. Kurt ile ilgili efsanelerin en belirgin hallerini Ergenekon ve A-shih-na’da görürüz. Kurt yani börü bazen kurtarıcı, yol gösterici, türenilen ata ya da ana motifleriyle karşımıza çıkar. İnsanları veya toplumları zor duruma düştükleri anda yol göstererek, besleyerek, ya da doğurarak yeni bir çağın başlamasına sebep olur. Bilgedir, iyi planlama yapar, gelecek stratejileri üretir. Kısacası toplumun geleceğine yön verir. Kendisine duyulan korku saygıya dönüşmüştür. Ama her zaman Türk milletinin yardımcısı olmuştur.¹⁷⁶

Görüldüğü üzere, “kurt-bozkurt-börü-aşına” Türk milletinin varlık sembolleridir. Bozkurttan türeme mitolojisi de iki farklı destanda görülmektedir; İlk olarak *Ergenekon Destanı*’nda, bir kurt rehberliğinde Türk milletinin demirden bir dağı eritip yeniden doğduğu ve geniş ovalara yayılmaya başladığı anlatılmaktadır. İkinci destan da *Türeyiş* olarak geçmektedir. Bu destan şöyle aktarılmıştır:

Lin adlı bir devlet, Köktürklere son verir. Geriye küçük bir çocuk kalır. Onu öldürmeye kıyamazlar; ancak kolları-bacakları kesik halde bataklığa atarlar. Dişi bir kurt çocuğa yardım eder. Bir süre birlikte yaşarlar. Kurt, çocuktan gebe kalır. Çocuğun yaşadığını haber alan düşman askerleri kurtla çocuğu öldürmeye gelirler. Kurt dağa kaçır. Bir mağaraya girer ve orada on çocuk doğurur. Türeyiş destanları köken miti olarak değerlendirilir. Bütün bu köken mitlerinin ortak yönü, Tanrı tarafından gönderildiğine inanılan kutsal bir kurt yardımıyla Türklerin yok oluştan kurtuluşlarını ve yeniden türeyişlerini anlatmasıdır.¹⁷⁷

Тарихымыз дастан боп таста қалған, Тірсегіміз тілінген кездерде де Жан жүректі жерім жоқ жасқа малған. Жұтып қойған ғасырлар өктем үнін, Айға қарап ұлыған көк бөрімін. Атқа мінсем кетемін аруақтанып, Арасында желік бар ет-терінің. Атқа мінсем кетемін айбаттанып,	Tarihimiz destan olup taşa yazılan, Dizlerimiz parçalandığı vakitte de Can yürekten yerim yok yas tutan. Yutup giden asırlar güçlü sesini, Aya bakıp uluyan bozkurdum. Ata binsem giderim yüreklenip, Arasında ateş var et ile derinin Ata binsem giderim heybetlenip,
---	---

¹⁷⁶ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 178

¹⁷⁷ Nuriye Bastem, “Türeyiş Destanıyla İlgili Tüm Rivayetlerin Karşılaştırılması ve Kültürel Kodlar Üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2019, S. 66, s. 228

Destan olup taşa yazılan tarih, Göktürk Yazıtlarını işaret etmektedir. Şair, tarihiyle onur duymakta ve atalarının destanlar yazdığını söylemektedir. Asırların güçlü sesi yutmasıysa, gururla anlattığı tarihi gücün kaybedilmeye başlamasını göstermektedir. Önceki mısra da olduğu gibi bu güçsüzlüğün, Türk milletinin silkelenip, özüne dönmesiyle ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Et ve deri arasındaki yani yüreğindeki ateşle, heybetlice bir ata binmek isteyen şair, arzuladığı öze dönüşü bu mısra da gerçekleştirmektedir. Köklerinden gelen ruhla alev alan şair, atına binip özgürlüğe doğru dört nala koşmaktadır. Burada ateş ve ata ayrı bir açıklama da yapmak gerekir. Ateş:

Ateş ve ısı değişik alanlarda açıklama araçlar sağlar, çünkü bizim için ölümsüz anların, yalın ve kişisel yaşantıların vesilesidir. Bu yüzden ateş her şeyi açıklayabilen ayrıcalıklı olaydır. Yavaşça değişen her şey hayatla açıklanırsa, hızla değişen her şey de ateşle açıklanır. Ateş üstün canlıdır. Ateş mahremdir ve evrenseldir. Kalbimizde yaşar. Gökyüzünde yaşar. Tözün derinliklerinden çıkıp kendini aşk gibi sunar. Maddenin içine alıp saklanır, kin ve intikam gibi gizli, görünmez... Cennette parıldar, cehennemde yanar. Ateş doğal bir varlık olmaktan çok bir toplumsal varlıktır.¹⁷⁸

Ata gelince, efsane ve destanlar başta olmak üzere sözlü Türk edebiyatında batır atlarının esrarengiz tasvirleriyle karşılaşmak mümkündür. Türkler ve Kazakların, “İyi at yiğidin kanatlarıdır.” sözü ata duyulan derin hayranlığı göstermektedir. Yakın zamanda Türkistan’ın Karaşık köyünde yapılan kazı çalışmalarında gümüşle süslenmiş koşum takımı ile gömülen at kalıntılarına rastlanmıştır. VII.-VIII. yüzyıl dönemine ait olan kalıntılar Bozkırda atlara verilen yüce değeri kanıtlamaktadır.¹⁷⁹ Türklerde devlet de at üzerinde kurulmakta ve at üzerinde yönetilmekteydi. Avrupa Hunları hakkında, Bizanslıların tuttuğu kayıt: “Atlarına adeta yapışmış gibi binen Hunlar, tabii ihtiyaçlarını gidermek için dahi atlarından inmezlerdi. At sırtında alışveriş yaparlar, yerler içerler; hatta atın ince boynuna sarılarak uyuyabilirler ve güzel rüyalar görürlerdi. At sırtında istişare etmek suretiyle önemli kararlar alırlardı.” Eski Türklerde at her şeyden önce bir kurban hayvanıdır. Atın kurban edilecek hayvanların başında gelmesi, ona atfedilen kutsiyetle ilgilidir. Bir savaşçının en önemli yoldaşı olması ve savaşçının ölümüyle birlikte kurban edilerek onunla defnedilmesi ilginç bir durumdur. Bu uygulamaların atın sağlığında savaşçıya verdiği katkıya istinaden yapıldığı, at ile savaşçı arasındaki kader ortaklığına

¹⁷⁸ Gaston Bachelard, *Ateşin Psikanalizi*, (Çev. Aytaç Yiğit), Ankara: Bağlam Yayınları, 1995, s. 15

¹⁷⁹ Mirzahmetuli, a.g.e., s. 170

işaret ettiği söylenebilir.¹⁸⁰ Böylece şair, gücün, arınmanın ve yeniden doğuşun sembolü olan ateşle ve yiğidin kanadı sayılan, kutsal atlarıyla Türk birliğinin temellerini atmayı hedeflemektedir.

Қылыш көрсем кетемін қайраттанып. Көк бөрілі көк байрақ көкке шықса, Қай дұшпанның алдында іркілерміз? Біз - түркілерміз!	Kılıç görsem giderim gayretlenip. Bozkurtlu gök bayrak göğe çıksa, Hangi düşmanın önünde irkiliriz? Biz-Türkileriz!
--	--

Kılıç ve bayrak, şairin Türk birliği yolundaki diğer destekçileri olmaktadır. Kılıç vatan müdafaası uğrunda cihadı, bayrak da cihadın zaferle sonuçlanmasını temsil etmektedir. Aynı zamanda Bozkurtlu gök bayrak, Türklerin bir bayrak altında toplanma ülküsü olan Turan'ı işaret etmektedir. Türkçülerin uzak mefkûresi Turan, Türk devletlerinin ve boylarının dilde, edebiyatta ve kültürde bir olmasıdır. Bu birlik, “Dilde Fikirde İşte birlik” diyen İsmail Gaspıralı'nın da arzusu olmuştur. Şaire göre Türkleri bir edecek gök bayrağın, tarihsel önemi de şöyledir:

Göktürk çağında kurt bir totemden ziyade kutsal bir sembol halini almıştı. Göktürklerin kendi bayraklarının başına bir kurt heykeli koymalarının sebebi de bu idi. Kurt başlı sancaklar, Göktürk devletinin yıkılışından sonra da unutulmamış ve Çin imparatorlukları, mesela Tüргеşler gibi Türk kavimlerine kağanlık unvanları verecekleri zaman kurt başlı bir bayrakla bir davul vermeyi de unutmamışlardı. Yakut masallarında ise kutsal ruhların 9 oğullarının hepsi de kurda benzetilirdi.¹⁸¹

Turan'ı biraz daha açmak gerekirse; Turan kelimesi, Turlar, yani Türkler demek olduğu için Türkleri içeren bir topluluk ismidir. Eski akrabaları kavmi bir camia halinde birleştirecek unvan Turandır. Turan, bütün Türklerin mazide belki de istikbalde bir şe'niyet olan büyük vatanıdır. Turanîler, yalnız Türkçe konuşan milletlerdir.¹⁸² Türkçülük ve Turancılık akımının öncüleri içinde yer alan Atsız da bu konu hakkında şunları ifade etmiştir.

Zaman zaman, Türklerle akraba milletleri de içine alan bir sistem halinde düşünülmele beraber bugün anlaşılan düşünce, tarihi mirasları da dâhil olduğu halde bütün Türkleri tek devlet halinde birleştirmek ülküsüdür ve her ülküsü gibi nesillere bakan, kan ve can vergisi isteyen, gönüllere heyecan katan bir inançtır. Bütün Türkleri birleştirmek hakkımız ve görevimizdir. Bizden zorla koparılanı zorla geri almak adaleti yerine getirmektir. Turancılık bir büyüklük düşüncesidir. Büyüklük düşüncesi asil bir düşüncedir.¹⁸³

¹⁸⁰ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 204-206

¹⁸¹ Ögel, *Türk Mitolojisi I*, s. 40-41

¹⁸² Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 42-44

¹⁸³ Hüseyin Nihal Atsız, *Türk Tarihinde Meseleler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015, s. 49-51

Şair Türk Dünyasıyla birlikte, ortak tarihi köklerle Biz Türklerimiz dediği şiirinde kültürel bir yolculuğa çıkmış, atalarının ruhuyla yanıp ateşe dönüşmüş ve Turan meşalesini bu ateşle göğe yükseltmek istemiştir.

Қазақстан, Сен Өлсең... ¹⁸⁴	Kazakistan, Sen Ölsen...
Қазақстан, сен өлсең, жалқаулықтан өлерсің, аласармай өр еңсең, аңқаулықтан өлерсің, анталаған өздері, қанталаған көздері қорқаулықтан өлерсің.	Kazakistan, sen ölsen, Tembellikten ölürsün, Kısalıp cesur bedenin, Cehaletten ölürsün, Etrafı sarılmış özleri, Kanlanmış gözleri Zalimlikten ölürsün.

Ulugbek'in bu şiiri, milletine karşı öz eleştiride bulunduğu ve alt kimlik olan Kazak Türklüğünü işlediği eseridir. Şair, halkının tembellik, cehalet ve zalimlikle ancak ölüme gidebileceğini düşünmektedir. Milleti yüceltmek önce bireyden başlamaktadır. Bu yüzden de şair, her bir Kazak Türkünün önce tembellikten kurtulup, sonra ilim sahibi olmasını istemiştir. Burada milli eğitimin önemi vurgulanmıştır. Tembelliği ölüme getiren yollardan sayan şair, yaşamı ve refahı millet uğrundan yorulmakta bulmuştur.

Қазақстан, сен өлсең, Салт-сана жоқ, дәстүр жоқ, қамаудағы қасқыр боп, қайғы-мұңнан өлерсің.	Kazakistan, sen ölsen, Gelenek, şuur, anane yok, Esaretteki kurt olup, Kaygı ve kederden ölürsün.
---	--

Şair bu sefer de köklerden uzaklaşmayı, ölümle eş değer tutmaktadır. Yani millet, milli kimliğini kaybederse yok olmayla yüz yüze gelmektedir. Burada milli kültürün nesillerden nesillere aktarılaraq ait olduğu millete bir can suyu verdiği fikri doğmaktadır. Milli kimlik ve kültüre, halkı yaşatma, onları bir arada ayakta tutma vasfı verilmektedir. Aksi taktirde de şair, gelenekten uzaklaşan halkı esaretteki bir kurda benzetmektedir. Kurdun esarete düşmesi, Türk Dünyası halkları içinde yaygınlaşan mankurtlaşma ve közkamanlık hikâyelerini işaret etmektedir:

Mankurt savaşta düşmanlar tarafından esir alınan, her türlü eziyete maruz kalan zavallı candır. Mankurt, doğduğu yurt ve toprak bir yana ana babasını bile tanıyamaz hale gelmiştir. Közkamanlar ise eğitilmiş, akıllı yerinde, dünya tarihinden söz edince rüzgâr gibi eser, hatta bu konuyu kitabını bile yazabilir. Közkamanların şimdiki mirasçıları kendi ana dilini bilmiyorlar. Halkın örf geleneğini kabul etmiyor. Milli tarihine hiç saygısı yoktur. En üzücü tarafı şudur ki onlar, ülkelerinde olup bitenlere kendi milletinin çıkarları

¹⁸⁴ Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı*, C. III, s. 99

açısından değil, başka bir ülkenin fikri ve dünya görüşüyle bakıyorlar. Közkamanlar mankurtlardan daha tehlikelidir.¹⁸⁵

Kurdun esir olması görüldüğü üzere iki şekilde ifade edilmektedir. Esareti istemeyen ama buna zorla maruz bırakılan mankurtlar, bile isteye kendi milletinin çıkarları dışında düşman eline esir/maşa olan közkamanlar. Şiirdeki esir kurt da yani Kazak Türkleri de her iki durum içinde düşünülmüştür. Eğer Kazak Türkleri, gelenekten uzaklaştırılır veya gelenekten uzaklaşırsa bir yanları hep eksik kalacak, kaygı ve kederden boğularak öleceklerdir.

Қазақстан, бүгін сен, Тарихыңа үңілсең: бабаң берген біліммен, тіліңменен, дінінмен тірілерсің —тірілсең!..	Kazakistan, bugün sen, Tarihine dikkatle bakarsan: Atanın verdiği bilimle, Dilinle, dininle Dirilirsin-dirilirsin! ..
---	---

Şair bu esareti halkına layık göremez, yakıştıramaz. Bu yüzden halkına, esaretten kurtulmak için milli kimliğini kodlarını verir: tarih bilgisi, ilim/bilim, dil ve din. Böylece şair, köklerine olan bağlılıkla yeniden dirilmeyi vaat eder. Bu bağ ve diriliş de Milliyetçilik şuurunu ortaya çıkarır. Şair, Kazak Türklerinin dünyada varlığını sürdürebilmesi için milliyetçiliğin getirdiği aidiyetliğe ihtiyacı olduğunu söylemek ister. Milliyetçilik şuurunun gereklilikleri de şöyledir:

1. Bütün olarak millet ve milli devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci,
 2. Bir millete ait olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak
 3. Millet ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm
 4. Milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli emellerin ve milli iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji.
 5. Milletin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket.
- Milliyetçilik “çağın ruhu”nun bir parçası olduğu kadar aynı ölçüde daha eski motif, tahayyül ve fikirlere de bağlıdır. Zira milliyetçilik dediğimiz şey pek çok düzeyde faaliyet gösterir ve bir siyasi ideoloji ve toplumsal hareket türü olduğu kadar bir kültür biçimi olarak da görülebilir.¹⁸⁶

Şair, “Kazakistan Sen Ölsen” adlı şiirinde vurgulamış olduğu tarih, dil, din, kültür ilkeleriyle milli kimlik temasını vücuda getirmiştir. Var olma mücadelesi için gerekli yaşam kodları, bu şiirin satır aralarına serpilmiştir.

¹⁸⁵ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 115

¹⁸⁶ Smith, a.g.e., s. 118-119

Қазақтарды Қазақтарға Таныстыру ¹⁸⁷	Kazakları Kazaklara Tanıstırmak
Қара суы ұйыған қазанына Қайран қалмас ел бар ма қазағыма? ... Қайда бейнет, Білмейді қайда рахат, Қарық боп та қатырмас пайдаға қап. Мың жасайтын сияқты көреді өзін, Қашан болсын керенау, жайбарақат.	Kara suyu mayalamış kazanına Hayran kalmayan halk var mı Kazak'ıma? ... Nerede zorluk, Bilmiyordu nerede rahat, Memnun da olmaz faydadan yararlanıp. Bin yaşamış gibi kördü өзün, Ne zaman olsa umursamaz, kaygısız.
Шығарады қаласа аспанға Айды, Мақтамасаң түкке де мастанбайды.	Çıkarır isterse gökyüzüne ayı, Övmezsен hiç de gururlanmazdı.

Şair Ulugbek, bu şiirine farklı bir başlık seçmiştir; Kazakları Kazaklara Tanıstırmak. Kazakları başkalarına değil de kendilerine tanıtmak istemiştir. Böyle bir ihtiyaç da milli kimlik vurgusu yapmak istendiğinden doğmuş olmalıdır. Şair, halkının unuttuğu kimliğini kendi yöntemiyle yeniden hatırlatmak istemiştir; yani şiiriyle. Böylelikle şair bu şiirde, Kazak Türklerine hem öz eleştiride bulunmuş hem de onların değerlerini dile getirmiştir.

Şiir, kara suyun bir kazana mayalanmasıyla başlamaktadır. Kara renk (siyah), insanlara öncelikle olumsuz hisseleri hatırlatsa da onun çağrışım alanı geniştir. Güç, otorite, gizem ve zarafet, kara rengin olumlu çağrışımları olarak kabul edilebilir. Böylelikle şair şiirdeki kara suyu, güç ve otorite bakımından Kazakistan'ın bağımsız bir devlet olmasını, gizem bakımından tarihin dehlizlerinde kalmış ataların ruhlarını ve zarafet bakımından Kazak Türklerini yüceltmeyi göstermek için kullanmış olmalıdır. Suyun kara renkte olması aynı zamanda milli tarihin en karanlık derinliklerini, sular altındaki dünyaları akla getirmektedir. Bu çağrışımlara karşılık gelen kara su, şiirde Kazak Türklerinin “milli kimlik mayası” olarak kullanılmıştır. Bu maya da bir kazan içinde yapılmıştır. Kazan kültürü, daha önce Taykazan'ın¹⁸⁸ konu olduğu şiirde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Genel olarak kazan, Türk halkları arasında Kut'u ve milli birliği temsil etmektedir. Bu şiirde de kara suyun bir kazana mayalanması, Kazak Türklerinin milli birliğinin temsilcisi olmaktadır.

Şair, zorluğun, rahatın nerede olduğunu bilmeyen, umursamaz, kaygısız ve memnuniyetsiz bir hâl alan halkını eleştirmektedir. Bu hallerinin onların özünü körleştirdiğini söylemektedir. Buradaki körlük gözün açıkken görememesidir. Çünkü

¹⁸⁷ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 221-222

¹⁸⁸ Bkz.: Türkistan adlı şiirin çözümü.

asıl kapalı olan göz değil, gözün içinde saklı olan ruhtur. Saramago gözdeki bu ruhu: “Göz belki de insan bedeninin içinde hala bir ruh barındıran tek kısımdır.”¹⁸⁹ şeklinde yorumlamıştır. Ruh ve beden insanı meydana getiren iki bileşim: beden maddi/görünen kısım, ruh ise manevi/gizil kısım. İşte bu gizil yer de gözün derinliklerindedir. Şair halkının körleştiğini söylerken, aslında ruhun karanlıklar içinde kaldığını ve onu göremediklerini anlatmak istemektedir. Ruhun maneviyatıyla halk unuttuğu gücüne yeniden sahip olacak ve eksik yanını tamamlayacaktır. Bir diğer yandan bu ruh, şairin atalarının ruhunu ve dolayısıyla milli kimliğini temsil etmektedir. Saramago, “Örgütlenmek bir bakıma görmeye başlamak demektir.”¹⁹⁰ demiştir. Şair de halkının görmeye başlaması için milli değerler etrafında birleşmesini arzulamaktadır. Bunun için sadece “istemek” yeterli olacaktır: “Çıkarır isterse gökyüzüne ayı.” Şiirde ayın gökyüzüne çıkması ise ruhun görünmeye başlamasını, Kazak Türklerinin yüceltilmesini ve halkın özgürlüğünü temsil etmektedir.

Ашықса да ауламай судан балық, Ақ малтасын ас қылған сырдаң қағып.	Acıksa da avlamaz sudan balık, Ak çakılı aş etmiş peyniri atıp.
Қазанына ас түссе Елең қағып, Қонақ келіп қалар деп жолға қарар.	Kazanına aş düşse Merak edip, Konuk gelip kalır diye yola bakar.

Şair, acıktığı zaman balık avlamaya üşenen halkın tembelliğine değinmektedir. Peyniri atıp, çakılı aş etmek de halkın yanlış tercihlerini temsil etmektedir. Burada yine öz eleştiri söz konusu olmuştur. Sonrasında ise şair eleştiri kısmını bitirip, halkının bu sefer güzelliklerinden söz etmeye başlamıştır. Şaire göre Kazak Türkleri, ocağa bir yemek koyduğu anda dahi onu paylaşabileceği bir konuk/misafir düşünmektedir. Bu durum, halkın konuksever, eli açık, ikramı seven bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Türk kültüründe misafir çok kıymetlidir. Hatta misafiri “Tanrı misafiri” olarak adlandırdıkları bile görülmüştür. Türk halk kültüründe misafirliğin genel değeri şöyledir:

Misafir her zaman baş tacı edilmiş, en güzel şekilde ağırlandırmaya çalışılmıştır. Türk kültürü ve geleneğinin bir mirası olan misafirperverlik ve sofraya açma, Türk kimliği ile özdeşleşmiştir. Milli ve manevi bir görev olarak benimsenen, geleneklerde önemli bir yer tutan misafirperverlik ve sofraya açma, davetli veya davetsiz gelen kişinin en iyi şekilde ağırlandırılması ve uğurlanmasıdır. Türk kültüründe misafirperverlik kadar, misafire açılacak

¹⁸⁹ Jose Saramago, *Körlik*, (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2015, s. 140

¹⁹⁰ Saramago, a.g.e., s. 297

sofra da önemlidir. Gelen konuğu, eldeki imkânları da kullanarak, yedirip içirme Türk misafirperverliğinin bir parçasıdır.¹⁹¹

Kazakların törelerini yazılı hâle getirdiği düşünülen Tavke Han'ın Yedi Yasası'nda "Evinize kim gelirse gelsin, onu misafir ederek koyun kesin ve karnını doyurun." maddesi yer almıştır. Tarihte Kazak ev sahipleri misafirlerini güzel karşılamaz ve onu et tabağı ile ağırlamazsa, töre gereği han emriyle cezalandırılır. Kazak kültüründe baş eti sunma geleneği misafir ağırlamada son derecede önemlidir. Türk kültüründe siyasi gücünü ve otoritesini simgeleyen baş, Kazak kültüründe de sadece yaşı büyük, saygı duyulan ve değerli kişiye; ailede ise babaya ikram edilir. Kazaklarda konak-konak olarak ifade edilen misafir, geliş amaçlarına göre adlandırılır ve belirli kurallarla ağırlanır. Kazaklar misafirleri, kудay konak, sıy konaktik, arнайы konak, кыdırма konak, кылым конак gibi çeşitli isimlerle adlandırılır. Türkiye Türkçesinde tanrı misafiri olarak ifade edilen kудay konaklar, yoldan gelen, evsiz, sahipsiz ve karnı aç kimselerdir. Kazak toplumunda saygı gören sıy konaklar gibi kудay konaklar için de ikram edilmek üzere bir koyun kesilir veya sogım yani kışın kesilmek için beslenen semiz hayvanın etinden ikram edilir. Arнайы konak ise doğum, sünnet, yaş günü ve düğün törenini kutlamak için eve davet edilen onlar için hayvan kesilerek etleri ikram edilen özel misafirlerdir. Кыdırма konak, uzaktan gelen akraba ve hısımlardır. Кылым конак, ziyafet veya iyi bir yemek için davetsiz gelen ve doymak bilmeyen kimselerdir. Bu misafirler akraba olabildiği gibi komşu, yabancı da olabilir. Bu konaklara da et ikram edilir. Kazak kültüründe farklı şekilde adlandırılan misafirlerin ortak özelliği iyi ağırlanmaları, kendilerine ev sahibi tarafından hürmet gösterilmeleridir.¹⁹² Görüldüğü üzere hem genel Türk kültüründe hem de Kazak Türklerinin yerel kültüründe misafirperverlik önemlidir. Dolayısıyla şair de aş pişiren Kazak halkına, misafir gelse onunla da paylaşsam aşımı diye yol gözletmesi milli kültürün bir yansımasıdır.

Өн дегенде, Күй менен жыр дегенде, Төр аямас қайдағы кірмеден де, Найзағайлы намысы оянғанша Жуас болып көрінер жүндегенге.	Türkü dendiğinde, Ezgi ile şiir dendiğinde, Başköşe acımaz unutulmuş girmeden de, Yıldırım gibi namus uyanınca Uysal olup görünür öfkelenendiğinde.
Жұмақ та өлең ол үшін, Тозақ та өлең,	Cennet de şarkı onun için, Cehennem de şarkı,

¹⁹¹ Abdulhamit Toprak, "Türk Kültüründe Misafirperverlik ve Sofra Açmak/Sofra Çekmek", *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, 2019, s. 76

¹⁹² Hikmet Demirci-Şınaray Bürkütbayeva, "Kazak Misafirperverliği: Ülüş, Misafir Ağırlama ve Tabak Kültürü", *Milli Folklor*, S. 126, 2020, s. 199-201

Серілігін, Ерлігін ғажап көрем. Қазақ деген осындай қызық халық, Бұзық халық емес қой қазақ деген!	Mutluluғuna, Yiğitliғine hayranlıkla bakarım. Kazak denilen işte böyle ilginç halk, Yozlaşmış halk değil Kazak denen!
---	--

Şair Kazak Türklerinin güzelliklerini, eğlence kültürüne değinerek devam ettirmektedir. Buradaki “Türkü, ezgi, şiir, şarkı” milli duyguların vücut bulduğu seslerin karşılığıdır. Şair halkının öfkeleniği zaman dahi uysal olduğunu belirtmektedir. Bu da Kazak Türklerinin uyumlu bir halk olduğunu göstermektedir. Öfke halinde dahi sakinliğini koruyan halk, milli beraberliği daha kolay sağlayabilecektir. Bozkır halkının klasikleşmiş karakteri alp tipidir. Şair, bozkır topraklarında hüküm süren Kazak Türklerini yiğitlik özelliğiyle de ön plana çıkarmakta ve bunu bir övünç kaynağı olarak görmektedir.

Şair halkını acısıyla tatlısıyla sevmekte ve her şeye rağmen ilginç bir halk olduklarını söylemektedir. Şiirin sonunda halkın yozlaşmamış olduğunu söylemesi ise dikkat çekmektedir. Türkistan bölgesi üzerinde yüzyıllar boyunca bazen Çin bazen Rus, bazen de Arap hakimiyeti baş göstermeye çalışmıştır. Lakin Kazak Türkleri, var olma mücadelesini sürdürmüş, milli kimliklerini korumuş ve köklerine bağlı kalarak çağdaşlaşma yolunda ilerlemiştir. Şair de bunlardan dolayı milletin yozlaşmamış olduğunu vurgulamak istemiştir. Ulugbek, Kazak karakterini ortaya koymaya çalıştığı bu şiirinde onları bazen eleştirmiş bazen de övmüş ve gurur kaynağı görmüştür.

Қолыңды Бер, Қазақстан¹⁹³	Elini Ver Kazakistan
Қолыңды бер, Қазақстан, мен келдім, Өзге өлкенің өзенінде тербелдім. ...	Bana elini ver Kazakistan, ben geldim, Başka ülkenin nehrinde savruldum. ...
Сенсіз бақыт баянсызын бағамдап, Ошақтағы отың қайда, көсейін, Нұрмен баурап, Бірге лаулап өшейін, Ақ селеуің аймаласын денемді Бауырымды, сауырымды төсейін.	Sensiz mutluluk anlamsız, değersiz, Ocaktaki ateşin nerede, harlayayım, Kıvılcımıyla alevlenip, Birlikte yanıp sönelim, Ak çiçeğin sarsın bedenimi Yanımı, yöremi döşeyin.

Ulugbek, şiirine Kazakistan’dan el isteyerek başlamıştır. Burada akla el vermek deyimі gelmektedir. TDK sözlüğünde el vermek deyimі: “yardım etmek; tarikatlarda mürşit, bir müride, başkalarına yol gösterme izni vermek; halk hekimliği ile uğraşan

¹⁹³ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 236

kimse bilgilerini bir başkasına öğretmek.”¹⁹⁴ şeklinde açıklanmıştır. Şair de el ele verip bir olmak istediği Kazak Türkleri için, Kazakistan’dan el istemiştir. Kazakistan bu birliği yerine getirecek mekândır. Bu mekân, şair için ataların ruhunu taşıyan kutsal topraklardır. Dolayısıyla Kazakistan, el vermek deyiminde olduğu gibi şaire ve Kazak Türklerine atalarının bıraktığı izden yol gösterecek, onların bilgilerini aktaracak ve milli birlik yolunda onların yardımcısı olacaktır. Şair, Kazakistan’dan uzaklarda olduğunda da kendini bir nehirde savrulmuş gibi hissetmektedir. Ayrıca şair için, Kazakistan ve Kazak Türkleri olmaksızın mutluluğun bir anlamı ve değeri yoktur.

Şair devamında Kazak Türklerinin ocaktaki ateşini harlayıp, birlikte yanıp sönmeyi arzulamaktadır. Bu da yine şairin Kazakistan’ın milli birlik ve beraberliğini vurguladığını göstermektedir. Ocaktaki ateşin harlanması akla “ocağı sönmek” deyimini getirmektedir. Ocağı sönmek deyimini TDK’da şöyle açıklanmıştır: “aile dağılmak, yok olmak, çoluk çocuk yok olmak.”¹⁹⁵ Şair de deyimini açıklamasında olduğu gibi, Kazak Türklerinin ocaklarının sönmemesi yani milli birlik ve beraberliklerinin kopmaması için ocaktaki ateşi harlamak ve bu ateşle yanıp tek bir vücutta yeniden yükselmek istemektedir. Bu birlik arzusu şairin etrafında ak çiçekler açtırmış ve onu tamamen sarmalamıştır. Çiçeğin ak olması gelecekteki güzel, umutlu günlere ve çiçeğin onu tamamen sarmalaması milli birliğe işaret etmektedir.

Қайда, ағалар, аңқылдаған ағайын, Інілікке, Бір ілікке жарайын. Басым жерде тоң жастанып тынғанша, Тасыңды өрге домалатып бағайын.	Nerede büyükler, içten kardeşin, Kardeşliğe, Bir ilikle bağlanın. Başım yerde donup kalana kadar, Taşını yokuşa sürüp baha vereyim.
Жылқың қайда – Бірін ұстап мінейін, Түлкің қайда – Төніп барып ілейін. Бұлтың қайда – Хан көтеріп жүрейін,	Atın nerede, Birini yakalayıp bineyim, Tilkin nerede, Alt edip giyeyim. Bulutun nerede, Hanı yüceltip yaşayım,

Bozkır Türk kökenli halklarda yaygın bir şekilde yaşlı, tecrübeli ve bilge kişiler için “Aksakal” unvanı kullanılmaktadır. Daima başköşeye layık görülen aksakallara hürmet göstermek Kazak Türk kültüründe de önemlidir. Ulugbek şiirinde “nerede büyükler” derken bu aksakalları kastetmektedir. Önceki mısralarda birlik arzusu içinde

¹⁹⁴ TDK Güncel Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (03.06.2022)

¹⁹⁵ TDK Güncel Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (03.06.2022)

olmayı ve atalarının ruhlarını yeniden canlandırmayı isteyen şair, modern zamanda bu birliğe aksallar/büyükler önderliğinde kavuşulacağını işaret etmektedir. Birlik duygusunu da yine kardeş olmak ve bir ilikle bağlanmak şeklinde vurgulamaya devam etmektedir. Buradaki kardeş olup bir ilikle bağlanmak, sadece Kazak Türkleri için değil tüm Türk boyları için kullanılmış olmalıdır. Şaire göre ayrı ayrı boy isimleriyle dağılan Türkler, bir ilmekle bağlanıp, kardeş olduğunu hatırlamalıdır. Şairin Kazak Türklerinin ve Türk Dünyasının birlik olmasını anlattıktan sonra “Başın yerde donup kalması” ifadeleri, milli birlik ve beraberlik yolunda gösterilen var olma mücadelesine yapılan bir atıftır. Ayrıca başın donup kalması ölümü hatırlatmaktadır. Buradaki ölüm de vatan uğrunda şehit düşmektir. Şair, yüzyıllar boyunca dış güçlerle mücadele eden Türk milletinin, milli kimliğini kolay kazanmadığını bu ifadelerle gün yüzüne çıkarmaktadır.

Bozkırın at kültürü şairin birçok şiirine konu olmuştur. Bu da Türklerin atsız düşünülmemeyeceğini göstermektedir. Şair tilkiyi alt edip giymek ifadesiyle, tilki tüyünden yaptıkları “malakay” adlı şapkayı işaret etmektedir. Burada milli giyim kültürü şiire yansıtılmıştır. Şiirde bulutla hanın yüceltilmesi olayı da Kazak Türklerinin ulus devlet olma yolunu ve bağımsızlığını temsil etmektedir.

Құзың қайда – Гүл үзейін басынан, Түзің қайда – Көсілуге асығам, Қымыз қайда, айран қайда ашыған,	Даğın zirvesi nerede, Çiçek koparayım başından, Düzlüğün nerede, Dolu dizgin gideyim aceleyle, Kımız nerede, ayran nerede ekşimiş,
Қайда жүрсем қасиетіңе табындым, Сәлемімді ал, Қазақстан, сағындым!	Nereye gitsem haysiyetine baş eğdim, Selamımı al Kazakistan, özledim!

Şair burada dağın zirvesinden çiçek koparmak istemektedir. Dağın zirvesi geleceği, eteklerinde açan çiçek de umudu temsil etmektedir. Böylece bu tasvir, Kazak Türklerinin yüceltilmesini ve umutla geleceğe yürümesini işaret etmektedir. Dağ aynı zamanda Türk mitolojisinde güvenli bir sınır, koruyucu bir sığınaktır. Şair geleceğe giden yolu bu yüzden, çiçekli dağın güvenli eteklerine konumlandırmaktadır. Devamında söylenen düzlük de bozkırı temsil etmektedir. Bu bozkırda dolu dizgin ilerlemek, Kazak Türklerinin bağımsız topraklarında güvenle dolaşmasını göstermektedir.

At sütünden yapılan kımız, Orta Asya Türklerinin ve Kazak Türklerinin milli içeceği. Türkler at, koyun, keçi, deve, sığır, geyik gibi hayvanları besleyerek, etinden, sütünden, gücünden, derisinden, yününden faydalanmışlardır. Sütünden yoğurt, yağ, peynir, kımız gibi ürünler elde etmişlerdir. Kımız, İskitlerden başlayarak bugüne kadar sevilerek tüketilen, kısarak sütünden imal edilen bir Türk içkisidir. Türkler kımızı “Tanrının içeceği” olarak da nitelendirmiştir. Kısarak sütünden elde ettikleri bu ürünü, gerek sağlık açısından gerekse de eğlencelerde insana hoş bir ahenk kattığı için tüketmişlerdir.¹⁹⁶ Kazak mitolojisinde de kımız şöyle açıklanmıştır:

Kazak mitolojisinde kımız ilk üreten kişinin, atların koruyucusu olarak kabul edilen Kambar olduğu ifade edilmektedir. Mitolojide, Kambar ata olarak da bilinen atların koruyucusunun (ata, ota sözcükleri Asya’da baba anlamına gelmektedir) kımız ürettikten sonra insanlara öğrettiği kabul edilmektedir. Asya’da toy ya da tuy olarak bilinen yemek ve müzik eşliğinde gerçekleştirilen törenlerde kımız son derece önemli bir içecek olarak yer almaktadır. Günümüzde bu geleneksel törenlerde halen “Atlarımızın koruyucusu büyük ata Kambar, Tanrı her dileğini yerine getirsin. Kısrağımız bol, kımızımız çok, çocuklarımız sağlıklı, akrabalarımız ahenk içerisinde olsun, bizi bir ve güçlü kılsın.” şeklinde dilek ve dualar yapılabilmektedir.¹⁹⁷

Kımız, Orta Asya Türklerince sevilip tüketilen bir içecek olmasının yanında, doğal ilaç olarak da kullanılmaktadır. Kımızın cesaretlendirici özelliğinin yanı sıra, olumlu ve pozitif düşünmeye sevk ettiği bilinmektedir. Ünlü tıp bilimci İbn-i Sina’nın, *el-Kanun fi’t Tıp* adlı eserinde kımızın tedavi amacı ile kullanıldığını bildiren ilk doktor olduğu ileri sürülmektedir.¹⁹⁸ Şair de kımızı, Kazak Türklerinin milli ruhlarına şifa olması düşüncesiyle mısralarına dahil etmiş olmalıdır. Cesaret verici ve olumlu düşünce timsali olan kımız, şiirde de Kazak Türklerinin karakterini yansıtmak için sembolize edilmiştir. Şiir Kazakistan’a duyulan hürmet ve özlemle de sonlanmıştır.

Бабалар Бейігінде ¹⁹⁹	Atalar Beytinde
Бұл жерде - мәңгі тыңыштық	Bu yerde, sonsuz sessizlik
Бұл жерде - мұңға кезігем.	Bu yerde, hüznle dolarım.
Жусанға тұнған күміс шық	Jusana dolan gümüş çiy
Тамды екен кімнің көзінен!	Kimin gözünden damlamış?
Қазақтар жатыр бул жерде,	Kazaklar yatar bu yerde,
Арабша жазған аттарын.	Arapça yazılmış adların.
Сонау бір алыс күндерде,	Öyle uzak günlerde,
Іздеген бақыт соқпағын.	Aranan baht yolun.

¹⁹⁶ Merve Yalımel, “Kımızın Türk Tarihi ve Kültüründeki Yeri”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 5, 2021, s. 2

¹⁹⁷ R. A. Akai Tegin-Zafer Gönülan, “Bütün Yönleriyle Doğal Fermente Ürün Kımız”, *Manas Journal of Engineering*, C. 2, S. 1, 2014, s. 26

¹⁹⁸ Yalımel, a.g.m., s. 8

¹⁹⁹ Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı*, C. I, s. 268

Ölümle ilgili *Kur'an-ı Kerim*'de, "Her canlı ölümü tadacaktır."²⁰⁰ ayeti yer almaktadır. Ölüm insanoğlunun kaçınılmaz sonudur. Şair Ulugbek de bu şiirinde, sonsuz sessizlik diyerek ölümü kastetmiştir. Ölenlerse, şairin atalarıdır ve bu yüzden bu mekânda içi hüznle dolmaktadır. Bu hüzn bir gözyaşına dönüşüp, jusan çiçeğinin üstüne adeta çiy gibi yağmıştır. Ulus niteliği kazanmış topluluklar, ölünün ardından anılarını yaşatmak adına bazı gelenekler meydana getirmişlerdir. Mezarlık da bu geleneklerin en temel olanıdır. Dolayısıyla mezarlık, bir toplumun milli hafızasını temsil etmektedir. Şair, Kazaklar yatar bu yerde diyerek, halkının milli hafızasına ışık tutmaktadır. Şair burada yapmış olduğu beyit/mezar ziyaretiyle de atalarına olan hürmetini göstermektedir. Atalara hürmetse, millet olmanın temel ilkelerindendir. Arapça yazılan isimlerle de atalarının zamanında uzun bir dönem bölgede Arap alfabesinin ve dilinin tesir ettiği hatırlatılmaktadır. Burada mezar taşlarına kültür aktarımı görevi verilmektedir. Böylece onlar, zamanına ayna tutan bir yansıtıcı olmaktadır.

Өтті ғой олар, Тегінде Жан беріп хәне жан алып. Білмейді туған жерінде Болғанын қандай жаңалық.	Geçti gitti onlar, Aslında Can verip ve can alıp. Bilmiyordu doğduğu yerde Olmuş nasıl yenilik.
Бағштар едім дұғамды (десек те "дінді - апыын"), Білмеймін аят, құранды Қазақша бір жыр оқып...	Bağışlardım duamı (desek de "din afyondur"), Bilmiyorum ayeti, Kur'an'ı Kazakça bir şiir okuyup...

Şiirin bu bölümünde şair, dünyadan geçip giden atalarının milli mücadelesine değinmiştir. "Can verip, can almak" akla savaşları ve savaştaki ölümleri getirmektedir. Dolayısıyla şairin gittiği bu mezarlık acaba bir milli şehitlik midir? Olabilir. Ölen ataların, doğduğu yerlerdeki yeniliği bilmemesi de dünyanın ve dolayısıyla Kazakistan'ın modern anlamda gelişmekte olduğuna bir işarettir. Şair sonrasında, *Kur'an-ı Kerim*'i bilmediğini ve atalarının ruhu için dua niteliğinde bir şiir okuduğunu söylemektedir. Burada okunan Kazakça bir şiir, şairin atalarına verdiği değeri göstermektedir. Çünkü bir şairin en iyi yapabildiği şey bir şiir yazmak ve onu

²⁰⁰ *Kur'an-ı Kerim*, Ankebût Suresi, 57. Ayet, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ankeb%C3%BBt-suresi/3397/57-60-ayet-tefsiri> (03.06.2022)

okumaktır. Ulugbek de atalarına hürmet etmek ve değer verdiğini göstermek için yapabildiği en iyi şeyi onlara sunmak istemiştir: Kazakça bir şiir okumak.

Ontolojik tabakalar olarak bakıldığında, Ulugbek'in bu temadaki obje tabakasını şiirlerin yukarıda anlam derinliğine inildiği yerler oluşturmaktadır. Bu temanın karakter tabakası da Ulugbek'in Kazak Türkü mensubu olmasıyla ve milliyetçi çizgide ilerlemesiyle beraber kaleme aldığı şiirlerle uyuşmaktadır. Ulugbek'in bu temanın alinyazısı tabakasında seslendiği evrensel topluluk ise Türk Dünyası ve Kazak Türkleridir. Türk milletine, soylarının nereden geldiğini şiirleriyle öğretmektedir.

4.3 Tarih Temalı Şiirler

Milli tarih eğitimi, milli kimlik şuurunu kazandırır ve bireyde bir kişilik oluşturur. Bu yüzden fertlerin, ait oldukları milletin tarihini bilmeleri onlara yüklenen milli bir sorumluluk olarak ifade edilebilir. Nevzat Kösoğlu bu hususta şu görüşlerini ifade etmiştir:

Hem insanı hem milleti milli, İslami ve insani değerlere sahip çağdaş birer varlık olarak görebilmek eğitimdeki başarıya bağlıdır. Bunun da temel unsurlarından biri tarih eğitimidir. Milli kimlik şuur ve oluşumunun temel öğelerinden birinin tarih olduğu açıktır. Tarih eğitimi almakla, genç insan nereden geldiğini, kim olduğunu ve bir ölçüde, onu Türk yapan birikimi öğrenecektir.²⁰¹

Tarih bilgisi, fertle millet arasında derin bağlantılar kurar. Fert, milletin, millet tarihin içinde yer alır ve mana kazanır. Ferdi benliği sosyal benlikten ayırmaya imkân yoktur. Bundan dolayı fertler de hayatlarının manasını milletlerinin tarihi içinde bulurlar. Tarih kültürü genel kültürün vazgeçilmez bir parçasıdır. Tarih duygusuna sahip olmayan bir insanda eksik bir şey vardır. O, kendisi ile tarih ve millet arasında bağlar kurmak suretiyle bütüne ve bütünlüğe ulaşır.²⁰²

Kazakların tarihi kökeni, Sakalar, Hunlar ve Göktürkler'den başlamaktadır. Genel kabul edilen görüşe göre, Kazak Türkleri Ebulhayır Han'a uymayan bir topluluğun Çu ve Talas nehirleri arasında özgür (başboş, yani belli bir yerde ve yönetim altında olmadan konar-göçer şekilde yaşantı süren) yaşamaya yönelmesiyle ortaya çıkmıştır.

²⁰¹ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 211

²⁰² Kaplan, *Kültür ve Dil*, s. 54-55

Kazak teriminin Yedisu’ya göçüp yerleşen Canıbek ve Kerey’in başkanlığındaki siyasi topluluğu ifade etmek için kullanıldığı belirtilir. Tarihi süreçte Kazak halkı önce aşiret-kabile olarak oluşmuş, sonra kabileler birliği ve toplum-ulus seviyesine yükselmiştir.²⁰³

Kazakistan’ın eski tarihi Hint-Avrupai ve Türki olmak üzere iki büyük döneme ayrılabilir. İlk dönem, M. Ö. III.-I. binyılları kapsamaktadır. Ele alınan dönemde, Kazakistan toprakları bütün Avrasya bozkırlarının özelliği olan ve “göçebe üçlüsü” olarak adlandırılan klasik silahlar, at koşumları ve süslemede “hayvan üslubu”nun yayıldığı merkeze dönüşmüştür. M. Ö. I. binyılın başlangıcında, Kazakistan ve Orta Asya dahil olmak üzere Avrasya’nın büyük bir bölümünde, etnik ve ırki-genetik gelişmede birçok iç ve dış faktörlerin karşılıklı etkileşiminin yeni bir evresi ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda, bölge kabilelerinin eski kültürel ve tarihi hayatının temelleri köklü bir değişikliğe uğramış ve proto Türk etno kültürel ve dil toplumuna geçişi tamamlanmıştır. İkinci dönemde, göçebe kabilelerin batıya doğru birçok bölgesel göçleri gelmiş ve Kazakistan topraklarında çeşitli Türk lehçelerini konuşan göçebe federasyonları oluşmuştur. Kazakistan’ın diğerlerine nazaran daha istikrarlı, ekonomik ve kültürel gelenekleri olan geniş toprakları, tarihi gelişimi ve coğrafi konumuna bağlı olarak, binlerce yıl boyunca Doğu ile Batı arasında doğal bir köprüye dönüşmüş ve onun yerli sakinleri Avrasya’nın göç yolunun en merkezi kısmında yer almışlardır.²⁰⁴ Tüm Türk milleti için ortak olan tarihi dönemlerin dışında, Kazak Türklerinin tarihi dönemleri genel hatlarıyla şöyledir; Hanlık dönemi, Cüzlerin idaresi, Çarlık ve Sovyet dönemi Rus baskıları, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve 1991 sonrası bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti.

Tarih temalı şiirler için Semantik tabaka aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. 3. Semantik tabaka

Kelimenin Kullanımı	Kelimenin Göndergesi
Zincir	Esaret
Güvercin	Özgürlük/Kazak halkı
Göğe uçmak	Uçmağa varmak/Şehit olmak
Kulluk	Esaret
Kanat	Özgürlük

²⁰³ Hizmetli, a.g.m., s. 25-27

²⁰⁴ Kara, a.g.e., s. 173-180

Tablo 4. 3.'nün Devamı

Kan	Savaş, mücadele
Tedavi	Milli arınma
Dermansız	Çekilen acıların büyüklüğü
Miras	Milli değerler
Yorgun	Milli Mücadelenin zorluğu
Başka savaş	Cephe dışındaki hayat mücadelesi
Şifa	Halkın yaralarını sarma
Dar ağacı	Ölüm
Kıyamet	Savaşlar
Jeltoksan	Bağımsızlık
Alaş	Tarihi şahsiyetler
Çıkmaz	Dış baskılar
Ruh	Atalardan gelen güç

Жетім бұрыш ²⁰⁵	Yetim Köşe
Қорлықты мына кім көрген: Алматы толы - үйсіздер. Үйсіз де күйсіз жүргенмен Ұрпақтың қамын үнсіз жер. ...	Бөyle zorluğu kim gördü: Almatı evsizlerle dolu. Evsiz, barksız olsa da Gelecek nesil için sessiz bir yer. ...

1930-1933 yılları arasındaki kıtlık, Kazakistan'da 1,5 milyon insanın hayatına mâl olmuştu ve bunların yaklaşık 1,3 milyonu Kazaklardı. Böylece halkın dörtte birinden fazlası kaybedilmiş ve bölgenin demografik yapısı kimliği değiştirilmişti. Kıtlık öncesi Kazak Türkleri toplam nüfusun çoğunluğunu oluşturuyordu. Kıtlıktan önce, birçok Kazak, yaşam biçimi nüfusun ve bölgenin kimliğinin merkezi olan göçebelikti. Yaşanan felaket sonrası Kazaklar kendi vatanlarındaki demografik üstünlüklerini kaybettiler. Kazakistan'da açlık felaketinin yaşandığı yıllarda, Sovyetler Birliği'nde yaşayan halklara uygulanan sürgünler de devam etmekteydi. Milyonlarca Kazak açlık sebebiyle ya hayatını kaybetmiş ya da başka ülkelere göç etmek zorunda kalmışlardı. Buna karşın yüz ölçümü olarak büyük toprağa sahip olan Kazakistan'a sayısı milyonları aşan onlarca halk sürgün edilmişti. Böylece Kazak Türkleri 20. yüzyılın ikinci yarısında kendi vatanlarında azınlık konumuna düşmüştü.²⁰⁶

²⁰⁵ Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı*, C. III, s. 138

²⁰⁶ Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, "20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan'da Yaşanan Açlık Felaketleri", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 15, 2018, s. 224-226

Öteden beri geniş topraklar üzerinde göçebe bir hayat süregelen Kazaklar yerleşik hayata zorla geçirilmeye çalışılmış, ellerinde bulunan ve tek geçim kaynakları olan hayvanlara el konulmuş ve halk sistematik bir şekilde göçe ve ölüme mahkûm edilmiştir. SSCB'nin Ekim Devrimi adı altında, göçebe Kazakları kolhozlaştırma çabası tasarlanmış bir soykırımı beraberinde getirmiştir. Sözde ortak hazine adı altında halkın elinde avucunda ne varsa alınmıştır. Stalin ve onun Kazakistan'daki numunesi Goloşyekin tarafından uygulanan bu politika, açlığın dilsiz düşman olduğu gerçeğini tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Göç ettirilen yerlere Rusların yerleştirilmesi ve bunların herhangi bir açlık, yoksulluk sefaleti yaşamaması da planların çok farklı olduğunu göstermektedir. 1933 yılında Goloşyekin'in görevden alınmasıyla bu faciaya bir bakıma dur denilmiştir.²⁰⁷

Ulugbek'in "Yetim Köşe" şiiri de tarihi süreçte yaşanan bu zorlu günleri hatıra getirmektedir. Şiirde geçen "zorluk, evsizlik, barksızlık, gelecek nesil için sessizlik" ifadeleri, Ekim Devrimi'nden bağımsızlığın ilanına kadar geçen sürede Sovyetler Birliği'nin uyguladığı sömürü politikalarına işaret etmektedir. Bu sömürüler, açlık, işsizlik, ağır yaşam mücadelesi gibi sorunları doğurmuştur. Başlıkta olduğu gibi birçok çocuğun yetim kalmasına da sebep olmuştur. Almatı şehri ise Kazakistan tarihinde önemli bir yere sahiptir. Asıl olarak "Alma Ata" olan şehir, elmanın atası anlamındadır. Bir dönem ülkenin başkenti de olmuştur. Almatı bugünlerde Kazakistan için, kültür, ekonomi ve ticaret merkezidir.

Kazakistan'da 20. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde; bütün yüksek okullarda Rusçanın öğretim dili yapılması, buna paralel olarak orta öğretimde Kazak Türkçesi ile eğitim-öğretim yapan okulların kapanmaya başlaması, ana dilin yok olmayla karşı karşıya kalması, Kazakistan'ın nükleer deneme poligonu hâline getirilmesi ve kimyasal deneylerin yapıldığı bir laboratuvara dönüştürülmesi ile ekolojik dengenin bozulması, Aral Gölü'nün kurumaya başlaması, 1949 yılından beri yapılan atom bombası denemeleri sebebiyle ortalama insan yaşının on yıl azalması, çocukların zihinsel ve bedensel engelli olarak dünyaya gelmeleri, çocuk ölümlerinin artması, yönetim kadrolarına tamamen Rusların tayin edilmesi, Çarlık Rusya'sından beri

²⁰⁷ Ahmet Çam, "Kazakistan'da Kızıl Kıtık (1929-1933) Stalin'e Mektuplar- Anılar-Röportajlar Adlı Eser Üzerine", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6, 2017, s. 551

yürütülen planlı çalışmalarla Rus nüfusunun birçok eyalette, bilhassa büyük şehirlerde çoğunluk durumuna getirilmesi, beş eyaletin Rusların ekseriyet teşkil etmesi sebebiyle Rusya'ya katılmaya çalışılması, hatta Kazakistan'ın birlik statüsünün otonom cumhuriyet statüsüne indirilmesinin konuşulmaya başlanması biriken meselelerden bazılarıydı.²⁰⁸ Bu meseleler de 16 Aralık 1986 yılında Kazakistan'da meydana gelen Jeltoksan Olayları'nın arka yüzü olmuştur. Tarihi Jeltoksan Olayları, genel hatlarıyla şöyle kayda geçmiştir:

1985 yılında Sovyetler Birliği Genel Sekreterliği görevine gelen Mihail Gorbaçev Glasnost ve Perestroyka politikaları ile Sovyetler Birliği'ne yeni ufuklar açmayı planlamıştı. Ancak bu politikaların Kazakistan'a etkisi olumlu olmadı. Devletin yeniden yapılandırılması sırasında, 1986 yılının 16 Aralığında Moskova'nın kararıyla Dinmuhamed Konayev Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği görevinden alınarak yerine Kazakistan'ı tanımayan ve Kazak halkının da kendisini tanımadığı G.V. Kolbin atandı. Bu durum, Kazakistan'da özellikle gençlerin büyük tepkisini çekti. Almaata'da, bu atamayı protesto eden Kazak gençler sokaklara ve meydanlara çıkarak mitingler düzenledi, Sovyetler Birliği Merkezi idaresinin kararından geri dönmesini talep etti. Her ne kadar ayaklanmanın görünürdeki nedeni bu hadise olarak gösterilse de aslında ayaklanma, Komünist Parti diktatörlüğüne, Ruslaştırma siyasetine, nükleer silah üretim sahalarının Kazakistan'da ve Kazakların yoğunlukta olduğu bölgelerde kurulmasına ve ekolojik kirlenmenin çok büyük boyutlara ulaşmasına karşı yapılmıştır. 17-18 Aralık 1986 yılında Almaata başta olmak üzere Kazakistan'ın altı şehrinde meydana gelen olaylar komünizm politikasının sonunun geldiğini gösteriyordu. Ruslaştırma siyaseti gereği Kazakistan'a yerleştirilen Slav toplulukları da 17-18 Aralık olaylarının tetikleyicisi oldu. Slav toplulukları Kazakları azınlık durumuna düşürmek için bilinçli olarak Kazakistan coğrafyasına yerleştirilmekteydi. İngiltere'de yayınlanan "*The Harvest of Sorrov: Soviet Collectization and the Terorffamine*" kitabında Robert Konkvest 1930-1933 yıllarında komünist politikacıların yürüttüğü yok etme politikaları neticesinde iki milyon Kazak Türkünün öldürüldüğünü ifade etmektedir.²⁰⁹

1986 Aralık ayında Almatı'da meydana gelen olayların temelinde bütün bir tarih, sosyoekonomik ve siyasi unsurlar yer almaktadır. Bunların tarihi kökleri Çarlık Rusya'nın sömürge politikasına kadar uzanmaktadır. Kazakistan'ın milli zenginlikleri kontrolsüzce yağmalanmıştır. Kazak gençlerinin 1986 Aralık gösterileri şeklen milli olmakla beraber, milliyetçilik değildi. Gösteriler Rus halkı da dahil olmak üzere diğer halklara düşmanlık içermiyordu. Siyasi vasfı olan ve barış içinde düzenlenen gösteriler devlet yapısını yıkmayı amaçlamıyordu. Fakat Kazakistan ve Merkez'in parti ve bürokrat yönetimi onu aşırı milliyetçi gençlerin isyanı olarak gösterdi. Sistem onu

²⁰⁸ Ali Kafkasyalı, "Bağımsızlıklarının 20. Yılında Kazakların İstiklâl Mücadelesi Tarihine Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. XII/1, 2012, s. 185

²⁰⁹ Füsün Kara, "Almaata'da 1986 Aralık Olayları: Jeltoksan", *Turkish Studies*, S. 7, C. 4, 2012, s. 421-422

“Kazak milliyetçiliği” diye suçladı ve böylece milletlerin eşit hukuka sahip olduğu yönündeki ilkeyi kendisi ihlal etti.²¹⁰

Bu milli mücadele, Kazak Türkleri ve Türk Dünyası içinde büyük bir kahramanlık destanı olarak görülmüştür. Kazakistan için bu olaylar, Sovyetler Birliği’nin dağılması ve 1991 sonrası ilan edilen bağımsızlığın ilk adımları olmuştur. Yeniden bağımsız olan Kazakistan’ın ilk devlet başkanı Nursultan Nazarbayev olmuştur. Böylece, Jeltoksan Olayları Kazak Türkleri için yeniden bağımsız oluşun sembolü haline gelmiştir.

Eserin milli bir nitelik kazanması için yazarın ele aldığı devirde toplumun gelişmesinden çıkardığı tarihin öne çıkardığı aktüel meseleler hakkında düşüncelerini söyleyebilmeli ve bunları halkın gözüyle görüp, anlayıp edebi şekilde yansıtmaları şarttır.²¹¹ Tarihi süreçte bu şekilde cereyan eden ve Kazak Türkleri için bağımsızlık sembolü haline gelen Jeltoksan Olayları da milli şair Ulugbek’in dikkatinden kaçmamıştır. Onun kaleme aldığı “Almatı Jeltoksan ve Gök Börü’nün Ruhu” adlı şiirlerle bu tarihi olaylara ışık tutulacaktır. Tarihe ışık tutmalarıyla da milli bir nitelik kazanacaklardır.

Алматы, Желтоқсан ²¹²	Almatı, Jeltoksan
Адамзаттың аяқ қолы бұғаудан босайтуғын күн қайда?» деп сұраудан мен жалықпан,	İnsanlığın elinin, ayağının Zincirden Kurtulacağı gün nerede? diye sormaktan Ben sıkıldım,

Şair “Almatı, Jeltoksan” adını verdiği bu şiirde, söz konusu olayların iç yüzünü yansıtmaya çalışmaktadır. Şiirde çoğunlukla, olaylar üzerinden olumsuzluklar dile getirilmektedir. Bu durum ilk olarak şairin “insanlığın elinin ayağının zincirden kurtulacağı gün nerede” diye sormasıyla başlamaktadır. “Zincir ve kurtulmak” ifadelerinin bir arada kullanılması akla esareti getirmektedir. Şairin burada bahsettiği esaret, Sovyetler Birliği’nin Kazakistan topraklarına refah getirmek vaadiyle gelmesini ve sonrasında bölgeyi kendi ideolojilerinin duvarlarıyla örüp, siyasi yollarla işgal etmesini temsil etmektedir. Şair bu esaretin bitmesini arzulamakta ve artık ciddi adımlar atılmaması konusunda isyan etmektedir. Bu isyanını da “sormaktan sıkıldım”

²¹⁰ Kara, a.g.e., s. 515

²¹¹ Koç vd., *Kazak Edebiyatı I*, s. 12

²¹² Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı*, C. III, s. 29

diyerek açığa vurmaktadır. Şair, bağımsız bir devlet olma bilincini milletine ve dolayısıyla siyasilerine anlatmaktan yorulduğunu da dile getirmektedir.

Көгершіндей көтере ұшқан тұзағын, пенделіктен арқан бойы ұзадың,	Güvercin gibi göğe uçan tuzağın, Kulluktan ip boyu uzadın,
Қанай-қанай қаны біткен жүректің қанаттарын тісі қиып күректің, арманның да аяқ-қолы байланды, көк аспанда тұрмақ енді тіреп кім?	Kanaya kanaya kanı biten yüreğin Kanatların dişi kesip belin, Ülkünün de eli ayağı bağlandı, Mavi gökte durmak şimdi kimin harcı?

Eski Türklerde ölmek eylemi için “uçмаға varmak” ifadesi kullanılmıştır: “Şaman Türklerinde ölümden sonra ruhun kuş gibi uçup, geldiği yere gittiğine inanılırdı. Orhun Yazıtlarına göre, insan ruhu öldükten sonra kuş şekline girer ve ölen hakkında “uçtu” denilirdi. Batı Türklerinde, İslâmiyet’in kabulünden sonra dahi “öldü” yerine “Şunkar boldu” yani “Şahin oldu” deymi kullanılırdı.”²¹³ Buradan hareketle, şiirde geçen güvercin de iki şekilde ele alınabilir: vatan uğruna ölüm/şehitlik ve halkın özgürlüğü. Böylece, şiirde Jeltoksan Olayları’nda bağımsızlık mücadelesi veren halk güvercinle, kanlı olaylarda şehit düşenlerse güvercinin göğe uçuşuyla tasvir edilmektedir. Bu durum “kanaya kanaya kanı biten yürek” ile de vurgulanmaktadır. Yani Kazak Türkleri, bağımsızlık ruhunu taşıdıkları yüreklerinin kanının çekilmesiyle bir kuş olup, şehadete yükselmektedirler.

Kazak Türklerinin önemli değerlerinden biri olan milli ülkülerinin eli ve ayağının bağlı olması, şiirin başında geçtiği gibi esareti temsil etmektedir. Bu esaretten kurtulmak için şair mavi göğe çıkmayı arzulamaktadır; yani şairin hülyalarını süsleyen, bir üst mısıralarda geçen güvercinlerin kanat açacağı, beyaz bulutların süzüldüğü, uçsuz bucaksız semadaki özgürlüğü. Bu mavi gökte duracak kişinin merak edilmesi de devleti yeniden yükseltecek kişinin kim olacağının dile getirilmesidir. Bağımsızlık için verilen bu mücadelede, kahraman olacak bir lidere ihtiyaç duyulmaktadır; halkın elinden tutacak ve hep birlikte onları mavi göğe yükseltecek bir lider. Bu lider Kazak Türkleri için, Jeltoksan Olayları’ndan ve SSCB’nin dağılmasından sonra 1991’de bağımsız olan Kazakistan’ın ilk resmi lideri olan Nursultan Nazarbayev olmuştur.

Жер тарылды, кеңімеді аспан да,	Yer daraldı, Genişlemedi gök de,
------------------------------------	-------------------------------------

²¹³ <https://www.altayli.net/turklerde-mezar-gelenegi.html> (03.06.2022)

тіл бітпеді соқыр, мылқау тастарға, ... биліктінің пісіп қалған тарысын.	Dil bitmedi kör, lal taşlara, ... Hakimiyetin olgunlaşmış zorlukta.
Тағдыр таптап, қу теперіш көрген қыз, уақыт сені емдер ме екен ем-домсыз?	Kaderin hilekarlığını, zorluğunu gören kız, Zaman seni tedavi eder mi ki doktorsuz?

Şiirin bu bölümünde yerin ve göğün dar olması, Jeltoksan Olayları'nın yaşandığı günleri sembolize etmektedir. Milli bağımsızlık mücadelesi veren Kazak Türklerinin, sömürü güçleriyle olan mücadele dolu günlerini şair dar bir mekâna sıkıştırmaktadır. Kanlı olayların ve adaletsizliklerin karşısında, yer de gök de daralmaktadır. Lakin şair Kazak Türklerini, zorluklarla da olsa hakimiyete kavuşturmuştur. Bu hakimiyet, Kazakistan'ın 1991 sonrası bağımsız yeni bir devlet ilan etmiş olmasını işaret etmektedir.

Şair zorluğu gören kız ifadesiyle, hem milli mücadele saflarında yer alan hem ailesinden birçok insanı kaybeden hem de düşmanın acımasızlığına maruz kalan Kazak kadınlarını dile getirmektedir; soğuk savaşın ve soğuk barışın zorluğu altında var olma mücadelesi veren kadınlar. Buradaki mücadeleciler Kazak kadınının portresi, Şerbanu Beysanova'nın kaleme aldığı *Kızıl Kırgın'ın Kadınları Marguva* romanını akla getirmektedir. Romanda da Marguva isimli kadın karakter, Sovyet idaresi altında, eşi hapse atılmış, çocuklarıyla birlikte yaşam mücadelesi veren yani şiirde olduğu gibi “kaderin hilekarlığını ve zorluğunu gören” güçlü bir kadın kahramana can vermektedir.²¹⁴ Şair verilen milli mücadelenin zorluğunu da zamanın doktor olmadan, bu kızı tedavi edip edemeyeceğini sorgulayarak yansıtmıştır.

Көк Бөрінің Рухы ²¹⁵	Gök Börü'nün Ruhu
Желтоқсанда жарқ еткен Алты Алашым, Басындағы базарың тарқамасын! Келер ұрпақ кермалдап кетпес үшін, Тығырықтан сен бүгін жол табасың!	... Jeltoksan'da parlayan Altı Aлашым, Başındaki pazarın dağılmasın! Gelen nesil çarpışacak gitmemek için, Çıkmazdan sen bugün yol bulасын!
... Көк бөрінің рухы жүрегімде, Көктен тусам мен қалай байғұс болам?	... Gök Börü'nün ruhu yüрегімде, Gökten doğsam ben nasıl talihsiz olurum?

²¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ed. Bahtinur Möngü- Tanju Toka, *I. Ulusal Kadın Temalı Öğrenci Kongresi Bildiriler Kitabı*, Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınevi, (Ümmügülsüm Korkmaz “Kızıl Kırgın'ın Kadınları Marguva Romanının Psikanalitik Bağlamda Çözümü”), 2021, s. 40-62

²¹⁵ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 28-29

Bütün Türk boyları arasında Alaş sözünü en çok kullanan ve ona bilhassa ehemmiyet vererek onu kutsal uran (parola) sayanların başında Kazak Türkleri gelir. İşte bu özel durum, Alaş deyiminin sadece Kazak Türklerine ait olduğu intibahını vermekte. Oysa, şimdi Kazak Türkleri tarafından milli “uran” olarak kullanılmakta olan Alaş sözü, vaktiyle Kazak, Özbek ve Nogayların hepsinde ortak milli uran olarak kullanılmıştır. Hatta “Altı Alaş” tabirinin “Deşti Kıpçak” manasında kullanıldığı da söylenilmektedir. *Kazak Sovyet Ansiklopedisi*’ne göre Alaş sözü, Kazak Türklerinin ilk defa “Kazak” denilmeden evvelki adıdır. Alaş sözüyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken başka bir husus da efsanevi “Alaşa Han”dır. Alaşa Han VI. asır ile XII. asır arasında Türk boylarını birleştirerek bir devlet kurmuştur. İşte o devletin tebaaları da “Altı Alaş” denilen Türk boyları olmuştur. Alaşa Han da onların atası olmuştur. Efsanevi Alaşa Han’ın kumbezi (mezarı), Kazakistan’ın Karagandı vilayetinin Cezdi (daha evvelki Uludağ) adındaki kazasındadır. Vaktiyle bu kumbezin kiremitlerinin kımızla yağrıldığı söylenmekte ve bugünlere kadar varlığını sürdürme sebebinin de bu olduğu bilinmektedir. Alaş adının, Kazakistan’ın İle Havzası’ndaki Karkaralı civarında bulunmuş, Orhun alfabesiyle “Kağan Altı Börig Alaş” yazılmış olan 1. 90 cm boyundaki taşta da geçtiği bilim tarihinde yerini almıştır.²¹⁶ Alaş aynı zamanda memleket ve ulus anlamlarına da gelmektedir.

Alaş sözü, 1905 senesinden sonra da Türkistanlıların ilk milli siyasi partisinin adı olarak bilhassa dikkat çekmiştir. Türkistan’ın her geçen gün daha çok Rus mezalimine uğradığını ve Rusların Türkistan’ı ebedi olarak sömürmek için kullandığı terör hareketlerinin de gün geçtikçe gaddarlaştığını gören Türkistanlı daha doğrusu Kazak Türkü münevverlerinden bir grup milliyetçi, 1905 senesinde gizli olarak bir siyasi parti kurmuştur. Bu partinin adını da Alaş koymuşlardır. Alihan Bökeyhanoğlu, Muhammetcan Tınışbayoğlu, Ahmet Birimcanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu, Mır Cakıp Dulatoğlu, Mustafa Orazayoğlu, Mustafa Çokayoğlu gibi milliyetçi kimseler partinin kurucuları arasında yer almıştır. Partinin faaliyetleri 1917 senesine kadar gizlilikle devam ettirilebilmiştir.²¹⁷ Partinin teşvikleriyle *Aygap* dergisi, *Kazakistan*, *Kazak* ve *Alaş* gazeteleri de çıkarılmıştır. Alaş sözü, Alaş Partisi’nin 8-19 Aralık 1917 yılında Orunbor şehrindeki kurultayının kararıyla “Alaş Orda” olarak Türkistan’ın milli

²¹⁶ Hasan Oraltay, *Alaş: Türkistan Türklerinin Milli İstiklal Parolası*, İstanbul: Büyük Türkeli Yayınları, 1973, s. 17-19

²¹⁷ Oraltay, a.g.e., s. 24-25

istiklalini ilan eden hükümetin de adı olmuştur. Kurultay kararıyla hükümet başkanı Alihan Bökeyhanoğlu seçilmiştir. Aralık 1917’de kurulan Alaş Orda Hükümeti, Kazakistan ve Türkistan Türkleri için önemli hizmetler vermiş ve milli istiklal uğruna mücadeleler göstermiştir. Alaş Hükümeti’nin en önemli ilkesi, millet sevgisi ve milli menfaatler olmuştur. Hükümet, 1920 yılında ise mücadele içinde oldukları komünist Rus yönetiminin Kızıl Ordu’su tarafından yenilgiye uğratılmıştır.

Böylece Alaş, Kazak Türklerinin tarihinde milliyetçilik temelli ulus devletin ilk adımlarını temsil etmektedir. Alaş Orda’nın: “Arğı atam er Türk, biz Kazak elimiz/Kök atam er Türk, biz Kazak eliyiz (halkıyız).”²¹⁸ sözleriyle başlayan marşı da bu milliyetçilik temellerini göstermektedir. Hatta Alaş, Kazak Türklerinin milli istiklal parolası olmuştur: “Milli mesele mevzuu bahis olunca ve milli düşmanlarla karşılaşınca kullanılan, Kazak Türklerinin bir tek Uran’ı vardır. O da Alaş’tır. Mır Cakıp Dulatoğlu bu durumu bir şiirinde ‘Alaş denilerek -uran- milli kıyam nidası çağırılacak olursa, kanını müdafaa eylemek için kim mücadele etmez.’ diyerek dile getirmiştir.”²¹⁹ Şair Ulugbek de bu şiirinde “Jeltoksan’da parlayan Altı Alaşım” diyerek, Jeltoksan Olayları için milli istiklal parolasını kullanmaktadır. Aynı zamanda yukarıda açıklandığı gibi şair, Kazak Türkleri ve tüm Türk Dünyası için önemli bir tarihi geçmişi olan Alaş’ın, geçmişten beri süre gelen milli kimlik şuuru atıfta bulunmuştur. Geçmişte olduğu gibi, milli bağımsızlık mücadelesi için “Alaş” yeniden parola olmaya devam ettirilmektedir. Vaktiyle Alaş ruhunda, Türkçü bir şuur ve tam bağımsızlık arzusu şiar kabul edilmiştir. Şairin Jeltoksan gençlerinde gördüğü Gök Börü ruhu da Alaş atalarının bu Türkçü ve tam bağımsız ruhunu yeniden canlandırmasını göstermektedir. Şair, bağımsızlık arzusuyla sokaklara dökülen Kazak gençlerine “çıkamazdan bulunacak yol” olarak işte bu “Alaş” atalarının yürüdüğü izleri takip ettirmeye çalışmaktadır. Çıkamaz ise vatan topraklarına dış güçlerin müdahale etmesini ve halka baskı siyasetinin uygulamasını çağırıştırılmaktadır. Şair burada “başındaki pazarın dağılmasın” derken de milli birlik ve beraberlikten söz etmektedir.

Замандарды көп көріп тар-қысталаң,
Айбалтадай жарқ еттің шарға ұстаған.
Дүниені жібердің жап-жарық қып,
Желтоқсанның жасыны, алғыс саған!

Zor zamanları çokça görüp,
Ay Balta gibi parladin kısa tutan.
Dünyanı gönderdin apaydınlık edip,
Jeltoksan genci, alkış sana!

²¹⁸ Doğan, a.g.e., s. 207

²¹⁹ Oraltay, a.g.e., s. 21

...
Бар қазақтың тасы өрге домаласын,
Құтты болсын, туған ел, төл мерекең!

...
Bütün Kazaklar'ın bahtı yükselsin,
Kutlu olsun anayurt, büyük bayramın!

Burada geçen zor zamanlar, başta Jeltoksan Olayları olmak üzere Kazak Türklerinin tarih boyunca gösterdiği milli direniş mücadelelerinin temsili olmaktadır. Ay Balta da Türk mitolojisinde görülen bir savaş aletidir. Şiirde de yine milli mücadelenin sembolü olarak parlamaktadır. Ay Balta ile direnip, zor günleri aşan Jeltoksan geçleri Kazak Türklerinin dünyasını apaydınlık etmiştir. Söz konusu tarihi olaylar, Kazak Türkleri için yeni bir dönemin ilk adımları olmuştur. Bu adımlar ataların bıraktığı izlerden yeniden doğmuştur. Bir dönem Sovyetler Birliği'nin himayesinde kalan Kazak Türkleri, Jeltoksan Olayları sonrası prangalarını kırarak milli bağımsızlığını ilan etmiştir. Kiyani, *Türkistan Geceleri* adlı romanında Osman Batur'un ağzından: “Kardeşlerim... hiç kimse işte biz gidiyoruz, alın size topraklarınızı özgürce yaşayın, demeyecektir. Omuzlarımız üzerinde yükselecektir özgürlük!”²²⁰ sözlerini kaleme almıştır. Kazak Türkleri için de durum böyle olmuş, gösterdikleri milli direniş, milli dirilişi doğurmuştur. Bağımsızlık sonrası da kendilerini dünyaya tanıtmaya başlamışlardır. Şair ise bu durumu Kazak Türklerinin bahtını yükselterek ve bağımsızlığı anayurdun büyük bayramı görerek kutlamaktadır.

Намыс Туралы Баллада ²²¹	Namus Hakkında Balad ²²²
Мың тағзым саған Мірден мерт болған қайсар жан!	Ruhu şad olsun Şehit olan canların!
Шер жұтқан қазақ шөлдепті, Тірі екен Намыс, өлмепті! Намыс бар екен, жаратқан, Көзқаман билік көздей де көздей боратқан Кеудесі шұрық, көңілі сынық әр оқтан!.. Кісепір көрсе мүсепір болып қалмайтын, Өр Намыс осы ерліктің жолын жалғайтын, Мирас боп қалған Бейбарыс, Бекет, Барақтан!	Hüzün çeken Kazak susamış, Diriymiş Namus ölmemiş! Namus varmış, Yaratın, Vurdum duymaz güç oku fırlatan Göğsü delik, gönlü deşik her oktan!.. Sinsiler görse, zavallı olmayan, Yüce namus yiğitliği yıkmayan, Miras kaldı Baybars, Beket ve Barak'tan!

Jeltoksan şiirlerinin içerdiği milli mücadele ve sonrasında gelen bağımsızlık konuları, Ulugbek'in bu şiirlerinde de devam etmektedir. Namus kelimesiyle, Türkler arasında yaygın olan “vatan namustur” anlayışı ön plana çıkarılmaktadır. “Şehit ve göğsü delik

²²⁰ Kiyani, a.g.e., s. 141

²²¹ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 5

²²² Esdevlet, *Şiirler*, s. 7 (Şiirin aktarımında bu kaynaktan da yararlanılmıştır.)

gönlü deşik her oktan” ifadeleri aynı şiirde yer alarak, anlamsal uygunluğu oluşturan tenasüp sanatının kullanıldığını göstermektedir. Aynı zamanda bu ifadeler, milli mücadele uğrunda şehit düşen Kazak Türklerini vurgulamaktadır. Yine “hüzün, sinsiler, yiğitlik, namus, zorluk, diriliş” ifadeleri milli mücadeleyi çağrıştırmaktadır. Tarih boyunca dökülen kanlar, direnilen türlü zorluklar burada gün yüzüne çıkmaktadır. Şair birçok şiirinde 1991 sonrası gelen bağımsızlığı farklı ifadelerle dile getirmiştir. Bu şiirde de “Diriymiş Namus ölmemiş!” derken yine 1991 sonrası gelen milli diriliş temsil edilmektedir. Sinsilerse dış güçleri sembolize etmektedir.

Tarihi karakterler de bu şiirde kendini göstermektedir: Baybars, Beket ve Barak. Bağımsızlık yani vatan namusunun ruhu onlardan kalan bir miras olarak görülmektedir. Baybars, Kazak Türkleri içinden çıkmış önemli bir tarihi şahsiyettir: Baybars bir zamanlar Kazakistan’da, Kıpçak halkı içinde askeri görevlerde bulundu ve oradan Mısır’a geçti. Savaşlardaki cesareti nedeniyle komutanlığa terfi etti. Daha sonra Mısır ve Suriye güçlerinin, Haçlılarla savaşmak için güçlerini birleştirmesiyle padişah oldu. Ülkesinin topraklarını Haçlılardan ve Moğollardan tamamen temizledi ve komşu Bağdat Altın Orda’ya yardım etti. Baybars’ın adı Ortadoğu’da bir efsane haline geldi. Bununla ilgili Arapça bir kitap var. Kitap Rusçaya çevrildi. Kazakçaya da tercüme edilmelidir. Baybars Kazak halkından çıkmış önemli şahsiyettir.²²³ Beket de destanlara konu olan önemli bir şahsiyettir: Beket Serkebayulı ve Ernazar Kenjalıhı adlı Kazak kahramanları, 1855 yılında Kazak hanı Arslan Canturin’in öldürülmesine ve 1847-1858 yılları arasında Eset Kötibarulı önderliğinde Ruslara karşı çıkarılan milli bağımsızlık isyanına iştirak etmişlerdir. Onların kahramanlıkları Kazak halkı arasında yayılmış, destanlaşarak halk türkülerine konu olmuştur. Sonradan, *Beket Batır Jırı* olarak ünlenen bu halk türkülerinin bilinen varyantlarından ilki İ. V. Anıçkov tarafından hazırlanmış ve 1896 yılında Kazan’da İmparatorluk Üniversitesi Basımevi tarafından, “*Kırgız Halk Yaratıcılığı Abideleri. Er Nazar ve Beket Adlı Kahramanlar Hakkındaki Kırgız Destanı*” olarak basılmıştır.²²⁴ Barak, yani “Er Barak” da Alaş Orda kurucularından olan Kazak Türkü Alihan Bökeyhanoğlu’nun aile soyunun dayandığı,

²²³ Maşani, a.g.e., s. 74

²²⁴ Ayhan Çelikkay, “Beket Batır Destanı’nın Anıçkov Varyantı Üzerine”, Ankara Üniversitesi *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2018, s. 83

18. yüzyılda yaşamış meşhur bir Kazak hanıdır.²²⁵ Onların tarihte gösterdiği yiğitlikler, sonradan gelen neslin milli mirası olarak görülmektedir.

...	...
Найзағай Намыс – қазаққа біткен шамшырақ!	Yıldırım Namus, Kazak'ın öz Meşalesi!
Алашқа біткен тамшы бақ! – Намысың тірі тұрғанда	Alaş'ın bahtına düşen damlası! Namusun diri kaldığı sürece
Бұйым болып па, Басыңа түскен сан сынақ!	Sıkıntı olur mu hiç, Karşılaştığın zorluğun sayısı!

Kazaklarda gece ateşi, kutsal ateş manasına gelen “alas” şeklindeki arkaik kelimeden türetilen “alastav” yani ateşle temizleme adeti yaşatılırdı. Bu adet kışlaklardan yaylaya inildiğinde yapılırdı. Kışlaklar günahın olduğu yerler, yaylalar ise saf ve kusursuz yerler olarak görülürdü. Bu yüzden yaylalara temiz girmek gerekirdi. Yolun baş tarafına iki yerden yakılan ateş içinden insanlar ve koyun sürüleri geçirilirdi. Yılkılar temiz hayvanlar olarak görüldüğü için ateşle temizlenmesine ihtiyaç yoktu.²²⁶ Alaş da burada Kazak Türklerinin bahtına düşen bir damla su olmuş ve onların zorlu geçen günlerini suyla temizleyip götürmüştür. Bağımsızlık ise bu sefer ateşle yani meşaleyle temsil edilmiştir. Şair son mısralarında da halkının, namusu yani vatan sevgisini diri tuttuğu sürece hiçbir zorluğun önlerinde duramayacağını söylemiştir.

Ұлы Отан Соғысы Мүгедектерінің Госпиталінде ²²⁷	Ulu Vatan Savaşı Gazilerinin Hastanesinde
-Бейбіт күннің шарапатын Көргеннен соң әрең деп, Соңғы соғыс жаракатын Жүргенде жұрт әлі емдеп,	Sulh günü iyiliğini Gördükten sonra zorlukla, Son savaş yaralarını Yurt hala sararken,
Басқа соғыс бастамаққа Біреулер бар ынтық тым.	Başka savaş başlamakta Kimileri var tutkulu çokça.
...	...

Ulu Vatan Savaşı adı, Rusya ve diğer eski SSCB ülkelerinde kullanılan ve İkinci Dünya Savaşı sırasında 22 Haziran 1941 ile 9 Mayıs 1945 tarihleri arasında Nazi Almanyası ve diğer Mihver Devletleri ülkelere karşı anavatan topraklarını savundukları savaşa verilen isimdir. Bu isim Doğu Cephesi dışındaki alanları kapsamaz.²²⁸ İkinci Dünya Savaşı'nda Kazak Türklerinden de 1.196.164 kişi cepheye

²²⁵ Oraltay, a.g.e., s. 41

²²⁶ Kara, a.g.e., s. 364

²²⁷ Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı*, C. III, s. 221

²²⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCk_Vatanseverlik_Sava%C5%9F%C4%B1 (06.06.2022)

gönderilir. 700 bin kişiye de cephe gerisinde görev verilir. Yaklaşık 4 kişiden biri askere alınır. Bunlardan tek nefer geri dönemez. Cephede ölmeyenler de Nazi esir kamplarında ölürlər. Hatta bir kısmı “Türkistan Lejyonerleri” birliklerinde Ruslara karşı savaştırılır.²²⁹ 1939-1945 yılları arası gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı’nda, yaklaşık 50 milyon üzerinde insanın yaşamını yitirdiği ve Kazakistan için de pek çok acıya ve kayba neden olduğu bilinmektedir.

Şair Ulugbek ise bu şiirinde savaş sonrası durumu ele almaktadır. Savaşın ardında bıraktığı yıkıcı etkileri onun şiirinin temasını oluşturmaktadır. “Sulh günü” ifadesi savaşın bitmiş olduğunu, barış hareketlerinin başladığını göstermektedir. “Son savaş yaralarını/Yurt hala sararken” ifadelerinde bu durum açıkça görülmektedir. Savaş cephede biterken, bıraktığı yaralar sarılmaya başlamaktadır. “Başka savaşlar başlamakta” ifadelerindeki başka savaş da yine cepheden çekilip yeniden halka karışma, yeniden birliği sağlama ve maddi/manevi toparlanma sürecini yansıtmaktadır.

Жағалаудың жартасындай Жүзініндегі қажыры, Бас штабтың картасындай Шым-шытырық әжімі.	Deniz kayası gibi Yüzündeki cesareti, Askeri harita gibi Karmaşık çizgileri.
Толқынындай атраудың Көбік шашқан шашы бар. Жанарында жатыр-ау мұң, Қалай оны жасырап?	Dalga gibi etrafına Köpük saçan saçы var. Gözünde yatar hüznü, Nasıl onu gizler?

Şair bu kısımda yaralarını sarmakta olan bir gaziyi tasvir etmektedir. Cesareti hala yüzünden okunan bu gazinin, savaşta yorgun düşmüş bedeni ve yüzü askeri harita gibi karmakarışık bir hâl almaktadır. Saçları da aynı savaş meydanı gibi dağınık ve kalabalıktır. Saçların köpük saçması, yine onun cesaretle dolu mücadelesinin temsilidir. Her ne kadar bu gazi cesaret dolu olsa da gözlerinde yatan hüznü şairden gizleyememektedir. Savaşın acı dolu tüm sahneleri, onun gözlerinden bir film şeridi gibi geçmektedir.

Сап-сау аяқ-қолдарыма Қарай бердім қысылып...	... Sapasağlam kollarım ve ayaklarıma Bakıverdim çekinip...
--	---

²²⁹ Kafkasyalı, a.g.m., s. 185

Жалғыз балақ- Шалбарында, Шалды көріп дір етіп, Ардагерлер алдарында Тұрмын тағы жыр оқып.	Yalnız paça Pantolonunda, İhtiyarı görüp titreyip, Gazilerin önünde Duruyorum işte şiir okuyup.
Адамзаттың айықпаған Ауруларын көргесін, Ақын болмау айып маған, Жыр-емші ғой Емдесін!	İnsanlığın iyileşmemiş Hastalığını görsen, Şair olmamak ayıp bana, Şiir şifa verir İyileştirsin!

Bir önceki şiirde geçen “şehit” burada yerini “gazi”ye bırakmaktadır. Savaş sonrası yaraların sarılma sürecinde gazi önemli bir yer tutmaktadır. Gaziler, savaşların önemli sembolleri arasındadır. Ayrıca gösterdikleri direniş için de millet adına çok saygın insanlardır. Şair de burada gazileri, yalnızca “paça ve pantolon” ile yani savaşta kaybettikleri uzuvlarının meydana getirdiği içi boş kıyafetleriyle tasvir etmektedir. Bu durum karşısında şair kendi sağlam uzuvlarını görünce çekinmektedir ve gazilere olan saygısı artmaktadır. Onlara olan minnet ve hürmetini göstermek için de karşılarında bir şiir okumaktadır. Burada şiirini adeta bir şifacı olarak gören şair, mücadelelerle yorgun düşen gaziler ve milleti iyileşsin diye kalemini eline almaktadır. Bu iyileşme ise ruhi bir iyileşmedir. Onların gönül yorgunluğunu şiir alıp götürecektir, yerine manevi bir dinginlik bırakacaktır.

Уақыт Жиыrmасыншы Ғасыр ²³⁰	Vakit Yirminci Asır
Сексенде сақал-шашын шалған, Ғасырым, айнымайсың жырау шалдан. Даусың тұр дүниенің құлағында, Күркіреп күн секілді ұран салған.	Seksende saçın sakalın kırılaşmış, Asırım, sözünün erisin ihtiyar ozan gibi. Sesinin tınısı dünyanın kulağında, Gürleyip güneş gibi şiar salmış.
Бағасын біле бермес күміс тердің, Күші едің жалаңаяқ жұмыскердің, Күсі едің қаратабан шаруаның,- Айналдың ғасырына ұлы істердің...	Değeri bilinmez gümüş terin, Gücüydün yalınayak işçilerin, Nasırydın kara tabanlı çiftçinin, Çevreledin asrına ulu işleri...

Aytmatov’un “*Gün Olur Asra Bedel*” adlı eseri vardır. Bu başlıkla bir gün koca bir asra bedel tutulmaktadır. Bu şiirde de Ulugbek yirminci asrı, tüm asırlara bedel olarak görmektedir: “Asır olur nice asırlara bedel” demek kıyaslamasının yerinde olduğunu gösterir. Yirminci asrı bütünüyle olgunluğa erişmiş bir birey olarak anlatır şair: sözünün eri ihtiyar ozan. İhtiyar demek, çok görmüş geçirmiş bir insan demek. Yirminci asır da çok şeyler görmüş geçirmiş bir insan kılığına bürünmüş bu şiirde.

²³⁰ Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı*, C. II, s. 219

Yirminci asır sadece Kazakistan için değil dünyaya da nam salmış bir zaman olarak görülmektedir. İktidar oyunları, savaşlar, sömürüler, baskılar, ihanetler, hırslar, gözyaşları, direnişler, milli mücadeleler, kazanılan bağımsızlıklar, dağılanlar, bir olanlar, var olma mücadelesi verenler, milli yükselişe geçenler, ölenler ve arda kalanlar...: hepsi de bu asırda dünyanın birçok yerinde görülen ortak eylemler. Şair, bu asır için devamında da değeri bilinmez işçilerin ve çiftçilerin gücü olduğunu dile getirmektedir. Burada, Sovyetler Birliği'nin kurduğu kolhoz sistemi akla gelmektedir. İşçi ve çiftçinin değerlerinin bilinmemesi de kolhoz sisteminin arka yüzünü açık etmektedir.

Kolhoz, Rusça (kollektivnoye hozoystvo'dan kısaltma) bir kavram olup kolektif çiftlik demektir. 1920'li yıllarda ilk örnekleri görülen kolhoz sistemi, Stalin'in en önemli ve en kapsamlı politikası olarak 1930'ların başında yaygınlaşmaya başlamıştır. Kolektif çiftlikler, 1930'ların sonlarına doğru başta Türk dünyası olmak üzere tüm Sovyet coğrafyasına yayılmıştır. Kolektif Çiftlikler, Sovyet Hükümetinin halkın topraklarına el koyarak devletleştirdiği büyük tarım alanlarıdır. Yeni ekonomik sistemle birlikte özel mülkiyet büyük oranda sona ermiş, milli kimlikler daha hızlı asimilasyona uğramış ve Ruslaştırmanın önündeki engeller nerdeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. Kolhoz sistemi, Rusların yüzyıllardır Türkler üzerinde uyguladığı politikalar içinde en son ve en ölümcül darbenin adıdır. Kolhozlar sayesinde, Sovyet hükümeti ve komünist parti, istediği her şeye çok kolay ve büyük oranda ulaşma imkânı bulmuştur.²³¹ Kolhoz Sistemi, Türk halklarını asimile etmek için ekonomi, eğitim, kültür-sanat, askeriye-güvenlik, istihbarat ve basın-yayın gibi birçok alanda faaliyet göstermiştir:

Kolhozlar, Sovyet hükümetinin iktidarını sağlamlaştırmak ve sömürü faaliyetini en üst düzeye çıkarmak için uygulamaya koyduğu bir sistem olarak tarihteki yerini almıştır. Görünürde ekonomik amaçlı oluşturulmuş bir sistem olsa da aslında bir asimilasyon ve Ruslaştırma aygıtı olmuştur. Kolhoz sistemi, en başta özel mülkiyetin bitirilerek, devlet mülkiyetinin güçlendirilmesi amacıyla ortaya çıktığı için, yerli halkın milli değerlerinin ve öz kimliklerinin zayıflaması kaçınılmaz olmuştur. Stalin ve parti temsilcilerinin (kolhoz yöneticileri başta olmak üzere), “büyük birader” olarak “piramidin tepesindeki göz” ile “kolhozlarda” Türk halklarını sürekli gözetlediğini ve kontrol altında tuttuğunu özellikle Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov'un romanlarında açıkça görmüş olduk.²³²

²³¹ Ferhat Karabulut, “Cengiz Dağcı'nın ve Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kolhozlar ve Kolhoz Sisteminin Ruslaştırmadaki Rolü”, *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2019, s. 56-57

²³² Karabulut, a.g.m., s. 73-74

Ғасырым, Жер жаңғыртып аспан-даусың,	Asırım, Yere akseden göğün sesisin,
Тарихта революция көп болғанмен, Ең мәнді, ең қандысы сенде ғана.	Tarihte devrim çok olsa da, En derini, en kanlısı sende yine.
Басыңнан өтті соғыс қос ғаламат Қос қабат қырды досты дос жаралап.	Başından geçti savaş, çifte kıyamet İki kat öldürdü dostu dost yaralayıp.

Şair için tarihte devrim çok olsa da en derini, en kanlısı yirminci asrın defterine yazılmaktadır. Yirminci asrın “yere akseden göğün sesi” olması da yaşanan her şeyin, Allah’ın insanlığa verdiği imtihanı olarak görülmektedir. Her şeyin “gökten yere aksetme” şeklinde zuhur etmesi ise eski Türk inancı olan Gök Tanrı dinine bir gönderme olabilir. Şair devamında yirminci asrın kanlı olaylarına değinmiştir. Şairin de belirttiği gibi, yirminci asır şiddetin görülmemiş derecelere yükseldiği kanlı bir yüzyıl olmuştur. Bu durum dünyanın içine düştüğü, 1914-1918 arası süren I. Dünya Savaşı, 1939-1945 arası süren İkinci Dünya Savaşı ve 1947-1991 arası süren Soğuk Savaş çarpışmalarının getirdiği yıkımlar üzerinden gözler önüne serilebilir. Hem dış güçlerle hem iç güçlerle mücadele edildiğini dile getirmeye çalışan şair için “dostu dost” kırmасы olayı da bir közkamanlık göstergesidir. Türk halkları arasında közkamanlık da bile isteye vatanına ihanet eden hain insanları tanımlamak için kullanılmaktadır. İşte bu da dostun dostu/kardeşin kardeşi kırmasıdır.

Тарихтың қайта оқылмас сабағысың Мазмұның, мән-мағынаң- -адам үшін- Адамның құлдыраған ғасыры да, Шарықтап шырқаған да заманысың.	Tarihin geri döndürülmez dersisin Mazmunun, manan “İnsan için” İnsanın hem çöktüğü asrı, Hem de yükselip zirveye çıktığı zamanısın.
---	---

Şair yirminci asrı, bir insanlık dersi olarak görmektedir. Ona göre, bu asrın insanoğluna öğreteceği çok şey vardır. Bu asır, hem yükselten hem de çökerten bir asırdır. Bu da yirminci asırda kimi devletlerin yıkılıp dağıldığına, kimilerinin gücü elinde tutup yükseldiğine işaret etmektedir. Durum Kazakistan ve Türk Dünyası halkları için de benzer olmuştur. Türkiye Türkleri Anadolu’da Kurtuluş Savaşı mücadelesi verirken, Türkistanlı kardeşleri de kendi topraklarında var olma mücadelesi

vermiştir. Milli mücadeleler sonucunda da Türk Dünyası devletleri bağımsızlıklarını elinden bırakmamıştır.

Ontolojik tabakalar olarak bakıldığında, Ulugbek'in bu temadaki obje tabakasını şiirlerin yukarıda anlam derinliğine inildiği yerler oluşturmaktadır. Bu temanın karakter tabakası da Ulugbek'in tarih şuuru içinde yetişmiş ve bunu yeri geldikçe dile getirmiş bir şahsiyet olmasının, şiirlerine de yansımış olmasıyla uyusmaktadır. Ulugbek'in bu temanın alinyazısı tabakasında seslendiği evrensel topluluk ise başta Kazak Türkleri ve tüm Türk milletidir. Çok eski zamanlardan beri var olma mücadelesi verdiklerini ve bağımsızlığın ruhlarıyla bütünleşmiş olduğunu onlara yüksek sesle duyurmak istemiştir.

4.4 Dil Temalı Şiirler

Vatanı sevmek ana dili sevmekle başlar. Çünkü her şey onunla manaya kavuşur. Onda ait olunan milletin öğütleri saklıdır. Dili yaşatan insanlarda vatan yeşerir, canlanır. Dillerde yeşeren vatan, kişinin kim olduğunu gösterir. Dil, milli kimliğin koruyucusu ve yaşatıcısıdır. Yüzyıllar onun içeriğinde değişikliğe sebep olsa da asıl kök aynıdır. Bu kök de milli aidiyetliği temsil eder. Bu aidiyetlik Amin Maalouf tarafından şöyle aktarılmıştır:

Kendimizde kabul ettiğimiz aidiyetler arasında dil neredeyse her zaman en belirleyici olanlardan biridir. Dilin aidiyet duygusu. Her birimizin bu güçlü ve güven verici kimlik bağına ihtiyacı var. Bir insanı diline bağlayan göbek bağı koparmaya çalışmak kadar tehlikeli bir şey yoktur. Koparıldığı ya da ağır bir şekilde zedelendiğinde bir felaket halinde bütün bir kişilikte yankılanıyor.²³³

Ana dilden uzaklaşmayı millete karşı ihanet sayan Şahanulı, konu üzerine şu görüşleri söylemiştir: “Tarihin, şuuruyla geçit oluşturarak duruyor, kendi dilinde düşünmeyi, konuşmayı bıraktığın anda bütün atalar ruhuyla bağlantın kesilir. Kaderinden, atalarından miras olan asrının ışığını böyle söndürürsün.”²³⁴ Şair Mukagali ise bir şiirinde: “İkinci bir bahtım dilim benim/Taş yüreği dilimle dilimledim/Bazen ben dünyadan vazgeçsem de/Kutsal varlık dilimden vazgeçmedim.”²³⁵ diyerek ana

²³³ Maalouf, a.g.e., s. 108-109

²³⁴ <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhtar-sahanov> (25.02.2022)

²³⁵ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 35

dilinden asla vazgeçmeyeceğini dile getirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk de ana dilin önemi ve onun yabancı dillerin etkisinden korunması üzerine görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Türk milletinin dili Türkçe'dir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği sayısız felaketler içinde ahlakının, geleneklerinin, hatıralarının, çıkarlarının, kısaca bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin, kalbidir, zihnidir. Milli duygu ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli duygusunun gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir, yeter ki bu dil bilinçle işlensin. Ülkesini yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.²³⁶

Berdibay da benzer bir görüşle: “Dil mücadelesi bizim halkımızın son kalesi durumundadır, buradan geriye adım atacak yerimiz kalmamıştır.”²³⁷ demiştir. Ana dil son geçilmez kaledir. Türk dünyasında birçok şair ve yazar bunun altını hassasiyetle çizmiştir. Çünkü ona hasret kaldıkları yılları bizzat yaşamışlardır. Ulugbek Esdevlet de ana dilin öneminin farkında olan, ona değer veren, onu yücelten, canlı kalması için maruz kaldığı zorluğu dile getiren bir şair olmuştur.

Dil temalı şiirlerin Semantik tabakası aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. 4. Semantik tabaka

Kelimenin Kullanımı	Kelimenin Göndergesi
Ak süt	Ana dil
Dil kanaması	Dil sömürü politikaları
Ateş	Dilin yok edilmeye çalışılması
Yaralı Dil	Dil sömürü politikaları
Dili bozmak	İki dillilik
Kutsallık	Ata mirası dil
Eski dil	Göktürkçe
Üvey	Dilin ikincil muamele görmesi
Derin maden	Dilin zenginliği
Kurumuş deri	Dilin yok olmayla karşı karşıya gelmesi
Köz	Dilin hala yok olmaması
Düşman	Dili yok etmek isteyenler
Güvercin/Doğan	Özgürlük

Қазақ тілі ²³⁸	Kazak Dili
---------------------------	------------

²³⁶ <https://yunus.hacettepe.edu.tr/~uznek04/ataturkveturkce.index.htm> (18.05.2022)

²³⁷ Berdibay, a.g.e., s. 285

²³⁸ Esdevlet, *Köp Tomdıq Şıgarmalar Jinagı*, C. III, s. 90

Ғұндарға дағы, сақтарға дағы, ақ сүтін берген арман тіл, атқанда дағы, шапқанда дағы, қансырап аман қалған тіл. Жоңғардың сұсы, шүршіттің мысы еңсесін баса алмаған,	Hunlara da, Sakalara da, Ak süt veren ülkü dil, Atılsa da, Koşsa da, Kanasa da sağ kalan dil. Cungar'ın heybetine, Çin'in gücüne Baş eğdirmeyen,
--	--

Şair Kazak dilinin “Hunlara da/Sakalara da” ak süt verdiğini söyleyerek şiire başlamaktadır. Dil burada, tarihi bir yolculuğa çıkmakta ve sütle halkı besleyerek bir anne görevi görmektedir. Böylece dil, bir milleti büyütüp besleyen gelecek nesillere aktaran bir varlık olmaktadır. Dile, ana dil denmesi de bu görevden ileri gelmektedir. Jung, anneliğin görevlerini arketipsel olarak şöyle ele almıştır:

Anne arketipinin özellikleri annelik ile ilgilidir: dışının sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkaran ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olandır. Samkhya felsefesi anne arketipini “İyilik, tutku ve karanlık.” temellerine oturtmuştur. Böylece annenin üç önemli özelliği, bakıp büyüten, besleyen iyiliği, arzu dolu duygusallığı ve yeraltına özgü karanlığıdır. Yetişkinlerin en dokunaklı, en unutulmaz anılarından biri, her tür oluşum ve değişimin gizemli kaynağı, eve dönüşün, her tür başlangıç ve sonun sessiz temeli olan anne sevgisidir. Doğa kadar tanıdık ve yabancı, sevgi ve şefkat dolu, yazgı kadar acımasızdır, şevkle, bıkmadan, usanmadan yaşam verir, acıların anasıdır, ölünün ardından kapanan karanlık, yanıtsız kapıdır. Anne, anne sevgisidir.²³⁹

Arketipsel yaklaşımda olduğu gibi şairin ana dili, evlatları sayılan milletini bakmış, büyütmüş, çok kez yeniden doğurmuş (bağımsızlıklar), sırlarını saklamış, eve dönüşü temsil etmiş (anayurt), sevgi göstermiş ve daima canlı tutmuştur. Dilin çıktığı tarihi yolculuğa gelince, şair köklerini Hun ve Saka Türklerine yani en eski Türk boylarına dayandırmaktadır. Hunlar Türk’tür ve Göktürkler Hunların devamıdır. Türklerin, eski Hunların nesli olduğu da tarihi gerçekliklerle ortaya konmuştur. Hunlar, Teoman, Mete ve Atilla gibi tarihi şahsiyetlere can vermiştir. Sakalar ise Tomris Hatun’un da hükümdarlık ettiği eski bir Türk boyudur. Saka (İskit) Hükümdarı Tomris Hatun kaynaklarda şöyle geçmektedir: “Alper Tunga’nın torunu olan Tomris Hatun, eşinin ölümünden sonra tahta geçmiştir. Tomris Hatun, tarihte bilinen ilk kadın ve ilk Türk

²³⁹ C. G. Jung, *Dört Arketip*, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 22-31

kadın hükümdar olmasının yanı sıra Pers Kralı Kirus'un yirmi dokuz yıllık saltanatını sonlandırarak zafer elde eden bir hükümdardır.”²⁴⁰

Tarih boyunca Türk milleti en fazla Çin ve Rus devletleriyle mücadele içinde olmuştur. Çin ile yapılan mücadele daha eski çağlara dayanmaktadır. İlk Türklerin yurt edindiği coğrafyanın da bunda etkisi çoktur. Dikilen Göktürk Abideleri'nin doğu yönünün Çince olarak kazınması bu etkiye bir örnek olabilir. Şiirde dilin, “Çin gücüne baş eğdirmeyen” vasfı da bu tarihi gerçekliklere ışık tutmaktadır. Göktürk Abideleri “bağımsızlığı” yüksek sesi olarak taşların dile gelmesidir. Türk kağanları milletine bağımsızlığın önemini, yaptıkları mücadeleleri bu yazıtlarda anlatmıştır; en eski Türk dili ve alfabesiyle. Örnek olarak Bilge Kağan Yazıtı'nda, Çin'in güzelliklerine aldanılmaması konusunda Türk milleti uyarılmıştır: “Çin milletin sözünü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin!”²⁴¹ Dil milli kimliğin ve dolayısıyla milli bağımsızlığın temel iskeletlerinden birini teşkil etmektedir. Bu yüzden Türk kağanlarının yazıtlarda bağımsızlığı vurguladığı gibi şair de dilinin Çin'e baş eğmediğini ve bağımsızlığını koruyarak arkaik devirden, çağdaş devre dek süre geldiğini şiiriyle göstermektedir. Aynı zamanda şaire göre, Türk dilinin/Kazak Türkçesinin bu tarihi yolculuğu çok kolay olmamıştır; atılmış, koşmuş, kanamış yine de sağ kalmıştır. Bu durum, dış güçlerin tarih boyunca hakimiyet kurmak istedikleri milletlerin her şeyden önce dillerini bozmaya çalıştıklarını işaret etmektedir.

жүрегін шоқып қырсықтың құсы соңынан қалмай сарнаған. Өрт шалған тудай жаралы тілім, желбіреп желмен шалқыдың, қақ жарып шығып даланың түнін, жусан мен қымыз аңқыдың.	Yüreğini delip Talihsizliğin kuşu Peşini bırakmadı. Ateş almış tuğ gibi yaralı dilim, Yel ile dalgalandın. İkiye yarıp Bozkır gecesini, Jusan ve kımız koktun.
--	--

Şiirin bu bölümünde, Türkçenin/Kazak Türkçesinin tarih boyunca çektiği zorluklar anlatılmaya devam edilmektedir. Şairin “Ateş almış tuğ gibi yaralı dilim” ifadeleri, *Muhakemetü'l-Lugateyn*²⁴² adlı eseri kaleme alan ve Türkçe adına milli bir dil bilinci oluşturmaya çalışan Ali Şir Nevai'nin şu sözlerini akla getirmektedir: “Ateşte yandım,

²⁴⁰ Ahmet Taşağıl-vd., *Tarih Boyunca Türk Kadını*, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2019, s. 62

²⁴¹ <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/618/tur> (13.06.2022)

²⁴² Ali Şir Nevai'nin Çağatay Türkçesiyle yazdığı ve Türkçenin, Farsçadan üstün olduğunu dile getirdiği eseridir.

defalarca yara aldım; fakat halkıma sadece Türk dilinde türkü yaktım.”²⁴³ Bu ortak hissiyatta ana dile olan bağlılık görülmektedir. Burada tuğ, bayrak anlamındadır. Bayrak da bir milletin bağımsızlığının en önemli sembollerindendir. Dilin bir tuğ/bayrak olup ateş alması da milli bağımsızlığın, dolayısıyla milli kimliğin yok olmayla yüz yüze gelmesini temsil etmektedir. Bu durum tarihi gerçekliklerde, Çin ve Rus yönetimlerinin Türk halklarına uygulamaya çalıştığı dil politikalarını da yansıtmaktadır.

Bu politikalarla, halkın günlük konuşma dillerini yok etmek, kültürlerini bozmak, halkı cahilleştirmek ve Ruslaştırmak hedeflenmiştir. (Bunun için öncelikli alan eğitim olmuştur. Türkistan’ın Ruslaştırılması için Rus okulları politikası güdülmüştür.) Arap alfabesinin Kiril alfabesiyle değiştirilmesi politikasında Kazak halkının milli ve geleneksel köklerinden koparılıp, milli bilinci yok edilip, ruhsuz ve itaatkâr kölelere dönüştürülmesi faaliyeti yatmaktadır. Tarihten de bilindiği gibi, sömürge güçleri yeni bölgeleri ele geçirirken öncelikli olarak halkın tarihsel hafızasıyla bağlantılı olarak dil, din, kültür, edebiyat ve coğrafi adları değiştirme yoluna girmiştir.²⁴⁴

Şaire göre ateş almış yaralı bir bayrak olan dil, tüm bu zorluklara rağmen yel ile dalgalanmaya devam etmektedir. Bu da Türk dilinin/Kazak Türkçesinin, en eski Türk boylarından itibaren çağdaş döneme kadar varlığını koruyarak süregeldiğinin göstergesidir. Sonrasında dil, bozkır gecesini ikiye yarıp jusan çiçeğinin ve kımızın kokusunu etrafa yaymaktadır. Patrick Süskind *Koku* romanında, soluğun kardeşi görülen ve onunla insanın içine işleyen kokular hakkında şu ifadelerle yer vermiştir: “Kokuların öyle bir inandırıcılığı vardır ki, sözden, gözle görmekten, duygudan, iradeden daha güçlüdür. Savılıp atılamaz bu inandırıcılık, soluduğumuz havanın ciğerlerimize işleyişi gibi, o da içimize işler, doldurur bizi, hepten ele geçirir, çaresi yoktur.”²⁴⁵ Süskind’in de dediği gibi, bozkırın yarılmasıyla yayılan jusan çiçeğinin ve kımızın kokusu şairin, dolayısıyla bozkır Türklerinin ruhuna işlemektedir. Milli aidiyetlik hissi için kelimelerin yetersiz kaldığı yerde, bu kokular halkın gücünü ve inancını arttırmaktadır. Böylece, bozkır gecesinin ikiye yarılması, toprağın altında yatan derin tarihi izlerin açığa çıkmasını; jusan ve kımız kokusunun etrafa yayılması

²⁴³ Mırzahmetulı, a.g.e., s. 90

²⁴⁴ Mırzahmetulı, a.g.e., s. 31-34

²⁴⁵ Patrick Süskind, *Koku*, (Çev. Tefik Turan), İstanbul: Can Yayınları, 2019, s. 92

da milli ruhun uyanmasını sembolize etmektedir. Şair, kokuların bıraktığı izlerin silinmediği gerçeğiyle bu ifadelerle yer veriyse; o zaman silinmeyen bu izler, onun atalarının hatıralarını oluşturmaktadır.

Фарабилер мен Бейбарыстардың өсиеті де өзінде, Махамбет сынды жолбарыстардың қасиеті бар сөзінде. Бабалар өзі байытқан тілім: ... тілімді сонша жамандағанның шоқ түсер әлі тіліне.	Farabilerin ve Baybarsların Vasiyeti de sende, Mahambet gibi kaplanların Kutsallığı var sözünde. Atalarımın zenginleştirdiği dilim: ... Dilimi bu kadar kötöleyenlerin Ateş düşer kendi diline.
--	--

Şair, Kazak Türkçesini atalardan kalan bir vasiyet olarak görmektedir. Bu vasiyeti de kutsal bir değer olarak görmektedir. Farabi, Baybars, Mahambet gibi tarihi şahsiyetler şiirde yerini almıştır. Şair, dilin gücünü, zenginliğini, kutsallığını bu gibi kahramanlardan aldığını vurgulamaktadır. Öncelikle El-Farabi'ye bakmak gerekirse, Maşani onu şöyle anlatmıştır:

El-Farabi'nin 870'de doğduğu, 950'de de vefat ettiği basılı olarak yayımlandı. Büyük bilim adamı Otırar'da (Farab) doğdu, Şam'da (Suriye) öldü. Tanınmış bir coğrafyacı olan İbn-i Havkal, el-Farabi'nin doğduğu yer olan Sır-Derya boyundaki Farab'ı (Otırar) doğruladı ve haritada gösterdi. El-Farabi çocukken Otırar, bölgedeki en büyük şehirlerden biriydi. Babası, ülkenin en ünlü ve bilgili insanlarından biriydi. El-Farabi çocukken ilk okuryazarlığını kendi ülkesinde ve kendi dilinde öğrendi. Yunan alimler Platon ve Aristoteles ilk öğretmen, el-Farabi de ikinci öğretmen sayıldı. "Astronomi, mimari ve müzik" bu üç alanın birlikte çalışılmasının temelini de attı. Ayrıca doğa bilimleri alanında birçok çalışma yaptı. Özellikle kimya, fizik ve tıp alanlarında araştırmalar gerçekleştirdi. Bağdat'taki doktorlar onu öncülerini olarak gördü. Bazı eserleri; *el-Medinetü'l-Fâzıla/Erdemli Şehir Halkının Görüşleri*, *Cem' Beyne Re'Yeyi'l-Hakimeyn/İki Hakem Arasındaki Birlik (Aristoteles ve Platon'un Görüş Birliğinin Temelleri)*, *Et-Ta'lîm-üs-sânî/İkinci Öğretmen*, *Kitab-ı makalat al-rafiğat fî asl ilim al-tabiat/Tabiat İlminin Kökleri Hakkında Yüksek Makaleler*, *Kitâbu'l-Mûsikâ'l-Kebîr/Büyük Müzik Kitabı*. Farabi'nin çalışma aşkı, mütevazılığı, insanıyeti, dürüstlüğü, çok yönlü bilimi ve sanatı hem çağdaşlarını hem de bizi hayrete düşürüyor. İnsan hayatının temel amacı gerçeği aramak ve bulmaktır. El-Farabi'nin de tüm hayatını buna adanmış söyleyiyor.²⁴⁶

Baybars da daha öncesinde açıklandığı üzere Kazak topraklarının yetiştirdiği önemli bir tarihi şahsiyettir.²⁴⁷ Mahambet ise (1804-1846), Kazak topraklarını istila etmeyi amaçlayan, verimli topraklara askeri kaleler inşa ederek yerleşmeye başlayan Rus Çarı'nın siyasetine ve bu amacını gerçekleştirmek için kukla gibi kullanılan Kazak Hanları ile Sultanlarına karşı halkı uyandıran, açıkça silahlı ayaklanmaya çağıran ilk Kazak şairidir. Onun özgürlüğü, eşitliği arzulayan, halkının derdini dile getiren kılıç

²⁴⁶ Maşani, a.g.e., s. 90-98

²⁴⁷ Bkz: Namus Hakkında Balat şiirinin çözümlemesi.

gibi keskin şiirleri ayaklanmanın sloganı olmuş ve askerin yüreğini uyandırıp coşturmuştur. Onun şiirlerinin gücü bugüne kadar okuyucularını duygulandırmış, genç nesle millet sevgisini, vatan sevgisini öğretmiştir.²⁴⁸

Mehmet Kaplan: “En mühim kültür davası hiç şüphesiz dil davasıdır. Bir milletin dilini bozdunuz mu, onun bütün kültür faaliyetini aksatmış, mazi ile olan akrabalıklarını kesmiş, halihazırda cerayan eden fikir hareketlerini tam bir karışıklık içine düşürmüş olursunuz.”²⁴⁹ demiştir. Ulugbek de şiirin sonunda, “Dilimi bu kadar kötöleyenin ateş düşsün kendi diline” mısraıyla dilini bozmak isteyenlere ateş açmıştır. Dil davasının öneminin farkında olmuş ve onu yok etmek isteyenlere şiirleriyle karşı çıkmıştır. Kazak Türkçesinin kötülenmesi hakkında Berdibay da şu görüşlerini bildirmiştir:

Kazaklar ve birçok halkın asırlarca kullana geldiği Arap alfabesinin “kullanıma elverişsiz ve yetersiz” sebebiyle değiştirilmesi, Stalin dönemindeki diktatörlüğün neticesidir. Arap alfabesinden sonra Latin alfabesine geçilme, halkların tarihi ve manevi, kültür miraslarından ayrıldılar ve gelişme süreci doğal sürekli gidişini yitirdi. Komünizm döneminde bir dillilik ilkesi, azınlıkların milli kültürünü önemsememe ve yok etmeyi hedef almıştır. Yıllar boyunca öz halkının tarihinden iyi bir şey duymayan, dünyaya geldiğinden beri halkının sadece zayıf taraflarını işiten insan közkaman olur. Bugün de aramızda “Kazak diline devlet statüsü lazım değildir.” diyen Kazakların mankurt şuurunda, işte bu yılların acı gerçeğinin izi vardır. Öz kültürünü, tarihini, dilini küçümseyen kuşak yetişti. Kazak dilinin kullanım sahası daraldı ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya geldi.²⁵⁰

Қазақ тілі ²⁵¹	Kazak Dili
Қазақ тілі – ана тілім, Көне тілім, жаңа тілім. Ұрпақтардан ұрпақтарға Мұра болып қалатұғын.	Kazak dili, ana dilim, Eski dilim, yeni dilim. Nesillerden nesillere Miras kalan dilim.
Абай тілі, Сәкен тілі, Бабам тілі, әкем тілі, Сені сыйлап, қастерлеумен Мұратыма жетем түбі.	Abay dili, Saken dili, Atamın dili, babamın dili, Seni sayıp, hürmetle Muradıma eriştim sonunda.

Şair bir önceki şiirinde “süt veren dilim” ifadelerini, bu sefer “ana dilim” ifadeleriyle yenilemektedir. Böylece dilin ana/anne olma vasfı devam ettirilmektedir: “Ana dili halkın hazinesidir. Ailede öğretilmeyen ana dili büyüdükten sonra bilince ve kalbe

²⁴⁸ Orhan Söylemez-Ayabek Bayniyazov, *Bağımsızlığa Adanan Ömür: Mahambet Ötemisuli*, Ankara: Bengü Yayınları, 2016, s. 5

²⁴⁹ Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, s. 134

²⁵⁰ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 22

²⁵¹ <https://bilim-all.kz/olen/12327-Qazaq-tili> (27.11.2020)

hitap etmez.”²⁵² Bahtiyar Vahapzade’nin, “Dil açılınca ilk defa “ana” deriz biz/Ana dili adlanır bizim ilk dersimiz” dediği gibi ana sözü ağızdan çıkan ilk sözdür ve ilk ders de “ana dili”dir. Ana dil bir ruh, bellek, maneviyat, şuur oluşumudur.²⁵³ Ulugbek için de ana dili, Türk kimliğinin koruyucu ve besleyici sütüdür. Abay, Saken gibi nice atalarının ruhu ve belleğidir. Nesilleri ayakta tutan, saygın bir manevi mirastır. Burada adı geçen ve Kazak Edebiyatının temsilcilerinden olan Saken Seyfullin (1894-1938), Kazak Türklerinin yetiştirdiği şair, yazar ve siyaset adamıdır:

S. Seyfullin’in, okuldan 1916 yılında mezun olur. Bu yıllar S. Seyfullin’in dünya görüşünün belirginleştiği, vatanseverlik duyguları ile dolduğu, idari açıdan geniş ve kararlı düşünme nitelikleri kazandığı yıllardır. Sovyetler Birliği’nde 20. yüzyılın ilk yıllarında yaşayan şairlerin eserlerindeki genel temalar; eğitim, demokratik düşünce ve yenilik olmuştur. S. Seyfullin de bu konular üzerinde şiirler, hikâyeler, romanlar yazmıştır. İlk eseri olan “*Ötken Künder*” adlı şiir kitabı 1914’te Kazan’da çıkmıştır. Bu kitabın ana temaları: Kazak köylülerinin sosyal hayatı, sanat, bilim, medeniyet ve eğitimidir. Eserlerine, öğrencilik çağından itibaren gördüğü, duyduğu bütün olayları yansıtmış. 1916 yılındaki ihtilalin gerçek yüzünü o zamanki Kazakistan’ın durumunu, çeşitli partileri, onların programları ve amaçlarını net bir şekilde vermiştir. S. Seyfullin 1957’de suçsuz bulunup, edebiyat ve medeniyetteki büyük emeği kabul görmüştür. “Alaş” insanlarına gösterilen hürmetten o da nasibini almış, eserleri 1958 yılından itibaren araştırılmaya başlanmıştır.²⁵⁴

Şiirde geçen bir diğer dil mirasçısı da Abay’dır: yani Modern Kazak Edebiyatı’nın mimarisi Abay Kunanbayev. Berdibay’a göre onun edebi değeri de şöyledir: “Abay şiirlerindeki ilmi terimlerin manasını anlamak, bir üniversite bitirmek gibidir. Abay’ın *Kara Sözlər*’i ise hala sırlarla dolu tılsımlı bir dünyadır.”²⁵⁵ Abay, “Kültür Temalı Şiirler” bölümünde daha detaylı ele alınacaktır.

Халқымыздың азаттығы, Салтымыздың ғажаптығы, Жасай берер, жайнай берер, Өзің барда, Қазақ тілі!	Halkımızın azatlığı, Gelenegimizin güzelliği, Yaşar, parlar, Sen varsan, Kazak dili!
--	---

Şiirin son bölümünde ana dile, bağımsızlık, geleneksellik ve yaşatma vasıfları yüklenmiştir. Onda, atıyla özgürce bozkırda koşan atanın soluğu, beşikte bebeğine ninniler söylenen annenin maneviyatı, toylarda söylenen geleneksel ezgilerin coşkusu saklıdır. Şaire göre, ana dil var olursa millet de ebediyen var olacaktır.

²⁵² Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 56

²⁵³ Söylemez-Azap, a.g.e., s. 184-185

²⁵⁴ Gülnar Kokyassova, “Kazak Şairi Saken Seyfullin ve Eserleri Üzerine”, *Turkish Studies*, S. 3, C. 1, 2008, s. 315-321

²⁵⁵ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 245

Тағы Да Туған Тіліме ²⁵⁶	Ana Dilime
... есіктегі басыңды төрге апарсам деп едім, өз елінде өгейлі, кісі үйіне кегейлі, кенезелі күйіңе көл қотарсам деп едім. Бұлт басқан көгінді нұр жайнатсам деп едім, тереңдегі кенінді күнге ойнатсам деп едім,	... Есіктегі başını Başköşeye kaldırmak isterdim, Öz yurdunda üvey, Kendi evinde yoksul, Toprağın üstüne Bir göl yapmak isterdim. Bulut sarmış gökyüzünü Nurlandırmak isterdim, Derindeki madenini Yeryüzüne çıkarmak isterdim,

Ulugbek, “Kazak Dili” adını verdiği ve ana dilin önemini anlattığı şiirlerinden sonra, bu kez “Ana Dilime” adını verdiği şiiriyle aynı duyguları farklı yaklaşımlarla devam ettirmektedir. Şair ana dilini öncelikle “töre” yani başköşe anlamına gelen, Kazak Türkleri için kültürel anlamda da değeri yüksek olan kutlu bir makama çıkartmayı arzulamaktadır. Yani ana dilini hakettiği değere yükseltmeyi hedeflemektedir. Onun bu arzusu, ana dilinin maruz kaldığı yıkımlardan kaynaklanmaktadır. Bu yıkımları da şiirin devamındaki mısra aralarına gizlemektedir. İlk yıkım örneği, şairin ana dilinin öz yurdunda garip ve üvey olduğunu söylemesidir: Necip Fazıl’ın da “Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya.” dediği gibi. Bu durum Kazak Türkçesinin, özellikle Sovyetler Birliği döneminde, resmîyette ve halk arasında birincil olarak kullanılmamasına işaret etmektedir. Yani o dönemlerde, Sovyetler Birliği’nin “böl, parçala, yönet” projesindeki dil politikasıyla Kazakistan’da Rusça resmi devlet dili olmuştur. Resmîyet beraberinde halkın dilini de etkilemeye başlamıştır. Kazak Türkçesi zamanla ikincil statüye düşmüştür. Hatta ikinciliğin dışında, kullanılmadığı resmi yerler de olmuştur. Meydana gelen iki dillilik, Kazak Türkçesinin varlığını tehdit etmiştir. Ulugbek, Rus dilinin üstün, Kazak dilinin daha mahalli olarak görüldüğü zamanlara ağır bir eleştiri olarak bu şiirini kaleme almıştır. Berdibay da vaktiyle dilin değer kaybedişini şöyle eleştirmiştir: “Bazen, kendimi memleketinde bu kadar hor görülen bir başka dil var mıdır, diye düşünmekten alamıyorum. Birkaç dil bilse de kendi dilini koruyan halkların sayısı çoktur. Kendi ata yurdumuzda barış içinde yaşayıp da dilimizi bu hale getirmemizin sebebi nedir? Tabii ki milli kimliğimizi, milli şuurumuzu, dinimizi unutmamız ve önemsemememizdir.”²⁵⁷ Berdibay’ın görüşüne bakıldığı zaman dilin düştüğü durumun sorumlusu aslında sadece dış güçlerin

²⁵⁶ Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı* C. III, s. 93

²⁵⁷ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 141

uygulamaya çalıştığı dil politikaları değil, halkın da tutumudur. Bir kesim dile sahip çıkmak için canıyla mücadele verirken, bir kesim de sorgusuzca politikaların uygulayıcısı olmaktadır. Bu uygulayıcılar da aslında milletin menfaati dışında hareket eden ve *Manas* destanından hareketle “közkaman” olarak adlandırılan kişilerdir. Közkamanlar da: “En başta ana dilini bilmeyen, bu yüzden de onu yabancı sayan, halkından kopuk ayrı bir terbiye ile yetişen insanlar arasından çıkarlar. Anadilini bilmediklerinde de milletin yüreğindeki acıyı, ufkundaki ümit ve hayalleri asla hissedemezler. Öz vatanında halkına yabancılaşmış kişilerdir.”²⁵⁸ şeklinde tanımlanmaktadır.

Ulugbek Esdevlet de bazı Kazak Türklerinin kendi diline değer vermemesini, yani közkaman oluşlarını şu şekilde dile getirmiştir: “Genel olarak aynı dili konuşmayan bir toplumda birlik olmaz, birlik olsa da yeterli gücü olmaz. Devlet idarelerinde Kazakçayı kullanmayanlar var. Cumhuriyetimizin geleceği için ana dil yasasının düzenlemesi gerekir.”²⁵⁹ Böylece, ülke içindeki her alanda ana dilin kullanılmasının vurgusunu yapmıştır. Bu duruma benzer görüş, Berdibay’ın şu cümleleriyle desteklenebilir: “İlk önce Kazakların kendi ana diline olan hürmetini uyandırmak gerekir. Biz saygı duymazsak kim saygı duyar dilimize.”²⁶⁰ Milletin, ana diline sahip çıkması gerektiği her iki Kazak aydını tarafından öncelikli konular arasında yer etmiştir. Bununla beraber, öz değerlerin korunmayıp, yüceltilmemesi durumunda başka ideolojilerin millet içinde çok daha kolay yayılacağını da anlam derinliklerine gizlemişlerdir. Ulugbek’in, burada belirttiği dilin resmi makamlarca kullanılıp değer kazandırılması görüşü, aydınların Kazak Türkçesi’ne resmi statü kazandırma mücadelelerini de akla getirmektedir:

Orta Asyalı aydınlar genelde kendi grup kimliklerini güçlendirmek için gayret içinde bulundular. Kendi halklarının tarihini, geçmişini aydınlatmak ve kendi dillerini kullanmaları konusunda cesaretlendirmek için çok mücadele ettiler. Uzun yılların tabularını yıkmaya çalıştılar. Fakat aydınlar arasındaki bu temayüle rağmen Orta Asya toplumunun bazı kesimlerinde, özellikle de yüksek makamdaki devlet adamları Sovyetler Birliği içindeki bu ani bağımsızlık hareketi karşısında hazırlıksız olarak yakalanmış gözüktüler.²⁶¹

²⁵⁸ Rahmankul Berdibay, *Baykal’dan Balkan’a*, Ankara: Bilig Yayınları, 1997, s. 66

²⁵⁹ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. II, s. 365 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktararak kullanılmıştır.)

²⁶⁰ Berdibay, a.g.e., s. 37

²⁶¹ Yay. Haz. Mehmet Aça-Hüseyin Durgut, *Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği*, (Orhan Söylemez: “Kazak Dili ve Kazakistan’da Milli Kimliğin Gelişmesine Etkisi”), İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004, s. 262-263

Ana dilin resmi statü kazanmasının uzamasında bu durum da etkili olmuştur. Neticede, ana dil ile milli kültüre büyük önem veren Nazarbayev, Eylül 1989’da aldığı bir kararla Kazakçayı, Rusçanın yerine, Kazakistan Cumhuriyeti’nin resmi dili ilan etmiştir.²⁶² Ocak 1993’te yapılan Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi’nin Dokuzuncu Oturumunun ikinci toplantısında milletvekilleri tarafından hararetle tartışıldıktan sonra kabul edilen nüshada: “Madde 8: Kazakistan Cumhuriyeti’nde Kazak dili devlet dilidir. Rusça uluslararası dil olarak tanınır. Devlet, uluslararası dil ve diğer dillerin kullanımı ve gelişimini garanti eder.” beyanları yer almıştır. Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi bu tasarıyı olduğu gibi geçirmiş ve 25 Ocak 1993’te ilan etmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası’ndaki resmi dili tanımlayan tasarı bölgelerden, aydınlardan ve halktan büyük ilgi görmüştür.²⁶³ Böylece, aydınların ana dilin resmîyetinde ve halk içinde gereken değeri kazanması için verdiği mücadele de karşılığını bulmuştur. Çıkarılan “Dil Yasası” sayesinde Kazak Türkçesi kaybetmeye başladığı değerini yeniden kazanmıştır. Kazak Türkçesi için “Devlet Dili” tanımı halkın şuurunda yer etmeye başlamıştır. Dilin değerini geri kazanması da milli kültürün gelişmesine hizmet etmiştir. Ana dil için verilen mücadele, milletin geleceği adına önemli izler bırakmıştır. Kazak Türkü, ana dilinde atalarının bıraktığı manevi mirası bulmuştur. Tozlu raflardan indirilen bu miras, milli hazinelerinin anahtarı olmuştur.

Şair şiirin bu bölümünde, “toprağın üstüne göl yapmak” ve “bulut sarmış gökyüzünü nurlandırmak” ifadeleriyle dilinin uğradığı yıkımları silip süpürmek, yerine masmavi bir göl ve gökyüzü bırakmak istemiştir. Bunlar ana dilin özgür ruhunu temsil etmektedir. Bu özgür ruh resmîyetle de birlikte daha da desteklenmiş ve yükseltilmiştir.

...	...
ошақтағы қозыңды	Ocaktaki közünü
тағы жақсам деп едім,	Yeniden yakmak isterdim,
қорамсаққа қол салып,	Sadağa el atıp,
қозыжауырын жебеңді	Kuzu omurgalı okun başını,
теміренін тебіrentіп,	Demirini coşturup,
жауыңа атсам деп едім,	Düşmanına atmak isterdim,
...	...

²⁶² Hizmetli, a.g.m., s. 41

²⁶³ Aça-Durgut, a.g.e., s. 269

Şair, şiirin bu bölümünde ana dilini hem canlandırmak istemiş hem de ona düşmanlık edenlere demirden okunu atmak istemiştir. Yukarıda açıklandığı üzere, Kazakistan’da Rus dilinin birincil dil olarak başta resmî kurumlar ve halk tarafından tercih edilmesi durumu burada da “ana dil ocağının sönme” ile yüz yüze gelmesiyle sembolize edilmiştir. Şair “Ocaktaki közünü yeniden yakmak isterdim” diyerek ana dilini küllerinden yeniden alevlendirmeyi arzulamaktadır. Yani dilin, yeniden Kazakistan sınırları içinde birincil statüye çıkmasını, resmîyette de halk arasında da dolu dolu özgürce konuşulmasını, kültürel mirası ve atalar ruhunu yaşatmasını dilemektedir.

Türkler, demir ile kolayca yayılmışlar, yerleşik üzerinde hakimiyet kurmuşlardır. Demir, diğer madenlerden daha değerlidir; çünkü daha dayanıklıdır. Demir madeninin varlığı bir çağın açılması için önemlidir ve bunun varlığı Türkler tarafından fark edilmiştir. Geniş sahalara hükmedebilmeleri için atın sürati ile demirin vurucu gücü bozkır kültürüne sahip Türkler tarafından kullanılmıştır.²⁶⁴ Şair de “okun başını/demirini coşturup/düşmanına atmak isterdim” derken, Türk milletinin tarih boyunca var olma mücadelesi verirken daima yanından ayırmadığı iki önemli eşyaya atıfta bulunmaktadır: demir ok ve yay. Bu iki önemli savaş aleti tarihte Türklerin gücünü temsil ettiği gibi, şiirde de yine Kazak Türklerinin gücünü temsil etmektedir. Şair burada yayını, dilini yok etme noktasına getirmeye çalışan düşmanlara doğru germiştir. Bu düşmanlar da halkı ana dilinden uzaklaştırmak için mücadele veren Sovyet yönetimi ve halkın içinde yetişip onun değerlerini reddeden közkamandır.

Şairin ateş yakıp, demiri coşturup dili canlandırma ve koruma arzusu, Türkçü ve Turancı ülkünün şu görüşlerinde bütünleşmektedir: “Demir ve ateş!. Ateş demiri oynattı; dağlar eridi; hududlar yıkıldı. Ve büyük Turan’ın yolu açıldı. Ateş ve Demir! İşte Türkleri, bundan üç bin sene evvel ilk esaretten kurtaran kuvvet!.. Bu kuvvet, bugün de Türklüğü son esaretten kurtaracak ve Turan, ancak bu yolda “Bir elde kılıç, bir elde çerağ!” fetholunacaktır.”²⁶⁵ Şair ateş ve demirin gücüyle dilini uğradığı esaretten kurtarmaktadır. Böylece dil Türk birliğinin ve kimliğinin, “ateşi, demiri, kılıcı, oku” yani bağımsızlık mücadelesindeki en güçlü silahlarından biri olmaktadır.

²⁶⁴ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 213

²⁶⁵ Necati Gültepe, *Turan (Turancılık Tarihinin Kaynakları)*, İstanbul: Turan Kültür Vakfı, 1999, s. 181

Tілтұмар ²⁶⁶	Tіlsim
“Алтайда Оспан батыр туы өрлеген, Қасқайып құрбан болған – құр өлмеген: «Қазақтың қасық қанын ішкендердің Қырық жыл тілі күйін жүрер» деген! Қойын дәптерден” Тілтұмардай көгершін мен кептерге, Тұрымтайдың теперіші өткенде, Тұтамдай сөз өткізе алмай өктемге, Еруліге қарулы сай сәттерде, ...	“Osman Batır’ın bayrağı Altay’da göndere çekildi, Korkusuzca kurban oldu, boşuna ölmedi: -Kazak’ın kaşıkla kanını içenlerin Kırk yıl dili yanarmış- denir! Not defterinden” Tılsımlar gibi güvercin ile kebutere, Boz doğanın zorluğu geçince, Bir tutam söz söylenmez hükmüne, Silahlı mücadele anlarında, ...

Şair ön notunda, Түркістан’ın символ isimlerinden olan Осман Батыр’ın bayrağının göndere çekildiğini söyleyerek şiirine başlamaktadır. Осман Батыр, halkını özgürlüğe kavuşturmak için mücadele vermiş bir Түркістан öncüsüdür. Doğu Түркістан’ın hürriyet ve istiklâl mücadelesinde Осман Батур’un önemli bir yeri vardır. Çin komünizmiyle yaptığı bağımsızlık mücadeleleriyle halkın şuurunda silinmez izler bırakmıştır.

Куш, “Түркілерде Гök Tanrı’nın idaresindeki bir varlıktır ve kutsaldır. Bundan dolayı da куш, insan için uğurlу bir canlıdır ve insana iyilik sağlayan bir yanı vardır. Diğer yandan куш, Шаманизм inancı içerisinde ölen birinin ruhu olarak değerlendirilir, ölen kişilerin ruhlarının bir куш olarak göге uçmaları, Түркілерде yaygın bir düşüncedir.”²⁶⁷ Bu yüzden, Türk şairlerinin kuşları символ olarak şiirlerinde tercih ettiği görülmektedir. Ulugbek de hem güvercinler hem doğанla bu kullanıma yer vermektedir. Şiirde güверcin ve kebuterin tılsımlı oluşу söylenmektedir. Kebutер sözlükte: “Güверcin, gönül güверcini ve posta güверcini” olarak açıklанmaktadır.²⁶⁸ Buradaki her iki güверcin bağımsızlığın символü olmaktadır. Özellikle kebuterin gönül güверcini oluşу, bağımsızlığın halkın gönlüne yer etmesiyle temsil edilmek istenmektedir. Zorluğu geçen bozdoğan da bağımsızlık mücadelesi veren Kazak Түркіlerini temsil etmektedir. Bu mücadele, hem zorluk hem de silahlı mücadele zamanları olarak şiirde geçmektedir. Doğан da Türk kültüründe önem kazanmış bir canlıdır. Özellikle eski zamanlarda haberleşme aracı olarak kullanılmıştır. Şair güверcinleri, gönül kuşlarını dille ilgili şiire koyarak, dilini gönül güверciniyle

²⁶⁶ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 3

²⁶⁷ <https://www.altayli.net/turk-mitolojisiinde-kuşlar.html> (08.06.2022)

²⁶⁸ <https://www.osmanice.com/osmanlica-15137-nedir-ne-demek.html> (08.06.2022)

halkının yüreğine, boz doğan ve güvercinle de göklere özgürlüğe çıkarmak istemektedir.

Ортекелер орғығандай бөктерге Өлеңдерім өріп шықты дәптерге... Өртке, дертке, сертке малған – қысса-жыр, Шыңыраудан қайнап шыққан құса бұл, Оу, Алашым, ақыныңды шет көрме... Шерін төккен шайырда жоқ бет-перде, Тіліне ешкім сала алмайды тұсауыл!	Dağ keçileri otlar gibi yamaçlarda, Şiirlerim örülüp çıktı deftere... Ateşe, hastalığa, yemine batırılan kıssa, şiir, Dipsiz kuyudan kaynayıp çıkan kaygı bu, Ah, Alaş'ım şairini yad görme... Şerrini döken şairde yüz perdesi yok, Diline hiç kimse köstek olamaz!
--	--

Kuyu bir depolama mekânıdır. Kuyu, bellek gibi, bireyin geçmişle ilişki kurmasına yarayan bir araç niteliğindedir. Karanlık ve derin bir mekândır.²⁶⁹ Şiirde geçen dipsiz kuyu da şairin, dağın yamaçlarından örülüp çıkan “ateşli, hastalıklı ve yeminli” şiirlerinin derinliğini ve depolama kaynağını temsil etmektedir. Milletin kaygısıyla kaygılanan şair, bu durum sonucunda dipsiz kuyuda kaydattığı şiirlerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Şiirin ateşli olması bağımsızlık arzusunun yüksekliğini, hastalıklı olması milletin çektiği kaygılardan ilham almasını ve yeminli olması millet yolunda sonsuza dek hizmet edeceğini temsil etmektedir. Böylece şair, milli ruh olan Alaş tarafından yad görülmemeyi de dilemektedir.

Devamında, şairin “yüz perdesinin” olmaması kalemini özgürce kullanmasına işaret etmektedir. Yine “diline kimse köstek olamaz” derken, kendi diliyle düşüncelerini özgürce ifade edebileceğini göstermektedir. Bu durum özellikle Sovyet döneminde şairlerin ve aydınların hem kullandığı dile hem de düşünce özgürlüğüne indirilen demir perdeyi akla getirmektedir. Aydınlar kendi diliyle yazmaktan ve özgürce fikir beyan etmekten alıkonulmaya çalışılmış ve siyasi ideolojiye de hizmet ettirilmeye baskılanmıştır. Bu demir perdeden dolayı da Ulugbek, şairlerin yüz perdesinin olmadığına vurgulamak istemiştir. Böylece bu ifadelerle, dil ve görüş özgürlüğü dile getirilmektedir. Şairin bu şiiri sadece dil üzerine değildir. Bakıldığı zaman, dil vurgusu şiirinin son bölümünde yapılmaktadır. Bu yüzden Tılsım şiiri, hem dil adına hem de bağımsızlık adına verilen mücadelelerin temsili olmaktadır.

Ontolojik tabakalar olarak bakıldığında, Ulugbek'in bu temadaki obje tabakasını şiirlerin yukarıda anlam derinliğine inildiği yerler oluşturmaktadır. Bu temanın

²⁶⁹ Tunç, a.g.e., s. 151-152

karakter tabakası da eserlerini başından beri Kazak Türkçesiyle kaleme alan ve milli dilin resmi statü kazanmasında rol oynayan Ulugbek'in milliyetçi kişiliğinin şiirlerine tezahür ettiğini göstermektedir. Berdibay dil hakkında şu görüşlere yer vermiştir: “Dil milletlerin kahramanlık bayrağıdır! Şairin yavaş yavaş parçalanarak yabancılaşan halkımızın kusurlarını dile getirip halkını doğruya, güzele çağırmaktan başka çaresi yoktur. Dil mücadelesi bizim halkımızın son kalesi durumundadır, buradan geriye adım atacak yerimiz kalmamıştır.”²⁷⁰ Dil milletin kırmızı çizgisi olarak görülmüştür. Berdibay'ın dediği gibi şair Ulugbek de alinyazısı tabakası bağlamında, dil konusunda devletin ve halkın eksiklerini dile getirip, onları ana dilinin güzelliğine çağırmaktadır. Dillerini yok etmeye çalışan dış güçlere de devlet ve halk olarak milli birlik ve beraberlik içinde olacaklarının göndermesini yapmaktadır.

4.5 Din Temalı Şiirler

Din, milli kimliği oluşturan diğer unsurların bekçisidir. İnanç değerlerini kaybeden elindeki diğer değerleri de kaybeder. İnanç kişinin fitratıdır. Din, basit olarak bir inançlar ve ibadetler mecmuasıdır diye tarif edilebilir.²⁷¹ Halkın başına gelen zor günlerinde doğru yoldan saptırmayan, birliğini koruyan, dışarıdan gelen düşmanlara boyun eğdirmeyen, milleti yıldırmayan güç, “iman” gücüdür. Karnı doyunca Allah'ı unutturmayan, tövbe ettiren, zor günlerde sabır veren, hayır ve merhameti unutturmayan da “inanç” gücüdür. İnsanları açgözlülükten, para ve koltuk sevgisinden, aldatma ve yalan gibi kötü alışkanlıklardan koruyan, hükümdarlar da işçi de Allah'ın kulları olduğunu ve insanlar birbirine dost olması gerektiğini akıllarına sindiren de işte bu inançtır.²⁷²

Bozkır Türk topluluğunun asıl dini Gök Tanrı diniydi. Eski çağlarda başka hiçbir kavim ile iştiraki olmayan bu inanç sisteminde Tengri (Tanrı) en yüksek varlık olarak itikadın merkezinde yer almıştı. Yaratıcı, tam iktidar sahibiydi. Aynı zamanda “semavi” mahiyeti haiz olup, çok kere “Gök Tanrı” diye anılıyordu.²⁷³ Sonraki yıllarda, Kazakistan'da yaygınlaşan İslam dini zamanla Hristiyan dinini de Buda dinini

²⁷⁰ Berdibay, *Baykal'dan Balkan'a*, s. 252-284

²⁷¹ Kaplan, *Kültür ve Dil*, s. 16

²⁷² Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 146

²⁷³ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 163-164

de Zoroastriya dinini de mahalli putperestliğı de etkisiz hale getirip ortadan kaldırdı. X. yüzyılın başında, Karahanlılar hanedanının kurucusu Saltuk Buğra İslamiyet'i kabul etti. Onun oğlu Buğrahan Harun b. Musa 960'da İslam'ı devletin dini olarak ilan etti. Yeni din yavaş yavaş göçebeler arasında yayıldı. Meşhur tarihçi İbn Havkal, Farab, Kencid ve Şaş arasında göçebe Müslüman Türkler olduğunu yazmıştır. XI.-XIII. yüzyıllarda, İslam dininin Kıpçaklar arasında yayıldığı hususunda bilgiler mevcuttur.²⁷⁴ Güney Kazakistan'ın yerleşik tarım havzasında da İslam başlıca din haline gelmiştir. Yeseviye ve Nakşibendiye gibi tasavvuf akımlarının etkisi güçlenmekle birlikte, göçebe halkın Şamanizm ve atalar kültü de devam etmiştir.²⁷⁵

Kazakistan'da en geniş yayılan din İslam oldu. İslam dininin etkili yayıldığı merkezler Türkistan, Harezmi ve Buhara idi. Kazaklar arasında İslam dini köklerini derinlere kadar salınamadı. Halk İslami farzları gereğince yerine getiremedi. Böylece eskisi gibi "Tengri" (göğe baş eğme) inancını temel alan eski dinin gelenekleri devam ettirildi. Eski Türkler devrinde bile bu inanç tek tanrılığı esas alıyordu. XV.-XVII. yüzyıllarda "Tengri" inancı, İslam inancı ile hala rekabet halindeydi. İslam dininin emirlerine aykırı olmasına rağmen, Kazaklar atalar ruhundan medet uman ecdat kültüne saygıyı devam ettirdi.²⁷⁶ Sonraları Müslümanlık, Sovyet dönemi boyunca yok edilmeye çalışılsa da Kazak Türkleri arasında varlığını korumaya devam etmiştir. Son yıllarda bu konuda bir şuurlanma ve Müslüman kimliğini benimseme de söz konusudur. Berdibay konu üzerine şu görüşlerini beyan etmiştir:

Din kendi görevini yapmalı. Onun görevi, insana iman ve ahlakı öğretmek, hayır işleri ve merhamete yönlendirmektir. Rusya İslam dinine neden karşı oldu? O, halkı geleneksel dininden ayırmayı amaçlamıştı. Şimdi buna kimse inanmaz ama bir zamanlar "Tanrısızlar kurumu" vardı. Şimdi her şey değişti, medreseler açılmakta. Dini bayramlarımızı kutluyoruz.²⁷⁷

Din temalı şiirlerin Semantik tabakası aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. 5. Semantik tabaka

Kelimenin Kullanımı	Kelimenin Göndergesi
Şair	Yaratıcı/Allah
Şiir	Allah'ın yeryüzündeki nizamı

²⁷⁴ Kara, a.g.e., s. 134

²⁷⁵ Kara, a.g.e., s. 172

²⁷⁶ Kara, a.g.e., s. 353

²⁷⁷ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 117

Tablo 4. 5.'nin Devamı

Yazılı Kanun	Kader ve kaza
Ateş	Güç
Uçurum	Ölüm
Elem	Kazak halkının acıları
Köz	Yeniden diriliş
Demir/Mermi	Güç
İhanet	Dış düşman, közkaman
Az olmak	Sadece Kazak Türkleri
Çok olmak	Türk birliği
Takılmayan taç	Bağımsızlık mücadelesi
Oturmayan taht	Bağımsızlık mücadelesi
Ucube	Düşman
Çöl	Sömürü
Kuş	Özgürlük
Zemzem	Aranma, temizlik
Hazretler	Türkistan Evliyalari
Ak söz	Dua
Kitap	Kur'an-ı Kerim
Taş	Mezar taşı
Mum	İlim ışığı
Bulut	Zor zamanlar
Sarık	Alimler
Kanat çırpma	Özgürlük
Uçmak	Kitabın ilmiyle yükselmek

Жаратқан ²⁷⁸	Yaradan
О, жаратқан, сен ақынсың мен білсем, бар әлемді ұйқастырып бердің сен, шүкір Алла, таң келеді сібірлеп, қайтер едік мәңгі түнді төндірсен?!	Ey Yaradan, Sen şairsin ben bilsem, Bütün dünyayı nizamla yarattın sen, Şükür Allah, Tan geldi fısıldayıp, Dönerdik sonsuz geceyi döndürsen?!
Тіршілікті бар әлемге таратқан, ең ұлы ақын сен боларсың, жаратқан, жұлдыз толы жырларыңды жаттаймын Ғалам деген, Ғарыш деген парақтан.	Hayatı tüm aleme yayan, En ulu şair sen olursun, Yaradan, Yıldızlarla dolu şiirlerini ezberliyorum Alem denen, Arş denen sayfadan.

Divân edebiyatında önemli bir tema olarak işlenen ve Tanzimat sonrası edebiyatında da devam eden tevhîd ve münâcâtlarda, Allah'ın kudreti, onun yaratma gücünün eşyada tecellisi, her şeyin Allah'ın açık bir şekilde göstermesi, kâinâtın şaşırtıcı nizamı, bu nizam karşısında duyulan hayret ve aczin ifadesi ortak maddeler olarak yer

²⁷⁸ Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı*, C. III, s. 172

alır. Tanzimat'tan sonraki devrede yazılan tevhîd ve münâcâtlarda ise, bunlardan ayrı ve yeni olarak kâinât karşısında duyulan hayretin hayranlığa dönüştüğü anlatılır. Ayrıca, Allah'ın varlığını inkâr edenlere cevap verilir ve materyalistlerin tesadüf nazariyesine karşı çıkılarak kâinâtın bir tesadüf eseri değil, Tanrı'nın iradesi ile yaratıldığı anlatılır. Bunlardan başka Allah'ın varlığının sâdece iman ile değil, eşyadaki tecellisine bakarak, akıl ile de kabul edileceği söz konusu edilir.²⁷⁹ Bu yaklaşım Türk Edebiyatının temsilcilerinden olan Şinasi'nin kaleme aldığı Münacat adlı eserinde görülmektedir. Şinasi, şiirinde insanı varlıkla beraber Tanrı'nın da karşısına çıkarır. Gökyüzü ve yıldızları seyrettirir, onlarla Tanrı'nın kudret ve aydınlığını gösterir. Şinasi'nin Tanrı'ya ve onun eseri olan kâinata hayran olduğu aşikârdır. Kâinat güzel ve manalı, insan günahkâr ama Tanrı bağışlayıcı ve merhamet edicidir. Şinasi, dini dünya görüşünden çıkmaz fakat dine bakış tarzını değiştirir. Tanrı sadece ölüm tanrısı değil, aynı zamanda ve bilhassa hayat tanrısı olur. Şinasi'nin manzumesi, geleceğe doğru açılan büyük bir yolun başlangıcı gibidir. Münacat, muhteva bakımından iki kısma ayrılabilir: şair 1.-20. beyitlerde Tanrı ile kâinat arasındaki münasebetten, 10.-20. beyitlerde kendisi ile Tanrı arasındaki münasebetten bahseder. Münacat'ın iki kısmı, iki basit fikirde toplanabilir: Birincisi, Tanrı kâinatın hakimidir yahut kâinat Tanrı'nın varlığını ispat eder. İkincisi, Tanrı insanı bağışlar.²⁸⁰ Şinasi'nin söz konusu Münacat eserinden bir bölüm ise şöyledir:

Hak-Teala azamet aleminin padişehi
La-mekandır olamaz devletin taht-ı gehi
...
Eser-i hikmetidir yerle göğün bünyadı
Dolu boş cümle yed-i kudretinin icadı
...
Varlığın bilme ne hacet küre-i alem ile
Yeter isbatına halk ettiği bir zerre bile²⁸¹

Divan edebiyatında ve Şinasi'nin “Münacat” adlı eserinde görülen “Allah, Yaratıcı, İlâh” temaları benzer bir işleyişle, şair Ulugbek Esdevlet'in “Yaradan” adlı şiirinde görülmektedir. Ulugbek şiirinde, Allah'ı ulu bir şair olarak dile getirmektedir. Bir şair nasıl tılsımlı dünyasında şiirlerini örüyor ve meydana çıkarıyorsa, Ulugbek'e göre Allah da dünya nizamını gizemler içindeki bir güçten oluşturmaktadır. Şaire göre

²⁷⁹ Adem Çalışkan, “Bir Tür Olarak Münâcât ve İbrahim Şinâsî Efendi'nin ‘Münâcât’ının Tahlili”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 43, C. 9, 2016, s. 107

²⁸⁰ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, s. 31-32

²⁸¹ Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, s. 33-38

Allah'ın dünya nizamı, yıldızlarla dolu bir şiir olmaktadır. Yıldızlı olması bu nizamın eşsiz güzelliğini, şiir olması da içinde nice semboller saklayan gizemli bir dünya olduğunu temsil etmektedir. Ulugbek'in aynı zamanda Allah'a şükretmesi ve onu en ulu görmesi, Allah'a olan imanını, saygısını ve sevgisini göstermektedir.

Бар әлемді үйлестірген бір өзің, күн кештірген, тілdestірген бір өзің, ұйқаспаса жақсылық пен жамандық ол да сенің ақынға тән мінезің!	Tüm alemleri tanzim eden bir sensin, Gündüzü geceleştiren, Dile getiren bir sensin, Uyuşmazsa iyilik ve kötülük O da senin şaire has karakterin!
Өмір деген тұнып тұрған заңдылық, бәрі орнында: жер-көк, адам, мал-мүлік,	Ömür denilen yazılı kanun, Hepsi yerinde: Yer, gök, İnsan, Malk, mülk,

Şiirin devamında, Allah'a "tüm alemleri tanzim eden bir sen" diye hitap edilmesi, Allah'ın varlığını ve birliğini göstermektedir. Dünya nizamında iyilik ve kötülük de yer almaktadır. Bu aynı zamanda Müslümanların "hayır ve şer Allah'tan gelir" inancına da işaret etmektedir. Ayrıca hayır ve şer konusunda, "hayır bilinenlerde şer, şer bilinenlerde hayır vardır" şeklinde bir inanç da vardır. Bu durum Bakara Suresi'nde ise şöyle geçmektedir: "Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz bilmezsiniz."²⁸² Buradan hareketle şiirde geçen iyilik ve kötülük de bir şeylerin zıddıyla manaya kavuştuğunun göstergesidir. Şiirdeki yazılı kanun ise İslam'da imanın altı şartından biri olan "kadere ve kazaya" iman etmeye karşılık gelmektedir. Yazılı kanun aynı zamanda *Kur'an-ı Kerim*'e de işaret etmektedir.

Genel itibarıyla: "Tanrı, azamet padişahıdır; fakat ondan ayırdır ve mekânın ötesindedir. Varlık, onun eseridir; onun emirlerine mutlak surette boyun eğer. Yer onun emriyle gece gündüz hareket eder. Mevsimler, onun emrine göre değişir. Güneş onun merhamet ışığının bir şulesidir. Yıldızlar onun yüce heybetinin kıvılcımlarıdır."²⁸³ şeklinde Şinasi'nin Münacat adlı eserinde geçen ana fikirler Ulugbek'in Yaradan adlı şiirinin de özünü oluşturmaktadır. Bu şiirde de Allah ve

²⁸² *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, Ayet 216, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/223/216-ayet-tefsiri> (08.06.2022)

²⁸³ Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, s. 35

kâinat arasındaki uyum, Allah'ın varlığı ve birliği, Allah'ın arş denen aleme yaydığı nizamı ve Allah'a olan iman ve sevgi vurgulanmaktadır.

Салауат ²⁸⁴	Salavat
... Ұшқын едік, от болдық, Көмір едік, шоқ болдық, Темір едік, оқ болдық. Көрдік қилы махаббат пен ғадауат.	... Kıvılcımdık, ateş olduk, Kömürdük, köz olduk, Demirdik, mermi olduk. Gördük nice sevgi ve ihaneti.
Аз да болдық, көп болдық, Аш та болдық, тоқ болдық, Бар да болдық, жоқ болдық, Шүкір, тәуба, барлығына – қанағат!	Az da olduk çok da Aç da olduk tok da Var da olduk yok da Şükür, tövbe, hepsine kanaat!

Hız. Mevlâna, ömrünün hûlasasının “Hamdım, piştim, yandım.” olduğunu söylerken büyük âlem olarak vasıflandırdığı insanın maneviyat yolculuğunu tarif etmiştir. Zorluklar ve sıkıntılarla pişe pişe olgunlaşır insan. Pişmek acılara, ayrılıklara, hüznönlere ve kederlere maruz kalmak ve sabretmektir: “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele!”²⁸⁵ Ham meyvenin güneşin ateşiiyle pişip olgunlaşması misali insan da bu sınamalarla pişer ve olgunlaşır. Hız. Mevlâna çekilen meşakkatlerin insanı nasıl olgunlaştırdığını şöyle resmeder: “Hiçbir ayna tekrar demir olmadı. Hiçbir ekmek dönüp de yeniden buğday olmadı. Hiçbir üzüm tekrar koruk hâline dönmedi. Piş ve olgunlaş, yani iyice yan ki bozulmaktan kurtul!”²⁸⁶ Ulugbek de kıvılcımdan ateş, kömürden köz, demirden mermi olduğunu söylediğı Kazak Türklerini, gördükleri sevgi ve ihanetler karşısında manevi bir olgunluğa erıştirmektedir. Burada sevgi de ihanet de insanın manevi yönünü eğitmekte ve onun yaşamına şekil vermektedir. Aynı zamanda *Kur'an-ı Kerim*'in, Bakara Suresi'nden alınan örnek ayette olduğu gibi, Kazak Türkleri zaman zaman zorluklarla, açlıklarla ve canlarıyla sınanmışlardır. Örneğın, 1919-1922 ve 1932-1933 yılları, Kazakistan tarihine açlık, kıtlık ve kuraklık dönemi olarak geçmiştir. Şaire göre Kazak Türkleri, ihanet kelimesine sığdırılmış “Savaş, kıtlık, açlık, yıkım, can kayıpları, var olma mücadelesi...” gibi birçok olumsuzluğa karşı, sevgi kelimesine sığdırılan önce Allah inancı ve sevgisinden, sonra millet şuuru ile sevgisinden ve vatan birliğı ile sevgisinden güç alarak varlığını ayakta

²⁸⁴ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 48

²⁸⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 2/155. Ayet.

²⁸⁶ Lamia Levent Abul, “Hamdım Piştim Yandım”, *Diyanet Dergisi*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=32944> (08.06.2022)

tutmaktadır. Ulugbek ve Kazak Türkleri, her zorluğa rağmen sabretmekte ve Allah’a şükretmektedir. Milli kimlik bağlamında da dinin güç verici bu özelliği şu görüşlerle desteklenebilir: “Ne olursa olsun, Kazak halkına asırlar önce kabul ettiği İslam dini topluma geri dönmesi lazım. Bu özellikle de halkımızın geleceği tehlike içinde olduğu bugünlerde şarttır. Batı kültürünün kötü etkilerinden korunmak için de dinin güçlü desteği lazım.”²⁸⁷

Иілмеген басымыз, Киілмеген тәжіміз, Отырмаған тағымыз, Бұйырмаған бағымыз – Бір Құдайға аманат!	Eğilmeyen başımız, Takılmayan tacımız, Oturmayan tahtımız, Nasip olmayan rızkımız, Tek Allah’a emanet!
--	--

Şiirin devamında her şeyin Allah’tan geldiği inancı sürdürülmektedir. Şair, “eğilmeyen baş” derken milli bağımsızlıklarını, “takılmayan taç ve oturmayan taht” derken de bağımsızlık mücadelesi verilen zor zamanları sembolize etmiştir. Nasip olmayan rızık ise, öncelikle açlık yıllarına ve genel olarak imtihan edilen her şeye karşılık gelmektedir. Şair, tevekkül ederek şiirini bitirmektedir. Tevekkül de Allah’a güvenmek, her şeyi O’na havale etmek ve kadere teslim olmaktır. Şiirde de hayatın tüm zorluklarına rağmen Allah’a sığınma söz konusu olmaktadır:

“Onlar başlarına bir musibet geldiğinde, ‘Doğrusu biz Allah’a aitiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz.’ derler.” (Bakara Suresi, 2/156.) Rabbimizin her işi hikmet ileler. Pişmek, musibet ve sıkıntılara sabredip ibret ve hikmet nazarıyla bakabilmektir. O’ndan gelen her şeye razı olmaktır. O’ndan razı olmak O’nun yakınlığına ermektir. Bu yakınlığı müşahade edenler için her hâl güzeldir. Yunus şu dizelerinde “Hoştur bana senden gelen/ Ya gonca gül yahut diken/ Ya hilatü yahut kefen/ Kahrın da hoş lütfün da hoş.” derken, pişmiş, olgunlaşmış ve kurbiyyete ermiş bir ruhla ses vermektedir.²⁸⁸

Gerek İslam gerek Gök Tanrıçılık gerek Şamanizm gerekse de Atalar Kültü, Türkistan toprakları üzerinde hüküm süren Türk milletine bir ruh kazandırmıştır. Bu ruh onların tüm zorluklara göğüs germesinde bir kalkan görevi görmüştür. Böylece dinin sağladığı manevi yükseliş ve iman ateşi, milli duygularla harmanlanmış ve bir kimlik vücuda getirmiştir. Şiirde de Allah’a olan imanının yanında, İslam’ın Türkistan topraklarına

²⁸⁷ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 139

²⁸⁸ Lamia Levent Abul, “Hamdım Piştim Yandım”, *Diyanet Dergisi*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=32944> (08.06.2022)

yayıldığı zamanlardan beri onunla bütünleşmekte olan Kazak Türklerinin milli/manevi gücüne değinilmiştir.

Қажылық ²⁸⁹	Насılık ²⁹⁰
Иншалла! Мен де бардым қажылыққа, Қажылық пешенеме жазылып па? Санамда сыналаған сәуле қалды, Секілді қалған кеме Қазығұртта.	İnşAllah! Ben de gittim hacca, Hacılık kaderime yazılmış mı? Aklımda parıldayan ışık kaldı, Tıpkı Kazıkurt'ta kalan Nuh Gemisi gibi.
... Жауығып жалмауыз бен мыстан маған, Жазмышпен жағаласар күш қалмаған. Кейде мен шөлейттей боп құс қонбаған, Нұр күтем құдыреті құшті Алладан.	... Bir korkunç ucube saldırır gibi bana, Kaderle yarışacak güç kalmadı. Bazen kuş uçmayan çöller gibi, Nur beklerim yüce Allah'tan.

Hac kelimesinin asıl anlamının “bir şeyin etrafında dönme, dolaşma ve halka oyunu” olduğu, daha sonra bayram manasını kazandığı belirtilmektedir. Arapça’da “gitmek, yönelmek; ziyaret etmek” anlamlarına gelen hac kelimesi, fıkıh terimi olarak imkânı olan her Müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe’yi, Arafat, Müzdelife ve Mina’yı ziyaret etmek ve belli bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadeti ifade eder. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapça’da hâc, Türkçe’de hacı denir.²⁹¹ Hacılık, dini inanışlar gereği kutsal sayılan toprakları ziyaret etmektir. Bu ziyaretle birlikte manevi bir arınma arzusu söz konusudur. Aynı zamanda dini değerlerini yüceltme, yaşatma ve yeni nesillere aktarma adına da önemli bir görevdir. Hacılık, İslam’ın da beş şartından biridir. Şair hacılığa gitmek istemekle manevi bir arınma sürecine girmektedir. Burada aklında kalan parlak ışık ise Allah’ın nurudur. Bu nuru şiirin devamında “Nur beklerim yüce Allah’tan.” diyerek daha açık bir şekilde tekrar belirtmektedir.

Kazakların “Qazıqurt tavı” olarak adlandırdıkları meşhur mitolojik motifteki efsanelerinde beş tür evcil hayvan hakkında dörtlükler vardır; Atın piri Cılcışı/Qambar Ata, devenin piri Oysıl Qara, ineğin piri Zengi Baba, koyunun piri Şopan Ata ve keçinin piri Seksek Ata’dır. Eski dini kavramlarla ilgili bu efsanede, Hz. Nuh Peygamber zamanında olan tufan anlatılır. Dini motifli bu rivayete göre, selden bir tek Kazıkurt Dağı kalır. Bu dağ Güney Kazakistan bölgesinde bulunmaktadır. Nuh

²⁸⁹ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 55

²⁹⁰ Esdevlet, *Şiirler*, s. 29 (Şiirin aktarımı bu kaynaktan alınmıştır.)

²⁹¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hac> (09.06.2022)

Peygamber’in gemisi bu dağ üzerine gelip durur.²⁹² Mağcan Cumabayev’in Türkistan adlı şiirinde de bu dağ şöyle geçmektedir: “Kutsal Kazıkurt Dağı olmasaydı/Nuh’un gemisi tufanda nasıl dururdu?”²⁹³ Kazak efsanelerinde geçen ve şairlerin şiirlerine konu olan Kazıkurt Dağı, Ulugbek’in şiirinde de yer almaktadır. Efsanedeki gibi şair de Kazıkurt Dağı’nın, Nuh’un Gemisi için bir durak olduğunu belirtmektedir. Dünyanın sular altında kalacağı ve sadece belirli canlı türlerinin bu gemi içinde yer alıp yaşamaya devam edeceği bu olay, Kazak Türklerinin efsanesinde yeniden dirilişi de temsil etmektedir.

Şiirde geçen, “korkunç ucube, güçsüzlük ve çöl” de zor zamanlara yapılan bir göndermedir. Korkunç ucube, dış düşmanlar için kullanılmaktadır. Dış düşmanlarla yapılan mücadeleler de halkı güçsüz bırakmıştır. Çöl de yapılan sömürülere karşı bir göndermedir. Çekilen bunca zorluğun karşısında şair, Allah’a sığınıp, nur beklemektedir. Hacılık göreviyle de bu sıkıntılarından arınmayı, artık manevi huzura erişmeyi arzulamaktadır.

Жүрегім – Зәмзәм суы тұмасындай, Тілегім – Хазіреттің дұғасындай.	Yüreğim, Zemzemden doğmuş gibi, Dileğim, Hazretlerin duası gibi.
...	...
Ақ сөзің адыра қап асыл алмас, Жігерің құм болған соң ашынар бас.	Ak sözün parıldar elmas gibi, İraden kum gibi aғарır baş.
Ақын боп туғаннан соң амалың не, Бір Алладан басқаға бас ие алмас!	Şair olduktan sonra amelin ne, Bir olan Allah’tan başkasına secde olmaz.

Zemzem, Mescid-i Harâm’da Hacerülesved’in tam karşısında Kâbe’ye 19 m uzaklıkta yer alır. Suya bu isim “bol ve akılcı olma, Cebrâil’in konuşma sesi, akarken çıkardığı ses, şimşek sesi, nereden geldiği belli olmayan ses” anlamlarındaki zemzem ile arasında bir ilişki kurularak verilmiştir. Rivayete göre, Hz. İbrâhim’in kendilerine bıraktığı az miktardaki su ve erzakın tükenmesi üzerine ıssız Mekke vadisinde oğlu İsmâil’in susuzluktan ölmesinden endişe eden Hâcer, Safâ ile Merve tepeleri arasında su aramaya başlamış, gidiş gelişlerinin sayısı yediye ulaştığında Merve tepesinde iken oğlunu bıraktığı yerden bir ses işiterek Cebrâil tarafından kazılan topraktan su kaynadığını fark etmiştir. Çıkan su ile İsmâil’in oynadığını görmüş ve suyun önünü

²⁹² Koç vd., *Kazak Edebiyatı I*, s. 56-57

²⁹³ Hüseyin Kahraman Mutlu, “Mağjan Jumabayev ve “Türkistan” Şiiri”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKİAD)*, C. 1, S. 2, 2017, s. 63

keserek bir gölcük oluşturmaya çalışmıştır. Mekke vadisinde kendilerine su ihsan ettiği için Allah’a şükretmiştir. Öte yandan Hâcer’in zemzemi ararken Safâ ile Merve tepeleri arasında yedi defa gidip gelmesi hac ve umre menâsiki içerisinde yer alan sa‘yin temelini teşkil etmiştir. Hz. Muhammed’in hayatında da zemzemin çok özel bir yeri vardır. Onun dört beş yaşlarında sütannesinin yanında iken, on yaşlarında bulunurken, kendisine ilk vahiy geldiğinde Hira’da ve Miraç gecesinde olmak üzere dört defa göğsünün yarılarak kalbinin çıkarılıp zemzemle yıkandığı rivayet edilir. İnşirâh Sûresi’nin, “Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?” meâlindeki ilk âyeti, Hz. Muhammed’in çıkarılan kalbinin zemzemle yıkandıktan sonra ilim ve hikmetle doldurulup tekrar yerine konulduğu şeklinde yorumlanmıştır.²⁹⁴ Böylece Zemzem, Allah tarafından gönderilen, Kâbe yakınlarındaki bir kuyudan çıkan ve Müslümanların büyük değer verdiği kutsal bir su olmuştur.

Şair Ulugbek de Müslümanlık için kutsal olan bu suya şiirinde yer vermektedir. Yukarıda Zemzem suyunun, hacılıkla olan bağlantısı verilmiştir. Dolayısıyla bu suyun kutsallıkları “Hacılık” adlı şiirde gün yüzüne çıkmaktadır. Özellikle yüreğinin Zemzem’den doğmuş olduğunu söyleyen şair, Hz. Muhammed’in dört defa kalbinin Zemzem ile yıkanması mucizesine işaret etmektedir. Bu mucizevi olaydan hareketle şair kendi yüreğinin ve ilminin de Zemzem suyuyla arındırılmasını Allah’tan dilemektedir. Bunun için Hazretler gibi yani Allah dostları gibi dua etmektedir. Elmas gibi parıldayan ak sözler de bu Hazretlerin kutlu dualarıdır. Ulugbek en sonunda da kutsal arınmayla kendisini şair olup çıkarsa da en ulu olarak Allah’ı görmektedir. Allah’ın varlığını ve birliğini dile getirmekte, Allah’a iman ve secde etmektedir.

Тас Кіран²⁹⁵	Таş Kitap
<i>“Ей, көктегі қара кітап... Мұхамед Салық”</i>	<i>“Еу gökteki kara kitap... Muhammed Salık”</i>
Ата-анамның басына	Baba-anamın başına
Алкүрең тастан ойғызып,	Gri taştan oyulup,
Ашылған кітап қойғызып,	Аçılan kitabı bırakıp,
Алдында кейде отырам,	Önünde bazen otururum,
Аруақтарды ойлап, ой мүжіп.	Ruhları düşünüp, düşünce kemirip.
...	...
Түнде бар мейлі, күндіз бар,	İster gece ister gündüz,
Окиды Ай, Күн, Жұлдыздар.	Okudu Ay, Güneş, Yıldızlar.
Түгесу үшін тәпсірін	Tamamlamak için tefsirini
Жете де қоймас жүз жылдар.	Yetmez ki yüz yıllar.

²⁹⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/zemzem> (09.06.2022)

²⁹⁵ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. I, s. 344

Ulugbek *Kur'an-ı Kerim*'i anlattığı bu şiirine, *Kur'an-ı Kerim*'i gökteki bir kitap olarak gören Muhammed Salih'in sözlerinden yaptığı alıntıyla başlamaktadır. Muhammed Salih de Türkistan özgürlüğü için mücadele etmiş ve Sovyetlerden sonra İslam Kerimov'un baskıları sonucu ülkeden çıkmak zorunda kalmış bir Özbek şairdir. *Türkistan Şuuru* adlı bir şiir kitabı da vardır.

Ulugbek şiirde, baba-anasının başına bu kitabı bırakıp, oturduğunu ve ruhları düşündüğünü söylerken de atalarının mezarlığında olduğunu, onları düşündüğünü ve onlara bu kitap dediği *Kur'an-ı Kerim*'den ayetler okuduğunu tasvir etmektedir. İslam geleneğinde de Müslümanlar ölen kişinin yıl dönümünde, bayram arifeleri ve Cuma günü gibi özel günlerde büyüklerinin mezarlarını ziyaret edip, *Kur'an-ı Kerim* okumaktadırlar. Şair devamında, “tefsirini tamamlamak için yetmez yüzyıllar” ifadelerini kullanarak da *Kur'an-ı Kerim*'in anlam derinliklerine işaret etmektedir. Şairin, “yıldız, güneş ve ayın” bile okuduğunu düşündüğü *Kur'an*, nice mucizelere, nice peygamberlere, nice olaylara yer vermekte, Allah'ın emir ve yasaklarını içermekte ve İslam'ın en değerli kutsallarından biri olmaktadır.

Ары да бері ауатын, Түнеріп кейде жауатын, – Ашылған сол бір кітаптан, – Ақша бұлт ашты-ау сауатын...	Ötesi de beri havanın, Bulut kaplayıp bazen yağır, Açılan bu bir kitaptan, Akça bulut açtı ilmi...
Тағдырдан көріп қыспақ көп, Қабірдің басын қыстап кеп, Қанатын қағып сол кітап Талпынып жатыр ұшпақ боп...	Takdirden görüp baskı çok, Kabrin başı sıkıştırıp sarık, Kanatını çırpıp bu kitap Uçmaya gayret ediyor...

Şiirin bu bölümünde de *Kur'an*'ın, ilim dolu olduğu anlatılmaktadır. Kitabın bu ilmini akça buluttan alması, onun Allah tarafından yeryüzüne indirilmesine karşılık gelmektedir. Kitabın kanat çırpıp uçma gayreti ise Müslümanları doğru yola sevk etmek adına bir rehber olmasını göstermektedir. Müslümanlar bu kitapla kuş gibi özgür, masum ve yükseldikleri tertemiz gökyüzünde Allah'a daha da yakın olacaktır. Şairin *Kur'an-ı Kerim*'i, Taş Kitap olarak adlandırıp bu şekilde şiirleştirmesi de İslam inancında bu kutsal kitabın Allah tarafından kıyamet gününe kadar korunacak olmasına işaret etmektedir. Yani *Kur'an*, taş gibi sağlam bir kutsal olarak sonsuza dek var olacaktır.

Abay, “Allah’ı sev, Allah’ın hikmetini hisset, bu dünyada ondan başka büyük yok.” sözlerini söylemiştir. O, ilk önce insana Allah’ın kudretine olan inanç ve sevgi gerektiğini hatırlatmıştır. Dini inanış halkın manevi birliğini, milli mücadele aşkını, öz gelenek ve şuurunu koruma gücünü ayakta tutmaktadır.²⁹⁶ Ulugbek de bu dini temalı şiirleriyle Allah’a inanmakta, sevmekte ve iman etmekte olduğunu göstermektedir. Böylece, milli kimliğini koruma gücünü de imanından almaktadır.

Ontolojik tabakalar olarak bakıldığında, Ulugbek’in bu temadaki obje tabakasını şiirlerin yukarıda anlam derinliğine inildiği yerler oluşturmaktadır. Bu temanın karakter tabakası da Müslüman bir Türk olan Ulugbek’in bunu şiirlerine de yansıtmasıyla tamamlanmıştır. Ulugbek’in bu temanın alinyazısı tabakasında seslendiği evrensel topluluk ise başta Türk milleti ve tüm İslam alemidir. Şinasi gibi o da Allah’ın varlığını ve birliğini insanlara anlatmak için yeryüzünde ve tüm evrendeki nizamı dile getirmiştir.

4.6 Kültür Temalı Şiirler

Kültür, bir milletin kendine has karmaşık özellikler bütünüdür. Aile yapısı, giyim-kuşam, yeme-içme, gelenek-görenek, ahlak, inanç, sosyal hayat, özel günler, sanat, edebiyat gibi her anlamda yaşayış ve düşünüş tarzı kültürü oluşturur. Tarihi süreç içinde köklere bağlı kalarak gelişim gösteren canlı bir sahadır. Böylece kültür, tarihe ve millete ruh, şekil ve anlam katar. Milli kimlik oluşumunda da kültür bilinci önemli bir yer tutar. Birey diğer toplumlardan nasıl farklı bir yaşam sürdüğünü kültür bilinciyle ayırt edebilir. Temel olarak, giyim ve yemek kültürü buna örnek gösterilebilir; Japon milleti geleneksel kıyafet olarak kimono giyip, suşi yerken, Kazak Türkleri başına börk ya da saukele takıp, kırmızı içecekler. Ulugbek Esdevlet de milli kültür üzerine görüşlerini şöyle beyan etmiştir:

Ulusal tarihimizde ne kadar derine inersek, kadim kültürümüzün zenginliğinin benzersizliğini o kadar çok anlayacağımız açıktır. Kazaklar göçebe, yerleşik ve çok kültürlü bir halktır; Şehirlerimiz, mimari ve tarihi eserlerimiz, modern edebiyatımız, ölçülemez müzik kaynaklarımız, uygulamalı sanatlarımız, folklor ve bilişsel kavramlarımız, yüksek ahlaki ilkelere dayalı milli geleneklerimiz, Farabi, Beybars, Korkut, Asankaygı, Balasagun, Babür, Bükar, Aktanberdi, Muhammed, Dulat, Abay, Şokan, Kurmangazı, Tettimbet, Akanseri, Bircansal, Baytursunov, Avezov, Mağcan, Olcas gibi değerlerimiz... Dürüst olmak gerekirse, geçmişin bugünün şiirsel

²⁹⁶ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 242

malzemelerinden hoşlanıyorum. Toplumsal değişim döneminde arkaik kavramları yeniden canlandırmak ve yaşatmak istiyorum.²⁹⁷

Kültür temalı şiirlerin Semantik tabakası aşağıdaki gibidir;

Tablo 4. 6. Semantik tabaka

Kelimenin Kullanımı	Kelimenin Göndergesi
Bülbül	Şair
Dirilmek	Abay değerlerinin canlanması
Körlük	Cahillik
Kul	Öğrenci
Ateş	Şiirin coşkunluğu
Köjekbay	İstilacı
Çiçek	Değer görmek
Göz yummak	Ölüm
Dilini yutan taş	Mezar taşı
Dualı düşünce/dil	Sanatın zenginliği
Altmış yaş	Aksakal olma
Yaprak	Edebi eserler
Bayterek	Abiş Kekilbayev/Aydınlar
Geniş sahra	Kazakistan
Derya	Abiş Kekilbayev
Genişlik/heybet	Sanatın zenginliği
Derin kuyu	Sanatın derinliği
Susamak	Manevi arınma isteği
İz	Şairin yolu
Kanat/uçmak	Özgürlük
Gökyüzü	Özgürlük, ferahlık, güven ortamı
Kıskanç hasetçi	Düşman
Düzenbaz	Düşman
Ayak altı	Siyasi baskı
Dertli ölüm	Aydın kıyımı
Zalim	Düşman
Sovyet kalem	Edebiyatın siyasi araç olması
Büyük gövde	Kazak halkı
Engeller	Siyasi yasaklar
Yamalı yürek	Kazak halkının sıkıntıları
Dirilmek	Milli uyanış
Sır	Milli tarih
Hanzade	Altın Giyimli Adam
Yerin derinliği	Altın Giyimli Adam'ın kurganı
Aç gözlü gün	Mücadele yılları
Yol	Yeni bir hayat
Yorgunluk	Milli direniş sonrası
Gözyaşı	Acılar ve kayıplar

²⁹⁷ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı, C. II*, s. 352-354 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak kullanılmıştır.)

Tablo 4. 6.'nın Devamı

Yaprak	Kazak halkı
Yel	Düşman
Kendi olmak	Milli kimlik

Alman filozof Kant'ın belirttiği gibi bir dahi kendi halkını ve insanlığı yeni bir seviyeye yükseltir ve manevi kültürün gelişiminde yeni bir yön belirler. Bu nedenle, bir dahi sadece yetenekli işler yaratmakla kalmaz, takipçilerinin yaratımları için referans noktası olan manevi kültürün yüksek örneklerini de geliştirir.²⁹⁸ Bu dâhilerin örnekleri edebiyat alanında çokça görülmektedir. Kültür sahasında ne varsa, onların hepsinin yansımalarını edebiyatta bulmak mümkündür. Devrin ruhunu anlamak ve kültür gelişimine katkıda bulunmak için devrin edebiyatını bilmek ve edebiyatçıları tanımak lazımdır. Bu anlayıştan yola çıkan şair Ulugbek de edebi şahsiyetlere şiirlerinde yer vermektedir; aşağıda peş peşe ele alınacak olan “Abay, Mangıstav-Zamandaş, Bayterek” şiirleri Kazak edebiyatının üç önemli şahsiyetinden bahsederek bu duruma örnek olacaktır. Aynı şekilde “Şaire Kanat Ver Allah'ım!” ve “Bizim Şairler” adlı şiirlerde de bu durumun devam ettiği görülecektir.

Абайға ²⁹⁹	Abay'a
... Әр сөзі меруерттен соғылатын, Өзімді сезінгенмін «ең ұлы ақын». Сол бір кез еңжар ғана тыңдаушы едім Эфирден естілгенде сенің атың.	... Her sözü inciden inşa edilen, Kendimi “en ulu şair” hissetmiştim. O zamanlar gönülsüz bir dinleyiciydim Yayında işitildiğinde senin adın.
... Мен сенің құдіретінді өзімше ұғам, Аз менде сендегі мол төзім-шыдам. Тіріліп тұғырыңнан сәлемімді ал, Әйтпесе, сол тұғырға өзім шығам»	... Senin kudretini kendimce kavıyorum, Az bende, sendeki bol metanet, sabır. Dirilip, kaideden selamımı al, Olmazsa o kaideye ben çıkacağım

Abay Kunanbayev (1845-1904), 19. yüzyıl Kazak düşüncesi ve edebiyatının önde gelen bir şahsiyeti olmuştur. İçinde bulunduğu Kazak Türklerinin sosyal, iktisadi ve siyasi yönlerini ele almış ve ortada olan eksikleri çekinmeden açıkça eleştirmiştir. Abay'ın eserleri, Allah sevgisi, insan sevgisi, adalet sevgisi ve halka rehber olma temelleri üzerine kurulmuştur. Kazak Türklerinin yaşamını, düşünce dünyasını da eserlerine yansıtmıştır.

²⁹⁸ Cabayhan Abdildin-Ravşan Abdildin, *Hümanist Bir Düşünür Abay*, (Çev. Abrim Gürgen), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020, s. 28

²⁹⁹ Esdevlet, *Köp Tomdıқ Шығармалар Жинағы*, C. I, s. 335

Abay, aydınlanmanın temel değerini vurgulamıştır. Merhamet, iş ve ahlak gibi etik kavramların Kazak halkı için önemine dikkat etmiştir. Bunlar düşünürün açık ve net bir şekilde formüle ettiği yeni fikirleri olmuştur. Abay, eski değerleri yeniden yorumlayıp, Kazakların değişmesini ve yaşamın zorluklarını çözebilecek yaratıcı insanlar haline gelmesini ve böylece rekabetçi bir ulus haline gelmesini sağlayacak yeni değerleri, yeni yaşamın referans noktalarını, standartlarını ve ideallerini ortaya koymuştur. Bu bakımdan Abay, düşünür, eğitimli ve uygar bir millet olmaya götüren yolu göstermiş, yaşam biçimini ifade etmiştir. Abay, felsefi öğretisinin asıl sorunu insan sorunu olduğu için orijinal felsefesini yaklaşımını ve hümanist içeriğiyle Sokrates'in felsefesine benzer şekilde yaratmıştır. İnsanın özü, doğası, evrensel yetenekleri, idealleri, yaşamın amacı gibi temel konulardaki anlayışını geliştiren araştırmasında bu sorunun kapsamlı bir çözümlemesine girişmiştir.³⁰⁰

Kazak Türkleri için kültürel, sosyolojik ve edebi anlamda önemli bir yere sahip olan Abay, şair Ulugbek'in de değer verdiği milli bir aydın olmaktadır. Abay'a adlı şiirinde de verdiği bu değeri dile getirmektedir. Şair gençlik yıllarında kendisini "ulu bir şair" gibi hissettiğini söyleyerek şiire başlamaktadır. Abay'ın şairliğini keşfedince, gençliğindeki bu düşüncesinin yanlış olduğunu anlamaktadır. Bu eski düşüncelerini telafi etmek ve şaire yaraşan hürmeti göstermek için de Abay'ın heykeli önünde durmakta ve ona selam ve saygılarını sunmaktadır.

Мың есе биік тұрған пақырлықтан Көрмеппін құдіретінді соқырлықтан. Қазір мен құлдық ұрған шәкіртіңмін Өзіңнің өлеңіңнің отын жұтқан.	Bin kat yükseklikteki fakirlikten Körlükten görmedim kudretini. Şimdi ben kulluk eden öğrencinim Senin şiirlerinin ateşini yutan.
...	...
Төрінде өзің тұрған Алматыға Анау бір Көжекбайлар қайдан келген?	Başköşesinde kendin durduğun Almatı'ya O Köjekbaylar nereden gelmiş?
Мен де бір иесімін сыбағаның Жыр оқып жұртшылықтан гүл аламын. Ел мені «ақын» десе Сен тұрғанда Айтуға ақынмын деп ұяламын!	Ben de bir parçaya sahibim Şiir okuyup, vatanseverlikten çiçek alırım. Halk bana "şair" dese de Sen dururken Şair olduğumu söylemekten utanırım!

Şair devamında yine eski düşüncelerinden kaynaklı duyduğu pişmanlığını dile getirmektedir. "Fakirlikten, körlükten" diyerek henüz cahil olduğu yıllarda Abay'ın ilminin büyüklüğünü göremediği için mahcup hissetmektedir. Büyük ilmi fark edip,

³⁰⁰ Abdildin, a.g.e., s. 12-30

aydınlanmasını yaşadığı zaman da kendisini Abay'ın yolunda giden bir öğrenci olarak vasıflandırmaktadır. “Şiirlerinin ateşini yuttum” demesi de yine “üstattan el alma” olarak bilinen bir geleneğin farklı bir söylemini karşılamaktadır. Şiirleri yutarak, onun yolundan gittiğini, ilmiyle yoğrulmaya çalıştığını göstermektedir. Şiirlerin ateş olması da Abay'ın eserlerinin üstün bir edebi değere sahip olduğunu göstermek için kullanılmaktadır.

Şiirde geçen Köjekbaylar ise Abay'ın köyünden olan Tezekbay'ın kardeşine işaret etmektedir. Bu kişi, abisinin yerini zorla alıp, ona zorluk göstermiştir. Abisi Abay'a gelip şikâyetçi olmuştur. Abay da Köjekbay'ın bu hareketini kınayarak onu cezalandırmıştır. Abay'ın bununla ilgili Köjekbay'a şiiri de vardır. Şair bu eserinde Köjekbaylardan bahsederken, başkasının malına ve emeğine göz koyan fırsatçı insanlardan bahsetmektedir. Bunların Almatı'ya nereden geldiğini sorgulamaktadır.

Son zamanlarda yapılan araştırmalarda Abay'ın, Kazak kültür tarihinde Rönesansçı şahsiyet olduğu öne sürülmektedir. Bu fikirleri Akjan Maşanov'un “*Farabi ve Abay*”, Garifolla Esimov'un “*Hâkim Abay*” adlı kitaplarında ve başka makalelerde görülebilir. Abay eserindeki düşüncelerin X. asırda yaşamış, dünyanın ikinci ustazı olan ulu filozof Ebu nasr el-Farabi düşünceleriyle benzer yanlarını Akjan Maşanov “*Farabi ve Abay*” adlı çalışmasında ispatlamıştır.³⁰¹ Görüldüğü üzere hayatı boyunca pek çok anlamda Kazakistan'ı yükseltmekle meşgul olan Abay, şairlerin şiirlerine konu olmuştur. Ulugbek de ona duyduğu hürmeti bu şiiriyle dile getirmiştir.

Маңғыстау. Замандас ³⁰²	Mangıstav. Zamandaş
Әбіш Кекілбаев! — деген бұл есім, алты Алашқа аса қымбат — білесің, жұтқан ауаң, ішкен суың — біреу-ақ, жер шарында қатар өмір сүресің.	“Abiş Kekilbayev!” denilen bu isim, Altı Alaş için çok kıymetli Bilesin, Soluduğun hava, İçtiğin suyun, hepsi de helal, Yerkürede birlikte ömür süresin.

Kazakistan'ın önemli değerlerinden olan Abiş Kekilbayev, yazar, çevirmen, edebiyat eleştirmeni, kültür uzmanı, tarihçi, düşünür, yayıncı ve politikacıydı. Aralık 1939'da Mangıstav bölgesinde doğdu. Kazak edebiyatında şairliği, yazarlığı, edebi tenkitçiliğiyle tanındı. Siyaset, gazetecilik, sinema sektörü, Yazarlar Birliği gibi birçok

³⁰¹ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 249-250

³⁰² Esdevlet, *Köp Tomdıқ Sığarmalar Jinagı* C. III, s. 37

alandaki çalışarak bağımsız Kazakistan'ın gelişmesi için büyük emek verdi. Küçük yaşta iken babasını kaybetmiş, annesi ile birlikte büyümüşü. O dönemde bir çocuğun babasız kalması ve büyümesi dönemin şartlarına göre olağan bir durumdu. Aytmatov'dan da bilindiği gibi savaş o nesli erken büyütmişti. Henüz küçük yaşlarda kolhozda çalışmak zorunda kalmış, cepheden gelen "kara kâğıtları" yani "ölüm haberleri"ni evlere dağıtmak zorunda kalmıştı. Abiş de o günlerde çok sıkıntılar çekmiş, çok şeyler görmüş, yaşamıştı. İşte o da gördüklerini, geçirdiklerini, yaşadıklarını eserlerinde anlatmıştı.³⁰³ Abiş, Türkiye'de ise *Ülker, Efsanenin Sonu* romanları, *Küy* hikâyesi ve çevrilen bazı şiirleriyle edebiyat dünyasındaki yerini almıştır.

Şair Ulugbek Esdevlet de Kazakistan'ın manevi kültürünü yükeklere çıkaran Abiş Kekilbayev'e bu şiiriyle birlikte övgüler yağdırmaktadır. Abiş'i, Kazak milli değerleri arasında en üst seviyelerde yer alan Alaş ruhuyla birlikte görmektedir. Vatana göstermiş olduğu hizmetleri ve yükseltmiş olduğu kültür değerleri karşılığında şair Abiş'e yediğini içtiğini, aldığı nefesini, her şeyi helal etmektedir. Yerkürede ömür sürmesini arzularken de hayat ve ölüm arasındaki çizgiyi göstermektedir. Bir gün bedenlen dünyadan göçse dahi eserleriyle ruhunu yaşatmaya devam edeceğini anlatmak istemektedir. Şaire göre bu manevi yaşayış yine Alaş birliği içinde devam edecektir.

оған ерек дуалы ой мен тіл берген.	...	...
адамзатты жапырағымен желпіп тұр, Маңғыстауда тамыр тартқан бәйтерек.	...	Ona özel dualı düşünce ve dil vermiş.
Абай атам арманындай Әуезовтың жалғасындай ұл көрдік.	...	İnsanı yaprağıyla savurup durur Mangıstav'da kök salan bayterek.
Кең сахара көпсіне ме суларын дәл осындай бір дарияны күтіп ек.	...	Abay atamın ülküsü gibi Avezov'un devamı gibi oğul gördük.
		Geniş sahra çoğaldı mı suların Aynı böyle bir deryayı bekleyerek.

Ulugbek devamında, Abiş'in manevi dünyasındaki tılsımlı gücünden bahsetmektedir. Bu yazma gücünün ona özel bir yönü olduğunu söylemektedir. Şair sonrasında, Abiş Mangıstav'da doğduğu için onu orada köklerine bağlı bir bayterek olarak tasvir

³⁰³ Ed. Orhan Söylemez vd., *Kazakistan'ın Yüzakı: Abiş Kekilbayulı Şiir Dünyası ve Çözümlemeli Örnekler*, Ankara: Bengü Yayınları, 2021, s. 15-25

etmektedir. Bu bayterek aynı zamanda yapraklarını savurmaktadır. Bu yapraklar onun eserlerine, savrulduğu yerler de tüm Kazak bozkırına ve akabinde Türk Dünyasına işaret etmektedir. “Hayat Ağacı” olarak da bilinen ve şiirin bu bölümünde geçen bayterek tasvirini biraz açmak gerekebilir.

Türk mitolojisinde önemli bir yere sahip olan, “Dünya Ağacı, Şaman Ağacı, Evliya Ağaç, Ulukayın, Baykayın, Bayterek, Demir Kavak...” gibi birçok farklı isimle de ortaya çıkan “Hayat Ağacı” sembolüne başta Asya toplumları olmak üzere birçok kültürde rastlamak mümkündür ve ortaya çıkışının tarih öncesi dönemlere kadar uzandığı kabul edilmektedir. Türk inancında evren üç bölümden oluşur: “Üst Dünya-Gök”, “Orta Dünya-Yer”, “Alt Dünya-Yer Altı”. Hayat Ağacı bu üç dünyanın tam göbeğinde ve onları birbirine bağlamaktadır. Bu üç dünya arasında geçişler için köprü görevi görmektedir. Bu nedenledir ki Şamanlar göğe bu ağaç aracılığı ile yükselir. Bu ağaçlar özellikle görkemli görünüşünden dolayı gücü temsil etmektedir.³⁰⁴ Yeryüzünün merkezinden Tanrı katına yükselen bu ağaç, yer ile gök arasındaki kutsal değnek olarak da tanımlanmaktadır.

Bu değnek, gökyüzündeki ve yeraltındaki ruhların bir geçiş yoludur. Eski Türklerde tabiata kutsallık verme kültürü yer-su terimiyle ifade edilmiştir. Yer-su inancında dağ, taş, su, ateş, orman, ağaç vb. olguların kutsal kabul edilme anlayışı bulunur. Şamanların da davullarının hayat ağacının odunundan yapıldığına ve bu davulun şamanları dünyanın merkezine taşıdığına ve ilahi âlemle temasa geçirdiğine inanılmıştır. İslam dininde hayat ağacı bazen Tuba ağacı, bazen Sidre ağacı, bazen de cennetteki yasak ağaç formuyla ortaya çıkar. *Kur'an*’da Rad Suresi’nde geçen Tuba ağacı, “güzellik, iyilik, huzur ve rahatlık, göz aydınlığı ve en güzel, en hayırlı” manalarına gelir. Hayat ağacı, ebedi gençlik ve ölümsüzlük kaynağıdır, o her zaman yeşil, çiçekli ve meyve yüklüdür.³⁰⁵ Hayat Ağacı sembolizmi, dünya genelindeki toplumlarda ölüm hayat döngüsü içinde yaşamı, tanrıyı, iktidarı, ölümsüzlüğü ve dünyevi olandan uzaklaşarak yüceliğe ulaşmayı da sembolize etmektedir. Üç alemi birbirine bağlayan ağaç Eski Türk inancına göre metafizik güçlere sahip ve diğer bitkilerden ulu sayılmıştır. Türkler kayın, çam, kavak, ardıç, çınar, sedir, servi, meşe,

³⁰⁴ <http://www.caglarerbek.com/2015/05/turklerde-yasam-agaci.html> (25.05.2022)

³⁰⁵ Saliha Ağaç-Menekşe Sakarya, “Hayat Ağacı Sembolizmi”, *International Journal of Cultural and Social Studies*, 2015, s. 5-8

dut, söğüt gibi ağaçlara ululuk atfetmiş ve bu nesnelere korkuyla karışık bir saygı duymuştur.³⁰⁶

Görüldüğü üzere “Bayterek”, Türk mitolojisinde ve İslam kültüründe de yer almaktadır. Birçok farklı isimle anılan bu ağaç, genel itibariyle yüceliği ve ölümsüzlüğü temsil etmektedir. Ulugbek de bu ağacın “ölümsüzlük, yücelik, güzellik, parlaklık” gibi özelliklerini Abiş Kekilbayev’e atfetmektedir. Onu Kazak edebiyatının ve kültürünün sonsuz temsilcisi olarak, dalları ve yapraklarıyla birlikte göğe yükseltmektedir. Aynı zamanda bu ağacın tılsımlı güçlerinin oluşu da Abiş’in eserlerinin anlam derinliğini temsil etmektedir. Yani şaire göre, Bayterek ağacının gök ve yeraltı arasında bir bağ olması gibi, Abiş’in eserleri de gök ve yeraltı arasındaki bağlantıyı kurarak anlam derinliğine kavuşmaktadır. Bu derinlik şu görüşlerle desteklenebilir:

Dulat İsabekov onun okuyucularını uyarıyor: “Abiş’i okurken kendinizi hazırlamanız gerekir. Aksi takdirde Abiş’in çalışması kimse tarafından anlaşılamayacak veya idrak edilemeyecektir.” Doğrudur, *Efsanenin Sonu*’nu okumadan önce Timur’u ve onun dönemini iyi bilmeniz gerekir. *Kıy* hikâyesini okumadan önce kardeş Kırgız halkının büyük destanı *Manas*’ı okumuş olmanız ve “mankurt” kavramını biliyor olmanız gerekir. Şiirlerini okurken de hakiki bir Müslümanın bilmesi gerektiği kadar *Kur’an*’ı ve hadisleri bilmeniz gerekir. “Kazak bozkırının her taşı Kâbe’m, her çalısı secdem” diyen Abiş’in vatan sevgisinin ölçüsü bu kadar geniştir. Tam bir vatanseverdir. Tam bir mümindir. Bunu şiirlerinde ve konuşmalarında görmek mümkündür.³⁰⁷

Атыраудай пейіліне берген жан Алатау мен Алтайымдай еңселі.	Atırav gibi karakterine verilen ruh Aladağ ve Altay gibi heybeti.
...	...
Тереңдегі шыңыраудың суынан Шөліркесе сусындайды жарты әлем.	Derinlikteki kuyunun suyundan Susarsa içerdі yarı alem.
– Әбіш Кекілбаев! – деген ұлы есім, әулиедей жан екенін білесің, әнбиеден медет күткен жарандар басып кеткен ізіне кеп түнесін!..	“Abiş Kekilbayev!” Denen ulu ismin, Evliya gibi ruhu olduğunu bilesin, Enbiyadan medet bekleyen halk Basıp geçtiği izinden gelip geceleyesin!..

Abiş’in eserlerinin derinliği, şiirin bu bölümünde de devam etmektedir. Şair, onun sanatını derin bir kuyudaki suya benzetmedir. Suyun derince bir kuyu içinde olması,

³⁰⁶ Banu Hatice Gürcüm-Didem Kaleli. “Kültür Ekseninde Hayat Ağacı Sembolü”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 13, S. 72, Ağustos 2020 s. 453-460

³⁰⁷ Söylemez vd., *Kazakistan’ın Yüzakı: Abiş Kekilbayev’in Şiir Dünyası ve Çözümlemeli Örnekler*, s. 10

kaynağının bolluğunu tasvir etmektedir. Bu kaynak da yarı alemin susuzluğunu giderecek kadar güce sahiptir. İşte burada Ulugbek, Abiş'in eserlerini halkın susuzluğunu yani maneviyatını giderecek bir kaynak olarak görmektedir. Ama bu kaynak şairin belirttiği gibi derindedir ve çıkarılmayı beklemektedir. Bu görev de başta Kazak Türklerine ve tüm Türk Dünyasına yüklenmektedir.

Şair, Abiş'e Aladağ ve Altay dağlarının heybetini de yüklemektedir. Burada yine *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde bulunan ve eski Türklere özgü olan bir inanışa bakmak gerekebilir: "Dağlar bir dağ gibi değil, duygularla yoğrulmuş, kişilik kazanmış birer varlık olarak görülürler. Oğuzlar, dağlarla konuşur, dağlara dua eder, beddua eder, yaşlanmasından yıkılmalarından korkar, geçit vermelerini ister, şifa dilenir, yemin eder, selam ederler."³⁰⁸ Burada Abiş'in dağ heybetine bürünmesi, Türklerin dağları birer kişilik kazanmış varlık olarak görmesiyle bütünleşmektedir. Böylece şaire göre Abiş, heybetli, şifacı, saygın ve yol verici bir önderdir.

Şair en sonunda, Abiş için yaptığı övgüleri, onu bir "evliya" mertebesine çıkartarak taçlandırmaktadır. Sonrasında halka, onun izinde gecelemeği öğütlemektedir. Yani şair için halk yönünü ve gücünü bu tarafa döndürmeli, Kazak Türklerinin yetiştiği bu evliya değerine yakın aydının izlerini sürmelidir. Abiş'in evliya olarak anılmasıyla ilgili bir başka görüş de Mırzatay Coldasbekov'un şu sözlerinde görülmektedir: "Kıvrıkcık saçlı, beyaz alnı parlayan ve alnı geniş çocuğun hala kalabalık içinde cesaretle konuştuğunu hatırlıyorum. Kalabalıktakiler de ona "Adam olacak çocuk!" diyorlardı. Söyledikleri de gerçek oldu. Antik çağlardan beri Mangıstav'da 362 evliya vardı. 363. evliya da Abiş Kekilbayev'dir."³⁰⁹ Bunların sonucunda Abiş, Kazak halkını aydınlatacak bir rehber niteliği kazanmaktadır.

Бәйтерек ³¹⁰	Bayterek
Жұматай Жақыпбаевқа	<i>Jumatay Jakıpbayev'e</i>
Бұлықсыған бәйтерек-ау, бәйтерек, жапырағымызды жел жалмаса қайтер ек?	Ey bulutlanan bayterek, bayterek, Yaprağımızı yel almasa döner mi?
...	...
Өмір барда —қабір бар...	Ömür varsa, kabir var...
Тәңір барда —сабыр бар.	Tanrı varsa, sabır var.
Бәйтерек-ау, тіршілікке арна ашып,	Ey bayterek, Hayata yol ашып,

³⁰⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 442

³⁰⁹ Söylemez vd., *Kazakistan'ın Yüzakı: Abiş Kekilbayulı Şiir Dünyası ve Çözümlemeli Örnekler*, s. 30

³¹⁰ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı* C. III, s. 190

Jumatay Jakıpbayev (1945-Eşkiölmez/1990-Almatı), Taldıkorgan bölgesinin *Oktyabr Tuуu/Ekim Bayrağı* gazetesinde, Taldıkorgan bölgesel radyosunda, Yalın yayınevinde, *Yalın* dergisinde ve Kazakistan Yazarlar Birliği'nde çalışmış bir Kazak şair ve yazardır. Kazak şiirine zengin ve renkli şiirler, narin ve zarif duygularla dolu gizemli sözler ve güzel kalıplar kazandırmıştır. Jumatay'ın şiiri, hayatın sürekli ve güzel bir hareketi gibi dinamik, derin, etkileyici, besleyici ve zengindir. Şair İbragim İsayev, Jumatay'ın şiirlerini şöyle değerlendirmiştir: “Hasta bir kalbe şifa veren şiirler.” *Saratan/Kanser* (1979), *Leyle/Leyla* (1981) ve *Şüğünk-gül Törkini/Gül Tomurcukları* (1988) adlı şiir koleksiyonlarında, memleketin doğası, sevgi ve güzellikler hakkında şiirler yer almaktadır.³¹¹

Şair Ulugbek, Abay ve Abiş şiirlerinde manevi kültürün zenginlikleri olarak gördüğü bu aydınları yücelttiği gibi, aynı şekilde Bayterek şiirinde de Jumatay Jakıpbayev'in sanatını ve kişiliğini yüceltmektedir. Bu yücelmeyi de ona “Bayterek” diye hitap etmekle yapmaktadır. Bir önceki şiirde Bayterek ağacının hangi anlam zenginliklerini içinde barındırdığı detaylı olarak açıklanmıştır. Bu tılsımlı ağacın yüksekliği ve özellikleri Jumatay'a da atfedilmektedir. Şair, edebi dünyasında onun kökleriyle bütünleşmeyi arzulamaktadır. Bu da Jumatay tarafından onun hayatına açılacak bir yolla gerçekleşecektir: “Göçebe bir toplum için yol kavramı apayrı bir anlam taşımaktadır. Yol, boşluğu, onun sınırsızlığını ve onun zaman ile ilişkisini belirten bir kavramdır.”³¹² Ulugbek, Jumatay'dan aldığı köklerle sınırı olmayan bir yolda edebiyat dünyasına girmektedir. Şiirde geçen ölüm ve ömür arasındaki bağ da Jumatay'ın bıraktığı eserlerin manevi sonsuzluğunu göstermektedir.

... жылап-сықтап, төгіп зар, жапырағымызды жел ұрлар. Өзің құсап асқақтай, тәуекелден бас тартпай,	... Ağlayıp sızlayıp, gözyaşı döküp, Yaprığımızı yel savurur. Kendin olup gururlan, Tevekkülden vazgeçme,
--	---

Ulugbek devamında, “ağlamak, sızlamak, gözyaşı, savrulmak” gibi ifadeleri bir aydını anlattığı şiirinde kullanarak, düşünce özgürlüğüne getirilen kısıtlamalara işaret

³¹¹ <https://kk.wikipedia.org/wiki> (10.06.2022, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktararak kullanılmıştır.)

³¹² Коç vd., a.g.e., s. 305

etmektedir. Jumatay'ın yaşadığı dönem de Kazak tarihinin siyasi karışıklığının olduğu zamanlara denk gelmektedir (1945-1990). Şiire bakılırsa, Sovyetler Birliği'nin son ve yıkılış dönemlerinde yaşayan Jumatay da bu siyasi baskılardan etkilenmiş olmalıdır. Böylece, Bayterek ağacının yapraklarını savuran bu yel siyasi baskıları, yapraklar ise aydınların kaleme aldığı eserleri sembolize etmektedir. Ulugbek tüm zorluklara rağmen şiirin devamında “kendi olmayı ve gururlu olmayı” yani milli kimliğine sahip çıkmayı vurgulamaktadır. Aynı zamanda aydınları ve halkı içlerindeki iman gücüyle tevekküle davet etmektedir.

Ақынға Қанат Бер, Құдай! ³¹³	Şaire Kanat Ver Allah'ım!
Ақынға қанат бер, құдай: ақшуақ таңдардың арайын шарлау үшін, ақшулан таулардың аспанын самғау үшін; тарпейіл күншілдің табасы болмау үшін, тап басар қу-сұмның табанында қалмау үшін;	Şaire kanat ver Allah'ım: Akça tanlardan Kızıllığı dolaşması için, Beyaz dağlardan Gökyüzüne uçması için; Kıskanç hasetçinin Bulmaması için, Boyun eğdiren düzenbazın Ayağı altında kalmaması için;

Ulugbek Esdevlet, “dağ, kuş, gökyüzü ve bulut” sembollerini şiirlerinde kullanmayı çokça tercih etmektedir. Bunlar çoğunlukla özgürlüğü sembolize etmek adına kullanılmaktadır. Şair birçok şiirinde gökyüzüne ayrı bir hayranlık beslemektedir. Bu şiirinde de Allah'ın şairlere kanat vermesini dilemekle onların düşünce özgürlüğü içinde eserlerini icra etmelerini vurgulamaktadır. Bir kuş olacak olan şair beyaz dağlardan gökyüzüne yükselecektir. Ulugbek burada şaire kanat gerek derken, aynı zamanda çocukluk hatıralarına da bir gönderme yapmaktadır: “Çocukken çeşitli kuşları beslerdim. Bir gün kümesteki bildircin ve yırtıcı kuşların soğuktan donduğunu gördüm. Çok kötü oldum. Kuş olmayı hayal etmesem de kuşlara olan tutkum o yıllarda başladı. Dürüst olmak gerekirse, hala rüyalarımda uçuyorum. Ama yaşlandıkça, daha nadir hale geldi.”³¹⁴ Hala rüyalarında kanadı olduğunu ve uçtuğunu söyleyen Ulugbek, şairlerin de kanatlara sahip olmasını ve özgürce uçmasını arzulamaktadır. Bu arzu özellikle “Boyun eğdiren düzenbaz” şeklinde tasvir edilen ve aydınların düşünce özgürlüğünü kısıtlayan siyasi rejimlere karşı çıkmaktadır.

Ақынға қанат керек:	Şaire kanat gerek:
---------------------	--------------------

³¹³ Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jınağı*, C. III, s. 78

³¹⁴ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı* C. II, s. 356 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılıp kullanılmıştır.)

арына шаң қонбас үшін, ... аяулы арманы күйреп, арланбас, зарланбас үшін, ... өрт пенен өмірден өзегі өртенбес үшін,	Onuruna toz konmaması için, ... Değerli ülküyü yıkıp, Arlanmaması, Sızlanmaması için, ... Ateşli ömürden Ciğeri yanmaması için,
---	--

Şiirin bu bölümünde de siyasi baskıların etkileri devam etmektedir. Ulugbek’e göre siyasi baskılar ateş olup, şairlerin ciğerini yakmaktadır. Şairin ciğeri nefesi, nefesi sesi, sesi de şiiridir; dolayısıyla şairin ciğeriyle birlikte eserleri de yanma riski altındadır. Şair bunların olamaması için Allah’tan kanat dilemektedir. Yine “şairin onuruna toz konmaması” arzusu, Sovyetler Birliği döneminde birçok Kazak ve Türkistanlı aydının “vatan haini” suçlamalarıyla ya sürgün edilmelerini ya da kurşuna dizilmelerini işaret etmektedir. Her ne kadar Stalin dönemi sonrası bu aydınların itibarı/onuru geri verilse de giden canlar geri gelmeyecektir.

Erich Rothacker, kültürün oluşmasında şairlere büyük yer verir: Bilhassa onlar hayatı, kendi kendisinin, kendi özelliğinin, kendi gayelerinin şuuruna vardırırlar. Onlar hayata bir ayna tutarlar, hayat ilkin bu aynada yüzünün nasıl görüldüğünü öğrenir.³¹⁵ Ulugbek de aynı şekilde değerli ülküyü yıkmaması arzusuyla şairleri milli kültürün elçisi görmekte ve şiirin genelinde de onların özgürce ifade edeceği düşünceleriyle zamanlarına ayna tutacağını düşünmektedir.

Ақынға қанат бере гөр: пысқырмай жауыздыққа биікте болу үшін, бағынбай ауыздыққа, бас имей өлу үшін	Şaire kanat vere gör: Korkmaz zalimlikten Ulu olmak için, Bağlanmaz game, Baş eğmez ölmek için
---	--

Ulugbek şiirin sonunda da şairlerin zalimler karşısında durmaktan korkmadığını, bilhassa cesur yürekli olduklarını anlatmaktadır. Bu cesurluk da onlara Allah tarafından verilen ulu bir güçle vücut bulmaktadır: kanat. Devamında Ulugbek, hayvanların ağızına takılan gemin şiirde şairlerin ağızına takılmaya çalışılmasına işaret etmektedir. Gem ifadesini şairler için kullanan Ulugbek, onların siyasi sansürle susturulmaya çalışılmasını gözler önüne sermektedir. Ona göre, tüm zorluklara

³¹⁵ Kaplan, *Kültür ve Dil*, s. 90

rağmen kanatlanacak olan şairler, hiçbir güce baş eğmeyecek ve ayaklar altında kalmayacaktır.

Біздің Ақындар³¹⁶	Bizim Şairler
Бір ақын революцияны мақтаймын деп атылды,	Bir şair devrimi öveyim derken vuruldu,
Бір ақын Сталинді даттаймын деп атылды.	Bir şair Stalin'i kötuleyeyim derken vuruldu.
...	...
Бір ақын туған жерді қорғаймын деп атылды,	Bir şair vatanı koruyayım derken vuruldu,
Бір ақын жалғандыққа бармаймын деп атылды.	Bir şair yalana bulaşmayayım derken vuruldu.
...	...
Бір ақын кеңестік қаламын бізге беріп кетті.	Bir şair Sovyet kalemini bize verip gitti.

Ulugbek yine şairlere dair kaleme aldığı bu şiirinde, ulusun yetiştirdiği şairlerin bazılarının milli ülküler uğrunda, bazılarınınsa dış devletlerin kalemi olma uğrunda yitip gittiğini dile getirmektedir. Burada geçen “devrim” kelimesi, Türkistan topraklarında Ekim Devrimi olarak da bilinen 1917 yılında Çarlık Rusya’ya son verip, komünist ideallerle yeni bir birlik olarak ortaya çıkan, Stalin ve Lenin önderliğinde kurulan Sovyetler Birliği’nin iktidara çıkışına işaret etmektedir. Bu devrim sadece Rusya’da değil tüm Orta Asya’da yankı uyandırmıştır. Kazakistan da bu siyasi devrimin merceğinde olmuştur.

Sovyetler Birliği, devrimini gerçekleştirdikten sonra ideallerini hakimiyet kurmak istedikleri topraklar üzerinde başta eğitim ve edebiyat olmak üzere birçok kolda duyurmaya çalışmıştır. Edebiyat alanında da duyguları en coşkulu ifade eden şairler mercek altına alınmış, kalemlerini ideolojinin mürekkebine batırmaları için de baskıya maruz kalmışlardır. Bu baskılara karşı çıkan şairlerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Bazı şairler ise şiirde de geçtiği gibi kendi istekleriyle komünist idealler uğruna eserler icra etmişlerdir. Böylece kimi şair Stalin’i överken, kimisi kötülerken, kimi vatanı müdafaa ederken kimisi milli değerleri hiçe sayarken vurulmuş, yani kurşuna dizilmiştir. Sovyet döneminde devrim karşıtı oldukları, aşırı milliyetçi duygular gösterdikleri ve eserlerinin okunmasının sakıncalı bulunması gibi sebeplerle kurşuna dizilen Türkistanlı şair ve aydınların kimisi şöyledir: Mağcan Cumabayev, Abdülhamit Süleymanoğlu Çolpan, Mircakıp Duvlatov, Ahmet Baytursunov, Törekul

³¹⁶ Esdevlet, *Köp Tomdık Şıgarmalar Jinagı* C. III, s. 109

Aytmatov (Cengiz Aytmatov'un babası) ile birlikte kurşuna dizilen Çon Taş Katliamı aydınları vd.

Өткенді жүрміз жамандап, Ақиқатты айтар ақын жоқ, Еліміз қайдан оңалмақ?	Geçmişti yaşıyoruz kötüleyerek, Hakikati söyleyen şair yok, Halkımız nereden iyileşir?
—Бостандық жоқ! —деп нар кеуде, Күркіреп қояр әр-кейде. Азаттық үшін, апырмау, Атылып кетсек арман не?!	“Bağımsızlık yok!” diyen büyük gövde, Kükreyip durur her zaman. Azatlık için, şaşırma, Vurulup gitsek, ülkü ne?!

Şair, geçmişin karanlık yüzünü bugünlerde “kötüleyerek” yaşadıklarını söylemektedir. Bu durum bağımsızlığına kavuşmuş olan Kazakistan’ın, geçmişteki siyasi baskı dönemini tarihin kötü bir talihi olarak gördüklerini ve aydınların uğradığı o yıkımları tenkit ederek dile getirmekte olduklarını göstermektedir. Şair, halkının da bu günlerin etkilerinden kurtulup, iyileşeceği güzel günleri arzulamaktadır. Kazakistan tarihine bakıldığı zaman, bu arzu bağımsızlık sonrası yeniden yeşertilen milli değerlerle karşılığını bulmuştur. Aydınların da Kazak milli kimliğinin de yitirmeye çalışılan değerleri halk ve önderlerin mücadeleleriyle yeniden yükseltilmiştir. Böylece, milli şiirin, milli edebiyatın ve milli edebiyat şahsiyetlerinin Sovyet döneminde mahkemelik olduğu günler geride bırakılmıştır.

Devamında, bağımsızlığın olamadığını söyleyen büyük gövde, şairlere baskı uygulayan Sovyet yönetimini temsil etmektedir. Bunun hemen sonrasında Ulugbek, azatlık için şaşırma diyerek baskılardan kurtulup bağımsızlığın elde edilmesine işaret etmektedir. Yalnız bu bağımsızlık için uğruna canın dahi verileceği bir ülkünün varlığı sorgulanmaktadır. Bu ülkü, Ulugbek için Türk ülküsüdür. Bu şiirdeki şairlerin de uğrunda canını vereceği ülkü, her şeyden önce özgür, sonra Türkçü ve milliyetçi bir fikir hareketi olarak mısra aralarına gizlenmiştir.

Кел, Наурыз! ³¹⁷	Gel Nevruz!
... Өшкенімді жандырып өзегімде, Өлгенімді тірілтіп өз елімде, Кел! Кел! Кел! Наурызым! Ерісін сары мұзым! Кел! Кел!	... Özümü yakıp yürek yangınımda, Ölmüşlerimi diriltip öz halkımda, Gel! Gel! Gel! Nevruzum! Erisin sarı buzum! Gel! Gel!
Самарқанның көк тасын ерітіп кел,	Semerkant’ın mavi taşını eritip gel,

³¹⁷ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 32

Жамандыктан жаһанды жерітіп кел. Ғайып Ерен, Қырық Шілтен, Би Батима, Қызыр Ата, бәрін де ерітіп кел.	Kötülükten cihanı kurtarıp gel. Kayıp Eren, Kırk Şilten, Kadı Batima Hızır Ata, her şeyi eritip de gel.
---	---

Ziya Gökalp, “zaman geçtikçe mefkure soğumaya döner; milli gerilimin gücü kaybolur. Tarihi bazı yerlerin kutsanması, milli bayramlar, özel anma günleri bu soğumayı önlemek, gerilimi yükseltmek içindir. Bu yollardan, heyecanlar daima uyarılmalı ki kimlik idraki kaybolmasın, toplumun gerilimi düşmesin.” demiştir.³¹⁸ Türk Dünyasında her bahar mevsiminde gündüz ile gecenin birbirine eşitlendiği mart ayının 21’inde kutlanan Nevruz Bayramı da Gökalp’in dediği gibi Türklerin milli geriliminin ve kimliğinin yüceltici gücü olmaktadır. Farsça bir kelime olan “nevruz” yeni gün anlamına gelmektedir. Nevruz’un tarihi geçmişi yaygın olarak, Türklerin Ergenekon’dan çıkış destanına dayanmaktadır. Böylece Nevruz Türkler arasında milli kurtuluş günü ilan edilip, Ergenekon Bayramı olarak da kutlanmaktadır. Türklerin *Ergenekon Destanı* da kısaca şöyledir:

Göktürkler o zamanki Türk ilinin tek hakimidir. Savaşta onları kimse yenemez. Düşman illerin hakanları toplanıp Göktürkleri tuzağa düşürerek yenmeyi planlarlar. Savaş alanında riz’at taktiğini uygulayarak Göktürkleri yenerler. Büyükleri kılıçtan geçirip küçükleri esir alırlar. Esir düşenlerin arasında Göktürk hanı İl Han’ın oğullarından küçük Kayan ile Tukuz adlı yeğeni de vardır. Bu ikisi aynı yerdeki kişilerin eline düşerler. On gün geçtikten sonra bir gece kadınlarıyla birlikte atlara binip kaçarlar ve yurtlarına dönerler. Düşmandan kaçıp gelen deve, at, öküz ve koyunlar da vardır. Düşmandan saklanmak için dağların içinde insan yolu düşmez ve geldikleri yoldan başka yolu olmayan bir yer bulup oraya yerleşirler. Vardıkları yerde akar sular, çeşmeler, türlü otlar, meyveli ağaçlar, türlü türlü avlar vardır. Tanrıya şükrederler. Hayvanlarının kışın etini yerler, yazın sütünü içerler, derisini giyerler. Bu yere “Ergenekon” adını verirler. Burada bu ikisinin çocukları çoğalır. Uzun yıllar çocuklar Ergenekon’da kalırlar, çoğalırlar, yayılırlar. Dört yüz yıl sonra Ergenekon’a kendileri ve sürüleri ile sığmaz olurlar. Çare aramaya başlanır. Ergenekon’un dışında geniş yerler, güzel yurtlar olduğunu, eski yurtlarının bu yerlerde olduğunu atalarından işitmişlerdir. “Dağların arasında yol izleyip bulalım. Göçüp çıkalım. Her kim bize dostum derse onunla görüşelim. Düşmanlarla vuruşalım.” derler. Yol izlerler, buradan çıkacak yolu bulamazlar. O zaman bir demirci: “Burada bir demir madeni var. Yalın kata benziyor. Şunun demirini eritsek bir yol olurdu.” der. Bu söz üzerine dağın geniş yerine bir kat odun, bir kat kömür dizerler. Dağın üstünü, arka yanını, beri yanını böylece doldurduktan sonra yetmiş deriden körük yapıp yetmiş yerde kurarlar. Ateşleyip körüklerler. Tanrı’nın gücü ile ateş kızdıktan sonra demir dağ eriyip akıverir. Yüklü deve çıkacak kadar yol olur. O günü, o ayı, o saati belirleyerek dışarı çıkarlar. O günden beri de yeni yılın başladığı gece bayram sayılır. Bir parça demiri ateşe salıp kızdırırlar. Önce Hakan bunu kısıkaçla tutup örse koyar, çekiçe döver. Ondan sonra beyler de öyle yapar. Bugünü mukaddes bilirler, böylece Tanrı’ya şükretmiş olurlar.³¹⁹

³¹⁸ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 77

³¹⁹ Yay. Haz. Nadir Devlet, *Türk Dünyasında Nevruz*, (Orhan Söylemez: “Efsanelerde Nevruz”), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1999, s. 41-43

Görüldüğü üzere Türk Dünyası üzerinde önemli bir manevi sembol olan Nevruz'un gelişi, Ulugbek Esdevlet'in şiirinde de hasretle, dört gözle beklenmektedir: "Gel! Gel! Gel! Nevruzum!". Şaire göre, Nevruz gelişiyle birçok güzellikleri de beraberinde getirecektir. Öncelikle şiirin başında geçen "özünü yakmak" ifadesi, kendinle hemhâl olup özle bütünleşmeyi ve özden doğup millet olmayı temsil etmektedir. Bu Nevruz'un getireceği milli birlik ve beraberliği temsil etmektedir. Özün ateşle yakılması da ateşin arındırıcı özelliğiyle, nevrurun yeniden doğuş özelliğini birleştirmektedir. Bu yeniden doğuş ölmüş ataların ruhunu da halkın yüreğinde yaşatmaktadır: "Maddi varlığı toprak ve sudan teşekkül eden insanın manevi varlığı ise hava ve ateşle ifade edilir. İnsanı insan yapan da ölmekle, toprağa verilmekle çürümeyecek olan ruhu ve gönlüdür. Yunus Emre'nin ifadesiyle: Ölür ise tenler ölür, canlar ölesi değil."³²⁰ Şiirde Nevruz ile gelen diğer bir güzellik de dünyanın kötülüklerden kurtulmasıdır. Nevruz ateşinin arındırıcı özelliği burada da devam etmektedir. Nevruz küslerin barıştığı, ikramların, paylaşmanın çok olduğu, sevgi ve birliğin zirveye ulaştığı güzellikler bayramıdır. Saflığın sembolüdür. Bu yüzden de gelişiyle birlikte hiçbir kötülüğe yer vermemektedir.

Игіліктің иінін идіріп кел, Имансыздың иығын күйдіріп кел, Әсемдікке әр қосып, әндетіп кел, Төрт тарапты төр етіп, күй қылып кел! Сәбилерді сүйіп кел, сүйдіріп кел, Тұсауларды қиып кел, қидырып кел. Қорғансызға пана боп игілік бер, Панасызға құт мешіт үй құрып бер! Наурызым, сары уызым, кел, кел, кел!	İyiliğin omzunu eğdirip gel, İmansızın omzunu yakıp gel, Güzelliğe güzellik katıp, şarkı söyletip gel, Dört tarafı baş köşe yapıp, kүй çalıp gel! Sabileri sevip gel, sevdirep gel, Engelleri aşıp gel, yıkıp gel. Çaresize sığınak olup iyilik ver, Evsizlere bereketli mescit, ev kurup ver! Nevruzum, sarı sütüm, gel, gel, gel!
...	...

Eskiden kadınlar geleneksel nevrüz çorbasını hazırlardı. Yedi çeşit gıdadan hazırlanan bu çorba bereket ve mahsulün sembolü olarak kabul edilirdi. Halk, hayvan ve insanların çoğalması, sağlıklı olunması ve huzur içinde yaşanması için hayır duada bulunurdu.³²¹ Nevruz'un mart ayında başlamasının Kazaklar için önemi büyüktü. Çünkü hayvancılıkla uğraşan bir millet için ilkbahar, tüm varlığını canlandığı bir zamandı. Hayvanların bu mevsimde yavrulanması ayrıca bir bereket ve mutluluktur. Bu yüzden Nevruz'la ilgili şiirlerde sevincin izi fark edilmektedir.³²² Türk halkları

³²⁰ Lamia Levent Abul, "Hamdım Piştım Yandım", *Diyanet Dergisi*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=32944> (08.06.2022)

³²¹ Kara, a.g.e., s. 355

³²² Koç vd., *Kazak Edebiyatı I*, s. 64

arasında bu tarz ritüeller aslına sadık kalarak yaşatılmaya devam etmektedir. Şiirde Nevruz'un engelleri aşp, yıkıp gelmesi de bu bayramın bir dönem Sovyet yönetimi tarafından 1926'lı yıllarda milli duyguları ateşlediği gerekçesiyle yasaklanmasına işaret etmektedir. Şiirin devamında gelen sarı süt de yeni doğan bebeklere verilen anne sütünü çağrıştırmaktadır. Nevruz'un getirdiği sarı süttten içecek olan halk da yeni doğmuş bir bebek gibi tertemiz olacaktır.

Berdibay, milli bayramlar hakkında şunları söylemiştir: “Halkın birliğini sağlamlaştıran bayramlara çok ihtiyaç vardır. Manevi temelini ve geleneklerini unutan ulusta bereket olmaz. Damarı kurumuş bir ağaç yaprak açar mı, meyve verir mi? Bunun gibi asırlarca kalıplaşan örf adetten vazgeçen halkın geleceği de yoktur.”³²³ Halihazırda 21 Mart Nevruz günü, Kazak Türkleri ve tüm Türk Dünyasında baharın başlangıcı olarak bayram şeklinde kutlanmaya devam etmektedir. Böylece Berdibay'ın dediği gibi manevi temel ve gelenekler yeni nesillere aktarılmaktadır. Bayramdaki kutlamalar şarkı ve ezgilerle, ozanların atışmalarıyla, milli geleneklerle ve oyunlarla eğlenceli bir hale getirilmektedir. Etkinliklerde daima bir ateş yakılıp arınmak için üstünden atlanmakta, demir dövülmekte ve böylelikle Ergenekon Türklerinin ruhu yaşatılmaktadır. Türklerin tarihte varlığını korumasını ve çoğalıp yayılmasını temsil eden Nevruz günü sonuç itibariyle milli bir bayram kültürüne dönüşmüştür.

Алтын Киімді Адам³²⁴	Altın Giyimli Adam
Біз сенің қабіріңді ашқан жоқпыз	Biz senin kabrini açmadık
Алтын киімің үшін-	Altın giyimin için,
Оны біз кимедік.	Onu biz giymedik.
Біз сенің қабіріңді ашқан жоқпыз	Biz senin kabrini açmadık
Күміс тиының үшін	Gümüş paran için
Оған біз тимедік.	Ona biz değmedik.
Бір сенің қабіріңді аштық	Biz senin kabrini açтық
Тарихымыз тірілуі үшін,	Tarihimizin dirilmesi için,
Өткенге унілу үшін	Geçmişe bakmak için,
Оқып, үйреніп.	Okuyup, öğrenmek için.

Ulugbek Esdevlet bu şiirinde, Kazakistan'da yapılan kazılar sonucu Esik Kurganı'nda bulunan ve Türk tarihi seyri açısından önemli bir keşfe sahne olan üç binden fazla altın plaka ile işlenmiş “Altın Elbiseli Adam”dan söz etmektedir. Kazılarda bu tarihi

³²³ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 104

³²⁴ Esdevlet, *Köp Tomdıқ Шығармалар Jinagı*, C. I, s. 254

şahsiyetin yanında eski Türkçe bir yazıt da yer almaktadır. “Altın Elbiseli Adam”ın keşfine bakılacak olursa, çalışmalar şöyle meydana gelmiştir:

7 Haziran 1969 yılında Tanrı Dağlarının eteklerinde bulunan Issık Gölü’nde büyük bir sel taşkını meydana gelmiş akabinde Tanrı Dağları’na bakan yamaçlarda içerisinde Saka Dönemi’ne ait kurganların bulunduğu mezarlık alanı ortaya çıkmıştır. Yapılan incelemeler bir Hükümdar kurganı olabileceği sonucunu doğurmuş ancak mezar odasının yağmalandığı anlaşılmış. Çalışmalara tam son verileceği sırada kurganın güneydoğu kısmında toprak üzerindeki dalgalanmalar fark edilmiş. Bu son teşebbüs sonucunda, kurgan içerisinde soyulmamış ikinci bir ahşap mezar odasına ulaşılmış. Saka kurganlarında nadiren rastlanan bu ikinci mezar odasının bulunması ile Türk dünyasında, bozkır kültür ve medeniyetinin derinliklerine yönelik yeni ve çok güçlü deliller ortaya çıkmış oluyor. Kurgandan çıkarılan, “Altın Elbiseli Adam” olarak anılan zırhta leopar, pars, kartal, koç, geyik, dağ keçisi, at ve kuş motifleri işlenmiş 3 bini aşkın altın plaka bulunuyor. Sağdan sola doğru kapanan V yakalı kısa kaftan, dar süvari pantolonu, diz altında kalan kısa yumuşak çizmeden oluşan zırh, 65 santimlik kalpağıyla dikkati çekiyor. Ucunda dağ keçisi motifi bulunan kalpakta, dünya hakimiyetini simgeleyen 4 okla güneş tanrısını sembolize eden 2 kanatlı at motifi dikkati çekici sembollerden. Esik buluntuları, tüm Türk halklarının ortak kültür mirası olarak adlandırılıyor. Kazakistan topraklarında yürütülen kazı çalışmalarında “Altın Elbiseli Adam veya Kadın” adı verilen bu tür buluntulardan 8 tanesine ulaşıldı. Altın Elbiseli buluntuların şu ana kadar 6 tanesinin erkek, 2 tanesinin ise kadınlara ait olduğu belirtiliyor.³²⁵

Eski Türkçe’deki “korumak” eyleminden gelen kurgan,³²⁶ Esik Kurganı’nda yatan Altın Elbiseli Adam’ı da yüzyıllardır korumuş ve vakti geldiğinde tarihin dehlizlerinden çıkarıp gün ışığına kavuşturmuştur. Yani Kazak Türkleri, atalarından bir “iz” bulmak umuduyla karanlıkta yatan bu adamı ışığa kavuşturmuştur. Şiirde de şair, bu Altın Elbiseli Adam ile sohbet etmektedir. Onu yeniden gün yüzüne çıkarmalarını altın madeninden dolayı değil tarihlerini tekrar diriltmek istediklerinden dolayı olduğunu söylemektedir.

Біз алтынға зәру әмеспіз, Зәруміз білімге. Сен бізге сыр аштың Тарих тілінде.	Biz altına muhtaç değiliz, Muhtaçlığımız bilime. Sen bize sırrı açtın Tarih dilinde.
Ей, белгісіз ханзада! Өттің-ау шамасы Құнығып байлық пен олжаға.	Ey, belirsiz hanzade! Görüp geçirdin Alışıp zenginlik ve refaha.

Şair burada kurganın tarihi sırları ortaya çıkardığını söylemektedir. Milli kültür ve milli kimlik açısından değerlerini yükseltmek için bu kurganın sunacağı ilme muhtaç olduklarını da dile getirmektedir. Bu kurgan bölgesinin de eski Saka Türklerine ait

³²⁵ Taşağıl-Çift, a.g.e., s. 109-112

³²⁶ Gülensoy, a.g.e., s. 99 (Sözcüğün, koru- fiiline -gan fiilden ad yapma eki getirilerek yapıldığı söylenir.)

olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla kurgan ve Altın Giyimli Adam, o dönemin şartlarını yansıtarak ilme katkı sağlamaktadır. Adam'ın burada “Belirsiz hanzade” olarak anılması ise vaktiyle önemli bir şahsiyet olduğuna ve altın kaplı kıyafetleriyle de bu görüşün desteklendiğine işaret etmektedir.

...	...
Арманың-алтынға сені орап	Ülkün, altına seni sarıp
Тұрмастай жерлепті тереңге.	Yerin derinliklerine gömüldü.
...	...
Тозбаитын киімінді тоқпаған	Eskimeyen giysini dokumuş
Мың алғыс айтамыз шеберге!	Ustaya bin alkış tutarız!

Şair şiirin sonunda, yaklaşık üç bin altın plakadan tasarlanan elbisenin sanatsal hünerine değinmektedir ve elbiseyi yapan ustaya alkış tutmaktadır. Böylece vaktiyle milli ülkü ile harmanlanmış Altın Elbiseli Adam, tüm gizemleriyle başta Kazak Türklerinin ve tüm Türk Dünyasının kültür hazinesindeki yerini almaktadır.

Балбал Жыры ³²⁷	Balbal Şiiri
Өмір, саған келдім —кеттім, сонда нені тындырдым? — зерін теріп зеңгір көктің, ботананы тұндырдым.	Ömür, Sana Geldim, gittim, Sonunda neyi bitirdim? Altın derip mavi göğün, Çamurunu temizledim.
...	...
Шыққыр көзді аштым —жұмдым, шолдым биік, төменді, тілін жұтқан тас тұнжырмын, сөйлетпегендер, мені енді!	Çıkan gözü Açtım, yumdum, Göz gezdirdim yukarı ve aşağıya Dilini yutan taş üzgünüm, Konuşturamazlar artık beni!

Balbal, eski Türklerde kişinin anılması için mezarının veya bazı kurganların etrafına dikilen mezar taşına verilen isimdir. Orta Asya Türklerinde, Şamanlık dininin geçerliliğini yaygın olarak koruduğu dönemde, ölen savaşçıların kurgan denilen mezarlarının etrafına dikilmiş, savaşçıların öldürdüğü düşmanları ve bu kişilerin öbür dünyada onun hizmetçileri olacağına inanılacağını simgeleyen, genellikle bir taş parçası üzerine yontulmuş, bir elinde kılıç figürlerinden oluşan heykellere verilen addır. Bu taşların sayısının fazlalığı ölen kişinin sağ iken; gücünün, cesaretinin, kahramanlığının da simgesidir.³²⁸ Ölüm sonrası ebedi hayatın varlığına inanan eski Türkler, bu balbalların öbür dünyada kendilerine hizmet edeceklerine de inanmışlardır.

³²⁷ Esdevlet, *Kiiz Kitap (Jırlar)*, s. 10

³²⁸ Mirzahmetuli, a.g.e., s. 81

En çok balbalın da Bilge Kağan, Kül Tegin ve Tonyukuk anıtlarına dikildiği bilinmektedir. Eski Türk geleneğinde bir kültür olgusu olan “Balbal” adını Ulugbeg Esdevlet de ölümle ilgili kaleme aldığı bu şiirinin başlığında kullanmıştır. Böylece kültürel bir göndermede de bulunarak “ölüm şiirini” yazmıştır.

“Hayat ölüme karşı bir yarışır.” diyen Ulugbek için zaman ve mekân en önemli felsefi konulardır.³²⁹ Şair bu şiirde ömrün sonuna doğru gelindiğini söylemekte ve neler yapıldığını sormaktadır. Yani şair, insana bahsedilen bu ömürde nasıl dolu dolu yaşanıp, sayısız mücadeleler vücuda getirildiğini yahut boş meşgalelerle onun nasıl harcandığını sorgulamaktadır. Tıpkı Tanpınar’ın *Bir Yol* adlı hikâyesinde “...bir ömrün bütün bıkkınlığı toplanan bir zavallı vardı ve bana pişmanlığın şuuruyla kısılmış sesi durmadan fısıldıyordu: Ömrünü, ömrünü ne yaptın?”³³⁰ dediği gibi. Bu insanın bireysel var olma mücadelesini ve hayatını nasıl şekillendireceği konusunda iplerin kendi elinde olduğunu göstermektedir. İnsana, bir gün gibi geçip giden bu ömre mana yüklemek ve hızla akan sürede onun hakkını vermek düşmektedir.

Şiirde dilini yutan taş “mezar taşına”, konuşamama da “ölüme” karşılık gelmektedir. Şair böylece ömür yolculuğunu ölümle bitirmektedir. Artık diller lal olmuş, konuşmak imkansızlaşmıştır. Bedeni göçü gerçekleştiren şair, şiire verdiği balbal adıyla ardından bırakacağı eserlerini temsil etmekte ve manevi bir yaşayışı da vurgulamak istemekte olabilir. Böylece, her ne kadar balballar eski Türklerde düşmanı ve onun hizmetlerini temsil etse de bu şiirle yeniden şekillenip şairin eserlerini ve onların Türklüğe yapacağı hizmetleri dile getirmek amacıyla kullanılmış olmalıdır.

Ontolojik tabakalar olarak bakıldığında, Ulugbek’in bu temadaki obje tabakasını şiirlerin yukarıda anlam derinliğine inildiği yerler oluşturmaktadır. Bu temanın karakter tabakası da Kazak Türkleri içinden çıkmış ve onun kültür elçisi olma yolunda çalışmalara imza atmış Ulugbek’in buradaki şiirleri de kaleme almasıyla desteklenmiştir. En büyük insanlık trajedisi, insanın kim olduğunu bilmemesi, manevi değerleriyle ve gelenek-görenekleriyle beslenmemesidir.³³¹ Ulugbek de bu görüşle

³²⁹ Esdevlet, *Üş Tomdık Şıgarmalar Jınağı I*, s. 382 (Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılıp kullanılmıştır.)

³³⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Hikâyeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018, s. 83

³³¹ Mirzahmetuli, a.g.e., s. 34

yola çıkmış ve bu temanın alinyazısı tabakasını oluşturacak olan evrensel mesajını vermiştir. O mesajını yine Kazak Türklerine ve tüm Türk milletine iletmek istemiştir. Mısraların derinliğine bakıldığı zaman, kendisinin de eserleriyle hizmet etmeye çalıştığı gibi, Türk milletini kültür elçisi olmaya ve milli geleneklere sahip çıkmaya davet etmiştir.

4.7 Musiki Temalı Şiirler

İnsan sesi, insanın aynası olduğu gibi musiki de bir milletin aynasıdır.³³² Musiki, dil, edebiyat ve tarih gibi milli kültür hazinelerinden biridir. O, bağrından çıktığı milletin hususiyetlerini taşır. Onun keder ve neşesini ifade eder.³³³ Nevzat Kösoğlu'na göre milli müziğin önemi şöyledir: “Milli kültürümüzün en belirgin ve dayanıklı unsurlarından biri müziğimizdir. Müziğimiz, milli kimliğimizin en renkli, en göz alıcı sancağıdır. Dilimiz neyse, müziğimiz de odur; o bizim ruhumuzun ahengidir, tarihi maceramızın ezgilere dökülmüş hikâyesidir.”³³⁴

Kazak Türkleri de zengin bir müzik kültürüne sahip ve müziğe değer veren bir halk olmuştur. Hayatlarının birçok alanında müziğin varlığı hissedilmiştir. Örneğin şairlerin ayışları, halkın en çok ilgi gösterdiği müzik eğlencelerinden biri olmuştur. Aynı şekilde dombıra ve küy de halk arasında önemli bir yer tutmuştur. Böylece Kazak Türkleri milli musikilerini yaşatmışlardır. Rahmankul Berdibay da milli musikinin korunması ve yaşatılması için Kültür Bakanlığı'na şöyle taleplerde bulunmayı önermiştir:

1. Halkımızın kendi geleneksel klasik saz sanatını unutmaması için radyodaki “Şalkar” kanalının tekrar faaliyete geçmesi lazım. (Şalkar, Kazakça şarkı ve ezgi çalan tek radyo kanalıydı ve kapatılmıştı.)
2. Kazak Halk Müziği Antolojisi cilt cilt olarak şarkıların metni, notası ve açıklaması ile birlikte basılmalı.
3. Radyo ve televizyonda Kazakça müzik haberlerine her gün geleneksel şarkılar ve ezgiler programı eklenmeli.
4. Müzik okulları programlarında halkımızın geleneksel müziğine yer verilmeli.
5. Radyo ve televizyonda Kazak müziğinin klasik örneklerini doğuran bestecilerin hayatı ve eserleri hakkında her gün edebi müzik programları yapılmalı.
6. Milli saz sanatı tarihi ve teorisi hakkında makaleler, araştırmalar, tezler yazmayı sistemli bir düzene sokmalı.
7. Kazak Müzik Ansiklopedisi hazırlanmalı.

³³² Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, s. 192

³³³ Kaplan, *Kültür ve Dil*, s. 57-61

³³⁴ Kösoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak*, s. 216

8. Kazak müzik kültürünün geçmişi ve geleceğini kontrol eden, bu konudaki çalışmalara yön veren sabit komisyon kurulması şarttır.³³⁵

Musiki temalı şiirlerin Semantik tabakası aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. 7. Semantik tabaka

Kelimenin Kullanımı	Kelimenin Göndergesi
Ateş	Küyün coşkusu
Sarmalamak	Halkın kenetlenmesi
Olgunlaşmak	Milletin yükselmesi
İlham	Acısıyla tatlısıyla halk
Dipsiz kuyu	Küyün hayal alemi
Kara fırtına	Düşman
Kara gökyüzü	Düşman
Cesur ezgi	Cesur halk
Silkelemek	Kendine getirmek
Kartal	Özgürlük
Ateş	Güç
Uyandırmak	Milli uyanış
Toz tutmamak	Unutulmamak
Kıvılcım	Güç
Geniş bozkır	Kazakistan
İz	Ataların tarihi
Fikir ormanı	İlham
Dert	Kazak halkının çektiği acılar
Askıya asılmamak	Unutulmamak
Dar ağacı	Ölüm

Kүй ³³⁶	Kүй
...	...
Шымыр-шымыр шарпыды отты лептер, Шырмап алды бойымды көп білектер. Ширатыла, шарықтап шашылды күй, Шабыттана шалқытып шертті ішектер.	Ateşli esintiler gürbüzce çarptı, Kollarıyla bedenimi sarmaladı. Olgunlaşıp, yükselip saçıldı küy, İlhamla alevlenip çaldı teller.
шілдедегі самалдай келді желдіп, шалғын шөптей ырғалтып, тебіrentіп, шұбатылған жолымен шым-шытырық шыңырауына барады мені де ертіп,	Temmuzdaki meltem gibi geldi esip, Çayır çimen sallanıp, coşup, Sürüklenmiş yolla karmakarışık Dipsiz kuyuya gitti beni de alıp.

Kazak sanatında küy, derin bir müzik türü olarak tanımlanır. Küyde, kişinin bilinci, ruh hali ve sezgisiyle ilişkili özel bir nitelik vardır. Küyde, belirli bir düşünce ve söz olmasa bile insan yüreğine hitap eden ve onu düşünmeye sevk eden büyük bir güç saklıdır. Bu yüzden de küy, büyük bir sanat hüneryi olarak görülmektedir. Küy, Kazak

³³⁵ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 155

³³⁶ Esdevlet, *Köp Tomdıқ Шығармалар Жинағы*, C. I, s. 25

ruhuyla bütünleşen milli bir sestir. O, Kazak halkının tüm özünü ve doğasını kucaklayıp, Kazak halkının büyük hissiyatından meydana gelir. Kazak halkının tüm asil özelliklerini dünyaya tanıtan bir ezgidir.³³⁷ Küyün Bozkır Türkleri üzerindeki etkisi, Abiş Kekilbayev'in, Kazaklar ve Türkmenler arasındaki mücadeleyi anlattığı *Küy* hikâyesinde de geçmektedir. Hikâyede küy düşman tarafından çalınsa da karşıt karakterleri derinden etkileyecek kadar tılsımlı bir etkiye sahiptir. Abiş'in, savaşın karşısına küyü koyarak, sanatın manevi gücünü göstermek istediği düşünülmektedir:

Küycü mankurt taziye çadırına getirilir. Ölümüne gitmeden önce son kez bir ezgi çalacaktır. Ona bozkırda Türkmenler tarafından esir alınmadan önce çaldığı dombırası geri verilir. Mankurt esir başlangıçta bunun kendi dombırası olduğuna inanamaz. Daha sonra bu dombırayla güzel bir küy çalar. Esirin çaldığı parça hem Cüneyt'i hem de çadırda bulunan diğer Türkmenleri etkiler, adeta onların ruhuna dokunur. Abiş Kekilbayev, bu sahnede sanatın gücünü göstermek istemiştir. Daha önce mankurtlaştırdıkları bir Kazak genci ölümüne gönderecek kadar ondan nefret eden bu insanlar, onun çaldığı küy ile kendinden geçmiş, neredeyse küycü mankurta hayran kalmıştır. Acımasızlık ve merhamet diyalektiğine dayanan "Küy" hikâyesinde, savaş ve mankurtlaştırmanın karşısına müzik ve sanat insani değerler olarak çıkartılmıştır.³³⁸

Kazak müziğinin ve bozkır kültürünün önemli bir parçası haline gelen küy, Ulugbek Esdevlet'in şiirine de ilham olmuştur. Şiirde ateşli esintiler, küyün nağmelerinin sembolü olmakta ve bu esintiler insan bedenine çarpmaktadır. Şair küyü, bedeni alevlendirip göğe yükselten derin bir etki olarak anlatmaktadır. Küy, insanı karmakarışık yollarda sürükleyip, dipsiz bir kuyuya götürmektedir. Buradaki dipsiz kuyu Kazak Türklerinin ruhudur. Ruh bedenın özüdür ve bedenın en derininde, gizli bir mekandır. Küyün ateşli ezgileri, onları ruhun sonsuz alemine doğru bir yolculuğa çıkarmaktadır. Düşüncesiz ve sözsüz olan küy, bu dipsiz alemde mana bulacak ve karanlık diyarlarda Kazak halkına bir meşale olacaktır.

қайда кетті, апыр-ау, саз жаңағы, қайда кетті қалқыған қаздар әні? қара дауыл алдымнан қарсы шықты, қара таулар алдымда қозғалады.	Nereye gitti, Hayret, Deminki melodi, Nereye gitti uçan kazların şarkısı? Kara fırtına önüme karşı çıktı, Kara dağlar karşımda ayaklandı.
қап-қара аспан төбемде күркірейді, қарлы нөсер қарыса сіркірейді. қайсар әуен құздарға қарсы өрмелеп, қармап ұстап мені де сілкілейді.	Kap kara gökyüzü tepemde gürlüyordu, Kar fırtınası aniden şiddetleniyordu. Cesur ezgi kayalara karşı tırmanıp, Yakalayıp tutup beni de silkeliyordu.

³³⁷ <https://adebiportal.kz/kz/news/view/22161> (03.12.2020, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılarak kullanılmıştır.)

³³⁸ Orhan Söylemez-Ömer Faruk Ateş, "Abiş Kekilbayev'in Küy Hikâyesi ve İlk Mankurtlar", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 2021, s. 62-65

Milli musiki, milli kimliğin yapı taşlarından biri olduğuna göre bölücü dış güçlerin merceğine takılma ihtimali de yüksektir. Milli musiki, bir milletin kâh acısının çılgılığı kâh neşesinin kahrkahası olmuşken onu yok etmeye çalışmak da milletin ses tellerini kesmeye eş değer sayılmaktadır. Tarih boyunca birçok kez milli direniş göstermiş olan Kazak Türkleri de özellikle Sovyet yönetimi altındayken milli değerleriyle birlikte milli musikilerinin de asimile edilmeye çalışılmasıyla yüz yüze gelmiştir. Ama diğer kimlik aidiyetliklerine sahip çıktıkları gibi milli musikilerini de öksüz bırakmamış, onu yaşatmaya gayret göstermişlerdir. Bu durum Rahmankul Berdibay'ın şu görüşleriyle desteklenebilir:

Sömürgeci, hükmeden devlet, bağımlı ülkeyi yönetmenin çeşitli yollarını biliyor. Onlardan biri bağımlı halkı manevi değerlerinden ayırmaktır. “Kazak müzik sanatı sosyalizm devri taleplerine uygun değil, Avrupa müziği ve opera sistemine geçmek doğru olur.” diyerek müzik sanatını Kazak halkına tamamen yabancı tarza yönlendirenlerin nasıl bir amaç güttüğünü şimdi anlayabiliriz. Halkın en güzel, en narin gönlünün eşi gibi olan sevgili sazı kaybolursa ruhu da kaybolur. 30’lu yıllardan beri Kazak müzik geleneğini yok etmeye yönelik zalim siyasetin ne kadar güçlendiğini hatırladım.³³⁹

Şiirin başında da Kazakları elinden tutup ruh aleminin derinliğine götüren küy, bu bölümde aniden ortadan kaybolmaktadır. Bu yok oluş, yukarıda belirtildiği gibi Kazak milli değerleriyle birlikte musikisinin de Sovyet engeline takıldığı günleri akla getirmektedir. Şiirde geçen “kara fırtına, kara dağlar, kara gökyüzü ve kar fırtınası” Sovyetlerin asimile etme politikasının sembolleri olmaktadır. Böylece şiirde, Sovyetler Birliği’nin ideolojilerini diğer devletlere yaymak için milli musikilerin de sesini kısma girişimleri açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır. Şair, tüm kötü felaketlere karşı da küyü “cesur ezgi” olarak nitelendirmektedir. Bu cesur küy, şairi yani Kazak Türklerini kendilerine gelmeleri için silkelemektedir. Küy, Kazak Türklerini beraberinde götürüp, engelleri aşar gibi kayalardan tırmanıp gökyüzüne çıkmaktadır. Küyün bu mücadelesi yani tınıları, Kazak Türklerinin ruhunu alevlendirip, bağımsızlık nidaları atmalarına yol açmaktadır. Yüzyıllar önce atalarının titre ve kendine dön dediği milli uyanışı, bu kez küy silkelen ve kendine dön diyerek yeniden kulaklarda çalmaktadır.

қыран сарын қаумалап, қақпақылдап, қанатының түбінен от жарқылдап. қапталына ап мені де келеді әлі,	Kartal ezgisi etrafı sarıp, İtilip kakılıp, Kanaadının altından ateş parlayıp. Dağ yamacına alıp beni de geliyor şimdi,
--	--

³³⁹ Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 152-154

қайратымды сынардай көп бақылап.	Gayretimi sinar gibi çok gözetleyip.
көк теңізбен дауыл боп жағаластым.	Mavi denizle fırtına olup dalaştım.
кеттім мен де күйше ұшып кең жаһанға,	Gittim ben de küy gibi uçup geniş cihana,
...	...

Şiirin devamında küyün, Kazak Türklerine verdiği milli diriliş gücü sürdürülmektedir. Bir önceki mısralarda küyle birlikte kayalıklardaki engelleri aşıp, göğe yükselen Kazak Türkleri burada da belleği tamamen silinmiş bir mankurt olmaktan kurtulup göklerde kartal gibi uçmaktadır. Bu kartalın kanadının altında parlayan ateş gökyüzündeki güneşi temsil etmektedir. Kartal ve güneşin bir arada kullanımı da Kazakistan bayrağını akla getirmektedir. Yani benzer bir şekilde kartal ve güneş Kazakistan'ın bayrak sembolleri arasında yer almaktadır. Şair burada, kartalın ezgisinin etrafa yayıldığını söylerken ve bayrak sembollerine şiirinde yer verirken Kazakistan'ın bağımsızlığına işaret etmektedir. Şiirde söylediği gibi sınıanan gayretleri ve fırtınayla dalaşmaları yani milli mücadeleleri onlara bu bağımsızlığın yolunu açmaktadır. Şiirde küy ezgisinin uçup cihana yayıldığı gibi, Kazak Türkleri de kartal olup dünyaya bağımsız bir devlet olarak kanat açmaktadır.

Домбыра ³⁴⁰	Dombıra
Шанағына шаң жұқпас сал домбыра, Осы менің бабамнан қалған мұра. Қалған мұра... жігерді қамшылаған Үніменен әрнені ойға алдыра.	Gövdene toz tutmaz ihtiyar dombıra, Bu benim atalarımдан kalan miras. Kalan miras... ciğeri kamçılayan Sesiyle şarkıyı akla getiren.

Dombıra, Kazakların telli, çok perdeli milli çalgısıdır. “Yedi kırlı bir sırlı” sözüyle özellikleri ve gizemi ile halkın elinden ve gönlünden düşürmediği “Dombıra” Kazak halkı için sadece bir müzik âleti olmaktan çok ötededir. Dombıra, Kazak Türkleri'nin kültür miraslarından ve milli değerlerindendir. Onların manevi dünyasında özel bir yeri vardır. O, Kazak Türklerinin nesilden nesile devam eden “ruhani zenginliğinin anahtarı”dır. Kazaklar'ın kutsal dombırası diye halk arasında anılmaktadır. Türk medeniyeti musikisinde telli kopuzdan sonra önemli yer tutan çalgı, dombıradır. Halk arasında kopuz daha çok bahşılaların (kam), dombıra da âşık, ozan ve akınların çalgısı olarak bilinmektedir. Bugün Sovyetlerin zor dönemlerinde dahi dombıranın Kazakların bir manevi dayanağına dönüştüğünden söz edilebilir. O dönemde siyasi baskıya maruz kalan Kazak aydınları, böyle devam ettiği takdirde, çocuklarının yakın

³⁴⁰ Esdevlet, *Gumır Jas (Jırlar)*, s. 101

bir zamanda geçmişlerini de gelenek göreneklerini de dinlerini de hatta ana dillerini de kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalabileceklerini hissetmişlerdir. Onlar, Sovyet sistemi Kazakların milli şuurlarını ve ana dillerini unutturmaya çalışsa bile, dombıra yaşatıldığı takdirde, dombıranın kutsal olan o sesi Kazak gençlerinde atalarının kanındaki maneviyatın yeniden canlandıracağını ummuşlardır. Dombıranın varlığı Kazakların varlığı olmuştur. Eğer dombıra yaşamını sürdürecektse, Kazaklar da varlığını devam ettirecek anlamı doğmuştur.³⁴¹ Dombıranın kelime anlamını da bazı araştırmacılar “kuzu kuyruğu”, bazıları da “yansıtma” şeklinde açıklamaktadır. Bakıldığı zaman, dombıranın şekil itibarıyla kuzu kuyruğuna benzemesi ve müzikal sesler çıkartıp etrafa yansıtması bu iki yaklaşımı da desteklemektedir.

Dombıra, Kazak şairleri ve aydınları için de önemli bir milli değerdir. Eserlerini icra ederken ondan da ilham almaktadırlar. Hatta Kazak Türklerinin önemli şahsiyetlerinden olan Rahmankul Berdibay ve Muhtar Avezov’un seyahatlerinde dahi dombıralarını yanlarından ayırmadığı bilinmektedir. Rahmankul Berdibay’ın dombırasını yanından ayırmaması, halk arasında da yaygın olan şu sözleriyle desteklenebilir: “Kazak’ı ararsan dombıranın kolunda ara.”³⁴² Dombıra, milli değerlere önem veren ve onları ön plana çıkaran şair Ulugbek Esdevlet’in de söz konusu olan “Dombıra” şiirinin baş kahramanı olmaktadır. Şair, dombırayı atalarından miras kalan bir değer olarak gördüğü için de şiirinin başında ona “ihtiyar dombıra” diye seslenmektedir. Böylece, miras kalan dombıranın çağlar boyunca varlığını korumuş bir müzik aleti olduğu gösterilmektedir. Hun kültüründen miras kaldığı düşünülen dombıranın kökü çok eskilere dayanmaktadır. Gerçekleştirilen birçok arkeolojik çalışmalar da dombıranın arkaik dönemlere dayandığını desteklemektedir. Şiirde dombıranın gövdesinin toz tutmaması da Berdibay’ın dediği gibi daima “dombıra Kazak’ın kolunda, Kazak da dombıranın kolunda” olduğu içindir. Yani atadan miras kalan bu çalgı, tozlu raflara kaldırılmamış, her fırsatta tıngırdatılıp ataların ruhu yaşatılmıştır.

Қалды маған мұра боп: Тау, бұлақтар, Сырғаларын сілкіген таңғы бақтар. Қалды маған мұра боп:	Kaldı bana miras olup: Dağlar, bulaklar, Küpelerini takmış sabahki bağlar. Kaldı bana miras olup:
---	--

³⁴¹ Orhan Söylemez-Ayabek Bayniyazov-Şapagat Jalmahanov, *Ozanların Gözüyle/Sözüyle Dombıra*, Ankara: Bengü Yayınları, 2021, s. 11-30

³⁴² Berdibay, *Ulus Olmak İstersek*, s. 7

Боз інгендер, Тұяғынан от ұшқан арғымақтар.	Boz develer, Toynaklarından kıvılcım saçan tulparlar.
... Кең дала, көк теңіздер, Жарма жолдар, жосылған көп-көп іздер,	... Geniş bozkır, mavi denizler, Bölünmüş yollar, bırakılmış onca izler,

Mehmet Doğan, dombıranın uyandırdığı hissiyatı şöyle aktarmıştır: “Yüzlerce Kazak atının bu küçük sazın içine girip büyük bir hızla mesafeler kat ettiği hissi.”³⁴³ Şair Ulugbek de atalarından miras kalan dombıradan yola çıkarak, kıvılcım saçan tulparlardan ve boz develerden bahsetmektedir. Kazak Türklerinin halk anlatılarında tulpar ve deve halkın sorumluluklarını, yükünü taşıyan yiğitler olarak görülmektedir. Dolayısıyla şiirde geçen tulpar ve develer dombırayı miras bırakan ataların sembolize edilişidir. Kazak kültüründe at ve deve, etiyle, sütüyle ve taşıma gücüyle de ayrı bir öneme sahiptir. Bunların dışında şiirin bu bölümde dombırayla birlikte, dağlar, bulaklar, bağlar, geniş bozkır ve mavi denizler (göller) de atalardan kalan miras olarak kabul görmektedir. Bunların hepsinde de ataların bir izi kalmıştır. Bu iz, şiirde ise dombıradan çıkan küylerin ardına gizlenmiştir. Böylece şair, dombıradan yola çıkarak bozkır kültürünün önemli noktalarını dile getirmiştir.

Сөйлетемін мен оны күн құрғатпай, Жыр жазбаймын мен оны бір жырлатпай. Орманына ойымның енбеймін мен Өз қолымда қара орман судыр қақпай.	Konuştururum ben onu gün batmadan, Şiir yazamam ben onu bir tıngırdatmadan. Fikir ormanına ben giremem Kendi elimde kara orman hışırtı çıkarmadan
Жанар берем мен оған жаудыратып Өн салдырам, біресе зар жылатып. Шертіп өтем! Ілмеймін керегеге Дарға асылған адамдай салбыратып!	İlham vereyim ben ona yağdırıp Şarkı söyletirim, bazen dertten ağlatıp. Tellere vurup geçerim! Asılmayım keregeye Dar ağacına asılmış adam gibi savrulup!

Şiirin bu bölümünde, şair fikir ormanı olarak adlandırdığı ilham dünyasına girmek için kara orman diye ifade ettiği dombıranın bir hışırtı çıkarmasını yani tıngırdamasını beklemektedir. Dombıra tıkırdamaya başlayınca, ozan fikir ormanına doğru yolculuğa çıkacak ve orada ulaştığı sözler ağzından dökülüverecektir. Böylece, bozkırın uçsuz bucaksız dünyası, fikir ormanındaki derin ve dertli düşüncelerle buluşup şarkıya/şiire dönüşmektedir. Şair sonrasında, dombıranın keregeye asılmamasını arzulamaktadır. Çünkü şaire göre bu durum, dar ağacına asılan bir adam gibi dombırayı ölüme mahkûm etmektedir. Bu ölüm, dombıranın unutulmasına, tarihle olan bağlarının kesilmesine ve milli değerlerin tozlu raflara kaldırılmasına işaret etmektedir. Lakin şair tellere vurarak

³⁴³ Doğan, a.g.e., s. 192

dombırayı daima yaşatmayı hedeflemektedir. İlaveten, şiirde dombıranın takılacağı kerege Kazak Türklerinin çadır ev kültüründe şöyle aktarılmaktadır:

Kazak halkının ağaç ile keçeden yapılan toplamalı keçe ev “kerege” denilen iskelet (ağaç, ızgara), “şanırak” denilen küresel kubbe ve “uvıklar” denilen radyal biçimde yerleştirilmiş sııklardan oluşur. Keçe yurdun büyüklüğü kanatlarının (kerege bölümü) sayısına bağlıdır. Her bir “kerege” kanatı orta kısımdan hafifçe bombe verilmiş 36 çıtadan oluşur. İki çeşit “kerege” vardır: kalın çıtalardan küçük dört köşe ağ biçiminde yapılan “tor köz” ve ince çıtalardan büyük ağ olarak yapılan “cel köz”. Evin keregelerinin dairesel olarak birbiriyle birleştirilerek oluşturulan ızgara iskeletin dışı kamışla kaplanır ve üstü keçe ile örtülür. Kubbenin ortasından yere kadar evi “tuvırlıklar”, “şanıraktan” kubbenin alt kısmına kadar “üzikler” örtülür. Keçe örtüler evin “uvık” ve “keregelerine” örme halatlarla ve “beldev” adı verilen özel dokunmuş bant şeklindeki kilim ile tutturulur. Evin kubbesi asma kilim bantlar, kenarı saçaklı bantlar ve renkli yün iplerden yapılmış saçaklarla süslenir.³⁴⁴

Şairin burada “telleri vurup geçerim” demesi de dombıranın tellerle çalınan bir alet olduğunu göstermektedir. Dombıra çalmak için de bilinen iki geleneksel yöntem vardır: “Batı Kazakistan’da tökpe geleneği yaygındır, bu sağ el bilekten hareket ettirilerek, bütün parmaklar kullanılarak tempolu bir şekilde çalma tekniğidir. Doğu, Merkez ve Güney Kazakistan’da yaygın olan şertpe geleneğinde ise, sağ elin ayası göğüse dayanarak işaret parmağı ile sazın tellerine vurma ve çekmelerle çalma tekniğidir.”³⁴⁵ Görüldüğü üzere Kazak Türkleri üzerinde tarihin önemli bir sesi olarak sembolize edilen dombıra, şiirde de bir kültür elçisi olarak okur karşısına çıkmaktadır. Ataların ruhunu, Kazak Türklerinin yüreğinde canlandıracak olan dombıra, Kazakistan’ın manevi anlamda milli ses bayrağı haline gelmiştir. Ülkede, 2018’den beri her yıl temmuz ayının ilk pazar günü de Milli Dombıra Günü olarak ilan edilmiştir.

Ontolojik tabakalar olarak bakıldığında, Ulugbek’in bu temadaki obje tabakasını şiirlerin yukarıda anlam derinliğine inildiği yerler oluşturmaktadır. Bu temanın karakter tabakası da milliyetçi çizgiden ilerleyen Ulugbek’in buradaki şiirleriyle milli musiki anlamında da donanımlı bir kişi olduğunu göstermektedir. Ulugbek bu temanın alinyazısı tabakasında ise Türk Dünyasına seslenerek, milli kimliğin estetik ruhu olan musikiye kulak vermelerini istemiştir. Ona göre, bu musikide Türk ruhu bütünüyle canlı bir hâl almaktadır.

³⁴⁴ Kara, a.g.e., s. 345

³⁴⁵ Söylemez vd., *Ozanların Gözüyle/Sözüyle Dombıra*, s. 25

Modern Türk şiirindeki bazı örneklerde, unutmanın uyumaya, hatırlamanın ise uyanmaya karşılık gelen metaforik bir boyutu görülmektedir. “Hatırlamak uyanmaktır.” şeklinde beliren söz konusu kavramsal metafor ile hatırlamanın trajik özelliği geri plana itilmiş ve hatırlama edimi doğallaşmıştır. Buna göre aktif olmayan hatıralar uyumuş haldedir ve hatırlanarak uyanık duruma gelirler.³⁴⁶ Şair Ulugbek Esdevlet de “Hatırlamak uyanmaktır.” ilkesiyle bütünleşerek, milli kimlik temalı şiirlerini meydana getirmiştir. Vatan, millet, tarih, dil, din, kültür ve musiki başlıkları altında derlenen ve çözümlenmeye çalışılan şiirlerin sonucunda küçük çerçeveye Kazak Türklerinin, büyük çerçeveye Türk milletinin resmi çizildiği ortaya çıkmıştır. Şair, söz konusu milli kimlik temalı şiirlerinde “Hatırla!” demek istemiştir. Bu hatırlama beraberinde: “Hatırla, unutma ve uyanık ol! Yenilenen dünyada milli varlığını korumak için öze bağlı kal. Bunu da yeni dünya düzeni içinde çağdaşlaşarak yap. Geçmişini bil, dersini al, kimliğini koru ve ataların gibi geleceğini çağın gereği şeklinde inşa et.” gibi bazı derin tavsiyeleri de barındırmaktadır. Böylece şair Ulugbek Esdevlet’in, bu şiirleriyle milli bir aydın olduğu da açığa kavuşmaktadır.

³⁴⁶ Tunç, a.g.e., s. 62

5. SONUÇ

Edebiyat, başka bir deyişle söz sanatı hayatı yansıtan ayna işlevi görür. Edebiyat halkın tarihsel hafızasının oluşumu sağlar. Kazak edebiyatı da tarihin hafızasıyla yüzyıllarla boyunca gelişme göstermiştir. Sözlü edebiyat olarak meydana çıkan Kazak edebiyatı sonraki yüzyıllarda gelişmiş ve yazılı bir edebiyat halini almıştır. Ortak Türk tarihinin miras bıraktığı yazıtlar da Kazak edebiyatının önemli arkaik çalışmaları olmuştur. Edebiyat birçok alanla iç içe ilerleyen bir sanat türüdür. Lakin edebiyatın özellikle tarih alanıyla olan ilişkisi dikkat çekmektedir. Yukarıda belirtilen edebiyatın ayna işlevi de bunun bir tezahürüdür. Dolayısıyla Kazak edebiyatı da Kazak milli tarihiyle iç içe geçmiş durumdadır. Bu bağlantı da ortaya bir milli edebiyat çıkarmıştır. Üst kimlik olan Türklerin, alt kimlik olan Kazak Türklerinin var olma mücadelesi edebi eserlerde coşkulu bir dil ve üslupla kâğıda dökülmüştür. Bu eserler sadece var olma mücadelesine değil ayna zamanda bir kültür elçisi olarak, Türk milletinin gelenek ve göreneklerine, milli kimliğine de ışık tutmuştur. Edebiyatın bu işlevi Kazak Türkleri içinden çıkmış ve o toprakların kimliğiyle harmanlanmış şair ve yazar olan Ulugbek Esdevlet’de de görülmüştür.

Ulugbek Esdevlet, Çağdaş Kazak Edebiyatı’nın önde gelen şair, yazar ve çevirmenlerinden birisidir. Eserleri farklı dillere aktarılmış, özellikle şiirleriyle edebiyat dünyasında varlığını göstermiştir. 2018 yılından itibaren de Kazakistan Yazarlar Birliği Başkanlığı görevini devam ettirmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Ödülü sahibi ve Kazakistan’ın onurlu emektarındır. Söz konusu tezde de onun milli kimlik temalı şiirleri ele alınmış ve çözümlenmeye çalışılmıştır. Tematik olarak gruplandırılan bu şiirler; vatan, millet, tarih, dil, din, kültür ve musiki başlıkları altında yorumlanmıştır.

Vatan temasında ele alınan şiirler şunlar olmuştur; Vatanım, Astana, Kazakistan, Türkistan Marşı, Türkistan, Hürmet, Aral, İdil, Jemeney Nehri, Elâziğ Hazar Gölü, Gök Börü’nün Ruhu, Bağımsızlık, Altay Ayazı ve Ey Zaman. Vatan milli kimliğin inşa edildiği toprak bütünüdür. Şair, şiirlerinde vatanını bir penah olarak yani koruyup kollayan bir sığınak olarak görmüştür. Şiirlerde vatana “yeşertme” vasfı da verilmiştir.

Şairin suyla ilgili şiirlerinde milletin can suyunun öz vatanının topraklarından, pınarlarından fışkırdığı görülmüştür. Vatan köklerine bağlı kalmak vurgulanmıştır. Şiirlerde Kazakistan'ın uçsuz bucaksız bozkırını ve göllerini temsil eden Sariarka'ya yer verilmiştir. Bunların dışında Türk Dünyasının manevi başkenti olan Türkistan da bu şiirlere konu olmuştur. Turan ülküsünü içinde barındıran, kutsal sayılmış topraklar olarak görülmüştür. Bu ülkü de Ulugbek'in şiirlerinde sıklıkla geçen “arman” kelimesiyle karşılık bulmuştur. Türk ülküsü Ulugbek için de Turan olmuştur. Altay, Ural ve Tanrı Dağları, gibi Türklerin eski yurtları da şiirlerde yer almıştır. Bu dağlar, Türk'ün eğilmeyen ruhu olarak görülmüş ve Türklerin milli kimlik unsurları içinde “vatana” karşılık gelmiştir.

Millet temasında ele alınan şiirler şunlar olmuştur; Biz Türkleriz, Kazakistan Sen Ölsen, Kazakları Kazaklara Tanıştırmak, Elini Ver Kazakistan ve Atalar Beyitinde. Şair millet temalı şiirlerinde gücün, arınmanın ve yeniden doğuşun sembolü olan ateşle ve yiğidin kanadı sayılan, kutsal atlarıyla üst kimlik olan Türk birliğinin temellerini atmayı hedeflemiştir. Milletine karşı öz eleştiride bulunduğu ve alt kimlik olan Kazak Türklüğünü işlediği şiirleri de olmuştur. Halkına, esarete maruz kalmamaları için milli kimliğin kodlarını vermiştir. Kazak Türklerinin konuksever, eli açık, ikramı seven bir karaktere sahip olduğunu göstermiştir. Böylelikle, bu temada milliyetçilik şuurunu ortaya çıkarmıştır.

Tarih temasında ele alınan şiirler şunlar olmuştur; Yetim Köşe, Almatı Jeltoksan, Gök Börü'nün Ruhu, Namus Hakkında Balad, Ulu Vatan Savaşı Gazilerinin Hastanesinde ve Vakit Yirminci Asır. Tarih temasında, siyasi baskılar ve bağımsızlık mücadeleleri sıklıkla işlenmiştir. Özellikle bu şiirlerinde Sovyetler Birliği'nin Kazakistan topraklarına refah getirmek vaadiyle gelmesini ve sonrasında bölgeyi kendi ideolojilerinin duvarlarıyla örüp, siyasi yollarla işgal etmesini dile getirmiştir. Kazak Türkleri tarafından milli “uran” olarak kullanılmakta olan Alaş da şiirlerdeki yerini almıştır. Şiirlerdeki Alaş sözü çok eski zamanlara kadar gitmekle birlikte, Alaş Partisi'nin 1917'de kurduğu “Alaş Orda” olarak Türkistan'ın milli istiklalini ilan eden hükümeti de temsil etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın arka yüzü işlenmiştir. Jeltoksan Hareketi ve sonrasında gelen 1991 bağımsızlığı da tarih şiirlerinde dile getirilmiştir. Şair bu temadaki şiirleriyle, çok eski zamanlardan beri var olma mücadelesi

verdiklerini ve bağımsızlığın ruhlarıyla bütünleşmiş olduğunu milletine yüksek sesle duyurmak istemiştir.

Dil temasında ele alınan şiirler şunlar olmuştur; Kazak Dili, Kazak Dili, Ana Dilime ve Tılsım. Bu şiirlerde ana dil son geçilmez kale olarak görülmüştür. Ulugbek, ana dilin öneminin farkında olan, ona değer veren, onu yücelten, canlı kalması için maruz kaldığı zorluğu dile getiren bir şair olmuştur. Şiirlerdeki ana dil, evlatları sayılan milletini bakmış, büyütmüş, çok kez yeniden doğurmuş (bağımsızlıklar), sırlarını saklamış, eve dönüşü temsil etmiş (anayurt), sevgi göstermiş ve daima canlı tutmuştur. Dilin çıktığı tarihi yolculuğa gelince, şair dilin köklerini Hun ve Saka Türklerine yani en eski Türk boylarına kadar dayandırmıştır. Dilin tarihi süreçte uğradığı yabancı politikalarla da şiirlerde yer verilmiştir. Bu politikalarla, halkın günlük konuşma dillerini yok etmek, kültürlerini bozmak, halkı cahilleştirmek ve Ruslaştırmak hedeflenmiştir. Böylece şair, ana dilin Kazakistan sınırları içinde birincil statüye çıkmasını, resmiyette de halk arasında da özgürce konuşulmasını, kültürel mirası ve atalar ruhunu yaşatmasını dilemiştir. Şair, halkını ana dilin güzelliğine çağırmıştır. Şiirleriyle, dillerini yok etmeye çalışan dış güçlere de devlet ve halk olarak milli birlik ve beraberlik içinde olacaklarının göndermesini yapmıştır.

Din temasında ele alınan şiirler şunlar olmuştur; Yaradan, Salavat, Hacılık ve Taş Kitap. Şaire göre Allah'ın dünya nizamı, yıldızlarla dolu bir şiir gibi mükemmel görülmüştür. Yıldızlı olması bu nizamın eşsiz güzelliğini, şiir olması da içinde nice semboller saklayan gizemli bir dünya olduğunu temsil etmiştir. Bu şiirleriyle Ulugbek, Allah'ın varlığını ve birliğini dile getirmiş, Allah'ı en ulu görmüş, Allah'a iman ve secde etmiş, saygısını ve sevgisini göstermiştir. Hac, Zemzem ve *Kur'an'ı- Kerim* gibi İslam'ın kutsal değerlerine de şiirlerinde yer vermiştir.

Kültür temasında ele alınan şiirler şunlar olmuştur; Abay'a, Mangıstav Zamandaş, Bayterek, Şaire Kanat Ver Allah'ım, Bizim Şairler, Gel Nevruz, Altın Giyimli Adam ve Balbal Şiiri. Kültür temasının öne çıkan şahsiyetleri Abay Kunanbayev, Abış Kekilbayev ve Jumatay Jakıpbayev olmuştur. Şair bu edebi şahsiyetleri bir Bayterek olarak görmüştür. Bayterek de ululuğu ve sonsuzluğu temsil eden eski mitolojik bir unsura karşılık kullanılmıştır. Onun ululuğu bu aydınlara atfedilmiştir. Kökleri ve

yaprakları onların eserlerini temsil etmiştir. Şair de bu köklerle bütünleşmeyi arzulamıştır. Bunların dışında şiirlerde “dağ, kuş, gökyüzü ve bulut” sembolleri sıklıkla kullanmıştır. Bunlar çoğunlukla özgürlüğü sembolize etmiştir. Şair birçok şiirinde gökyüzüne ayrı bir hayranlık beslemiştir. Ulugbek, şairlerle ilgili şiirlerinde ise onları değerli ülküyü yıkmaması arzusuyla milli kültürün elçisi görmüş ve onların özgürce ifade edeceği düşünceleriyle zamanlarına ayna tutacağını düşünmüştür. Bu temada aydınların da Kazak milli kimliğinin de yitirmeye çalışılan değerleri halk ve önderlerin mücadeleleriyle yeniden yükseltildiği de işlenmiştir. Böylece, milli şiirin, milli edebiyatın ve milli edebiyat şahsiyetlerinin Sovyet döneminde mahkemelik olduğu günler geride bırakılmıştır. Bu şiirdeki şairlerin de uğrunda canını vereceği ülke, her şeyden önce özgür, sonra Türkçü ve milliyetçi bir fikir hareketi olarak mısra aralarına gizlenmiştir. Nevruz bayramının önemi, Esik Kurganı’ndan çıkan Altın Giyimli Adam ve balbal mezar taşları da kültür abideleri olarak bu şiirlerdeki yerini almıştır. Şair, mısraların derinliğine bakıldığı zaman, kendisinin de eserleriyle hizmet etmeye çalıştığı gibi, Türk milletini kültür elçisi olmaya ve milli geleneklere sahip çıkmaya davet etmiştir.

Musiki temasında ele alınan şiirler şunlar olmuştur; Küy ve Dombıra. Kazak sanatında küy, derin bir müzik türü olarak tanımlanmıştır. Küyde, belirli bir düşünce ve söz olmasa bile insan yüreğine hitap eden ve onu düşünmeye sevk eden büyük bir güç saklıdır. Şiirde de küy, Kazak ruhuyla bütünleşen milli bir ses olarak görülmüştür. Şiirde küyün yok oluşu, Kazak milli değerleriyle birlikte musikisinin de Sovyet engeline takıldığı günleri işaret etmiştir. Sovyetlerin asimile etme politikasının sembolleri şiirde yerini almıştır. Şair, tüm kötü felaketlere karşı küyü cesur bir karaktere bürümüş ve bu karakteri Kazak milletiyle vücuda getirmiştir. Dombıra da Kazakların telli, çok perdeli bir milli çalgısı olmuştur. Şiirde de dombıra, Kazak Türklerinin kültür mirası olarak görülmüştür. Dombıra, Kazak şairleri ve aydınları için de önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Böylece Küy ve Dombıra adlı şiirlerle Kazak Türklerinin milli sesi temsil edilmiştir. Sonuç itibarıyla, Ulugbek Esdevlet’in kökü milli mazide olan bir ati olduğu söz konusu şiirlerinden hareketle ortaya çıkarılmıştır.

KAYNAKLAR

- Abdildin, C. -Abdildin, R. (2020). *Hümanist bir düşünür Abay*. (Çev. A. Gürgen). Dergâh Yayınları.
- Ağaç S. -Sakarya, M. (2015). Hayat ağacı sembolizmi. *International Journal of Cultural and Social Studies*, S. 1.
- Akar, M. (2017). *Taykazan*. Ankara Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayını.
- Atsız, H. N. (2020). *Türk ülküsü*. Ötüken Neşriyat.
- Azap, S. (2013). Kurtlar ve mankurtlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 2/1.
- Azap, S. (2013). Ontolojik Çözümleme Yöntemi ve “Kanla Kirlenmiş Evrak” şiiri üzerine bir çözümleme denemesi. *Turkish Studies*, Volume 8/1 Winter.
- Bachelard, G. (1995). *Ateşin psikanalizi*. (Çev. A. Yiğit). Bağlam Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1987). *Resimli Türk edebiyatı tarihi I*. Milli Eğitim Basımevi.
- Baran, C. K. -Demessinova, L. M. (2021). Türk halklarının edebiyatındaki at arketipi. *Türk Yurdu*, S. 411.
- Bastem, N. (2019). Türeyiş destanıyla ilgili tüm rivayetlerin karşılaştırılması ve kültürel kodlar üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 66.
- Berdibay, R. (2017). *Ulus olmak istersek*. Bengü Yayınları.
- Çalışkan, A. (2016). Bir tür olarak Münâcât ve İbrahim Şinâsî Efendi’nin ‘Münâcât’ının tahlili. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 43.
- Çam, A. (2017). Kazakistan’da kızıl kıtlık (1929-1933) Stalin’e mektuplar- anılar-röportajlar adlı eser üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6.
- Çelikbay, A. (2018). Beket Batır Destanı’nın Aniçkov Varyantı üzerine. *Ankara Üniversitesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*.

- Demirci H. -Bürkütbayeva, Ş. (2020). Kazak misafirperverliği: ülüş, misafir ağırlama ve tabak kültürü. *Milli Folklor*, S. 126.
- Devlet, N. (1989). *Çağdaş Türk dünyası*. Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Doğan, M. (2010). *Türkistan-Türkiye Türk kimliğinin coğrafyaları*. Yazar Yayınları.
- Durmuş, İ. (2017). Türk adının ortaya çıkışı, anlamı ve yayılışı. *Akademik Bakış Dergisi*, C. 10, S. 20.
- Ed. Demir, N. (2013). *Geleneksel Türk sanatında ve edebiyatımızda su*. Aski Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ed. Güzel, H. C. -Çiçek, K. -Koca, S. (2002). *Türkler*, C. 19. Yeni Türkiye Yayınları.
- Ed. Möngü, B. -Toka, T. (2021). *I. Ulusal kadın temalı öğrenci kongresi bildiriler kitabı*. Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınevi.
- Ed. Oktay, E. -Aksoy, M. -Karaman, Ö. F. (2018). *Uluslararası Orta Asya sempozyumu bildiriler kitabı, göç, yoksulluk ve kimlik*.
- Ed. Söylemez, O. vd. (2021). *Kazakistan'ın yüzakı: Abış Kekilbayulı şiir dünyası ve çözümlemeli örnekler*. Bengü Yayınları.
- Efendi, F. A. H. (2021). *Türk ruhu nasıl yapılıyor?*. Mavi Gök Yayınları.
- El-Kiylani, N. (2009). *Türkistan geceleri*. (Çev. N. Çavuş). Özgün Yayıncılık.
- El-Maşani, A. (2020). *El-Farabi ve Abay*. (Çev. O. Söylemez, Ö. F. Ateş ve Ü. Korkmaz). Bengü Yayınları.
- Esdevlet, U. (2000). *Kiiz kitap (Jırlar)*. Elorda Baspası.
- Esdevlet, U. (2006). *Köp tomdık şıgarmalar jinagı*, C. I. Kazıgurt Baspası.
- Esdevlet, U. (2006). *Köp tomdık şıgarmalar jinagı*, C. II. Kazıgurt Baspası.
- Esdevlet, U. (2006). *Köp tomdık şıgarmalar jinagı*, C. III. Kazıgurt Baspası.
- Esdevlet, U. (2012). *Gumır jas (jırlar)*. Raritet Baspası.
- Esdevlet, U. (2014). *Şiirler*. (Çev. M. Otarbayev). Bengü Yayınları.
- Esdevlet, U. (2014). *Üş tomdık şıgarmalar jinağı*, C. I. Kazıgurt Baspası.

- Esdevlet, U. (2014). *Üş tomdık şıgarmalar jınağı*, C. II. Kazıgurt Baspası.
- Esdevlet, U. (2014). *Üş tomdık şıgarmalar jınağı*, C. III. Kazıgurt Baspası.
- Freud, S. (2014). *Mutlu olma ihtimalimiz*. (Çev. M. Fırat). Zeplin Kitap Yayıncılık.
- Gökalp, Z. (2010). *Kültür ve medeniyet*. Gençlik Kitapevi Yayınları.
- Gülensoy, T. (2017). *Ve... Tanrı Türk'ü yarattı*. Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
- Gültepe, N. (1999). *Turan (Turancılık tarihinin kaynakları)*. Turan Kültür Vakfı.
- Gürcüm, B. H. -Kaleli, D. (2020). Kültür ekseninde hayat ağacı sembolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 13, S. 72.
- Hekimoğlu, V. S. F. (2018). 20. Yüzyılın ilk yarısında kazakistan'da yaşanan açlık felaketleri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 15.
- Hekimoğlu, V. S. F. (2018). Türkistan'da bütünleşme düşüncesi. *History Studies*, S. 10/2.
- Hizmetli, S. (2011). Kazak ulusu ve Kazak tarihi üzerine: dünü ve bugünü. *İstem*, S. 17.
- İbrahim, D. (2007). Aşık Paşa'nın Garipname'sinde ve Kazak kültüründe aile. Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu, Almatı, Kazakistan.
- Jung, C. G. (2019). *Dört arketip*. (Çev. Z. A. Yılmaz). Metis Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2021). *Türk milli kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Kafkasyalı, A. (2012). Bağımsızlıklarının 20. yılında Kazakların istiklâl mücadelesi tarihine bir bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. XII/1.
- Kaplan, M. (2017). *Şiir tahlilleri I*. Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2019). *Nesillerin ruhu*. Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2020). *Kültür ve dil*. Dergâh Yayınları.
- Kara, A. (2013). *Eski devirlerden günümüze Kazakistan ve Kazaklar*. Selenge Yayınları.

- Kara, F. (2012). Almaata'da 1986 Aralık Olayları: Jeltoksan. *Turkish Studies*, C. 4, S. 7.
- Karabulut, F. (2019). Cengiz Dağcı'nın ve Cengiz Aytmatov'un romanlarında kolhozlar ve kolhoz sisteminin Ruslaştırmadaki rolü. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 16.
- Koç, K. -Bayniyazov, A. -Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, K.- Bayniyazov, A. -Bayniyazov, C. (2007). *Türkçe-Kazakça sözlük*. Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi Çimkent Enstitüsü Akademik Kurulu, Almatı.
- Koç, K.- İşina, A.- Korganbekov, B. (2017). *Kazak edebiyatı I*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Koç, K.- İşina, A.- Korganbekov, B. (2017). *Kazak edebiyatı II*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kokybassova, G. (2008). Kazak şairi Saken Seyfullin ve eserleri üzerine. *Turkish Studies*, C. 1, S. 3.
- Kösoğlu, N. (2018). *Milli kültür ve kimlik*. Ötüken Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2015). *Türk Dünyasında yeni bir medeniyet tasarımı*. Ötüken Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2015). *Türk kimliği ve Türk Dünyası*. Ötüken Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2017). *Türk olmak ya da olmamak*. Ötüken Neşriyat.
- Kösoğlu, N. vd. *Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi*, C. 27. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap.
- Maalouf, A. (2019). *Ölümcül kimlikler*. (Çev. Aysel Bora). Yapı Kredi Yayınları.
- Mırzahmetuli, M. (2020). *Kazakları Ruslaştırma siyasetinin bilinmeyen yönleri*. (Çev. S. Aktay). Bengü Yayınları.
- Mutlu, H. K. (2017). Mağjan Jumabayev ve "Türkistan" şiiri. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, C. 1, S. 2.
- Nagashbekova, B. (2019). Jeltoksan (Aralık) Olayının Kazak şairlerin şiirlerine yansması. *Uluslararası İdil - Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1.

- Omarkızı, R. A. (2017). Ulugbek Esdevlet'in şiirlerinde yapı. *Öğrenci Bülteni Bilimsel Dergi*, S. 18 (18), Moskova.
- Oraltay, H. (1973). *Alaş: Türkistan Türklerinin milli istiklal parolası*. Büyük Türkeli Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2003). *Türk mitolojisi I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özlü, P. G. -Yergeshova, S. (2016). Kazak geleneksel kadın giysilerinin çağdaş kadın giysi tasarımlarında kullanılması. *Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, Kış Sayısı.
- Sağlam, A. (2019). *Kazakistan bayrağına mitolojik yaklaşım*. AZ Kitap Yayıncılık.
- Saramago, J. (2015). *Körlük*. (Çev. I. Ergüden). Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Smith, A. D. (2016). *Milli kimlik*. (Çev. Bahadır S. Şener). İletişim Yayınları.
- Söylemez, O. (1995). 1980 sonrasında Kazak kültürel kimliğinin muhafazası. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Seminer Programı, İstanbul, Türkiye.
- Söylemez, O. -Ateş, Ö. F. (2021). Abiş Kekilbayulı'nın Küy hikâyesi ve ilk mankurtlar. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 25.
- Söylemez, O. -Azap, S. (2017). *Türk Dünyası edebiyatları şiir çözümlemeleri*. Kesit Yayınları.
- Söylemez, O. -Bayniyazov, A. (2016). *Bağımsızlığa adanan ömür: Mahambet Ötemisuli*. Bengü Yayınları.
- Söylemez, O. -Bayniyazov, A. -Jalmahanov, Ş. (2021). *Ozanların gözüyle/sözüyle Dombıra*. Bengü Yayınları.
- Süskind, P. (2019). *Koku*. (Çev. T. Turan). Can Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2018). *Hikâyeler*. Dergâh Yayınları.
- Taşgıl, A.- Çift, P. (2022). *İslamiyet öncesi Türkler*. Yeditepe Yayınevi.
- Tegin, R. A. A. -Gönülalan, Z. (2014). Bütün yönleriyle doğal fermente ürün kımız. *Manas Journal of Engineering*, C. 2, S. 1.

- Toprak, A. (2019). Türk kültüründe misafirperverlik ve sofra açmak/sofra çekmek. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7.
- Tunalı, İ. (2002). *Sanat Ontolojisi*. İnkılâp Kitabevi.
- Tunç, G. (2020). *Şiir ve bellek*. Ötüken Neşriyat.
- Yalımel, M. (2021). Kımızın Türk tarihi ve kültüründeki yeri. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 5.
- Yay. Haz. Aça, M. -Durgut, H. (2004). *Küreselleşen dünya ve Türk kimliği*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Yay. Haz. Devlet, N. (1999). *Türk Dünyasında nevrüz*. Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Wellek, R. -Warren, A. (2019). *Edebiyat teorisi*. (Çev. Ömer F. Huyugüzel). Dergâh Yayınları.
- URL-1. (2020). <https://bilim-all.kz/olen/12326-Astana> (27.11.2020)
- URL-2. (2020). <https://adebiportal.kz/kz/news/view/22161> (03.12.2020)
- URL-3. (2020). <https://kitap.kz/music/7/ulyqbek-esd-ulet> (27.11.2020)
- URL-4. (2020). <http://www.bilgesam.org/incele/176/-aral-golunun-durumu--trajik-bir-cevre-felaketi/#.Xe4lTegzbIU> (27.11.2020)
- URL-5. (2022). <https://tarihturklerdebaslar.wordpress.com/2012/03/02/altay-daglari/> (25.05.2022)
- URL-6. (2022). <http://www.caglarerbek.com/2015/05/turklerde-yasam-agaci.html> (25.05.2022)
- URL-7. (2022). <https://tosyahaber37.com/sudan-sebep/> (26.05.2022)
- URL-8. (2022). <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Enbiy%C3%A2-suresi/2513/30-33-ayet-tefsiri> (26.05.2022)
- URL-9. (2022). <https://www.osmanice.com/osmanlica-15137-nedir-ne-demek.html> (08.06.2022)
- URL-10. (2022). <https://www.altayli.net/turk-mitolojisinde-kuslar.html> (08.06.2022)

- URL-11.(2022).<https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=32944> (08.06.2022)
- URL-12. (2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/hac> (09.06.2022)
- URL-13. (2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/zemzem> (09.06.2022)
- URL-14. (2022). <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/618/tur> (13.06.2022)
- URL-15. (2020). Açıklamalı Kazak Türkçesi Sözlüğü, <https://lugat.kz/>
- URL-16. (2020). Kazakistan Ş. Şayahmetov Ulusal Araştırma ve Uygulama Merkezi Sözlüğü, <https://sozdikqor.kz/>
- URL-17. (2020). Pamukkale Üniversitesi Kazak Türkçesi Sözlüğü, <https://pauctle.com/kztr/>
- URL-18. (2022). <https://turkoloji.cu.edu.tr/>
- URL-19. (2022). <https://turuz.com/>
- URL-20. (2022). <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=23&Sayfa=8>
- URL-21. (2020). Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>

EKLER

EK A

Şekil A. 1.: Ulugbek Esdevlet, Kazakistan Yazarlar Birliği Bařkanı³⁴⁷

³⁴⁷ <https://kitap.kz/music/7/ulyqbek-esd-ulet> (27.11.2020)